VARII
EVROPAE
EVENTVS.

VARII
EVROPAE
EVENTVS
COMPENDIARIE DESCRIPTI

Ab anno 1643. vſque ad annum 1659.

AVCTORE

FRANCISCO VILIOTTO
Ciue, & Medico Montiſregalis

MONTEREGALI Typis Franciſci Mariæ Giſlandi 1667. *Superiorum permiſſu.*

LVDOVICO XIIII.

GALLIARVM,

ET NAVARRÆ

REGI

CHRISTIANISSIMO

Franciſcus Viliottus Fel.

DEDECET exiguo munerẽ maximũ adire Regem. Oblata inter, & accipientẽ quædam exigitur proportio, quæ neglecta parit deformitatem; Idcircò ampliſſimo Regi exhibenda paria ſunt.

Sed quæ ingenij vis opus te dignum conficiet? Tanta, ac tam diuersa sub idem tempus exeris volumina rerum, vt quamcunq; mentẽ oppressuræ sint, quę eas simul totas velit excutere. Per partes gesta tua traducẽti aggredienda sunt: & quamuis eodem tempore contigerint, ita partienda, ac si diuersis accidissent temporibus; ne factorũ multiplicitas obruat scribentem. Vt intelligas, faciliùs esse tibi multa simul egregia pręstare facinora, quàm humanus intellectus ea valeat digerere; nec posse nisi singillatim expendi, vt congeries, & altitudo rerũ sensim dilatata introspici queat, & omni amota confusione, ac obscuritate delineari.

Dum antiquorum, & recentium Imperatorum euoluo monumenta (de his loquor, quos natura dotibus, officio, quod

quod præſtabant, paribus condecorauit) omnes inuenio in adoleſcentia, & iuuentute vigore animi plus valuiſſe, quam mentis luminibus; mox in ætate conſiſtenti, & ſenectutis exordio, caſtigato feruore, qui plerumq; magnanimitatem impetuoſam producit, vſu quoque rerum eruditis mentibus irrepſiſſe prudentiam; & tunc dumtaxat adminiſtrationem omnibus abſolutam numeris inſtituiſſe; imò, cum ij oculos ad geſta vel adoleſcentię, vel iuuentutis retorquerent, multa offendiſſe, quę parum munita conſilio, emendationē potiùs, quàm laudem mererentur.

Quod iſtis per quatuor ætatum decurſionem conſequendũ natura dedit, adoleſcētię tuæ pleniſſimè indulſit. Exhauſiſti Adoleſcens vniuerſas humanę naturę opes, cum vltimos, & perfe-

¶ 4 ctiſſimos

ctiſſimos prudentiæ gradus, quos illa vel carioribus in tertia, quartaq; reſeruauit ætate, in prima conſcendiſti.

Omitto, quę armatus patraueris, eo quod, licet cordata, excelſa, & prę illa ętatis teneritudine admodũ relucẽtia, ſociũ tamen incurrere in antiquitatis receſſu fortaſſe poterunt; Venio ad ea, quæ omninò ſine exẽplo ſunt. Mors Cardinalis Mazarini erexerat omnium animos accipiẽdi auidos, quẽ tibi ductorem eligeres, ſatis tuũ cõmendaturos conſilium, ſi promouiſſes virum earũdem virtutum potentẽ, quas Pater tuus in Richelio, & Mater in Mazarino probauerat, cum repentè vulgatur te primum Galliarum Miniſtrum agere. Diù nouitas rei vniuerſę Europæ mentes ſuſpendit; dein ſtupor occupauit: obſeruantes te vix ſecundum ſupra vigeſi-

gesimum explentem annum, nullius laboris pertęsum, tanta assiduitate, & ingenij acumine cuncta pręuidere, vt nō modo tuęreris composita, sed ad ęgra sananda, euestigiò te conuerteres, Iustitiam multis in partibus labefactatam instaurans, rerum tuarū, & religionis iacturas sarciens, labes, quas vel indulgentia pręteritorum Regum, vel belli malitia profundas excitauerat, penitùs obstruens.

Nec minùs externa administrationē tuā nobilitarunt. Lotharingia fęlici negotiationę expugnata: nunciorū tuorū vbicunque terrarū iniuriæ vindicatę. Dunichercha ab Anglorū manibus (rarū dictu) mutuo erepta consensu: noua excitata cōmercia, & Gallia in Affricam extensa: Turcæ in Vngaria profligati: Piratę in mediterraneo contusi: Hol-

Hollandi protecti, & ab imminente asserti ruina; Assiduę Principũ Legationes suffragium tuum, & amicitiam implorantium planè conuincunt te non minùs Regni tui, quàm Europę axem circumducere.

Plus auctoritatis, plus virium, plus existimationis in hoc pacifico tuę administrationis sexẽnio nactus es, quàm Maiores tui per bella à Sęculis congesta obtinuerint. Et tamen bellorum gloria inter milites, Duces, & Imperatorem dispertitur; at hęc, quam consultissima rerum tuarũ procuratione consecutus es, nec fortunã comitẽ admittit. Quãtacunque est, quæ immensa certò est, ex vberanti regulatę, subactæque tuæ mentis distillat consilio.

Quod vlteriorem redolet prudentiã, pacem ita coluisti, vt bellicã disciplinã

re-

retinueris. Haud ignarus etiã maximos Reges ex insperato bellis subijci, militiã tuã in pace erudiuisti, ac si bellũ ingrueret. Assiduis militaribus exercitationibus præstitisti, ne in tuorum animis militum Martialis vigor, & armorum peritia consenesceret. Quicquid emolumenti, vel ad tui, vel tuorũ subditorum commodũ offerebat pax, solertissimè collegisti. Quicquid detrimẽti Pacis otium inferre Regnis diuturna quiete, & desidia marcẽtibus solet, præcauisti, ac indefessâ sollicitudine vindicasti. Hinc factum est, vt (cum hoc anno Reginæ Vxoris tuę iura inuitũ te, & omnes conseruãdæ Pacis vias frustrà indagantem ad arma vocauerint) expertissimus Imperator cum veteranis Exercitibus ad bellum prodieris. Nihil humilis ex longa Paçe; imò instauratas

non

nō minùs vires, quàm obfirmatos proferens animos, bellatricem Flandriam decussisti. Superioribus Imperatoribus in hac munitissima Regione belligerátibus vnius Ciuitatis expugnationē annua, & fęlicissima conferre vix poterat expeditio. Tu vniuersę Prouincię Triumphator paucis mēsibus bellū penè profligasti.

Cum igitur meliorem partem tuorū gestorum nondum attingam, & reliqua infirmiter dispensem, temerarium profectò est minimum hunc libellum tibi nuncupare. Sed mihi animum fecit id audendi Matris tuę nunquam satis celebrata tutela, quam pręsens Historia comprehendit. Multas legimus tutrices agitatas, reiectas, calamitatibus obrutas, nullam nec acriùs concussam, nec fęliciùs illa ab ærumnis emersisse. Possunt

ſunt ipſius conſtantia, fortitudo, magnanimitas, & conſiliorum proſperitas, tanquam antiqua aſpici exemplaria, & futuris tutricibus ad benè moderandum obijci; licet enim vna tua educatio illius tutelã affatim illuſtret, infinita propemodum, & luculentiſſima ſuppetunt argumenta, quę eius procurationem concelebrant.

Tantę igitur Reginę, cuius animi, & corporis lineamẽta exſcripſiſti, obſequiũ, reuerentia, & grata memoria id mihi commodum præſtabit, vt huius temeritatis veniam apud te facilè impetrem, & cariſſimi nominis occurſus, in quod frequenter incides, menti tuæ fucũ quodammodo faciens, eidẽ ſtyli lapſus, vel hiſtoriarũ ſurripiat errores. Monteregali Calend. Septem. 1667.

AMI-

AMICE LECTOR

TIBI credo, antequam loquaris, præstantissime lector: Nimirum hæc omnia, quæ in hoc libro narrantur, auribus tuis, vel inuitis centies obstrepuisse. Nunquam enim bellorum Euentus tantis hominum studijs vel accepti, vel vulgati sunt, ac isti, de quibus dicere aggredior. Imò non me latet te eos cum omnibus circumstantijs percepisse: Non dumtaxat obsidiones Arciũ, & fusiones Exercituum cum suis effemeridibus in lucem datæ sunt; sed parua quoque prælia, & casuales armorum occursus profusè expressi prodierunt. Quæ tamen minutissima militariũ successuum delineatio sicuti sub idem tempus, quo accidunt (cũ ferueant pectora & effræni quadam æstuent res præsentes noscendi voluptate) curiosos delectat; ita post certum temporis decursum, feruida illa animi affectione refrigescente, legentes delassat. A minutis abhorret Posteritas; quia scribendi prolixitas moratur, non instruit legentem. Speraui idcircò te libenter accepturum

esse

esse hos meos qualescunque labores, qui lapsantem refricantes memoriam eam minutissima narratione non degrauabunt : Nec puto illorũ fastidituros esse Posteros, quibus vnam veritatem nullo deformatã obijcient pigmento. Simplicissima igitur hæc rerũ expositio, nec adeò concisa, vt euentus obtenebret, nec ita diffusa, vt legentem distringat, mihi opportunior visa est; cum ad præsentium retentandam memoriam; tum ad honestam Posterorum erudiendam pascendamque curiositatem. Vale.

EX mandato Reuerendissimi Patris Magistri F. Caroli Camilli Inquisitoris Generalis Montisregalis, librum, qui inscribitur Varij Europæ Euentus cõpendiariè descripti Auctore D. Francisco Vilsotto; Ego Joannes Michael Granery Soc. Jesu Theologus, accuratè legi, cumq; nihil in eo à fide orthodoxa absonum, aut sanis moribus non cõsentaneũ, imò plurimũ indè vtilitatis legẽtibus emanaturũ aduerterim, imprimi posse censeo. Monteregali 15. Maij 1667.

Joannes Michael Granery Soc. Jesu

Imprimatur

Fr Carolus Camillus de Ast. Inquisitor Montisregalis

Vidi, & non dissentio imprimi

Ioannes Ioseph Mallianus Iudex.

VARII EVROPAE EVENTVS COMPENDIARIè DESCRIPTI.

LIBER PRIMVS.

Cap. I.

Vitæ, & Mortis LVDOVICI XIII. Galliarum Regis Epilogus. Conditio testamenti. Regina Tutrix declaratur. Cardinalis Mazarinus Primus Minister eligitur.

1643.

ANNVS Millesimus sexcentesimus quadragesimus tertius decretorius fuit LVDOVICO XIII. Galliarum Regi: diuturna tabes putrido ergastulo eum liberauit animum, qui supra anteactos Reges, vel in turbido Imperio vota sua plenissimè saturauit. Quippè qui vix pubertatem egressus impotentē Matris dominationem compescuit: collectas Principum manus recidit, obedientiā sibi apud

refractarios parauit; mox adultus in ipso adolescentiæ flore Rupellam deflorauit nouo obsidionis genere, ante illam diem nondum viso. Primus mari habenas imposuit, vt intelligerent Hęretici, cum elementa fręnum acciperent, lupatum sibi admittendum esse

Mox in Fratrem arma vertere coactus fautores belli puniuit in vno Memorantij capite spe suorum inimicorum decollatâ. Nam hunc Regem tarditas procreandi opportunum faciebat Insidijs, cum nullum successorem paternę auctoritatis vindicem turbatores inspicerent.

Intestinis tumultibus compressis, auctoritate Regiâ abūdè vindicatâ eum euestigiò euocarunt externa; Contra Regem Hispanię, & Imperatorem bellum administrauit quàm fęlicissimè. Alsatiam cum arce Brisaci subegit. Perpinianum, & Ruscinonensem Comitatum expugnauit. Cataloniam in tutelam primùm, deinde in deditionem accepit. Atrebatium cum meliori Artesię parte suum fecit. Luceburgium, Mediolanensem Ducatum, & Comitatum Burgundiæ conculcauit, plurimis arcibus in potestatem redactis, nec non Lotaringiâ Duce exploso potitus est. Casale propugnauit, & prȩsidio muniuit, antiquos Galliæ limites ad Iberum, Padum, & Rhenum protexit.

Nec Cardinalis Richelij ductus huic officere gloriæ

glorię poteſt; nam ſatis eſt Regem prudentiores probare miniſtros, ſanioribus hęrere conſilijs, ſe ducem agendis præbere, deliberationes, vel imperio, vel manu ad exitum perducere. Elucebāt impenſiùs hæc præclara facinora in animo nullâ labe tentato, qui non odio, non irâ, nec ullo voluptatū exceſſu commouebatur.

Adeò opportunè vtebatur diſſimulatione, vt illam Regiam virtutem faceret: Nam dominandi ars multa exigit, quæ cum à virtute videantur aliena, pro virtutibus tamen belliſſimè vſurpantur.

Admonitus à Confeſſario naturam concedere morbo, & ſupremum inſtare diem, noluit inteſtatus abire. Inſtituit Reginam Delphini Gubernatricem, & Rectricem Imperij, cui adiunxit Ducem Aurelianenſē fratrē, Principem Condæum, Cardinalem Mazarinum, Cancellariū, Quæſtorē, Chauignios Patrem, & Filium, decreuitque cuncta per conſilium horum omnium ſanciri; ita vt maior calculorum numerus minorem excluderet, & ſinguli Conſiliarij paritate votorum cum Reginâ concurrerent, tantique pondararet votum ſubditi, ac Imperantis.

Hoc decretum prodebat arcanum Imperij, vimque Principatus diſſoluebat. Hic Rex, qui tantùm pro Monarchiâ ſtabiliendâ viuens inſudauerat, moriens Rempublicam inſtituebat, & quia Monarcham nondum Imperio factum

relinquebat, Monarchiæ maiestatem in multos imperantes dissipatam eneruabat. Contemnendum non erat hoc decretum; imò necessarium, si Regina presens non fuisset, sed in Monarchico Imperio, quando vnius humeris imponi auctoritas commodè potest, perniciosum est in plures deflectere. Nam in multos distributum verè flectitur dominationis robur; præterquamquod ærumnosum multotiès fuit, & sibi, & Principi subditum assuescere Imperio. At quid vltrà? Infirmitèr agebat infirmus: adeò verum est à corporis ægritudinibus frequentissimè ipsum infirmari animum: licet adhuc hęream, an hæc deliberatio ab ipsâ Regis mente, vel alterius impulsu emanarit.

Expirato Rege nemo ex legatarijs ausus est tàm opulentum legatum adire: videbatur sibi vnusquisque Regiæ auctoritatis partem subditum nimis prægrauantem subire, si hoc prodigum donum vsurpasset. Erubuere omnes de voti paritate cum Reginâ contendere; ideò quisque onerosæ renunciauit hęreditati. Placuit quidem cunctis sententiam suam de rebus agendis proferre, sed deliberationes è nutu Reginæ iubentis haurire.

Hæc vltima Regis voluntas omninò antiquata est. Vna Regina ad supremam administrationem Parlamenti Decreto, Principum consensu, contranitente nullo euecta: Aurelia-

nensem

nensem Ducem Locumtenentem Generalem Regni, & Armorum dixit, post quem Principem nominauit Condæum.

Hisce fulcris egregiè videbatur firmata Regis auctoritas, & nullus relictus seditionibus locus, dispensatis honoribus ad æquitatis mensuram. Nam Condæus Princeps, nec non Aurelianensis Dux satis abundè ruperant nimbum suum, & iuuenilibus æstibus indulserant, qui iamdudum deferbuerant in Condæi ętate iam graui, & laborante valetudine.

Aurelianensis simultates cum Richelij morte perierant, & infęlix præteritorum motuum euentus pacauerat animum, nihil magis anhelantem, quàm manum quoquomodo regiminis clauo admouere, & exercitus in hosticum ductare, & palmas colligere, & armorum strepitu bellicos spiritus enutrire. Nam filiorum virilis sexus defectus, nec ad Prouinciarum petitionem, nec ad obtinenda arcium pręsidia, nec ad factionem ampliandam stimulabat mentem solâ auctoritate abundè saturam. His accedebat Reginę Maiestas, & prudentia, & benignitas, quæ, si in tàm constanti serenitate congregari nubes potuissent, eas extemplò dissipauisset.

Optio supremi Ministri diù cunctantem Reginam habuit, & verè, si qua in re, potissimùm in Ministri promotione debet Principis erotari prudentia. Cardinalem Maz rinum Cardinalis

Richelius successorem sibi destinauerat, & Rex in suo Testamento Richelij iudicio incurrerat: eumq; Reginæ commendauerat. Insuper Cardinalis Mazarinus ijs ornabatur dotibus, quas etiam pro temporis, & loci conditione ministerij culmen poscebat: dignitas non inferior illâ Principum, cum quibus agendum ei quotidie erat, & respectum sibi, & auctoritatem sublimi illi officio comparabat: dexteritas in solemnioribus promouendis negotijs: capacitas digerendi, & coquendi ardua: externus, ideò nulli suspectus: nullis in Galliȩ Regno consanguineis addictus, quorum agmen, inopia, sollicitudo, odia, amicitiæ à recto deducere Ministrum possunt, vel benignum vnis, alijs difficilem reddere; ideò lanx omnibus æqua, in istius exaltatione promittebatur.

Prætereà interioribus Regni curis iam diù insertus, in prȩcipua Monarchiȩ secreta à Richelio inductus, fidem, ingenuitatem, constãtiam, & aptitudinem in tot eximijs, & ponderosis negotiationibus approbauerat Galliȩ. Exinde factum erat, vt Cardinalitiam amplitudinem, & in præteritorum benefactorum præmium, & in futurorum authoramentum Regis commendationibus referret acceptam, qui porò voluerat, vt ad sacri Fontis ablution in Delphino assisteret, & hoc necessitudinis vinculo arctiùs sibi, futuroque Regi deuincire.

Ex his videbatur malè ſibi conſulta Regina, ſi tantum hominem deſpexiſſet. Quare cum diutiùs prudentię oculos hinc inde conieciſſet, eos nouiſſimè ad Cardinalem defigens, electione quaſi neceſſariâ in miniſterij apice collocauit.

His veluti quatuor elementis, nimirum Reginâ, Aurelianenſe Duce, Condæo Principe, & Cardinale Mazarino adminiſtratio Regni Gallici componebatur, qui ſe ſe inuicem moderatione quadam adeò refrangebant, vt initio grata, & lęta excitaretur temperies, cuius ope alimenti concoctio, diſtributio, & digeſtio in vaſtiſſimo Galliarum Corpore ad miraculum procedebat, quaque parte ſuum adamuſſim munus obeunte, pręter omnium expectationem creſcebat in Imperij viſceribus robur, & negotiorũ facies nitidum, viuidũq; colorem oſtentabat.

Quo modo ſe geſſerit Regina cum fæderatis, & quæ eſſent opes Principum Europæ.

Cap. II.

1643.

PRIMVM Reginę facinus, & excellens, & Regno compendioſum fuit excutere à foederatis formidinem, quam Regis mors inuexerat; Nam Galliæ ſociorum mentibus timores

non leues obuersabantur; ne scilicet Francia pensiones imposterum malignè præberet, aut incuriâ, aut illiberalitate regnantium, vel defectu pecuniæ populo in laxo Imperio detrectante tributa. Verebantur etiam, ne Regina muliebri imbecillitate abhorreret ab armis, malletque pacis leges à Fratre, & Imperatore accipere, quàm dare; ac socios belli tricis inescatos omittere.

Iam hæc opinio Hispanorum artibus diffamabatur, vt socios abalienarent, quos etiam opimæ pacis compendio impleuissent, si eos à foedere cum Galliâ inito potuissent diuellere, in quam & ipsi, & Imperator auidissimè incubuissent; grande enim emolumentum pupillaris Regis ætas ijs pollicebatur, si vniuersam Germaniam bello vacuam, prædis inhiantem in opulentam Galliam concitassent. Sed Ministrantium prudentia maturauit huic malo lęthali, & publicè noxio, antequam serperet, obuiam ire. Pensiones solutę, obfirmata foedera, nulla pacis mẽtio, nisi ex commodo, & voluntate sociorum auscultata; viriliter in hoc, & summâ fide cum amicis egit Regina, summâ quoque prudentiâ: Nam si pacis mentio clam inita fuisset, eam maximo cum Gallię dedecore, & iacturâ prodidissent Hispani, vt socios disiungerent; cum nec Suediam, nec Hollandiam Hispanorum Monarchia formidet: hæc sub vno incumbentis

Galliæ

Galliæ pondere gemit, quo semel excusso leui momento obrueret vniuersos.

Quia ad id loci peruenimus; consonũ est Galliarum socios inspicere, mox vastissimos Imperatoris, & Hispaniarum Regis dominatus percurrere, vt clarior procedat Historia; ne coacti simus semel dicta refricare; offuscatis enim principijs tenebrosa euaderet rerum cognitio, morareturque legentem.

Germaniam inundauerat Suetica gens, arcto, & inuiolato foedere Gallijs associata, iam inde cum Gustauo Rege percusso. Ij Germanię vires attriuerant, euocatisque ad se melioribus Imperatoris copijs, armorum pondus, quod in Galliam euolui potuisset, auertebant. Imperabat Suecis Christiana Gustaui Filia, studijs, bonis artibus, pietati, & Religioni plùs addicta, quàm ferocitati bellorum; sed pater opulentissimę hęreditati insertum bellum reliquerat, quod Christiana ad arbitrium exuere nequibat, nisi meliori parte hæreditatem fraudare voluisset. Nam illi iam Pomerania cesserat, & arces, portusque Michelburgensis Ducatus, Bremensisque Archiepiscopatus, quæ adeptiones ferè integram præbebant maris Baltici possessionem, & vastas Prouincias illius adnectebant Imperio cõmercio diuites, vectigalibus vberes, mitioris Cœli, quàm Suedia, terræ fructibus affatim prouenientes, gentibus suis acceptissimas.

Portò

Porrò compendiosum erat hoc bellum semetipsum alens, & Suecis clarum vindicans nomen, triumphos, opulentaque spolia; nam paucis ab hinc mensibus vna dumtaxat victoria, qua ad Lipsiam Archiducem Leopoldum exercitu deleto fugauerāt, vestitum, & stipendia vniuersis copijs suppeditauerat; capta enim Lipsiensis Vrbs nundinarum tempore, quo opes propè omnes multarū Prouinciarum illuc conuectę fuerant, nihil auiditati militum reliquum fecerat; deinde remoto, & Ciuitatis, & exercitus hostilis obice Lusatiam, Silesiam, Morauiam, Bohemiam Prouincias stipendiarias fecerunt. In Morauiâ Olmuso primariâ illius Regni Vrbe potiti, proximam Viennam, & Austriam territabant: Hinc in Vngariam, si non arma, saltem nomen deferentes, mobilem gentem, & diuersæ inter se Religionis, ideò malè cohærentem solicitabant, vt ab Imperatore deficeret, & Ragozzium in partes traxerant, nihil pacati Cæsari permittentes.

Cum Suecis, & Gallis causam suam communem fecerat Hassiæ Landgrauia ferox mulier innutrita bellorum consilijs, quam nunquam dimouerunt aduersa, etiamsi multoties viderit Suecos, & Gallos Germaniâ propè eiectos, nunquam tamen despondit animis, constans, & incōcussa perseuerauit in partibus, ipsius autē causa multò durior cęteris erat; cū Gallos, &

Suecos

Suecos è Germaniâ exactos Regna sua excepiſſent, & ab illatâ protexiſſent iniuriâ; at huic Principi ſemel in Germaniâ Suecorum, & Gallorum opibus accisis, inter hoſtiles fauces poſitę, nulla ſpes euadendi ſuperauiſſet. Copijs modicis, ſed bello induratis modò ad ſui defenſam, modò vni, modò alij foederatorum iunctis ſemetipſam, amicoſque iuuabat.

Batauorum cum Galliâ foedus cætera ſuperabat antiquitate, arctioribus quoque ex parte Hollandorum deuinctum obligationibus; nam à primis Prouinciarum vnitarum motibus in Hiſpanos, cum tentarunt iugum excutere, quo tempore Batauorum res domi anguſtæ, foris nullæ erant, Reges Galliæ hanc naſcentem Dominationem, & adhuc in cunis vagientem teneram, indigam opibus lactarunt ſuis, adultam verò perpetuis beneficijs exornarunt, pluſque huic genti, quàm vlli alij contulerunt, eorum cōmercia, & arma proprio milite, & ſtipendio cientes.

Hoc tempore, quo Galli fractis repagulis, ſe in Flandriam penetrauerant, & penitùs Annoniam, Brabantiamque exagitabant, Hollandi ſecuriores agebant ex formidantibus formidati Hiſpanos vndique laceſſentes, Flandrię, Brabantiæ, nec non Indijs inſultabāt; & multò maiora vincendo conſecuti eſſent, ſi arma magis ſolicitaſſēt; ſed eos, aut ſocordia cæperat, quæ

quę fælicitatibus irrepit, aut Galliæ prosperitatibus inuiderat, aut emolumenta, quæ Indiæ ob secessionem Lusitaniæ ab Hispanis ostentabant, vt sensim ab armis discederent, suadebant. Auraicus tamen Princeps armorum Prefectus, vel ad præstandum officium, vel ad bellicum fastum, vel vt se Gallis studiosum probaret magis, quàm suis, iam tale bellum fastidientibus, singulo vere cum exili fructu copias ex hybernis euocabat in hostilem ditionem, modica tentans Castella, plùs in speciem bellandi, quàm vt compositò bellaretur.

Victorius Amedęus Sabaudiæ Dux Ludouicum XIII. graui implicitum bello, non dumtaxat Copijs, sed manu, opibusque prosecutus erat. Quo defuncto Christiana Vxor, ne minùs officiosa videretur in fratrem, quàm maritus, perdurauit in foedere, quod illam non leuiter exussit; nam euestigiò ab Hispanis Vercellarum Ciuitate mutilata fuit, sequenti anno bello ciuili oppressa, relicto Pedemonte, cum Carolo Emanuele II. pupillo ad Sabaudię Asylum confugit, Populis, & non modicâ nobilitatis parte in Principes Mauritium, & Thomam consentientibus.

Ducissæ partes intrepidè sustinuerunt duo Viri armis præpositi, Marchiones nempè Villa & Planetia, quorum primus Æquitatui, alter Peditatui moderabatur operam suam impigrè nauan-

nauantes ad receptionem arcium, quæ defecerant, potiſſimùm Taurinenſis Ciuitatis, quæ multo auro gallico, & ſanguine ſtetit. Conſummato ciuili bello, Villa cum ſuo equitatu veterano Regis Exercitum in Italiam confluentem ſingulis annis muniebat: Vir interritus, rerum militarium peritiâ nemini ſuorum temporum Duci poſthabendus, cui tàm exacta erat locorum cognitio, aditusque omnes, & receſſus adeò affabrè callebat, vt, vel cum paucis copijs infenſiſſima hoſti, tutiſſima ſibi Caſtra metaretur.

Planetiam validitas conſilij ab vſu armorum detraxit; nam licet Duciſſa in multis militaribus expeditionibus cordatum virum, bellique ſcientem experta eſſet, & nouiſſimè receptio Oppidi Verrucæ diuturnâ aliàs obſidione nobilitatæ, nunc ſeptem ſub ipſius auſpicijs expugnatæ diebus, fortem, induſtrium, ſtrenuumque vulgauiſſet: attamen tot calamitates perpeſſa, ne in eaſdem relaberetur, non permittebat tàm fidum, probatumque Miniſtrum à latere diſcedere, cui Arces, Militiam, Politiamque commendauerat, in quo vno ob præſtantiam ingenij, animique fortitudinem, & integritatem, Status tranquillitatem, Filij Ducis preſidium, ſui incolumitatē ſita eſſe iudicabat.

Portugallia, & Catalonia vaſtum Hiſpaniarum corpus ſuâ ſeceſſione amputauerant; Hęc ad-

aduersùs prementes Hispanos, effugium ad Gallos habuit; illa proprio Regi sibi dicto parebat. Galli numerosis exercitibus in Cataloniam irruentes Hispanum solicitabant, vnoque opere duas captabant vtilitates, Cataloniam illorum fidei à Populis creditam tutabantur, & periculum, metumque à Portugalliâ submouebant; Hispanorum enim opes in Cataloniam deuolutę intactam relinquebant Lusitaniam, ac si nullum sibi negotium cum illâ esset.

Rex Portugalliæ socijs suis laborantibus tranquillissimam pacem agebat, nihil pensi habens sociorum, vel felicitates, vel aerumnas: & profectò Rex ille, qui (vt ita loquar) versabatur in maiori crimine, minores pœnas luebat. Dum aliorum opes emungebâtur bello, ipse à nullo vexatus diuitias pacatè congregabat, bellique apparatus in compendium vertebat. Verùm Galli vnâ exceptâ alienatione, quæ Hispanorum vires infirmabat, ex hoc Rege nec minimum trahebant emolumentum, cum ipse è contra quietem suam illis deberet. Potuisset tamen hic Rex foedus, & amicitiam, quam cum Gallis cõtraxerat, eximiùs iuuare, vel terrâ, vel mari hostem impensiùs vrgendo.

Vaimarrensibus, etiamsi gallico auro stipendia facerent, & Marescallo Gubriano parerent foederatorum nomen magis placebat, vel quia compendiosius, vel excellentius, non adeò ex-

actam

actam obedientiam reposcens. Isti Vberlingâ assultu superatâ contra Bauaros frequentia prælia conferebant, Alsatiam ab hostilibus excursionibus protegentes.

Hispani varijs cõcussi fluctibus cœperant ad id tẽporis animũ ex infortunijs resiliendi; multa enim acciderãt, quæ spẽ cõualescentiæ spondebant; mors nimirùm Cardinalis Richelij, cuius consilium Hispaniensi Monarchiæ offecerat: Vnde ex istius Ministri iacturâ credibile erat aliam faciem Galliarum res induturas esse; sed multò magis erexerat illorum animos Regis interitus, qui XIIII. Maij acciderat. Si Rex viuens à seditionibus prohibere Principes, & Populos vix poterat, quantò maiores ipso extincto concitarentur tumultus? Forsan Rex quinquennis, & foeminilis dextra gubernantis frenabunt Gentem Religione diuersam, exasperatam tributis, malè animatam in Ministros, à quibus opes suas obliguriri deprædicabat; aut poterunt ad officium adigere Principes suspirãtes Imperium, & diuitias sine metâ profundentes, quorum vniuscuiusque sumptibus vix integræ Prouinciæ vectigalia suppeterent.

Non dubia videbatur Hispanis (antequã Rex adultus Imperij habenas retraheret) Galliarum conuulsio; his accedebat, quod ex mutatione Comitis Ducis Oliuarij Primi Hispaniarum Ministri sibi videbantur resumpsisse spiritus pri-

priſtinum florem Monarchiæ reſtituendi : Cum frequenter obambularet Hiſpaniarum Regis mentem phalanx infortuniorum, quæ ſibi in dies accidebant: rebelliones nimirùm tot Regnorum: præcipuarum deperditio arcium tùm Hiſpaniæ, tùm Flandriæ: Prouinciæ manu militari conſumptæ, & quas bellum non exhauſerat, tributa delimauerant: tot exercitus fuſi: claſſes corruptę: exclamationes populorum: procerum dolor, vel diuturno ſilentio, vel longâ abſentiâ ſe prodens: ſcripta in Aulicorum vultibus moeſtitia: Reginæ ſuſpiria: adoleſcentis Filij gemitus: omnium lacrymę. Rex tandem recollegit ſpiritus iamdudum diſſipatos: conſuluitque ſemetipſum. Num ne, cum Oliuarius omnia vel ſe inſcio adminiſtraret, ęquum eſſet credere, aut ipſius incuriâ, aut ſocordiâ, ſiue contemptu rerum, vel malitiâ, vel denique malo fortunæ genio calamitates exoriri? Decreuit itaque hunc proſcribere Miniſtrum, vt infortunia cum ſuo Duce exularent. Quos fortuna malè ſecundat, etiamſi ſine ipſorum crimine ſuccedant aduerſa, à gubernaculo remouendi ſunt, quia cēſent mortales non parum tribuendum eſſe bonæ, vel malę fortunæ operantis.

Mutauerat in iſtius Miniſtri depreſſione faciem Hiſpania: decreta promulgata: exules reducti: noui aſſignati Prouincijs Moderato-

res

res: Exercitibus Duces: conscriptus miles: congregata pecunia exhibebat spem deiectas res pristinum integraturas esse vigorem. Casus etiam militaris felix obuenerat, ideò portento assignatus, quia infrequens: recuperatio nimirum Dertonæ post longam obsidionem.

Dux quoque Picolomineus visus est cadentes Imperatoris res instaurare in defensione Freibergæ, à cuius obsidione Suecos depulerat. Ioannes Vertus Prętor Ducis Bauarię adeò diligenter obseruabat Gubrianum Marescalcum, & Vaimarrenses, vt nihil integrum illis permitteret.

Cap. III.

Pugna Rocroiana. Expugnatio Theonisuillæ, Astæ, Villænouæ, & Tridini per Gallos. Monsonij recuperatio ab Hispanis. Sueci Olmitzio subueniunt; Brinam obsident.

1643.

HÆC Erat bellorum series: hic Status Principum, populorumque sub Martis iugo gementium; cum Ludouicus XIII. Francorum Rex in vitę, mortisque versaretur confinio. Franciscus de Melo Hispani Regis in Belgio Legatus compendium ex hac imminenti morte facturus, adunat Exercitum multitudine

conſpicuum ſupra viginti hominum millia, ſed multò magis virtute, & peritiâ militum in primis Peditatus, qui longâ aſſuetudine belli incommoda, & pericula ſibi familiaria fecerat; deinde Rocroiam modico curatam præſidio, eximium Picardiæ munimentum circumuenit. Anguinius Princeps, qui ex Regis mandato Copijs Gallicis preerat, adoleſcens impauidus decreuit fortiſſime Arcis iacturam non tolerare. Luſtrato Exercitu, numero, & virtute hoſtili non inferiore. Inibi enim flos militiæ Gallicę ſpectabatur, ex quibus Anguinius ſolidos Martis fructus ſperans decerpere, rectà in hoſtem pergit.

Melus maxima cum alacritate ad pugnam ſe comparat, fidens opibus ſuis, & illectus victoriâ, quam anno ſuperiore ad Hunnecurtium ex Guiſcio reporteuerat; nec non pro certo ducens ex Regis morte refriguiſſe Gallorum animos, ad non dubium triumphum in agonem deſcendit, ex qua victoria Hiſpanorum detrimenta ex integro inſtauraturum eſſe non fallaci iudicio præſumebat. At euentus ſperata fefellit; nam conſerta manu, licet dextrum Gallorum cornu ab Hiſpanis ualidè impetitum, Mareſcallo Aulerio moderatore grauiter faucio, non leuiter vexatum ſit; tanta tamen impreſſione læuum cornu, Gaſſionio Duce, in Hiſpanos ingruit, vt aperta Acie horrendâ reſiſten-

tium

tium cęde vniuersum Equitatum in fugam egerit. Peditatus Equitatu nudatus, aperto in Cāpo cum hoste deditionem pactus est. Viris strenuis ad redimendas ex pacto ab hoste iniurias fortitudo animi pro muro fuit. Ad sex millia Hispanorum cæsa, totidem capta, duo millia Gallorum desiderata sunt.

Anguinius, ne tam præclara victoria sine fructus prouentu inter celebrantium ora demum fatisceret, omnibus diligenter exploratis munimentis, in Galliæ limine sitis, ad quorum expugnationem commodè se accingeret, cum toto Exercitu circumstetit Theonisuillam Arcē propè inexpugnabilem Mossellę imminentem, quæ aditum ad Germanos, & Lucemburgicos aperit, protexissetque Lotharingiam, & Campaniam; si Regis arma in eam feliciter penetrassent, haud paruam molestiam his adimens Prouincijs, hostilibus magnum inferens detrimentum. Tenuit obsidio vltra duos menses: subfossa, & euersa propugnacula, mors etiam Gubernatoris suaserunt propugnatoribus deditionem, quam breuì expugnatio Sirici secuta est.

Interea Princeps Thomas Præfectus Gallici Exercitus in Italiâ, Plesis Pralinus, & Turena Legati, Villa Generalis Equitatus Ducis Sabaudię ferias non agebant; nam, cum ad Dertonam penetrassent, inibique, omnibus ritè pensitatis, constituissent validas Hispanorum munitiones

ſuperari non poſſe, ad Aſtam ſe conuertunt, è qua Hiſpanos exigunt: dein Villamnouam cingunt, cuius expugnationem Villa ſolus conſūmauit: mox poſt varias excurſiones in limitibus Mediolanenſis Ducatus totus iterum collectus Exercitus circumſidet Tridinum. Præclari obſidio munimenti quinquaginta dierum operam dedit oppugnantibus non exiguam; demum, vi cuniculi aperto propugnaculo, ſe tradidit, cuius iacturâ Hiſpani (vna exceptâ S. Agatâ non magni momenti Oppido) omnibus exciderunt acquiſitionibus, quas bellum Ciuile Pedemontium illis contulerat.

Hiſpanorū Rex hoc anno Madrito profectus Saragoſam, petierat Aragoniæ caput, in quo Regno Galli Monzoni Vrbem occupauerant, & valido impoſito præſidio, quoque munitionibus auxerant, durum Aragonenſibus iugum. Ideò Rex, vt querelas Aragonenſium ſupprimeret, iſtius iuſſit recuperationem Arcis, quod egregiè à Marchione Mortarę patratū eſt. Exigua victoria in omen maiorum accipiebatur. Nam nunquā vincentes aliquando viciſſe indicium eſt ſe conuertentis fortunę.

Torſtenſonius relictâ Fribergiæ obſidione, nouis ferruminatus Copijs Pragam verſùs dirigit iter, hanc ampliſſimam Ciuitatem tentaturus: contra quam nihil proficiens in Morauiam ſe dimiſit ad diſſoluendam obſidionem, qua

Im-

Imperiales Olmizium premebant. Imperiales, aduentu Suecorum percepto, ſe in Arces recipiunt, ne numero impares pugnæ aleam experiri cogerentur. Torſtenſonius proſpero rerum euentu inflatus, omnes explorauit vias ad trāſmittendum Danubium, ſperans illam Auſtriæ partem ad eam diem bello intactam opulentas prædas ſibi collaturam eſſe.

Imperatorem Viennæ periculum vehementer mouit ad euocandos Exercitus, nobilitatem, & magnam ſubitariorum militum manum compellendam: quibus ſubſidijs obuiàm iuit attentatis Suecorum, qui à tranſitu Danubij prohibiti Brinam Morauiæ Ciuitatem inuadunt, à qua nequicquam multis menſibus oppugnata: mox Galatij ope recenti confirmata præſidio, re infectâ, magno Peditatus intertrimento receſſerunt; quorum Dux Chonixmarchius inſidiosè potitur Albeſtadio, & maiora meditantem pedem in Pomeraniam reducere coegerunt Imperiales, qui in illam Prouinciam inopinatò irrumpentes, Stugardam, Stolpiamque receperāt.

Cap. IIII.

Clades Dutlingica. Illatum à Suecis contra Danum bellum. Causæ, operationes Bauarorum post victoriam. Detentio Ducis Bofortij.

1643.

MULTO solemniores fuerunt clades, quæ inter Rhenum, Danubiumque, exeunte Autumno, cótigerunt. Ea Æstate nihil egerant Vaimarrenses, quia Ioannes Vertus potentior limites illis præscripserat, quos suæ conscij debilitatis transgredi non audebant: quare Galliarum Regina numerosas, & veteranas illis destinauit Copias, vt hyemales stationes in hostico facerent, suosque subditos leuantes, inimicos prægrauarent. Dux Anguinius iussus partem illius Exercitus, qui Theonisuillam expugnauerat, in Germaniam ad Gubrianum adducere, exequitur mandata.

Tantâ fretus accessione virium Ciuitatem Rotuillæ aggreditur, & capit Gubrianus, cuius oppugnationem suâ morte funestauit, præsagio Exercitui infausto, qui, dū Dutlingi incautè, & sine excubijs moratur, à Mercio, & Verto Bauariȩ Generalibus inopinatâ inuasione funditur, & intra Ciuitatis mœnia quasi vinculis irretitus capitur; excepto Equitatu Rosæ, qui se Rotuil-

lam

iam recepit. Vniuersæ Copię cũ suis Legatis ad vnum, vel cæduntur, vel vinculis obligantur. Hæc clades Parisios delata summoperè exagitauit administrantium animos. Marescalco Turenę difficilioribus casibus ob egregiã virtutem reseruato ardua demandatur Prouincia; & Plesius Bezansonius per dispositos equos confestim mittitur ad illuc impellendas omnes Copias, quæ in Lotaringia, Burgundiaq; hyemabãt.

Dutlingica pernicies eò acriùs exercuit Gallos, quò importuniori tempore successerat; nàm paulò antè propè omnes Suecorum Copiæ, relictâ Germaniâ, clàm Daniæ Prouincias hostiliter inuolauerant, Holsatiam, Ditmarsiam, Iutiam diripientes. Danica gens imparata bello, & longo ocio, socordiâque marcescens nusquam obsistebat veterano militi ex Germaniâ accito, qui tyrocinium inter cędes, sanguinemque deposuerat. Daniæ Rex inopinato, & repentino bello excitus in penuriâ militum delectum euocatorum habuit, & hosti opposuit, qui uix aspectum, nedùm Suecorum arma sustinebant: cęsi, fugatique suadebant Populis, vt promptâ deditione victoris iram, ferociamque lenirent.

Prę̧terquamquod Dania attingit Suediam, & inter finitimos bellorum causę deesse non possunt, Sueci varias, & propiores prætexebant. Danos videlicet in se occultè conspirasse, & iam

cõueniſſe cũ Imperatore de mouẽdo bello: coẽ-giſſe Sueticas Naues immunes, & nequaquã obligatas ad pendendum Danici freti portorium enormiter auctũ ſimulãtes onerarias Batauorũ eſſe: Duces Nauium ad Aulam Regis Daniæ de iniurijs queſtum euntes malè habitos diſceſſiſſe, additis inſuper minis aliquando Danos in Su ecos arma diſtricturos eſſe. Quibus iniurijs, & ſuſpicionibus permoti Sueci deliberauerunt inimicum Regem nouandi auidum, antequam vires aſſumeret, occupare.

Hoc bellum, etiamſi partem Copiarum Imperatoris ad ſe traheret, vt Dano adminicularentur, Gallos tamen angebat, conſpicientes Germaniam amicorum armis vacuam, & verentes, ne Sueci, libidine perciti Danicas Regiones ſuo iungendi Imperio, negligerent Germaniam, vt Daniam lucrifacerent. Florentes quoque, & imbelles Daniæ Prouinciæ minùs difficile, & compendioſius alebant bellum, quod auidis militibus magis arridebat, quàm illud exeſæ Germaniæ plus vulnerũ, quàm auri pollicẽtis. Vnde copia fieret Imperatori expũgẽdi ærumnas, & Germaniã exoticis armis liberandi.

Bauaris poſt Gallorum Exercitum ad internecionem deletum victoria plenè non ſatisfecerat; eam enim omnibus viribus, & aſſiduis incrementis proſequebantur: Rotuillam rece-

perant

perāt: Vberlingam clauserāt: nec hyemis rigor ab oppugnatione munitissimæ Vrbis eos deterrebat.

Licet hæc armorum fulmina extra Galliam detonarent; non tamen Parisiensis Aula omninò tranquillè agebat; nàm post electionem Cardinalis Mazarini, cui vniuersa grauiorum negotiorum moles iussu Reginæ demandabatur, Dux Bofortius, qui multa ex Reginæ beneuolentia sibi promiserat, & plura suâ mente conceperat, quàm Reginæ prudentia permittere illi posset, in Cardinalem incaluit, occultè præparans arma ad patrandum aliquod graue facinus. Conspiratione Reginæ, & Principibus delatâ, extemplò carcer illi decernitur, & ad Vicennas captiuus ducitur, multique alij illis insidijs permixti in exilium acti sunt. Non potest sine rigore clementia diù stabilem exercecere dominationem. Hæc deliberatio ad multũ temporis confirmauit vacillantem tranquillitatem.

Cap. V.

Apparatus militares Galliæ. Transiluanus in Vngariam mouet. Sueci Danum premunt. Vberlinga cadit. Mota ab Hispanis funditur. Lerida capitur.

1644.

EXIERAT Annus 1643., & licet rigor hyemis anni subsequentis iuberet armis temperari, attamen nullibi quies. Principum, & Ministrantium animi in varia distrahebantur, videlicet, vt secunda promouerent, & sarcirent aduersa. Quoad Galliam attinet non paruæ curæ regimen stimulabant, vt supplementis integrarentur veteres, & nouæ conscriberetur Copię ad implendas iacturas, & retinendas victorias.

Expeditiones anni præteriti videbantur adhuc à defuncto Rege profectæ, qui tunc perierat, cum omnia ad belli administrationem iàm erant comparata: nunc intendi animos, vt obseruarent quid, vel magni, vel humilis hoc anno ex nouo Galliarum erumperet ministerio: hinc stimulante necessitate, & gloriâ, tota hyems bellicis strepebat apparatibus.

Inte-

Interea Transiluanus, vt liberaret fidem, quam Suecis oppignorauerat Februarij mense Cassouiam occupat, & alia Vngariæ Castella, Regionemque expilat. Qui noui motus trahentes è Germaniâ Imperialium manum ad Vngariam tuendam, Cęsaris extenuabant Exercitum: exonerabantque Suecos, vt magis expediti in Danum incumberent, cuius Regiones penitùs intrauerant, & hyemalia fixerant. Marescalcus quoque Ornus ex Suediâ Scaniam inuehens, ferè totam Regionem hostiliter erat emensus. Daniæ tamen Rex ad hanc diem naualibus opibus potior, Suecos ab Insulis arcebat, & præstantiorē sui Regni portionem illibatam tuebatur.

Cecidit Vberlinga sexto obsidionis mēse, magis fame, quàm armis edomita, quo temporis cursu omnia Bauarorum attentata euanida fecerat.

Primum, & egregium istius anni facinus ab Hispanis prodiuit. Rex Saragosam appulerat, iniunxeratque Filippo de Silua Exercitus Prætori expugnationem Leridæ. Silua Exercitum Vrbi circumfundens fossâ, atque aggere cingit. Mota Generalis Gallicus in Vrbis subsidium cum inferiori Exercitu festinans, magis ad pręteritas victorias, quàm ad pręsentes vireş respiciens pugnæ copiam facit: fusus, fugatusque in interiorem Cataloniam se recipit.

Aliqua

Aliqua Gallici Peditatus portio in ardore pugnę obsessam Vrbem ingreditur, quę intra duos menses plùs fame consumpta, quàm tormentis disturbata, deditione Hispanorum victoriam insigniuit. Pendente obsidione Mota terrâ, marique Terraconam pressit felici auspicio, & perniciosō exitu: parte enim Exercitus obsidionis incommodis obrutâ, & ab aggressionibus cum strage propulsatâ ab incepto destitit; tum Hispani Bellaguerium cum alijs Castellis recipiunt: & Mota Reginæ iussu à Prouincia discedit.

Cap. VI.

Duæ Gallicæ Expeditiones, altera Ducis Aurelianensis, qui Grauelingam expugnat, altera Condæi, qui Filippiburgum capit.

1644.

NObilissimas hoc Anno expeditiones exeruit Gallia, opibus, politicę, & prudentiâ instructas. Inter cæteros binos cōflauit Exercitus, quorum imperium binis Principibus assignauit, cùm vt virtute, & auctoritate animarent victorias, tùm vt gloria militari inflati euocarentur à turbis, & Regis causam suæ

quod-

quodammodo permixtam ardentiùs fouerent. Dux Aurelianensis tripartitò in Flandriam duxit, vt hostem de omnibus munimentis anxium haberet, coactusque copias diuidere, ipsius destinata interuertere nequiret. Mox præter hostium expectationem terrestres Grauelingæ aditus intercludit dùm Trompius Classis Hollandorum Prefectus maritimos accessus custodiebat, ne hinc Hispani Vrbi subuenirent: nam, hoc anno precibus, & promissis Gallorum onerati Bataui communem causam strenuè iuuarunt. Castrum Philippi prope mare locatum ab Hispano deseritur, reductâ in Vrbem manu, quæ illic excubabat metu, ne ab hoste excluderetur; cuius accessio, licet parua in penuria militum, & pro temporis ratione pluris ducebatur, quàm ipsius Castri ad paucos dies conseruatio.

Arx hostiles impetus diù sustinuit; nam præter fortissima propugnacula, fossa aquarum mole demergitur. Attamen virtute, pertinaciâ, industriâ, & sanguine Gallorum duo concrepuerunt furni, vnus, qua parte curabat Gassonius modicâ labe, alter, vbi operam faciebat Meileræus, patentius ostium aggredientibus aperiens. Quadraginta milites inter illas ruinas sedem sibi stabiliuerunt, & Vrbem adegerunt in pacta.

Picolomineus Dux Armorum Moleta[?]o[?] in obsidionis feruore obsidentium aggeribus cum Hispano

Hiſpano Exercitu appropinquauerat; ſed contentus hoſtium munitiones oculis luſtrauiſſe, ab impreſſione abſtinuit.

Princeps Orangius cum agmine Batauorum Saxum Gandauenſe in ea parte ſitum, quà Flandria Batauiam tangit, oppugnandum ſuſceperat. Gallicus Exercitus expeditus à Grauelinga, huius Principis incepto omni opitulabatur conatu, infeſtans Hiſpanos, ne hinc ſuppetias aduerſùs Batauos mitterent; quare ſubſidio deſtitutum Saxum illud, quod reputabatur inacceſſibile, cecidit. Hac æſtate binas Flandriȩ claues Hiſpani amiſerant, Grauelingam nimirùm, & Gandaui Saxum, quæ ad ſuos hoſtes peruenerant, mox in penetralia Flandriæ erupturos.

Alterius Exercitus curatio Anguinio Duci demandata fuerat, qui ſuorum geſtorum famam vel in flore adoleſcentiȩ ad remotiſſimas gentes tranſmiſerat. Hic in Germaniam iter dirigit, aggreſſurus Bauarorum munitiones ad Friburgum, quò peruenit, Vrbe iam deditâ. Serum ſubſidium occiùs inuitauit Ducem ad pugnandum; nullâ enim datâ morâ, hoſtem fortiſſimũ in ſuis munitionibus inceſſit, in cuius conflictu etiamſi prȩter vulnera hinc inde illata nullũ maius retulerit emolumentũ; attamen tantâ alacritate, & obſtinatione prȩliatũ eſt, vt hoſtes, cũ munitiones tueri vix potuiſſent, exterriti deinde non auſi ſint aperto campo ſe cõmittere, &

Ducis

Ducis facinoribus obuiàm ire; qui iuxta Rheni ripam descendens Filippiburgo Exercitum applicat, & intra paucos dies capit præclarissimum munimentum, quod totius Germaniæ insuperabilis murus deprædicabatur; deinde veluti aggere fracto quodam victoriarum torrente Spiram, Vormatiam, Magonciam, Landauiã, plerasque Vrbes, & Castella rapit, & famam alterius Regis Suediæ in illâ Septentrionali Plaga renouat.

Cap. VII.

Arona, & Finalis infeliciter tentata. Sancta Agata, & Citadella Astensis à Gallis recepta. Classis Danica à Suecis corrupta.

1644.

IN Italiâ otium præliantibus non irrepserat, licet minori strepitu arma tractarentur. Princeps Thomas Parisijs in Pedemontem redierat, absolutamque bellorum administrationem vnus à Regina reportauerat; quare accersito ex hybernis milite, & expugnato Ponzoni Castello, in Mediolanensem Ducatum irruptionem facit. Hunc Ducatum non ampliùs tegebant Pedemontis Arces, quibus iam captis, nudati limites erant. Ideò circa

Bremam Oppidum olim à Gallis munitionibus Instructum, Castra ponit; ità tamen, vt vel obsidere, vel deserere illud sine notâ posset. Aliquot diebus in varijs Pagis Bremam coronantibus moratus, ex improuiso digreditur, diuisoque in tria agmina Exercitu, quæ post varios gyros in vnum conueniunt, Aronam Oppidum magis situ, quàm arte munitum impetit. Iacet Arona ad amplissimum Lacum Verbanum. Secum Galli aduexerant lembos, quos in Lacū ad intercipienda subsidia dimiserāt, qui, si speratum perfecissent opus, actum erat de Aronâ; sed expeditionem, quę à terrâ ad votum processerat, incustoditus Lacus fefellit: Comes enim Riueriæ Legatus Marchionis Velladæ Mediolani Gubernatoris Lacus beneficio varias militum cohortes in Aronam induxit, Gallicis lembis nequicquam proficientibus. Galli post multa vulnera, & cædes obsidionem destituunt. Hoc Aronæ Oppidum in Mediolani Status meditulio situm est.

Licet sibi videantur Exercituum Ductores Prouinciarum expugnationes maturare, si prætermissis munitioribus Arcibus, quæ in limitibus Regionum sunt, interna Oppida magis obnoxia expugnationi (quia præsidio, & munitionib⁹ imparata) inuadātur: quibus deinde captis, Prouincia tota diripitur, & tandē etiā munimēta perfectiora, aut fame, aut ferro totâ deuas-

tatâ

tatâ Prouinciâ ſuccumbunt; tamen hęc ad votum non ſuccedunt, niſi numeroſiſſimus impetat Exercitus, aut hoſtis nullas in aperto Copias habeat, quæ in Ciuitatem obſeſſam induci poſſint; nam ſi modicus ſit aſſiliens Exercitus, cuius itinera, & motus ab hoſtili Exercitu obſeruentur, aut deſtinatum Oppidum, antequā cingatur, munietur, aut res frumentaria, & militares intercipientur apparatus, quorum defectus intentum opus fruſtrabit: vel ſi tandem Oppidum in meditulio ſitum expugnabitur, hyemis ſpatio, leuiori momento, quàm captum fuit, recipietur; ita ut ſimilis expeditio ſit ſemper aggredienti oneroſa. Sic Vigeuanus, & Dertona non eſt retenta, nec Arona capta. Saltem ex vna parte Arx limitanea expugnanda eſt, antequam ad penetralia ducas.

Princeps Thomas ab Arona regrediens ingruit Oppidum S. Agatæ prope Vercellas ſitum poſtremum ex ijs, quæ bellum ciuile Pedemontanum Hiſpanorum dominio vindicauerat; cętera enim, quæ eadem tempeſtas inuoluerat, recepta iam erant. Hiſpani, vt Principem hinc educant, Alexandriâ digreſſi duabus horis ante diluculum in Aſtenſem Citadellam euadunt, interfecto Gubernatore, & præſidiarijs militibus captis. In hoc aduerſo ictu, & declinando, & retundendo Principis virtus, ac ingenium emicuit. Pro certo ducebatur, aut Aſtę

 caſum

casum tolerandum esse, aut obsidionem S. Agatę soluendam. Attamen Principis diligentia par omnibus fuit discriminibus, obsidionem vehementiùs premens, & Ciuitatem eximens periculo. Cum parte Copiarum Astam properans Vrbem ingressus, Præsidium aduersùs Citadellę insultus adeò muniuit, vt non veritus sit S. Agatam repetere ad obsidionem solicitandam. Præsidiarij S. Agatę in vltimas angustias coniecti septimâ Septembris deditionẽ faciunt. Qua Vrbe receptâ, ad aliam liberandam ęuestigio Princeps cum vniuerso Exercitu festinans, Citadellam adeò constanter aggreditur, vt omnes pręsidiarios vinculis obligauerit.

In exitu anni celebris expeditio excogitata erat fortitudinẽ, & ingenium redolens. Finalẽ occupare decreuerant Galli, Classis naualis tribus hominum millibus instructæ Moderatore Fronsaco, & Principe Thomâ per Pedemontem terrestres Copias ducente. Ex hac parte diligenter patrata res, exitum nacta non est, quia Classis non adfuit in tempore. Sic de manibus Gallorum euasit Finalis Castrum malè ad omnia tunc munitum.

Suecos inter, & Danos ter in mari præliatum est. Bis Rex Danus Præfectum suæ Classis egit, & victoriam obtinuit. Tertiò Danica Classis sine Regis præsentiâ, videlicet sine animâ expirauit; omnes enim Naues vel corruptæ, vel

vel captæ ſunt. Batavi detrectatas Dano ſuppetias Suecis attribuunt, malè in Danum animati propter nouum Vectigal mercibus per Danicũ fretum tranſeuntibus conſtitutum. Cæterùm impetrata Portorij caſtigatione, nullo modo in Suecorum partibus erant; nam, ſi cecidiſſet Danus, à Suecis freto potitis ægriùs impoſitionis remiſſionem exoraſſent. Faciliùs enim excutitur onus impoſitum à minùs potenti, quàm à potentiori.

Cap. VIII.

Cauſæ, & Series bellorum inter Vrbanum VIII. Pontificem Maximum, & Odoardum Farneſium Parmæ Ducem vſque ad pacem.

1644.

HIC Annus ſimultates inter quatuor Italiȩ Principes, Venetos nimirum, Magnum Hetruriæ, Mutinȩ, & Parmæ Duces ortas aduersùs Barberinos, aut Vrbanum VIII. Pontificem Maximum conſumpſit. Sed quia ignoratis diſſidij primordijs, narratio finis tenebras potiùs, quàm lucem, vel cognitionẽ rerũ mẽtibus offunderet; ideò locus admonet, vt ad principia diſſenſionũ retrogrediamur.

Odoardus Farnesius Dux Parmensis non soluebat vsuras ijs debitas, qui pecuniam Monti Farnesio Romæ erecto crediderant. Creditores ad Pontificem confugiunt: iustitiam implorant. Pontifex Castri Ducatum Monti, & Creditoribus addictum decreuit ad supremam Principis manum reducendum. Dux, Pontificis edicto percepto, Castri Ciuitatem munit, quam intendebat aduersùs Pontificis Decreta, & Creditorum iura armis tueri. Astruebat Pontifex hoc motu in se ipsum supremum Dominum geminari iniurias: quare militem cogit: Castrum inuadit, capitque; vnde altercationes, & simultates: scriptis etiam inter se cauillantes.

Dux causam insoluti debiti in Barberinos reijciebat, qui extractionẽ annonæ seuerissimo edicto prohibuerant; dum interea vrgerent Ministros suos, vt vsuras penderent: qui cum vi Edicti non possent fructus è Solo Castrensis Ducatus perceptos aliunde conuehere, & ex eorum venditione pecuniam cogere, impotentes ad dissoluendum debitum erant. Ad hæc Barberini respondebant, edictum commune, & ad publicum commodum sancitum non posse ad priuatam iniuriam referri: ità tulisse conditionem temporum, vt talia promulgarentur edicta: grauiter peccasse Ducis Ministros, qui pecuniam ex redditibus Castri extractam, frauda-

tis

tis Creditoribus aliò auertissent.

Inter hæc vtræque partes militem conducunt. Omnes penè Europę Principes officiosè Pontificem adiuerunt, deprecantes bellum, quod Italiam à tot annis quiescentem turbatum ibat. Maior tamen spes hoc nascens bellum suffocandi habebatur in officijs Galliarum Regis, à cuius placitis videbatur depēdere Parmensis Dux: & Vrbanus VIII. Pontifex Maximus Pontificatus sui decursu cum nullo alio Principe magis, quàm cum Rege Galliæ congruerat; nam tulerat sors, vt Vrbanus VIII. Optimus alioquin Pontifex multos Principes, potissimùm Italiæ, auersos potiùs, quàm deuotos, ac beneuolos contraxerit. Omnibus compertum erat, hanc mediationem esse admodum vlcerosam, cum pro Pontifice suprema auctoritas in Castri munitione à Duce violata, & non soluta debita apertissimè militarent, quibus non nisi apertæ satisfactiones debebantur. Causæ Ducis Parmensis suę etiam rationes suffragabantur; sed in primis Dux quancunque subire aleam potiùs expetebat, quàm possessione suorum Statuum spoliari. Itaque, dum vnus restitutionem, alius retentionem pertinaciter inculcabat, nullus relinquebatur reconciliationi locus.

Rex Galliæ verebatur, ne, si Ducē Parmensē pressisset, iste Hispanos sibi propitiaret, qui, etsi vtrique parti parùm beneuoli, implacabili

tamen flagrantes odio in Barberinos, amicitiam Ducis Pontificiæ præposuissent. E contra Pontificis maiestatem multum eleuare videbatur ille, qui Status Castrensis restitutionis mẽtionem iniecisset. Negotium adeò salebrosum Rex mandauit prudentię Domini de Lionâ, sperans ipsum dexteritate suâ, & consuetâ operandi lenitate asperitates vtriusque partis castigaturum esse. Liona voluntatem sui Regis partibus aperit, proposuitque medias quasdam Pacis conditiones, quę videbantur non libare Pontificis auctoritatem, sed partium durities emolliri nequiuit, quare cum res in bellum vergeret

Parmensis Dux, quia iam Ducis Mutinæ, Magni Ducis Hetruriæ,& Venetorũ arma exorauerat, audaci, sed cordatâ deliberatione Bononiensem agrum, vbi præcipuæ Pontificis Copiæ morabantur, cum tribus equitum millibus inuadit, peruaditque: cuius expeditionis fama tantum terroris in animos populorum inuexit, vt Imola, Fauentia, Cæsena, Forumliuij portas illi reserauerint, & victui opportuna concesserint. Dux benè multam Romaniolæ partem emensus in Hetruriam diuertit, liberaliter à Magno Duce exceptus.

Barberini hac improuisa Ducis aggressione perculsi, præcipuè cum Romę trepidaretur, vbi populus mutationum cupidus longas eorũ-

dem

dem imperantium dominationes ſtomachatur, conueniunt Dominum de Liona, hortanturque, vt Duci exponat nonnullas pacis conditiones, à quibus videbatur Dux non diſſentire, potiſſimùm cum Caſtri depoſitū complecterentur. Liona per diſpoſitos equos obuiàm Duci profectus, eum Caſtilione deprehendit; quod Oppidum eſt illius partis Hetruriæ, quæ pertinet ad Pontificem: iam enim ab Hetruriâ magni Ducis exceſſerat, & ſe in Pontificis Dominium rurſus inſinuauerat.

Liona conditionem Duci deſideratam proponit: & interea ipſum monet, ne ab hoſtilitate deſiſtat: addens eſſe terrorem potentiſſimum arbitrū pacis feſtinandæ. Quapropter Dux ſequēti die Plebē, quæ à Caſtilione duodecī millia paſſuum diſtat, & hinc Aquapendentem proficiſcitur: & Liona Viterbum petit ad illuc conueniendum Cardinalem Spadam Plenipotentiarium, vt pacis articuli cohærerent. Sed iam Pontificis Exercitus in eas partes dimanauerat: terror minuebatur: etiam tractationes refrigeſcebant. Idcirco euanuit occaſio pacis ſanciendæ. Dux Parmam repetijt, dum Pontificis Copiæ in dies gliſcerent.

Infallibili ſpe lactabantur Barberini, Italiæ Principes Pontificis Iuriſdictionem impugnaturos non eſſe, nec exuturos obedientiam per tot ſęcula Eccleſiæ præſtitam. Hæc coniectura

eorum animos adeò præoccupauerat, vt (etiam si cernerent arma expediri) vel rumores vanos esse, vel ad terrorem comparari, vel aliò referri certò ducerent. Nam, si tantam belli molem in se ruentē præuidissent, eam forsitan, vt vt potuissent, declinassent, maximè eo tempore, quo iā Vrbani ætas vergebat instante morte, ne alterius Dominatus prestolarentur iudiciū sæpè antecedentis facta sinistrè interpretantis.

Italię Principes iam à multis annis graues recensebant offensas, vt ipsi arbitrabantur, à Barberinis sibi illatas; multis etiam necessitudinibus Parmensi Duci iungebantur, & ante omnia abhorrebant a fama, quæ per Italiam ferebatur, Barberinos, solutis Creditoribus, velle Castrensem Ducatum sibi vindicare; licet deinde liquerit Barberinorum destinata in istius exordio Belli, & progressione vnum Maiestatis Pontificiæ decus, & Creditorū solutionē spectauisse. Irritauerat etiā Venetos zelotypos Dominationis extructio quarundā Arcium in finibus Mantuani agri prope Padum Pontificis iussu perfecta.

His omnibus causis confluentibus quatuor hi Principes suas manus, quamuis separatas vnâ iungunt voluntate inuadendi ex suis finibus Pontificis Dominium; sed quia abominabantur arma aduersùs Pontificem procudere, vulgauerant ea ad Barberinos dirigi. Verè tamen in Pontificis Status Belli incommoda, & vexatio-

nes

nes deuoluebantur. Parmensis Dux Bondenum, & Stellatam occupat. Veneti eam Prouinciæ Ferrariensis partem, quę cis Padum iacet, subigunt, & Figarolum muniunt. Magnus Dux Hetrurię in Castilionem à Lacu suum militem inducit. Dux Mutinę, quòd melioribus Pontificis Copijs obseruaretur, in Pontificis solo pedem figere nequiuit. Hinc per annum integrum hæc bella meditulium afflixerunt Italiæ.

Interea Galliarum Regina nunquam cessans ab officijs pacis componendæ (quod consilium hæreditarium à defuncto Rege habuerat) iniunxerat Cardinali Bicchio, vt Pontificem primùm, dein cæteros Principes Regia interposita auctoritate ad pacem solicitaret, quod Bicchius summâ cum felicitate exequitur; nam Pontifex senio, valetudine, & bello, tribus grauissimis hostibus fatigatus, tandem Reginę precibus cessit, & Castrum Duci Parmensi restituit.

Tot Principes, & melior Italiæ pars illud traxit ex hac pace emolumentum, quod secum fert declinare à belli vexationibus, & tranquillitatis felicitatibus frui; ad Reginam decus, & gloria peruenit, auctoritate sua, nomine, & internuncijs tam pestiferum, & execrabile bellum finiuisse, summoque Pontifici, & cæteris Principibus comparauisse quietem. Obsides à partibus dati Casale transmittuntur, vt inibi à pręsidio Gallico tandiù custodirentur, donec

pro-

promiſſis ſatisfactum eſſet, & belli ſeminibus penitùs extinctis mutuâ occupatorum reſtitutione pax ex integro coaleſceret.

Cap. IX.

Colmæ transitus. Mardici, Burburgi, Lincij, Meruillæ, Betunæ, Armenterij, Menein: expugnatio per Gallos. Hollandi Vlſta potiuntur.

1645.

GALLIÆ Principes, poſtquam rũmores per Flandriam, & Germaniam geſtarum rerũ diſſipauerant, Pariſios reuertuntur, à Rege, & Regina humaniter excepti, laudatique: priuatis quoque congratulationibus, & Populorum clamore celebrata diligentia, fortitudo, dexteritas, rerumque militarium ad Galliæ emolumentum peracta conſilia. His veluti ſtimulis perciti, maiora factis meditabantur. Per totam hyemem bello intenti ſupplementa conſcribebant, augendique copias rationem inueſtigabant: laborum præmia Ducibus, qui virtute præſtiterant, à Regina conciliabant, omnia indagantes, quę ſuam, Regiſque cauſam promouerent.

Cũ primùm appetijt Ver, Aurelianenſis Dux in Flandriã mouit, vt Grauelingæ Dunichérchã adiungens præmeditatũ opus conſũmaret. Intercedebat

cedebat huic conſilio Mardici Caſtrum inter Grauelingam ; & Dunichercham extructum, imò ità imminens Canali, & Portui Dunicherchę, vt ipſius Dunicherchæ fortior pars, & Caſtellum videretur. Non poterat Dux ad Mardicum accedere, niſi Colma traijceretur, flumen vado difficile, & paucis in locis Ponti patiens, cuius altera ripa ab Hiſpano Exercitu obſeruabatur; quare duo non exigua impedimenta eodem tempore Gallis obijciebantur exantlanda; fluuius ſcilicèt infidus, & hoſtis potens, quæ ſeiuncta exterruiſſent: quid inde ſi vnita? Galli qua parte diffuſior amnis erat, traiectũ tentant, & impetrant, partim nando, partim in leniore fluminis tractu leuatis ſuper capita veſtibus, & armis aquam plerunque ceruices æquantem obiectu corporis abrumpentes, in aduerſam ripã hoſtibus incuſtoditã emerſerunt.

Difficilius Vadum experiri pro dolo fuit: hoſtes enim nunquam ſimilem audaciam excogitantes, nudam reliquerant ripam, quam loci difficultate ſatis munitam arbitrabantur. Fluuij tranſitus ſubmouit hoſtes à Mardico, nouem dierum ſpatio ſubacto; mox Burburgum, Linciũ proxima Oppida parent Victori: cui Maruillæ quoque deditio fluuij Lyſiæ pontẽ commodat; hinc Betuna, Armenteria, Menehennium paucos dies Exercitum morata ſunt: nobilioremque fecerunt victoriam, quia incruentam.

Prin-

Princeps Orangius nullum adhuc dignum præstiterat opus, distentus à Canale, qui Brugis Gandauum ducit; nec ex se ipso audebat transire, impeditus munimentis, quę Hispani in citeriore ripa erexerant. Marescalli Gassonius, & Ranzauius Canalem petunt: munimenta euertunt: & quasi vnitis manibus trahunt Hollandos cis Canalem. Inde expugnatio Vlstę Batauis felicissimè successit.

Dum his martialibus ludicris exhibebat Flandria Theatrum, Dux Anguinius in Germaniam progreditur, vbi iam Turenæ Copias Bauari viriliter profligauerant. Anguinius, dissipato Exercitu recollecto, hostes ad Norlingam adipiscitur, & collato pede confligit. Victoria, ac profligatio penè par; nam Bauari dextrum Gallorum cornu afflixerunt, Galli Bauarorum sinistrum occidione occiderunt. Mercius Bauarorum Generalis interficitur, cum quo Bauarorum sors, & fortitudo bellandi perijt. Recesserunt Bauari, & Norlinga se Gallo submisit.

Rosa

Cap. X.

Roſa deditio. Tranſitus Siccoris. Profligatio Exercitus Hiſpani. Bellagueriȷ́ adeptio. Motæ Expugnatio.

1645.

CATALANI Anni præteriti infelicitates apud Reginam effusè deplorauerãt, etiãſi hę nullo adminiſtrantium errore accidiſſent, cum nihil omiſſum eſſet, quod illius Prouincię incolumitas exigeret. Abundè enim illuc demiſſæ Copię, nec auro parcitum erat, ita vt potiùs ad inconſtantiam fortunę, quàm ad alicuius peccatum calamitas aſſignanda eſſet. Vna Catalanorum vox apertè Motæ Generalis Gubernationem ſugillauit; quòd in ſui emolumentum ſtipendia militum, & bellicos apparatus conuertiſſet. Regina, vt Catalanis ſatisfaceret, & labes in illa Prouincia excitatas obſtrueret, ſelegit Comitem Arcurtium trophęis militaribus prælucentem, quem Catalanis Prouincię Ducem aſſignauit; addiditque Mareſcallũ Pleſium Pralinũ re militari longè peritum. Iſti binis Exercitibus in Cataloniã pergunt.

Cata-

Catalonię ora ab Illiberi Barcinonem vſque producta obſequens Gallis erat, vna dempta Roſa portu amplo, & ſatis tuto exornata. Huc appellentes cum ſuis claſſibus Hiſpani, maritímis intercedebant commeatibus, qui è Ruſcinonenſe comitatu Barcinonem deuehebantur: à terra quoque expoſitus miles inſidioſa reddebat itinera, & loca muro ſpoliata improuiſis aggreſſionibus diuexabat: ita vt huius Roſę munimenti interiectu terrâ, marique Prouinciæ continuatio, & populorum otium rumperetur. Huius igitur Arcis expugnatione pręſens ſolatium afflictis Catalanorum rebus afferri decernitur. Arcurtius vltrà ad Hiſpanos pergit, ijs obſtiturus, ſi afflicto munimento præſtò eſſe vellent. Pleſſius Arcem applicat: Fronſaci Duce potentiſſimâ claſſe obtinente maria ad hoſtilem claſſem à ſubſidio Vrbis prohibendam.

Roſa tormentis inceſſanter verberata, & ſuffoſſa cuniculis poſt quadrageſimum oppugnationis diem, vigeſimâ nimirum ſeptimâ Maij cecidit. Ad feſtinandum iſtius obſidionis exitũ peculiari caſu fortuna concurrit. Nitratus puluis, igne concepto, voracitate ſuâ quadringentos obliguriuit milites, commeatuſque hauſit; nec minùs internas aliquas munitionęs, quàm obſeſſorum animos quaſſauit. Inexpectata calamitas graui implicitis diſcrimine occurrens non præſenti modò ruinâ, ſed exitiali futuro-

turorum afflixit portento.

Roſâ decerptâ, Pleſius, & Arcurtius vnà in hoſtem ducunt, fructus etiam poſt flores collecturi. Hiſpani vltra Siccorim ſe tenebant contenti à fluminis tranſitu defendere Gallos. Plerunque abrupta montium ripas iſtius amnis componunt: Quare Præsbiter quidam Catalanus ſpeculatus Hiſpanorum excubias nimis fidentes rapiditati fluminis, & difficultatibus locorum negligenter commiſſum munus obire, pollicetur Arcurtio ſe tranſitum inueſtigaturũ; cui extemplò habitâ fide, S. Auneſius decernitur cum quatuor peditum millibus, & mille equitibus, vt Ductoris Præsbiteri inſiſteret veſtigijs. Ab hoc in loca penitùs non obſeruata Auneſius perductus immiſit quatuor milites, qui, tranato flumine, ſecũ traxerunt funem, cui Pons ex reſtibus contextus nectebatur.

Ponte aptato, ſingulatim militibus in vlteriorem ripam procedentibus, ſenſim Gallorum agmen gliſcens impetum facit in quaſdam Hiſpanorum munitiones, & in Camaraſſam penetrat, Oppidum ad Siccorim iacens, quod Ducem Germanum Præſidiarium Gallis venundediſſe vulgatum eſt.

Arcurtius, ad Camaraſſam ſublicio ponte extructo, cum vniuerſis Copijs, & impedimentis in hoſtile ſolum tranſcendit, vbi iam præmiſſi milites occupauerant Scalam. Scala vocabatur

ardua

ardua quædã, & rupibus inuia munitio, ità dicta, quia non nisi per gradus ad illam ascendendum esset. Ad has hostilitates Cantelmus Hispanorum Generalis euocatus, Exercitum tunc collegit, cum Arcurtius à montibus expeditus ad plana descendisset. Ideò, omni circunscriptâ morâ, stataria pugna conferitur, in qua, etsi nec virtus, nec animi Hispanos deficerent, nihilominus profligantur. Marchio Mortaræ Campiductor Generalis cum multis alijs nobilibus Ducibus, & quatuor militum millibus in vincula traditur: non modica pars ferro absumitur: reliqui cum Cantelmo ad Bellaguerium receptum habuerunt: vbi obsidionem tandiù sustinuerunt, donec fames deditionem eos pacisci coegit.

Interea Mota inexpugnabile Lotaringiæ munimentum maximâ Gallorum obstinatione oppugnatum quarto mense vi explosi cuniculi suo Duci perijt. Galli enim contenti molestiæ exemisse vicinas Regiones ab illo præsidio contributionibus, & expilationibus vexatas, hanc Arcem funditùs euerterunt, tanquam nulli destinatam vsui in tantâ munimentorum copiâ illam viciniam ab hostilibus insultibus tutam præstantium.

Qua

Cap. XI.

Quo in Statu res Danorum eſſent, & pax inter ipſos, ac Suecos. Anſfeldius à Suecis funditur. Pax inter Imperatorem, & Tranſiluanum.

1645.

HOLSATIA, Et Ditmarſia, Prouinciæ Germaniȩ aſſines, eam partẽ Regni Daniæ conſtituunt, quæ ad Germanos extenditur, & hȩc à Suecis, qui ex Germania defluxerant, corripiebatur. Scaniam vltra mare Holſatiȩ, & Ditmarſiæ oppoſitam, Suediæ hærentem, partem non exiguam Regni Danici Ornus Mareſcallus, Exercitu in Suedia conducto, diſcerpebat. Tertia Danici Regni portio in varias Inſulas diſperſa occupat fretum illud, quod inter Germanicum, Sueticumque mare dilatatur. Quæ Inſulæ (etiamſi in reliquas Prouincias, quà pedibus itur, graſſaretur hoſtis) diù bello immunes fuerant. At, poſtquam Claſſis Danica à Suecis, adminiculantibus Hollandis, afflicta eſt, cœperunt laborare Inſulæ, inter quas Bornolmenſis Suecis paruerat.

Regnum itaque Daniæ in varias diſſipatum Prouincias longo terrarum, mariſque tractu

D ſe

se extendens hostilibus insultibus vndequaque patebat. Rex nihilominus deuastationes æquo animo tolerabat, sperans parui temporis intercapedine posse vicem Suecis reddere. Inter vexationes, & ærumnas ipsius subditi sensim indurabant corpus ad belli incommoda, & firmabant animum aduersùs pericula. Ipse vndiq; contrahebat Copias, & opportuna belli parabat; ita ut Sueci ab Imperatore, & Rege circumuenti, tandem in tot distantioribus locis dissipati periclitarentur succumbere.

Quæ omnia & Gallis, & Batauis nullo modo grata erant; nam, si Sueci expunctum Daniæ Regnum in se transtulissent, tantis opibus gliscentes, parùm Gallos, nihil omninò Batauos respexissent, & pro arbitrio Danicum fretum commeantibus vectigalia constituissent; nec inueniretur, qui aduersùs tantam vim hiscere auderet.

E contra, si Danus vires suas instaurasset, & exercere Suecos cœpisset, isti aduersùs Imperatorem minùs validi fœderatis potiùs oneri, quàm vsui fuissent. Hisce rebus trutinatis, Galliæ Regina Tuilleriũ Nuncium extra ordinẽ Dano ablegauit, cui iniunxerat, vt inter hos duos Reges pacẽ obnixè promoueret, cuius Nuncij dexteritate, ductu, & industriâ tandẽ composita est.

Rex Daniæ cessit Suecis Insulas Gotlandiæ, & Oesel hereditarias, nec non Prouin-

cias

cias Olland, & Ieneptiæ ad quinquaginta annos vsufructuarias: Danici freti vectigal castigatum est. Sueci ab hoc bello feliciter expliciti, in Germaniam se conferunt quò iam Torstensonius redierat, secumque Galassum traxerat, qui suppetias Dano venerat allaturus. Sed Galassus senio, & valetudine diductus apud Imperatorem se contulit, & Exercitum Ansfeldio dimisit.

Ansfeldius, ex Copijs vndique confluentibus integro Exercitu conflato, non recusauit pugnam excipere, quam ei Sueci vltrò obtulerant. Pugnatum acriter, & impigrè est: tandem Imperiales iniquam etiam fortunam hìc experti sunt. Multi transfossi, non pauci captiui, inter quos ipsemet Ansfeldius. Hinc Sueci, aditibus sibi patefactis, rursus Morauiam impetunt, & Viennæ denuò se ostentant. Danubij inibi in quinque latissimos ramos diffusi pontis defectus transgressum inhibuit. Torstensonius iterum Brinam inuadit, qua inutiliter oppugnatâ, extenuato peditatu, minimum tantę victoriæ fructum collegit.

Męstitiam, quam ex Danorum cum Suecis pace Imperator conceperat, Nuncius Constãtinopolitanus solatur, à quo Transiluanus iubetur hostilia dimittere, & Imperatori se conciliare. Rarum dictu Turcis placuisse pacem, quo tempore bellum ipsis frugi fuisset. Transilua-

nus paret Turcarum Domino, res suas cum Imperatore componit, qui pacatâ Vngariâ, expeditiùs vacare poterat bello aduersùs Suecos.

Cap. XII.

Vigeuani expugnatio, & Pugna in illa Mediolanense Plaga, quæ Prò dicitur.

1645.

PRINCEPS Thomas à Sabaudia, cum satis firmus non esset ad erodendas duriores Arces Status Mediolanensis, facilioribus se applicabat. Hoc anno in Lomellinam egressus Vigeuanum appetijt. Ciues suæ conscij debilitatis illi portas Vrbis aperiunt. Duę Hispanorum Cohortes recenter in Castrum inductæ, veteribus vnitæ militibus defensionem instituunt; sed hoc Castrum antiquis operibus imperfectum hostiles machinationes diutiùs arcere non poterat; ideò propugnatores ad Victoris clementiam confugiunt. Hæc Ciuitas sicuti Exercitui nutriendo ob sui feraciam apta erat; ità ob imperfectas munitiones per totum hyemis spatium viribus hostilibus circundata sustineri non poterat; quare, exeunte Autumno, Castro, & Vrbis mœnibus dirutis,

cum Exercitu ad Pedemontanas ſtationes recedendum erat. Nec laus fuiſſet modica tenues copias in ſolo hoſtili aluiſſe, & in conſpectu hoſtis Caſtrum euertiſſe: ſed, dum Princeps ſuæ cupit tueri victoriæ monumentum, & Galliarum Rex deſiderat Mediolanenſi Ducatui hærere, gloriosè adepta tuendi pertinaciâ deformant. Portione non exiguâ peditatus, quo plurimùm egebat Exercitus, ad huius Caſtri cuſtodiam relictâ, iter in Pedemontem Princeps intendẽs animum fecit Hiſpanis tenues Copias fatigandi, vias inſidendi, laborioſumque ijs præſtandi receptum. Fluuius Mora ſuperandus erat, qui vnicum præbebat vadum, vltra quod iacebat vrbanum rus ſatis benè materiatum, quod ab Hiſpanis munitum Gallicas Copias neceſſarijs rebus indigas in anguſtias conieciſſet.

Dum vaſa colligerentur, & digreſſus expediretur, fortè equitum turma prædatum egreſſa conſpicuum quendam virum captiuum duxit, quem Comes Trinitatis Campiductor ex vetere amicitiâ de Exercitus ſtatu familiariter compellans, docetur Hiſpanos in motu eſſe, & prædictum rus feſtinare, vt Gallos vado interdicerent. Comes illicò ad Principem accedens illi aperit, quantum captiuus ſibi renunciauerit, oſtenditque periculi amplitudinem in momento conſiſtere. Feſtinatione duntaxat ab imminente ruinâ eximi copias poſſe. Quibus rationibus per-

motus Princeps delegit Mauritium à Sabaudiâ, & ipsum Comitem cum expeditis Copijs, vt campestrem illam domum, quę vadum spectabat, vel ante Hispanorum accessum milite firmaret, vel, si iam Hispani præsidium in eam induxissent, illud extruderent. Vix ad vadum peruenerant, cùm vident à turmâ Hispanorum illud custodiri; nulli dubium videbatur quoque Rus teneri. In re tanti momenti visum est periculum facere, & omne subire discrimen. Comes Trinitatis instantem contemnens perniciem in vadum descendit, atque hinc Hispanum Equitem nullo peditatu consociatum in fugam auertit. Mox vltrà intrepidè procedens rus vacuum contra spem conceptam inuenit: in quod vix Peditem insinuauerat, cùm septem Hispanorum Equitum turmæ, & Peditatus Phalanges in conspectum se dant rus petentes.

Interea Mauritius, tranato flumine, cum residuis Copijs Comiti iungitur, locusque defenditur, donec Princeps cum Exercitu, & impedimentis flumen vadauerit, qui vltrà pergens obuiàm habuit Hispanos in eâ Mediolanensi Regione, quę Pro dicitur, vliginibus protectos aduersùs equitatum, quo ipse plurimùm valebat. Hi nouem tormenta in hostiles Copias explodunt: atrox pugna committitur, in qua & Thomas, & cęteri Duces animi fortitudinis luculentissimum prębuerunt experimentum

mentum, viamque, licet oblitam sanguine, sibi, & omnibus impedimentis, repulso hoste, patefecerunt. Cæterùm ob iniquitatem loci multi Duces desiderati sunt, inter quos Mauritius Principis Thomæ frater interritus adolescens, & Blanciuilla equitatus Sabaudici Legatus, Dux eximius, veteranus miles, qui ad id temporis plusquam triginta habebat stipendia. Hispanorum iactura inter gregarios milites stetit, qui per hyemem Vigeuani Arcem haud operosè sibi restituunt.

Cap. XIII.

Curtræa, Berga, Mardicum, Furnum, Dunicherꝺha Gallis se dedunt. Hollandi cum Hispanis transigunt, Gallis inconsultis.

1646.

ANNVM 1646 Gallorum gesta aduersùs Flandriam memorabilẽ fecerunt; nam cum satis prouisũ esset rebus germanicis hisce duobus anteactis annis, Anguinio ducente; adeòque extenuati fuissent Bauari, vt nihil inde timeretur. Duo Principes Aurelianẽsis Dux, & Anguinius armis, animoque coniuncti in Flandriam suos immittunt Exercitus

quatuor Marefcallis Legatis, Meileræo, Gaffonio, Gramontio, Ranfauio. Qua in Prouincia, cum iam omnes ad penetralia paterent aditus, & ad ripam Lyſiæ nonnulla Oppida elapſis annis occupata muniuiſſent. Galli, in militari conſilio de Curtræa inuadenda decernitur, apta ad exprimenda vectigalia ab vniuersa Flandria, & ad illiciendos ad pugnā Hiſpaniæ Generales, Picolomineum, Carolum Lotharingiæ Ducem, & Carafenā, ne tā opportuna Ciuitas à reliquo Prouinciæ corpore, diuelleretur. Dum ferrei globi, & cuniculi mœnia Curtræę diſturbant, Hiſpani ſe Exercitui obſidenti venditant, faciēque rerum ad prælium ineundum componunt: ſed paucos dies commorati incepto, & Curtræâ excidunt. Galli hac victoriâ perciti ad extremos Flandriæ limites excurrunt.

Hiſpanos fruſtrà pungunt, vellicantque, vt velint pręlio decernere: Hollandis ſex hominū millia cum Gramontio Marefcallo iungunt; recedentes ipſi Canales, & Flumina inauditâ ferociâ, & celeritate peruadunt. Nullus hoſtis in conſpectu, quaſi in pacatâ Prouinciâ, & nullibi reſiſtente dimicaretur. In Bergam per cædes, & murorum ruinas deſcendunt; Mardicum ab Hiſpanis extemporaneo facinore recuperatum, & Furnum ità ſuperant, vt numeroſa præſidia ſe captiua tradiderint. Omnia tamen hęc ad Dunichercham collimabant; & licet

licet singula adeò magni facie̅da esse̅t, vt aliàs integram hausissent expeditionem. Tunc eò felicitatis euaserant Galli, vt illa manca iudicarent, nisi Dunicherchæ expugnatione absoluerentur. Mare Hollandi claudunt: Galli à terra Dunicherc ham circundant: & Vrbem terrâ, marique præclaram opus viginti quinque dieru̅ ad Gallorum dominium perducit.

At quantùm à nostris metipsis consilijs vel ad vngue̅ examinatis decipimur! Cogitationes Mortalium, quæ elephantos in suis vastissimis conceptibus effingunt, frequentissimè abortiu̅tur: imò cum gigantæis illis fœtibus pereunt: & quæ salubria, ac vtilia nobis reputabamus, lethalia, ac perniciosa offendimus. Pro certo est tantâ bellorum mole hoc anno Gallos in Flandriam detonuisse, omnesque neruos in eam intendisse Prouinciam, & Batauorum coniunctionem molitos esse, vt Hispanos minis, & terrore ad honestę pacis conditionem perducerent.

Sub hoc nempè tempus in Monasterij, & Coloniæ conuentu pacis articuli ventilabantur, quam Regina, vt Regno, Regique pupillo consuleret, omnibus votis suspirabat. Sed Hispani malè sese temporum accommodabant malignitati: ominantes sibi feliciora, perniciosum potiùs bellum, quàm decentem pacem pati poterant. Dum itaque Regina tum præsentibus iacturis, tum futurarum cladium metu in Hispano-

panorum animos nititur pacis desiderium instillare, Hollandis opportunitatē præbuit opulentam pacem mercandi: & , dum studet hostē sibi conciliare, amicum perdit.

Obseruantes Batauj Hispanos adeò depressos, vt nisi cum vniuersa ruina præsens sustinere bellum non possent, à Gallis secedunt , & pacē seorsim cum Hispanis cōponunt: eos tranquillitatis fructus colligentes, qui Gallorum sanguine fæcundati maturuerant.

Cap. XIV.

Expeditio Orbitelli. 1646.

DVM hoc anno miratur Europa tot fortissimos Exercitus è Gallia prodeuntes, ita vt prę annis pręteritis maioribus Copijs in singulis Prouincijs administraretur bellum, increbruit procul dubio miraculum : dum videt nouum bellum de integro renatum paritate virium tractari. Dux Fronsacus, Classis Gallicæ Præfectus vltra omnium expectationem cum viginti triremibus, quadraginta rostratis nauibus, aliquot incendiarijs, & centum minoribus nauigijs è Prouincia soluit. Prætoriam nauim conscenderat Princeps Thomas cum sex armatorum millibus in vniuersa Classe distribu-

tis

ris, omnique bellico apparatu ad oppugnandas à terra Arces, dum Classis teneret Maria. Tanta celeritate, & silentio hæc fuerat instructa Classis, vt priùs Hispanus detrimenta senserit, quàm quicquam de ipsa resciuerit.

Consueuerat Gallica Classis annis præteritis in Cataloniam velificare: nunc ad Argentariũ montem proras vertens, atroci procellâ aliquandiu iactata, mox composito mari, terram tenuit, in quam temporis momento vniuersus Exercitus cum Principe Thomâ exilijt. Adnitentibus triremibus, S. Stephanus, & Thalamonium, propugnatoribus exterritis, traduntur. Mox Princeps Thomas ad Orbitellum ducit, Oppidum opere, & situ munitum, quod lacu vndique circundatum, vnâ duntaxat appendice continenti iungitur. Hic (quis crederet?) Gallorum impetus frangitur cùm loci naturâ, tum validitate præsidij, quod aduentu Caroli Gattę Neapolitani, belligeri Viri nauiter ad resistendum accenditur.

Gatta in obsidione Taurinensi fortis Viri famam sustinuerat; ideò à Duce Arcos Neapolis Prorege, cum irrepsisset suspicio Gallicę Classis, pro Gubernatore Orbitellum missus, officio suo ritè functus est. Animus illi, nec fortuna defuit: diuturnæ obsidioni par promissa à Prorege opperitur auxilia. Neapoli enim pecunia, & miles extemplò collectus est: Classis

ſis illico exornata: Triremes vltra triginta: Nauium numerus æqualis hoſtili. Hæ duæ Claſſes ſibi inuicem appropinquantes, ictu bombardarũ ſe laceſſunt. Tres dies perſeuerauit conflictus pari Marte, ni Fronſacus mortem oppetijſſet ictu globi confoſſus.

Interitu Præfecti exanimata Gallica Claſſis, perinde ac ſi Hoſtis conſpectum formidaret, in Prouinciam receſſit, Thomam Principem deſtituens & maris poſſeſſionem Hiſpanis concedens, qui cùm certò ducerent hoc intempeſtiuo receſſu timoris confeſſionem ab Hoſte expreſſiſſe, iam de victoria certi militem in terrã exponũt ad fatigandos Orbitelli oppugnatores. Deinde vniuerſa Claſſis S. Stephanum, & Thalemonium adoritur, nihil verens, quin pari facilitate, qua iſta Oppida ad Gallos abierant, in ſui poteſtatem redirent.

Princeps Thomas Thalemonio præfecerat Bonardum Pedemontanum militaribus facinoribus clarum, in primis Arcium Propugnatorẽ eximium, qui integros Exercitus Munimenta à ſe propugnata inceſſentes pluries viderat; Idcirco tanto armorum impulſu, tanquam in re aſſueta nihil motus aggreſſionem ſuſtinet, & reprimit; cogitque hoſtes ocyùs, quàm deſcenderant, ſubire Naues, ſex æreis tormentis in littore relictis. Interea Orbitelli obſidio ſegniter premebatur, effætâ Gallorũ Acie: & Neapoli-

politanus Exercitus, impetrato à Pontifice tranſitu, ad obſeſſam Vrbem liberandam properabat. Inter has anguſtias commodùm aduenit Claſſis Gallica cum commeatibus, ad quos aſciſcendos euulgans ſe profectam eſſe, fugæ ignominiam vtcunque deleuit. Princeps militibus ferro, & aeris intemperie conſumptis, cum reliquijs Exercitus ab Orbitello recedit, Naueſque conſcendit, Thalemonium, & Sanctum Stephanum vacua deſerens.

Cap. XV.

Plumbinum, & Portolongonium à Gallis expugnantur. Cauſæ iſtarum expeditionum.

1646.

ORBITELLI Expeditio ſomnolentiores Italiæ Populos ad perpetuas vigilias impegit, curiſque vacuos impenſiſſimè ſolicitauit: trãquilliſſimi Pontificis otium in primis excuſſit: magni Ducis Hetruriæ interpellauit quietem: Neapolitanum Regnum militum delectu, coactione pecuniȩ moleſtauit: omnium animos erexit. Mox tanti tumultus in facetias degenerarunt. Qui riſus? qui ioci apud parùm adamantes Galliȩ? Ad multos annos nullas

Fran-

Franciȩ ſuperfuiſſe vires, nec animum ad inuadendam Italiam deprædicabatur.

At nunquam calamitas tam citò reparata; nunquam iactationibus inimicorum Galliæ tã minimum conceſſum ſpatium ad pœnitentiã. Eadem Claſſis, exceptis quinque millibus militum ex ijs, qui contra Mediolanenſem Ducatum ſtipendia pro Gallia faciebant, duobus Marcſcallis, Meileræo, & Pleſis Pralino Ducibus eadem Tuſci maris littora relegit; expugnatoque Plumbino Oppido Hiſpanicis obtento Prȩſidijs, in Helbȩ Inſulam deſcendunt Galli, & Portolongonio obſtinatâ obſidione potiuntur. Portolongonium inſignitur ſtatione aduersùs maris iras tutâ, nauigationibus adeò commodâ, vt commercium ab Hiſpanijs ad Neapolitanum Regnum dirimat.

Magnus Hetruriæ Dux medius Hiſpanos inter, & Gallos pro neutris fecit, ſummaque conſtantiâ, & prudentiâ vtriuſque amicitiam coluit. Tota domus Pamphilia Barberinis inimica, Gallis parùm grata contremuit, præcipuè cùm Plumbinum ad Ludouiſium Principem, Pontificis Nepotem pertineret: quod Oppidum Romano littori proximum, Gallicæ factioni illius Ciuitatis incentiuum, fomitemque ſuppeditabat,

Obſeſſio Portilongonij integrum menſem Gallis abſumpſit. quo tempore Hiſpanica Claſ-

ſis

ſis ad ferendas ſuppetias Oppido laboranti nuſquam apparuit, & tamen paulò antè ad ſubleuandum Orbitellum adeò numeroſa venerat. Putarunt Hiſpani Cladem Orbitelli eſſe decretoriam illius anni, nec poſſe Gallos deiectas illico inſtaurare vires; ideò huic fallaci coniecturę hærentes, Claſſem ſuam non reparauerãt.

Nõ poſſum mihi temperare, quin rimer iſtius expeditionis arcanum, quod tot prudentium ora & in Gallia, & in Italia aperuit. Tunc Gallia tot explicabat Exercitus, quot erant ditiones Hiſpanorum, aut Imperatoris, quas tangebat; ideo ſatis videbatur tot diuerſis Exercitibus exhauriri, & conſuetis bellis defatigari, abſque eo quòd noua quærerentur; cum præcipuè hoc bellum, de quo agitur, tot afferret Gallis diſpendia.

Etiamſi Regnum Neapolitanũ paribus, & fortaſſe maioribus ſumptibus huic nouo bello videretur reſpondere, & coacti eſſent Hiſpani eã inibi erogare pecuniam, & illos commeatus inſumere, quos aliò miſiſſent: hinc fieret, vt hoſtis pluribus in locis diſtractus ſingulis minùs ſufficeret. Attamen Neapolitanum Regnũ ob viciniam iſtius belli multa ſubminiſtrabat, quæ aliò mitti non poterant; præcipuè militia, quæ ad Regni defenſam, & tutelam reſeruatur, huic bello opportuna erat ob propinquitatem loci, in quo bellabatur, cùm hæc ad Mediolanenſem

Duca-

Ducatum, vel ad alias Regiones transmitti nequiret.

Vlteriùs premebant se Neapolitani, & multas opes contrahebãt ad propius bellum arcendum, quę, vt ad alias remotas partes, in quibus bellũ flagrabat, mitterentur, à populis expressæ non fuissent; ideò ex parte Hispanorum hoc bellum parùm eleuabat vires aliorum bellorum.

Galli quidem potuissent cõmodiùs hos apparatus, & impensas aliò conuertere, & amplificare bellorum molem ad aliquam propinquiorẽ Prouinciam obruendam. Hoc potissimùm anno, si tam enormes sumptus Flandricis expeditionibus additi fuissent, nouo, & florenti Exercitu hęc Prouincia concussa forsitan succubuisset; nam si parum abfuit, quin hoc anno Gallis palmã cederet Flandria, quid deinde, si noui Exercitus, & pecuniarũ pondus hoc Hetrusco bello dilapidatarũ accessisset? Profectò Res Hispanica illic labascens periclitabatur penitùs corruere.

Ad comparandos terrestres Exercitus grande requiritur impendium, fateor; sed maritima Classis sic instructa, vt Exercitum in terram exponat, sibi proluuium poscit. In Belgio, Mediolanense Ducatu, & in Germania, quæ ad victum erant necessaria, capiebantur in hostili ditione, & Exercitus potentior debiliorum impensis alebatur; at in Hetruriæ littore, præter

saxa

ſaxa, & arenas, nihil raptui expoſitum eſt. Victus hominum, & equorum ad iuſtum auri, argẽtique pondus mercabantur milites: Præſidijs adeptarum Arcium vna ſpes viuendi in pecunia, quæ ex Gallia afferebatur, poſita erat: nullum vectigal, nullæ contributiones è ſubactis trahebantur.

Porrò licet Galli ſponte vagentur, nullos tamen magis, quàm ipſos deſiderium Patriæ, poſt certam temporis decurſionem, fatigat: tædio capti deſerunt acquiſita, vt poſtliminio reuertantur. Præter antiqua experimenta, nouum, & luculentum habemus in Gallorum regreſſu à Loco Gigeris in Mauritano littore adepto, & munitionibus firmato non ſine magno labore, & impenſis, quem potiùs deſeruerunt, quàm ab eo expulſi ſint. Subijciuntur Galli cuidam infelicitati, vel potiùs impatientię conſeruandi remota; ideò Reges Galliæ, ſi velint acquiſita diutiùs ſibi hærere, incumbere proximis, declinare longinqua debent.

Vna Ciuitas Belgij vtilior eſt Gallis remoto Regno. Portolongonium, & Plumbinum præterquam quòd validis Præſidijs cuſtodienda erant, ac multi auri, & hominum diſpendio, eorum inſuper conſeruatio contrahebat neceſſitatem in procinctu Claſſem maritimam ſemper habendi; ita vt expenſa iſtius belli non videretur reſpondere vtilitati, quæ ſperabatur.

E contra Regni Neapolitani tumultus, qui euestigio subsecuti sunt, prodiderunt arcanum compendiosissimum illius mentis, quæ hoc bellum exciuit. Causa etiam Barberinorum, ad quam nouum bellum referebatur, prętexebat solida argumenta, & rationes validas Hetruriæ littora armato milite obtinendi. Barberinorũ factio adhærens Gallis, horum res extollebat Romæ, vbi prę Hispanorum potentiâ videbantur deiectæ. Barberini vexati à Pamphilijs, sub Galliarum vexillum se receperant; Regiæ commendationes despectui ijs erant in Hispanorum partes defixis. Non igitur præsentius consiliũ iniri poterat, quàm bellum illud moliri, quod eodem tempore Hispanos affligeret,& Pamphilios exterreret; nam, si Gallia in hoc bello patrando subibat impensas, Hispani prę ter pecuniæ profluuium amittebant Arces: Regnumque Neapolitanum contremebat. Interea Gallici Regis auctoritas, quam Romæ ipsa maiestas Regia satis non fulciebat, proximitate armorũ emicuit. Barberina domus penè ad interitum redacta, ad pristinum florem reuixit maximâ cum Gallię laude, & gloriâ, cum Pamphilij etiam in posterum Gallorum res minùs fastidiosè respicerent.

Cap. XVI.

Arcurtius à Leridæ obsidione decutitur. Hispaniarum Princeps moritur. Vrangelius Suecus, & Turena Bauariam expilant.

1646.

QVAMVIS hoc anno Gallica Classis infesta oræ Tusci maris in Cataloniâ non perrexisset: inibi tamẽ non destiterunt Gallica arma insigniora aggredi facinora. Comes Arcurtius Leridam applicat, horribilique coronâ Vrbem circunsistit; sed, dum tentat appropinquare propugnaculis, cum suorum strage repellitur; hanc enim Vrbem præsidium validum propugnabat; quare contentus simplici obsidione Arcurtius, lato aggere, profundâ fossâ, castellis, munimentisque ad regulam militarem extructis Vrbem circumscribit, opperiens famem, quæ tandem Hispanos ab illa exigeret.

Comes Arcurtius longâ obsidione Taurinũ submiserat, & licet Gallus, tamen contra suæ gentis genium more impatientem patientiâ vincere decreuerat; sed fortuna penitùs se ab Arcurtio ad Leganesium Hispanorum Ducem

conuerterat; nam ſicut in obſidione Taurinenſe Arcurtio famulata erat: ita in Leridę oppugnatione Leganeſio obſecuta eſt. Circa finem ſeptimi menſis, quo Lerida obſidebatur, languescentes Gallici Exercitus Copiæ latiſſimũ vallum ægrè tuebantur; quare Leganeſius cum Duce de Infantado lineã valli raro milite cuſtoditam inopinatâ, & nocturnâ aggreſſione inuolat, & conſcendit Caſtrum, quod Rebecum vocabatur. Arcurtius, cum omnem operam adhibuiſſet ad expellendos Hiſpanos, impos voti factus, cum amiſſione impedimentorum obſidionem deſeruit.

Fortunâ Hiſpanorum fauſta, & infauſta, alternans voluit Leridæ victoriâ lenire acerbiſſimum vulnus, quod illi Monarchiæ mors Principis Hiſpaniarum inflixerat. Vnicus hęres tãtorum Regnorum in ipſo adoleſcentiæ vigore malignâ febre extinguitur. Rex pater intrepidè hunc grauem ictum excepit: in hac communi, & priuata calamitate extitit ipſe conſolator aliorum: verens, ne hac morte turbatus Leganeſius, Leridę ſubſidium negligeret, epiſtolam ad illum dedit, in qua explicans, quantâ animi æquitate filij mortem ad diuinum referret arbitrium, eum hortabatur, vt Leridę præſtò eſſet, neue negotium tam impenſum Monarchię, mærori indulgens aſpernaretur.

Vrangelius Suecus ſuccedit Torſtenſonio,

qui

qui Exercitum ſuum Turenæ Mareſcallo vnit; vnio ad id temporis à Gallis fruſtrà deſiderata, quæ maxima peperit vtriſque fœderatis emolumenta. Eximitur tamen annus ſine nobiliori facinore, prçter deuaſtationem Bauariæ, quę à multo tẽpore bellicis excurſionibus non adita, opimas prædas ingredientibus oſtentabat. Quare Vrangelius, & Turena, fruſtrà tentatâ Auguſtâ, prędabundi hanc Prouinciam excurrunt. Archidux Leopoldus cum Exercitu Cęſareo Bauaris Copijs permiſcetur; hinc Bauaria amicis,inimiciſque,nullo inito pręlio,expilatur. Exclamante Duce Cæſaris ſubſidia veniſſe non ad hoſtes, ſed ad ſuos ſubditos peſſundandos.

Cap. XVII.

Geſta in Flandria. 1647.

ANNO 1647. alia & in Belgio, & in Italia bellorum facies emerſit. In Italia nouus hoſtis aduerſùs Hiſpanos Mutinę Dux. In Belgio antiquus Hiſpanorum hoſtis, Batauica nimirum Reſpublica conciliationem inijt. Archidux Leopoldus Belgij Gubernator nihil timens à Batauis, qui Exercitum in ſuas Prouincias reduxerant, maturè in Gallos mouit; cum expeditis Copijs ad viginti hominum millia

Armenterium circumuallat tutus à tergo, præstitâ Batauorum fide, & à fronte adhuc in hybernis quiescente Gallico milite. Galliæ Regina cum Cardinale Mazarino Ambianum venit, sua proximitate stimulatura militem ad sese congregandum, opemque laborantibus ferendam; & profectò ipsius diligentia desiderata in tempore præstiterat, ni defectus tormentarij pulueris omnes peruertisset solicitudines, & Armenterij propugnatores Hispanorum imperata facere iussisset.

Hinc in Cominum, & Lentium Archiducis arma perrumpunt; mox Landrecium circumscribunt, quò Ranzauius, & Gassonius cū Exercitu conuolant: volebatque Gassonius Marescallus periculum pugnę facere, sed Ranzauius, maturo nimis consilio vtilem Gassonij corrupit audaciam. Landrecium ad Hispanos redijt. Interea isti duo Marescalli parùm conuenientes animo, & consilio Copias partiuntur: Gassonius inuolat Bassęam: Ranzauius Dixmudam. Si Exercitus iste Principem aliquem prætulisset in capite, qui vires, & consilia horum duorum Marescallorum in vnum vinxisset, profectò Gassonius ad Lentium mortem minùs illustrē ob ignobilitatem loci non obijsset: sed saltem gloriosiùs mortuus esset in oppugnatione præclari alicuius munimenti; nam procul dubio operationes istius Exercitus infra vires erant.

Coit

Cap. XVIII.

Coit Pax inter Hiſpanos, & Hollandos, inconſulta Gallia. Cauſæ, & rationes iſtius Pacis.

1647.

HOLLANDI Æſtate iſtius anni tranſigunt cum Hiſpanis: in media tempeſtate Gallos deſerunt. A multis annis lenitas operandi eos faſtidire bellum indicabat. At quis impenſiùs abhorrebat à bello Gallię Reginâ? ob inſignem animi pietatem, cui aduerſantur militares populationes, ob charitatẽ ſummam erigendi ſubditos à belli ærumnis, & vniuerſam Rempublicam Chriſtianam dono pacis demerendi; ſed illi liberum non erat inhoneſta pace fœdare Mariti victorias, vel irę, & libidini potentioris Hoſtis obijcere fœderatos.

Quæcunque calamitas ſubeunda potiùs eſſet, quam ex amicorum ruina elicere compendia; ideò, vt ſuæ adminiſtrationis decus, & fœderatorum fortunam aſſereret, eò validiùs exornabat bellum, quò flagrantiùs pacem deperibat: & hac via antiquorũ etiam Decreta prudentiſſimè proſequebatur: nempè acriori bello citio-

rem, & tutiorem pacem comparari.

Sed Hollandi ex aliorum diſpendio ſua trahebant cōpendia: eò leniùs vrgebant bellū, quò à Gallis vehementiùs premebatur; ſperabant enim procelloſiores nimbos in alieno Cœlo ſibi ſerenitatem allaturos eſſe: nec eos conſtitutum fefellit. Nam Hiſpani à Gallis adeò ſęuiter verberati, tales pacis conditiones illis ingerūt, quales nec voto maiores percipere potuiſſent: ne non ſemper multum Batauia Galliȩ deberet, dum tam grande beneficium, pacem videlicet compendioſiſſimam ex illius amicitiâ neglectâ ſibi pararet.

Batavi nec politicè, nec gratè hanc pacem, inauditâ Galliâ, ſanciuerunt. Politica illam aſpernatur pacem, quæ in prȩſenti vtilitatem oſtentat, & in poſterum minatur exitia. Verùm pax, quam cum ipſis irrogabant Hiſpani, nullâ ſinceritatis notâ aſpergebatur. Non enim hanc componebant Hiſpani, vt quieſcerent, ſȩd vt, vno hoſte ſepoſito, cum alio fortiùs bellarent: potuiſſent cum omnibus tranſigere, ſi æquis conditionibus indulſiſſent; ſed ideò Hollandos prodigalitate alliciebant, & Gallos malignis reijciebant conditionibus, vt cum illis pacati expeditiori bello Gallos, quos nequaquam ad pacem admittebant, contunderent: quibus ſemel profligatis, non dubitabant extorquere à Batauis, quȩ conceſſiſſent, vt temporum iniquitati

quitati prudenter parerent.

Hollandia ex se nullum exhibebat negotium Hispanis. Profundiora vulnera ad Gallos referebantur, quibus semel ita ad cicatricem perductis, vt inde nihil amplius mali speraretur, de Hollandis actum esset: satis roboris Hispanis supererat ad decoquendas Hollandorum vires auxilijs Gallorum destitutas. Conspectũ igitur omnibus fiebat istius pacis irrogatione amicitiam cum Hollandis non iungere Hispanos, sed hostilitatem ad meliora tempora differre.

Profectò Hispani fila telæ, quam texebant, satis iusta orditi erant; si enim in belli ciuilis conuulsionibus, quę hanc pacem euestigio consecutæ sunt, contigisset Galliam in tot dispertiri Prouincias (quod vnicum fuit semper Hispanorum constitutum) tunc experti essent Batavi, quàm carè istius commoda pacis emissent. Sed quia hanc ruinam Deus auertit à Gallia, quæ à Ciuili emergens bello Hispanos in tot clades demersit, vt illis tandem pax vel inuitò placuerit; idcircò prudentiam suam plus ex rerum euentu, quàm ex æqua consilij lance iactare possunt Hollandi, quòd pacem adiuerint opportunissimo tempore, quo, cùm Lusitani in Hispanos intenti Indiarum res respicere non possent, ipsi antiquam negotiorum suorum fimbriam dilatauerunt.

Pru-

Prudentiam ſuam toti Europæ cōſpicuam fecerunt Sueci, qui examinantes ſtationem in Germania poſitam ſine Galliarum fulcro ęgrè ſuſtineri, ad pacem nunquam ſine Galliarum ductu perrexerunt, quę paulò pòſt compoſita eſt. Si Batauis eadem extitiſſet mens, & ab æquitatis orbita in tractanda pace non deflexiſſent: profectò ſub illud tempus vniuerſalis Pax coheſiſſet, nec Gallia belli Ciuilis fluctibus tot annos iactata eſſet.

Si Princeps aliquis imperaret Batauiæ, parùm grati animi labe ſugillaretur; ſed quia hac nota inficitur Reſpublica, ideò videtur neminem tangere, quia pertinet ad vniuerſos, & Reipublicæ peccatum ſingulos excuſare. Rempublicam Magiſtratus ex pauco hominum optatus numero gubernat, qui ad tempus ſuo functi munere in ordinem redeunt, & alij ſufficiuntur. Hinc fit, vt beneficia in Rempublicam collata, factâ Magiſtratus mutatione, videantur exoleuiſſe, cùm, qui ea ſenſerunt, & probarunt, finito Magiſtratu, nullam ampliùs habeant auctoritatem vel gratias referendi, vel pari rependēdi beneficio; tum quia nouiſſimi, qui in Magiſtratu ſunt, videantur acceptarum gratiarum pondus non percepiſſe, cùm illæ, ipſis adminiſtrantibus, ad Rempublicam non peruenerint; quare, vel beneficij ſciens nouus Magiſtratus non eſt, vel ſi beneficia adeò ampla

ſint

ſint, vt latere nequeāt, in publica omniū confeſſione inueniatur nemo, qui exoluat: itaque de acceptis loquantur gratijs, ac ſi nullus debitum contraxiſſet.

Qui tamen obtentus nullo modo ſuffragari Batauis poteſt; nam ſi omnia merita Galliarum Regum in Batauiam ſingillatim recenſere vellem, librum narrando conficerem: quia, præterquam quòd adeò magnifica fuerunt, vt nullus non modò Batauus, ſed neque Europæus excuſare imprudentiam poſſet, ab exordio iſtius Reipublicę vſque ad id temporis exſiccata nunquam fuit ſcaturigo; in ſingulos quippe annos, adnumeratis penſionibus, & ſuppeditato milite, vnuſquiſque Magiſtratus ſuam beneficiorū partem recepit.

Gallia ad pacem propenſa ſuos ablegauerat Monaſterium Nuncios, qui iunctim omnia, ſeparatim nihil cum Hollandorum Nuncijs produceret: quod ſi Bataui idem pręſtitiſſent, vtraque diſſidia determinata eſſent; nam Hiſpani, niſi ducti fuiſſent ſpe tranſigendi cū Hollandis ſeorſim, etiam Gallis ſatisfeciſſent, & omnes bellorum radices euulſę eſſent. Sed ęſtimantes Hollandi, ſe vberiorē pacem conſecuturos eſſe, ſi Gallorum Regem pupillum, pluſquam ipſos egentē pacis, in agone deſtituiſſent (quod vnicè auebant Hiſpani) ex iſtorum genio ſeparatim conferunt tractatus, & ad calcem perducunt

cunt: ita vt ex fœdere cum Gallis infracto ne pacem quidem acquirere, quæ illis supremorum Principum nomen vindicauit (sic loquente Hispano Rege, & iura amplissima Prouinciarum in eos transferente) sed Hispanorum gratiam tam grandi beneficio in eos collato consciscere exoptarint.

Tunc satis constanter ferebatur Hollandorum Nuncios ab Hispanis emptos, communi causâ distractâ, Gallis omissis, suas duntaxat rationes produxisse. Hispani [qui quorundam Gallorum animos seditionum desiderio ęstuātes iám cognouerant] exploratam Batauorum voluntatem liberaliùs, & citiùs impleuerunt, vt fortiori quirent bello Gallos premere, & cōmodiùs ad res miscendas paratis assidere. Hęc enim promulgata Batauorū cum Hispanis pax bello Galliarū ciuili erumpere non valenti ostium protinus reclusit.

Ducis

Cap. XIX.

Ducis Mutinæ, & Principis Thomæ incursiones in Mediolanensem Statum . Lerida frustrà à Condæo tentata.

1647.

MEDIOLANENSIS Ducatus Gallorũ armis vndique circundatus, post multos terrores nullũ maius malum ; quàm erosioně fimbrię passus est . Dux Mutinæ militem in suis ditionibus, & in Italiâ centuriauit : Gallica etiam excepit subsidia, quę per sinum Spediæ (non detrectantibus transitum Genuensibus) transmittebantur . Idcircò coactis nouem millibus militum, Padum ponte iunxit, & excubatoribus aduersę ripę in fugam coniectis, in Cremonensem Agrum penetrauit, cuius loca aperta succubuerunt potentiori . Verùm Cremona numeroso munita Pręsidio , licet ambitu vasta, & antiquis duntaxt operibus firmata, ab obsidione Ducem deterruit, qui leui prælio cum præsidio Vrbis conserto, periculum fecit hostilium, & suarum virium ; mox Mutinam rediit animi belligeri gesta in venturum annum reseruans .

Prin-

Princeps Thomas Exercitum, qui in Pedemonte militabat, in Nouocastrum, & Vogheram intulit, satis opulenta loca ad nutriendas Copias; mox, exeunte Autumno, in Pedemontem regreditur, nullo digno facinore peracto. Hi duo Exercitus, qui iuncti viginti militum millia excedentes, validam aliquam Arcem à Mediolanense Ducatu extorsissent, & in maximas illum angustias adduxissent, seiuncti præter militum dissipationem nihil memorabile executi sunt Sic perijt occasio rē benè gerēdi. Qui ad plura intendit, omnibus est imparatus.

Princeps Anguinius, qui ob parentis decessum Condæi Principis nomen induit, Cataloniæ Prorex à Rege dictus Prouinciam adiuit difficilem, in quam non secus, ac vndæ ad marinum scopulum, celebrium Ducum fama allidebatur. Princeps ad eam enitens gloriam, quam Arcurtius adire non potuit, Leridam sepit pari genio, æquali fortunâ.

Ratio bellandi in Catalonia multùm distabat ab illa Belgij. Belgiū latissimâ frōte Galliæ finitimū plurima exhibebat munimenta hostibus oppugnanda, quorum expertissimi Duces seligebant minùs munita: quapropter frequenter voti compotes fiebant. Catalonia duas duntaxat habebat Ciuitates, quibus Hispani timerent, Terraconam nempe, & Leridam, quibus adeò plenè prouisum ibant, vt inde penè nihil metu-

metuerent. Si Exercitus diutiùs ad Leridam magnâ veteranorum manu munitam hæsisset, vniuersus conficiebatur; quare Condæus ab obsidione temerè susceptâ prudentissimè recessit, nihil vlteriùs hoc anno, quàm expugnationem quorundam debilium Castellorum molitus.

Cap. XX.

Dux Bauariæ inducias pangit cum Gallis, & Suecis, quas deinde frangit. Milander Vrangelium insectatur.

1647.

NVLLA penè erat Germaniæ Prouincia, quæ belli vexationibus nõ exederetur. Boemiam, Silesiam, Morauiam, Franconiam Sueci, ac Imperiales iuxta depopulabantur. Vrangelius magnus armorum Sueticorum Pręfectus vacabat obsidioni Lindauiæ, quæ difficilem admodum spondebat oppugnationem, cùm munitionibus ab arce factis, tum naturâ loci, qui ad Constantiæ lacum sedens ex ea parte omnem prohibet obsidentibus accessum, & sine magno periculo auxilia obsessæ Vrbi destinata transmittit. Quamobrem, licet Sueci Insulas in lacu sitas occupauerint, & lẽbis impedi-

re subsidia conati sint, oppugnationem ad duos menses nequicquam produxerunt, retrahentes Exercitum malè habitum à propugnatoribus, & multò magis ab importuna hyberni aeris tempestate.

Interea conuentum erat inter partes, vt Vlmæ congregatio fieret ad inducias pangendas, quæ pacis prodromæ videntur; ad quam Ciuitatem confluebant Legati Suediæ, Bauariæ, Galliæ, Imperatoris. Nam, cum varij, & non intermissi armorum euentus turbarent pacis capita, quæ inter Nuncios ambarum partium Osnabruci, & Monasterij excutiebantur, æquũ visum est ferias bello indicere, vt nulla nouitas intercederet pacis tractationi. Sed Imperatoris Nuncij contendebant Gallos primùm inducias petere. Galli asserebant hoc Imperialium munus esse; quare non modò iniri induciæ, sed neque conuentus augurari potuit.

Bauariæ Dux obseruans Exercituum molem in Bauariam declinare, vt se, & subditos ab impendenti eximeret periculo, inducias cum Suecis, & Gallis, neglecto Imperatore, concludit, promittens, se medium futurum vsque ad pacis epilogum, & interea traditurum Meningã, ac Vberlingã Suecis, & Elbrunam Gallis, ab ipsis à longo tempore adamatam, Germaniæ ostium, Alsatiæ propugnaculum. Ex aduerso Succi, & Galli ab occupatis in Bauaria

præ-

præsidia detraherent. Hæ induciæ pepererunt Suecis Egrę firmissimi Boemiæ Munimenti intra duos menses expugnationem.

Nec minores felicitates pullulassent Galliæ, ni Vaimarrenses secessionem fecissent, abnuentes in Belgium diuertere, qui etiamsi dein multati, & obedientiæ addicti à Turena essent, nihilominus perijt occasio rei benè gerendæ, quæ in bellis in ipso temporis articulo consistit.

Serò in Flandriam aduentantes Vaimarrenses, vix Luceburgium ingressi erant, cùm euestigiò pedem in Germaniam reducunt, illuc euocati ab improuisa deliberatione Ducis Bauarię, qui Imperatoris clamoribus concitatus, fractis ferijs, non suspecta arma in Suecos nudauerat, eos oppressurus, ni cõtinuò his subuentũ esset.

Dux Bauariæ causam nouitatis armorum retorquebat in Suecos, causatus eos à populationibus Archiepiscopatus Coloniensis ijsdem inducijs inscripti nõ temperauisse. Interea Millãder, cui obitus Galatij locum fecerat ad gradũ summi Præfecti Imperij, auctus Bauarorum Copijs, ingruit in Suecos, qui impares illi decertare non audent; sed receptu fugæ simili fluuium Albim adepti, obiectu fluminis, & Arciũ, quas in ea parte Germaniæ possidebãt, Imperialium cursum victorię coæqualem sistunt.

Iglam Morauiæ ex Suecorum recessu auxilijs destitutam Imperiales, & Meningã Bauari intra

F duos

duos menſes ſibi vindicant. Lādgrauiatus Haſſiæ euerſiones, & depopulationes grandi pecuniâ à Millandro redemit. Felicitates parùm duraturæ, quas nulla campeſtris victoria, aut inſignioris Arcis deditio vel præceſſerat, vel comitabatur.

Cap. XXI.

Sueci, & Galli Bauariam expilant. Millandrum interficiunt. Conixmarcus paruam Pragæ Ciuitatem occupat. Variæ Clades hinc inde illatæ. altera Pragæ Ciuitatis pars à Cæſareis defenditur.

1648.

EXTINGVITVR Annus 1647, ſed diſſidia non pereunt, quę cū renaſcente anno alacriora reſurgūt. Ad nuncium depopulationū, quę Haſſiæ Lādgrauiatui inferebātur, Exercitus confœderati illuc iter maturant, Mareſcallus Turena, Vrangelius, Conixmarcus ſuas manus in vnum congregant: deinde in Franconiā pergunt ad turbādā hyberna, quę in ea Prouincia Imperiales ſibi optauerant: & hinc ad Bauariam collineabant, in eum Ducē ſupra antiquas ſimultates recenti ruptarum induciarum iniuriâ flagrantes. Dux Bauariæ, ſti-

ſtimulante conſcientiâ, hoſtium conſilia è longinquo ſpeculatus, ſibi non defuerat; multo auro profuſo veteres legiones impleuerat, & nouas authorauerat. Habebat etiã propinquũ, & paratum ſubſidium Imperialium in Franconia hybernantium, qui, qua parte veniebat hoſtis, Bauariam tegebant.

Galli, & Succi iſtius Ducis prouiſionibus impenſiùs vellicati, ſummotis è Franconia Imperialibus, in ibique, & in ſuperiore Palatinatu aliquibus Caſtellis ſubactis, tranſito Danubio, in Bauariam penetrant. Ibi, cum in illa armorũ efferueſcentiâ Exercitus hinc inde diſcurrerẽt, accidit, vt frons Suecorum in tergum Imperialium inciderit, eodem Millandro poſtremum agmen ducente. Extemplò horribili conſerto prælio ad multas horas cum partium deſtinatione, tandem Millander ipſe cecidit, & Imperiales grauiter concuſſi receptui conſulunt.

Secundùm hanc proſperam pugnam Sueci, & Galli Lichum Fluuium ſuperant: inuolantq; Bauariam, quam penè totam diſcerpunt, non audentibus Imperialibus iam afflictis Sueco ſe obijcere, aut pugnæ aleam ſubire. Dum Vrangelius Bauariam expilat, Conixmarcus in Boemiam deflexit: vbi per inſidias eam partem Pragæ Ciuitatis, quæ parua dicitur, & nobilior eſt reliquo corpore, cõſequitur, captiuo Cardinale Arach Archiepiſcopo, Coloredo, pluſquam

ducẽtis nobilibus, ditiſſimis mercatoribus, opibuſque immenſis abactis.

Taborrum, & multa Oppida in eo diſtrictu iacentia ſatis inſtructa contra amplum Exercitum, eò magis contra manum Conixmarci, quæ vix captam tuendi Ciuitatem potens erat, leges naturę, non armorum ſecuta, expugnato Capiti non ſecus, ac membra ſe ſubmiſerunt,

A Geſſio Haſſiorum Prefecto Lamboy Copiæ cædũtur; Comes Bucoius à Vuitembergo Sueco, oppreſſis Comitibus, captiuus ducitur. Dux Vlericus Vuitẽbergus à partibus Cæſaris ab Vrangelio capitur, mille ducentum Equitibus trucidatis. Hę iacturæ Ioannem Vertũm ad vltionem ſtimulauerunt, qui cum quinque equitum millibus ferociter inuectus, dũas hoſtilium equitum alas ad præſidium pabulatorum deſtinatas (antequam ijs ſubueniri poſſet) obtruncat. Ex proximis Caſtris fœderatorũ equitatus, vt ſuis laborantibus auxilietur, conuolat. Conflictus ad ſeptem horas productus, cũ pari damno dirimitur: nam palmam, quam Vertus aduentans hoſtibus ſurripuerat, diſcedens eiſdem reſtituit.

Sub hoc tempus Comes Palatinus, Suecorũ Generaliſſimus in Germaniam deſcendit cum octo millibus peditum, & ſexcentis equitibus. Hic Lipſiam accedens cum vniuerſis Copijs, alteram Pragæ Ciuitatẽ adhuc Imperatori obſequẽ-

sequentem oppugnandam suscipit. Facinus videbatur nullo negotio patrandum. Attamen ab Imperialibus impulsus omnes hostiles propulsantur, & cum trium millium iacturâ Palatinus ab obsidione discedit.

Cap. XXII.

Causæ, quæ Suecum, Gallum, Imperatorem, & Bauarum ad pacem stimularunt.

1648.

ADIVINA Omnipotentia omnia adeò disposita fuerunt hoc anno, vt tantorum bellorum euentus, & ærumnarum series in vnam pacem conspirauerint; ita ut verum sit à bellorum successibus conflari pacem, adeò tamen dispensatis, vt temporum mensuræ, & opportunitati respondeant. Si res aliter cecidisset, certum est, hoc anno nondum dissidia determinata fuisse. Necesse erat Bauariæ Ducē citò fractarum induciarum pœnitere: Imperiales non posse protellare Suecos à deuastatione Bauarię: partem Pragæ Ciuitatis capi, aliam ab Austriacis propugnari: Palatinum Generalissimum ab oppugnatione istius Ciuitatis cum Copijs accisis recedere. Dux Bauariæ sic afflictus

ctus apud Imperatorem suas calamitates acerbè deplorabat ; imò occultè conuenit cum Gallis, & inter ipsos quædam pacis capita clam sancita sunt : vt scilicet Alsatia cederetur Gallis, & superior Palatinatus Bauaro. Ciuitas parua Pragæ, si diutiùs permansisset in potestate Suecorũ, profectò maiorem Ciuitatem ad se traxisset.

Imperator supra omnes aculeos istis duobus acutissimè vellicabatur, scilicet timore amittẽdi Ducẽ Bauariæ, qui iam anno elapso recesserat, & metu, ne tota Pragensis Ciuitas in Succorum manus laberetur. Hæc integrum, opulentissimum, & maximum Regnum à sua ditione distrahebat, cuius distractio emasculabat Imperij vires, & reliquas Prouincias in consensum ducebat. Bauariæ Dux ad eam diem manutenuerat decus Imperij, cum quo recedebat spes reliquias exhaustę dominationis conseruandi. Hęc duo erant irreuocabilia mala, quę nec ipsius potentia, nec Hispanorum ars anteuenire poterat. Vna pax vlcera adeo depascẽtia sanabat.

Succorum tot victorijs gliscentem animum aliqualiter extenuauit oppugnatio Pragę aduersa, quam iam inter sua facinora numerabant. Eos puduit primum attentatum Generalissimi adeò peruiũ, vt euentui fortunę penè subesse nõ duceretur, irritum, & detrimentosum cecidisse. Certò, si in Pragæ oppugnatione vota

sua

ſua impleuiſſent Sueci, nouos gradus ad pacis conſecutionem addidiſſent. Propterea, dum illinc vrgerentur ab officijs Galliarum Reginę in hanc pacem penitùs conuerſæ, & hinc vim fortunę reputarent, ſuarum petitionum rigores caſtigauerunt; ita vt ex tot fluctibus, & inuolucris bellorum, quaſi ex Chriſtiani ſanguinis effuſione hominum conſilia fœcundantis germinauerit pax, quæ inter Gallos, Suecos, & Imperiales Oſnabrugi, & Monaſterij irrogata eſt.

Hęc pax duos potẽtiſſimos Reges in Germania defigens, abſoluit omnes Principes, & liberas Ciuitates à metu potentiæ, & auctoritatis Auſtriacorũ: cum vtrinque ad latera Germanię cernerent perfugium, vnde auxilium traherent aduersùs opprimentes. Tanta fuit neceſſitas hanc pacem concludendi ex parte Imperatoris, vt (pręterquã quòd ceſſione Alſatiæ rũperetur continuatio ditionum Hiſpani Regis, & Imperatoris) horũ duorum Principum volũtatem etiam coactè diremerit. Imperator enim vno pacis articulo vetabatur Hiſpanis ſubuenire: ita vt Gallis copia fieret Legiones ab Imperatore exhautoratas ſibi deligere; quę facultas omninò negabatur Hiſpanis. Ni turbæ Pariſienſes hanc pacem anteueniſſent, ex quibus anſam ceperunt Hiſpani oblatam pacem refutandi, hic annus omnia Europę diſſidia fini-

uisset. Nam ex Germania potuissent Galli amplissimum habere veteranorum militũ delectũ, qui vel Belgium suffocasset, vel ab expirantibus Prouincijs pacem eduxisset.

Ampla, & ferax Alsatiæ Prouinciæ ad pristinum florem redacta, non leue vectigalium auctarium Galliarum Regi pollicebatur. Hęc Lotharingiam arctissimo vinciebat compede, vt vel Duci restituta intra fauces Regiæ ditionis staret. Rheni possessionem, quam post Brisacum Argentorati interiectio videtur adimere, Philippiburgum restituit. Hoc Castrum in primis Palatinum, deinde omnes Rheni Principes fręnat: amicis subsidio: hostibus terrori est. Alsatiæ acquisitio clarũ fecit Regẽ Gallię apud Germanos. Aliàs lucebat è longinquo, nunc adeò proximos vibrat radios, vt oculos, mentesque deuinciat, in primis Ducis Bauariæ, Heluetiorum, Ducis Vuitembergi, Franconię, Sueuię, nec non ipsius Domus Austriacę.

Suecis attributa sunt Pomerania, Bremensis Archiepiscopatus, Episcopatus Verdensis, Ciuitas Vuismariæ, & facultas extrahendi quingẽtas Myriades Thalerorum à locis occupatis, à quibus vigore pacis obstringebãtur facessere.

Gallis in perpetuum tradita est Alsatię possessio cum Oppido Brisaci, nec non facultas pręsidij constituendi in Oppido Philippiburgi.

Nullus fœderatorũ ab hac pace reclamauit: quod

quòd signum est perfectæ digestionis, & exquisitæ charitatis potentiorum erga debiliores. Rex Galliæ fœderatorum commoda suis antehabuit: Landgrauię Hassię, Archiepiscopi Treuerensis; Palatini Rheni, Succorum, & cęterorum Principum amicorum satisfactiones apud Nuncios Galliarum potiores illis sui Regis fuerunt. Certò inter tot gentes & genio, & Cœlo, & pręliandi causis diuersos mirũ fuit omnium conspiratione, & flagranti desiderio, & quod caput est, nullius querelis, aut detrimẽto pacem coaluisse.

Cap. XXIII.

Infelix Cremonæ Obsidio

1648.

DVX Mutinæ, anno peracto, non modò interminatus erat Cremonę, sed in recessu Casale maius in Solo Cremonensi sitũ retinuerat, Gallicâ manu in hybernis inibi locatâ, vt illi in annum pręsentem faciliorem reditum faceret. Quamobrem, cum Hispani certâ coniecturâ timerent Cremonę, adnixi sunt, vt eiusdem Casalis recuperatione Ducem excluderent: quem conatum diligentia Ducis, Oppido

do sufficiens auxilia, frustrauit. Carassenæ Marchio, nouus Mediolanẽsis Gubernator insistens cõsilio Ducem à Cremonæ finibus arcendi, iussit aggerem strui ab ipsius Cremonæ fossâ vsque ad Rebechum prope flumen Oliũ in finibus Brixiæ: opus ad duodecim millia passiuũ extensũ; qui agger ob enormẽ longitudinem faciliùs à paucis Copijs superari, quàm à multis defendi poterat. Dux cum leui sui Exercitus detrimẽto, & graui Hispanarum Legionum clade aggerẽ, fossamq; transgreditur tantâ hostium consternatione, vt increbuérit fama, si rectà Cremonam properauisset, capi Vrbem in illo tumultu, vel pauca sanguinis effusione, potuisse: sed, dum deliberat, an inuadenda Cremona sit, vel vltra Abduam flumen transmittendus Exercitus (qui fluuius sæpè tentatus, modò aquarum auctu, modò Hispanorum solicitudine, & armorum obiectu Gallis transitum non dedit) teritur tempus: Cremona spiritus resumit: Hispanis animi crescunt ob transitum fluminis impeditum: aduentu etiam nouarum Copiarum, subitariorum militum, nec non multæ nobilitatis, robur intenditur; ardor res suas tuendi in omnium pectoribus reuiuiscit.

Dux Abduę transitu frustratus, Cremonam obsidere constituit, & circa eam militem collocat; quæ Ciuitas ita obsessa erat, vt singulis diebus ex Territorio Placentiæ, Padi beneficio

com-

commeatus, ac ſubſidia militum reciperet, vetante nullo; & inſtrumenta, quæ deinde adhibita ſunt ad intercipiendum tranſitum (vt catena quædam ferrea prelonga) difficiliorem quidem eum præſtabant, nequaquam obſtruebant.

Obſidio protracta eſt ad menſem Octobris, conſumptis Copijs, & multis egregijs Ducibus interfectis, inter quos Marchioni Villę, qui à Pedemonte illuc cũ ſuo Exercitu migrauerat, bombardæ globus crus contundens, inſigni viro vitam inter tot bella ad ſenium glorioſè perductam ademit. Obſidio inauſpicata, & inconſulta, coniuncta pertinaci ſpei, & effręni deſiderio occupandi Vrbem quotidianis obfirmatam auxilijs, helluata eſt Exercitum floridiſſimum iniquo admodum tempore, quo Gallia illis Copijs vel ad ſui conſeruationem egebat. Dux Mutinam repetijt. Exercitus reliquię per Genuenſem tractum in Pedemontem regreſſæ ſunt. Arduũ iter, quod vigoris, & hominibus, & equis ſupererat, obliguriuit. Fatale erat hunc Exercitum omninò confici. Quam partem hoſtes non peremerunt, iter vel abſumpſit, vel eneruauit.

Iperam

Cap. XXIV.

Iperam subigit Condæus. Curtræam recipit Leopoldus. Pugna Lentiana. Gesta in Catalonia.

1648.

IN Belgio meliori fortunâ, sed alternante Marte certabatur. Princeps Condæus triginta millibus hominum Iperam, insignem Vrbem hostiliter coronauit. Vrbs ambitu vasta, populosa, profluētibus vndique aquis irrigata, non minorem manum ad sui oppugnationem deposcebat. Princeps, vt Exercitum, quo maiori fieri poterat Copiarum auctario, constabiliret, cùm aduersùs Vrbis præsidium, tum aduersùs Exercitum Archiducis Leopoldi, qui se disponebat ad opitulandum obsessis, mille quingentos milites è Curtræa ad hanc expugnationem accersiuit.

Archidux, omissâ pugnæ aleâ, quæ pro se admodum dubia videbatur, ad Curtræam respicit, quæ diminuto præsidio, & operibus adhuc infirma (Citadellæ enim, quę struebātur, muniones adhuc humiles erant) faciliorem spondebat exitum. Ideò sub meridię, scalis mœnibus

ap-

applicitis, præſentiâ militem ad conſcendendũ inflammat: tantoque feruore aggreſſio inita eſt, vt intra paucas horas Hiſpanus in Vrbem permanarit, præſidiario milite ad internecionem deleto. Mox Iperam contendit, ſatis tamen ducens hoſtis faciem ſpeculari, & Vrbis deditionem æquo animo expectare, cuius detrimentum Curtraçe recuperatio ſarſerat.

Princeps, Iperâ captâ, tam inſigni victoriâ elatus, vt hoſti Curtræç cladis vicem redderet, molitus eſt inopinatâ aggreſſione Neoportum opprimere: ſed improſpero exitu, & deperditione multorum militum, facinoris eum pœnituit.

Archidux grandiores machinas adornabat: Peronam ſcilicet, munitiſſimam Picardiæ Vrbem ſibi vindicare, à qua ſpe adeò altè concidit, vt à Caſtelleto, proximo Peronæ Oppidulo reiectus quoque ſit. Cùm igitur in his partibus deſtinata malignè procederent, rurſus Flandrię Exercitu inducto, Etherçam, & Furnum lucrifacit. Condæo vnitur Herlacus, qui è Germania cum benè multa manu venerat. Tunc à Gallo recipitur Etheræa: ab Hiſpano Lentium.

Hæc exigua facinora ad grande aliquod opus pręludebant, nimirum ad pugnam, ad quam vtręque partes pręſumentes, ſibi victoriam aſpirabant. In aruis Lentianis concurritur, Princeps Condæus, Mareſcalcus Gramuntius, Herlacus, cæteriquę Duçes nihil reliquum ad

oſten-

oſtentationem virtutis fecerunt ; Archiducis Equitatus in fugam verſus , quà cuiq; proximũ erat, diſiluit . Peditatus equitatu nudatus ferè totus capitur cũ Pręfecto Bechio , qui vulneribus confoſſus dein moritur . Galli ſexcentos fortiſſimos viros deſiderarunt , Ex hoſtibus duo millia interfecta , & ſex millia captiuorum recenſa ſunt : inter quos quingenti Duces, triginta octo tormenta , centum viginti ſigna militaria , opulenta ſpolia victoriam nobilitauerunt , quam vnius Lentij , & Furni acquiſitio poſt tantam expectationẽ non parum eleuauit .

In Catalonia nunquam bellum geſtum eſt præ tenuitate Copiarum maiori victoriâ . Cum modico Exercitu ea obuenerat Prouincia Mareſcalco Scombergo . Nullus penè rumor inde percipiebatur , cùm nihil ab Hiſpanis moueretur , & Galli illo apparatu deſtituti , qui ab inſignioribus operationibus expetebatur , viderentur quieturi ; ita vt omnia claſſica cum Arcurtio , & Condæo ceciniſſent ; cùm repentè Scombergus Tortoſam inuadit , poſtremam huius Prouinciæ Ciuitatẽ, quà Iberum aſſequitur. Hiſpani Flixium cingunt, cui Scombergus ſubuenit, & in Tortoſam intrepidâ aggreſſione deſcendit , trucidatis præſidiarijs militibus, his exceptis , qui effugium ad Cittadellam habuerunt, quæ extemplò dedita eſt . Reliquũ Æſtatis in obſeruandis Hiſpanis , qui Exercitũ

ſuum

suũ auxerãt, & eorũ destinatis auertẽdis extractum est. Multoties fortuna destituit operationes militares, quas ampli moliuntur Exercitus, & tenuibus Copijs indulget egregia facinora; quia magis hìc, quàm illic suam exerit potentiã, quæ tunc se venditat, cum eò peruentum est, quò iudicabatur humanas vires non euasuras.

Cap. XXV.

Seditio Panormitana: Causæ, & Exitus.

1648.

ANNVS 1647 tumultibus popularibus ferax longam calamitosorum euentuum seriem traduxit, quos pręsens annus 1648 definit. Itaque illos hìc paucis exarabimus contenti seditionum capita tetigisse. Ciuitas Panormi, Siciliæ primaria in Ministros, & Ciuiles, & Regios exarsit. Motuum causæ duæ assignantur; Vniuersalis vna, quã intemperies aeris inuexit. Annus siccus humana corpora bilioso humore compleuerat: inde facilè incalescebant, & in iram prona bellorum materiam inuestigabant. Altera causa, & proprior fuit annonæ caritas, quam eadem anni ariditas induxerat, ob segetes humoris defectu tabefac-

tas. Panormi annonæ Prætor rem frumentariam administrat. Iste mense Maij panem multò minoris ponderis, quàm toto anno consueuerat, confici iussit; vt sarcirentur impensæ, quas annonę Magistratus toto anno in beneficium pauperum subiuerat: vendendo panem maioris ponderis, quàm tritici pretium ferrę posset. Malum præsens pręteritas gratias extinxit. Fames miseros depascebatur. Hinc in Prætorem Vniuersi consurgunt, & eodem tempore Coactores vectigalium incessunt, vt ille panem maiorem fieri curaret, & ne isti vlteriùs emungerent, & exactione vectigalium populorum substantias absorberent.

Prorex Marchio Velles exterritus multitudine tumultuantiū, petitis etiamsi enormibus indulget: vnde, motuum causis sublatis, seditio extinguitur. At, dum in quiete populi Hispanâ seueritate decutit seditionis Capita, vt audaciorum pœnâ cęteros obedientiæ defigeret, renascuntur turbæ, non vt antea improuisę, sed cogitatæ, ideò stabiliores.

Alexium quemdā Generalem populi dicunt, cuius ductus, & auctoritas seditiosum Corpus moderaretur, si moderamina admisisset. Nam, dum Alexius latrocinia, & grassationes vetat, in petulantium odium incurrit, qui ipsum crimine affectatę dominationis cooperientes perdunt. Sublato seditionis Principe nihil amplius

plius

plius dignum, nec ausa est plebs, nec potuit; licèt in nouos motus multoties eruperit. Demum, mortuo Prorege Vellos, Cardinalis Triuultius ad gubernationem Regni destinatus Panormum ingreditur, & omnia suo temperat arbitrio. Mulctatis Perturbatoribus, vectigalia, vel ipso supplicante populo, reficiuntur.

An seditiones bonum, vel malum portendant exitum, seditiosorum Capita exploranda sunt. Si omnes vni obtemperent Capiti, cuius auctoritas cæteris præcellat, hæc seditio multum habet soliditatis, quia specimen Monarchiæ præsefert, quæ inter omnes dominationes præstantissima, & validissima est. Si Magistratum sibi effingunt seditiosi ex illustrioribus hominibus coalitum, cuius decretis audientes sint, etiam hęc seditio plurimâ, licet minori, scatet virtute. Primum exemplum habemus in Portugallia, quę ab Hispanię Rege deficiens Ducem Bragantiæ ad Thronum euexit. Sed hoc est ferè vnicum in eo Regno; difficile enim est inuenire hominem, cui suprema ex omnium consensu deferatur auctoritas. Dux Bragantiæ ex antiquis Regibus ducebat originē: eas diuitias, illum natalium splendorem, & eos Status possidebat, vt nullus Portugallensis illi obedire detrectaret.

Secundum exemplum dedit Catalonia, cuius seditio ex campestribus hominibus, & infimâ

 Plebe

Plebe coorta quidem eſt ,(quod ferè ſemper in omnibus contingit ſeditionibus, cum illi hominum ſorti ob tenuuiores fortunas minora pericula ſint: idcò initium ſeditionis , quod exitioſum plerunque eſt , magis ad eos pertinet) ſed mox ſeditionem omnes ordines complexi ſunt ; itaut(demptis aliquibus paucis , qui emolumenta à Rege Hiſpanię trahentes permanſerunt in eiuſdem fide excedentes à Principatu) , quicquid roboris , aut conſilij erat in Catalonia pro defectione ſteterit . Hinc factum eſt , vt iſtæ duę defectiones ſoliditatis plurimum habuerint .

At Panormitana defectio nullo vnquã egregio Duce dignata eſt:ex hominibus vltimæ plebis nata , cum iiſdem perijt . Nobilitas , & ciuilis populus Regias partes ſilentio profitebantur , qui conſilio , & auctoritate præſtabant ; mox etiam viribus , cum plebeium Corpus in partes malè cohærentes diſiluit . Nam Alexius ille Capitaneus generalis Panormitanorum Piſcatorem peruersè operantem triremi affecit , ex qua cauſa Piſcatores omnes rebellarunt ad Regem ; & ille in auctoritate nutans, dum Proregem , & nobiles ſtudet ſibi demereri, à ſuis deſeritur , & à nobilibus , quos protexerat à ſeditioſorum iniurijs , confoditur .

Hic miſer iuſtitiæ ſtudioſus, conſilij , & mentis potens decreta non iniqua promulgauerat,

quę

quæ tamen omnia, vt populo satisfaceret, includebant vectigalium abolitionem: quod officiebat Regi ob imminutionem Ærarij, & feriebat nobiles, ac diuites, qui, accommodata olim Regi pecunia, trahebant vsuras ex vectigalibus, ex quorum suppressione res eorum familiaris angustabatur. Sic dum Alexius cupit populo, diminuendo vectigalia, nobilibus, prohibendo populum à rapinis, Regi, comparando illi obedientiam seditiosorum, gratificari, omnibus fit ingratus.

Mobiles etiam popularium mentes vti pronę sunt ad tumultus, ita faciles ad recalescentiam: paruo enim negotio, vel blandis verbis palpati residunt, vel alicuius auctoritate coercentur, vel emuntur pecunia, vel tandem recurrit otij memoria, tædetque laboris, & periculi: videntur sibi, cum nihil possint amittere, alienam rem agere, nisi latrocinijs impinguentur; quibus non repressis, nullo ordine, nullo regimine grassantes, sus, deque omnia vertunt, & seditio non secus, ac nitrati pulueris flãma, in fragorem, & scintillas dissoluitur.

Cap. XXVI.

Casus ; qui accidit sub initium Panormitanæ Seditionis .

1648.

EXEMPLVM hoc libenter narro ; vt intelligatur quàm ingeniosa, & inhumana sit dominandi libido ad tuendum ius suum. Iam Panormitana feruebat seditio ; sed hinc inde mirâ instabilitate fluctuabat, vt potè quę Capite destituta incertò vagans, angulos potiùs Ciuitatis, quàm Ciuitatem occuparet. Nemini vsque dum delata erat imperandi auctoritas, vel non assentiente plebe, vel grauitate imperij audacissimum quenque deterrente : Plerunq; enim contingit, vt, qui tumultuantis Populi Dux incedit, funebrem pompam post se trahat. Omnibus liquebat hoc seditiosum corpus nullis colligatum articulis constaturum non esse ; sed breui dissiliens in nihilum abiturum. Hęc noscentes impudentiores, & magis temerarij (septem, aut octo omninò erant, inter quos vnus vocabatur Alexius, Pertusius alter) cupidi seditionem propagandi, Principem illi, qui dehiscens corpus connecteret, dare secretò cô-

sti-

ſtituerant,& hoc ſolido fundamẽto molẽ cõdere.

Hi fortè , cum quadam nocte in multum vini proceſſiſſent, inter ſe de Duce creãdo conſultant: ferocibus vino mentibus adiungente vigorem. Decernũt ſortiri Prouinciam: omnis quippè præcidebatur contentio, ſi fortunæ monitu ſortes ducerentur . Hoc captato conſilio, iureiurando ſe obſtringunt, cui ſors accidiſſet, eum pro viribus ad tumultuantium Præfecturam euehendi. Sortes in eandem fideliam, quam mero refertã exhauſerant , conijciunt: ne non imperio ebrij dici poſſent, ſi illud inde elicerent , vnde eduxerant temulentiam . Manibus in vrnam vinariam demiſſis, cęteris aberrantibus , Pertuſius dominationis ſymbolum extraxit, ad cuius conſpectum acquieſcunt omnes, vt illum Principem dicant . Dum inueſtigant modum, tempuſque ad id commodũ pręſtolantur, accidit maximum excitari tumultum, quòd mendaciter vulgatum eſſet Syndicos Ciuitatis in cuſtodiam à Prorege datos eſſe. Alexius , qui præſens tumultui erat, haud prętteriens occaſionem, ſe vltrò Ducem multitudini obtulit , ex qua nullus non libenter illi Prouinciam defert , & Populi Generalem proclamat : eueſtigiò eum vniuerſi ſublimem in equum tollunt, ac per Vrbẽ maximo cum plauſu, & cumulatâ lætitiâ ouantem veluti Imperatorem cõcomitantur . Multi ſic deſtinati ipſi-

us latus stipant, alij præeunt, reliqui sequuntur. Ad noui Imperatoris nutũ conserta acies, ordinem minùs deformem, quàm in superioribus motibus expertum esset, seruabat.

Inter hæc denũtiatur absenti Pertusio Alexiũ rerum potiri: Ille qui iam domo ad exauditum tumultum exierat, gradum præcitat, & in densius agmen se inserens ad Alexium contendit, quem amicè consalutatũ submissa voce monet, ne fortunæ decreto obuiàm eat, & in hac vsurpata dignitate suam fidem sibi obligatam fallat: recordetur pridie actorum, & dati sacramenti, nec velit tam detestabili periurio vindicem Deum in caput suum prouocare. Alexius, qui se inclinauerat, vt aurem Pertusio loquenti præberet, ijs commotus verbis resurgens, altè inclamat: heus commilitones, hunc scelestum, & nefariumvirum, Patriæ proditorem, in vosmet perniciosa molientem actutum interficite. Illicò miser ille confoditur. Istud temerarium Imperij genus nec acta informat, nec quæstionem adhibet, nec testes producit, nec defensionis tempus perscribit; sed inauditos plectit.

Certò Alexius nec ab imperantium sanguine ortus erat, nec imperandi leges didicerat; inexpectatum enim hoc illi dominium occurrerat, & vix præsenti dominationi per mediam horam assueuerat. Quomodo igitur, cum nec principatus studuisset legibus, nec eas percepisset

pissêt ab ortu, nec longa dominandi assuetudine imperandi artem calluisset: eodem momento, quo Dux consalutatur, abhorret à pari? pauet fortunam? non res ipsas, sed coniecturas, sed vanum etiam timorem è medio tollere cõtendit? veterem nihili amicitiam ducit? hominem sibi notum, & quo familiariter vtebatur (cui fortuitum obuenerat Imperij suffragium, licet deinde exclusus nullis ad audendũ constaret viribus) iubet occidi? vt non æmulum modò, sed omnem æmulationis imaginẽ, quæ suo obuersaretur animo, funditùs euerteret. Ab Imperio nullam admitti societatem documentum est: aut hominum animis insitum, aut ipsi potiùs infixum dominationi, quę, statim ac prehendit mortales, illos docet nec superiorem, nec parem pati.

Cap. XXVII.

Neapolitanæ seditionis origo, & Euentus.

1648.

PANORMITANIS tumultibus affinis fuit Neapolitana seditio, magis tamen cruenta, & quæ aliquãdo inter inconstantiam popularẽ visa est aliqualem nancisci soliditatem. Thomas Anellus piscium venditor pri-

mus cõcitauit plebẽ Neapolitanã aduersùs grauitatẽ vectigaliũ; ideò Generalis populi dictus, paucis diebus tãta præstitit, vt meritò breuissima fuerit violẽta dominatio. A nobilib' necatur: nunquã nobilitas cũ plebe conuenire potuit.

Mortuo Duce, visum est otium plebi non displicere; profectò res ad tranquillitatem spectabat; sed Hispani præposteram maturauerunt vindictam, & hostiliter inuadentes populum, eum coegerunt nondum deposita arma in illos rursus torquere, & indurare animum aduersùs pacis tractationes. Toraltum secundum Populi Generalem nuncupant, nobilem, & egregium virum in Regias partes propendentem; quare proditorij criminis insimulatus populari sententiâ capite plexus est.

Hoc extincto, tertium nobilitant Generalis nomine Ianuarium Annesium armorum Fabrũ, & meliorem adornatorem Machinarum, quæ tandem in suum caput reciderunt. Cum Neapolitani satis æquâ lãce pensitãtes res suas, breui temporis progressu ruituras esse certo iudicarent præsagio, nisi Ducem aliquem armis præficerent, cuius auctoritas, & peritia dissonum illud, & malè compaginatum, quod astruebant, Reipublicæ corpus, componeret. Romam Nuncios delegant ad inuitandum Guisij Ducem Gallum, qui tunc temporis Romæ degebat. Guisius de facili exoratur ad suscipiendam causam

ſam popularem, cùm præſentibus promiſſis, tum animo reuoluens olim maiores ſuos, Renatum videlicet Andegauenſem (ad quem ſuos ille natales referebat) Neapolitano Regno imperitaſſe: quibus de cauſis ſibi viſum eſt periclitari fortunam. Neapolim petenti decernuntur publici honores: totis Neapolitanorum animis excipitur; Dux Reipublicæ vocatur.

Videbatur hac electione benè conſultum eſſe Reipublicę. Ducem in primis ſtrenuum, & magni nominis, auctoritatiſque illi Reipublicæ corpori ęgrè cohærenti dederant, qui poſſet infirmas partes ſanare, vel reſcindere, & ſanas officiosè ad obeunda munia vel ſuo exemplo cõpellere. Extraneus, & Gallus, ideò minùs ſuſpectus, & in vnum Reipublicæ beneficium defixus, vt honores collatos, & decus virtute benè operante amplificaret. Porrò Rex Galliarum hac electione trahebatur in partes, vt Principem ſubditum, & ſibi gratum iuuaret ad conſtabiliendam fortunam, quę offerebatur.

Nec Duci Guiſio poterat in præſenti tutiùs, & conſultiùs prouideri. Nam ſi eum Regem ex abrupto dixiſſent, vehementer offendiſſent populares, qui plenis buccis iactabant libertatem, ac ſi nihil tot laboribus ad eum diem præſtitiſſent, cùm, vno exploſo Rege, alium aſciſcerent. Speciofum libertatis nomen ad ſtimulandam plebem, & in officio continendam poten-

tius

tius est, quàm ad nobiles concitandos, qui, cùm ad Regem habeant paratum gressum, aucupantur honores, à quibus plebs excluditur. Ideò nobiles Regis magis cupidi, & plebs popularis Reipublicę studiosior est, in qua partem Magistratus nanciscitur.

Ab aduentu Ducis animatus populus assumptam Prouinciã strenuè conficiebat: res vnam, & viuidiorem faciem resumpserant. Nec solùm custodiebatur Ciuitas, sed armatæ manus ad proxima Castella recipienda mittebantur; eò magis, quando Dux Richelius cum Classe Gallicâ ea littora appulit, nitratumque puluerem, & alia instrumenta militaria popularibus accommodauit; perfunctusque munere à numerosiori Hispanorum Classe, nullo dato timoris indicio, se expediuit, & in Galliam redijt.

Si ista Classis eo militum, & nauium numero constitisset, vt in Neapolitanis Oris tutò meare, & remeare potuisset, emolumentum maximum, & Guisio Duci prestitisset, & Galliæ: sed próptus reditus, & nota virium debilitas alicuius timoris confessionem prodidit. Nihilominus sulfureo puluere muniti, & spe reditus validioris Classis aliti Neapolitani Hispanorum molitiones despiciebant: susceptis deliberationibus, toto aderant animo nihil ambigui de felicissimo decretorum euentu, si res ad promptum spectasset exitum: sed dum protrahitur, pars incipiunt

ti-

timore pestringi, alios excubiarum tædet, multos rei familiaris torquet dissipatio; sed præ cæteris Ianuarius Annesius, qui centum mille nũmos cumulauerat, modum inuestigabat, quo opulento peculio quietus frueretur.

Guisius à principio suæ administrationis satis præuiderat parum firmitudinis in populariũ animis esse, qui aduersis territati, illicò succumbunt, & prosperis fortunæ ventis abutentes ad voluntarium offendunt naufragium. Quare nobilitatem beneficijs, & promissis deuincire, & suę fortunę comitem facere exoptabat. Sed nobiles, quibus multum aduersa fortuna surripiebat, insuper odio in plebem infensi, noluerunt res suas integras cum fractis populi miscere, nec vitam, & diuitias in deliberationibus inconstantis turbæ collocare. Nam sicut paupertas, quę tuta ab infortunijs est, facilè turbam popularem inuitat ad turbas; ita eadem paupertas, cum nihil possit perdere, clientes suos facilè sedat, si seditiones inutiles sint; si verò frugiferæ (vt Ianuario fuerunt Annesio) ij post latrocinia satietate capiuntur, & prædam cupiunt in portum conuehere. Fines enim popularium modici, humiles, & auari sunt.

Fuit tumultus iste merè popularis: contra se habebat Arces, Regia arma, Nobilitatem: pro se multitudinem populi, quorum pars animum con-

conuertebat ad prædas: pars furore hostilitatis ducta non procurabat causam suam, sed præcipitabat; multis placebat quies, qui insolenti multitudine compulsi ita prosequebantur bellum, vt adorarent pacem. Multus strepitus, parua spes.

Ianuarius Annesius, & præcipui seditionis Principes transigunt cũ Hispanis: munitiones, & animos illis aperiunt: Guisium Ducẽ, & semetipsos produnt. Guisius captiuus ducitur; ipsi laqueo vitam finiunt. Nec fuit ista deliberatio inconsulta: consultissima fuit, & versuta. Ducem Guisium hortantur, vt ad Stabias conquirendas discedat; mox, ipso absente, vniuersi se Hispanis permittunt; nec in tanta conspiratione inuentus est aliquis, qui ingredientibus munitiones se opposuerit, aut hostilia interminatus sit. Eadem hora habuit vniuersos in Hispanũ hostiliter furentes, & sedatos amicosque.

Ex-

Cap. XXVIII.

Expeditio Principis Thomæ Neapolim versùs.

1648.

GALLI post reconciliationem Neapolitanorum cum Hispanis animũ in Neapolitanorum turbas intensiùs conijciunt; sed euanuerat occasio. Verùm, etiamsi spes cassa appareret, tam acres fuerunt preces exulũ Neapolitanorum, & tanta promissorum coaceruatio, vt Classem ampliorem præteritâ Thomæ Principi traderent, ipsum hac expeditione Neapolitanâ onerantes. Princeps Thomas summopere rebus Gallicis cupiebat: quadam etiam facilitate, quę ex animo benè propenso in Regis seruitutem erumpebat, ductus, desperandum facinus non recusauit. Neapolim nauigat, vbi iam pacata erant omnia, suppressi tumultus, & ex tumultuantibus audacissimi occubuerant: nonnulli pacẽ voluntariè, omnes timidissimè colebant.

Hispani vigilantissimi, præteritis ruinis edocti ex suspicionis altissima specula leuissimas auras captabant, & antequam in ventum erumperent, supprimebant. Imò hic nouus Gallicorum armorum

morum motus belliſſimam illis anſam ſuppeditauit conuellendi præteritæ ſeditionis radices, verentes, ne rurſus pullularent.

Inſimulatur Ianuarius Anneſius litteras ab hoſtibus recepiſſe, & nouare aliquid velle, qui, obtruncato capite, de medio tollitur: & opulentiſſima præda, quam ipſe ſeditionis tempore iniuſtè parauerat, iuſtè publicatur. Princeps Thomas Oram Neapolitanam adeptus, cùm nullum tumultum à popularibus perciperet, propè Salernum exſcenſionem facit, fruſtrà opperiens exulum ſubſidia: Neapoli quidẽ manus illuc defluxit, quæ eum coegit Copias in Naues reducere, & re inauratâ Prouinciam repetere.

Finis Primi Libri.

VARII

VARII EVROPAE EVENT.VS COMPENDIARIE DESCRIPTI.

LIBER SECVNDVS.

Cap. I.

Quo in statu res Galliarum tunc essent, cùm turbæ Parisienses exortæ sunt. Causæ vniuersales turbarum.

1648.

AD id temporis Galliarum Regina sexennium administrationis, felicitate raró in tutelis obseruatâ, peregerat. Videbat sensim pueritiã Regis increscere, & ad corporis mensuram multò maiora animum incrementa sumere: hostem potentissimum, vniuersam nempè Domum Austriacam obrui, & eò ascendisse bellorum prosperitates, vt posset debellari; si in illo armorum tenore aliquandiù perstaretur

retur; vel quando displiceret bellum, in quo illa non nisi necessario impulsu perseuerabat, iam pacem manu teneri: Imperatorem ab Hispanis vi adeptæ pacis distractum; quo tempore tantę armorum clades eos vrgebant, vt pacem procul dubio bello compendiosiorem ducturi essent.

At dum extendebat manum, vt fructus laboribus improbis partos, & adnitente virtute maturatos corriperet, ecce aduersus fortunæ ictus eam à meta longè iubet recedere. Turbæ Parisienses insurgunt, tot, ac tam diuersis conflatę capitibus, vt verè Lernæam Hydram ęmularentur: cuius vno capite reciso septem subindè renascebantur. Nam cùm Regina arbitraretur adeò horrendum monstrum se in cunis effocauisse (nullum enim omiserat pręsidiū, quod orientium motuum causam, vel altissimè defixam, auerruncare posset) ex improuiso mali seges latissimè germinabat, & cum aliquantulū virus suum occuluisset, de repente elatum verticem ad deprimendas Monarchiæ leges proferebat; ita vt seditio Parisiensis vires sibi ex medicina facere videretur.

Attamen, si ad ęquam mentis lancem seditiosos hos insultus, & Reginæ, Regisque operationes reuocauerimus, inueniemus Regem, & Reginam plus laboriosis temporibus, quæ succedunt, quàm felicioribus elapsis debere.

Etenim

Etenim in istis nitor quidam purgatissimæ mẽtis elucet: illa animi firmitudinem probant. Si idem tenor felicitatis vsque ad finem suæ procurationis concomitatus Reginam esset, testabatur benignitatem fortunæ, quam optimi mores, & opportuna administrantis consilia benè dispensabant. Duriora verò tempora virtutem profundissimè collectam exeruerunt. Ista etiam decennem Regis ætatem à puerilibus iocis euocarunt ad seria: pro crepundijs interesse consilijs: arduas propositiones concoquere: deliberationes proferre: eas in malitiosos ingerere, vt ex Regio quamuis infantili ore prolatæ potentiùs vel ferirent, vel terrerent, vel obedientiam pararent.

Necessum habuit Regina hunc Puerum Regem per illam temporum iniquitatem vrgentioribus, & difficilioribus negotijs adhibere: modò præsentiam ipsius, & vocem Principibus obijcere: modò Parlamentarijs: modò Populo: modò militibus ostentare, quos castigaret, quos leniret, quos exprobraret, quos ad benè operandum incenderet. Et cùm primùm potuit lacteas manus ensi admouere, ad Exercitũ ducere, & armorũ Cõsilijs, vel facinoribus immiscere. Ipse genio quodam ætatem excedenti Regias quidem partes adimplebat; sed in hac operandi necessitate positus, animum, mẽtemq; supra ætatis vigorẽ confirmabat. Lon-

gâ operandi assuetudine tandem consecutus, vt in immaturis annis virtutes maturescerent. Ideò, cùm alij molles, delicati, fluxique voluptatibus parent, iste omnium Europę oculos in se conuertit admirantis, quo mentis lumine, qua brachij fortitudine suæ dominationis clauũ teneat, & moderetur.

Antequam in hunc vastissimum seditionis sinum immigremus, satius erit loci naturam explorare, & in mores illorum temporum, qui tantam procellam exciuerant, introspicere. Gallos naturâ profusos esse satis in propatulo est. Nobilitas vestium elegantiæ, & conuiuiorum sumptuositati auidissimè indulget: nec limitat seruorum numerum, nec supellectili modum facit. Ad nobilitatis æmulationem suos quoque mores Ciuilis Populus informat. Antiquis temporibus, licet ista excederent, in ipso tamen excessu certos terminos inueniebant. Sed, postquam præsentia exorta sunt bella, iam nullum litus hoc procellosum pelagus compescebat. Luxuriabant non minùs Exercitus, quàm Ciuitates: erat Centurionum supellex opulentior illâ veterum Imperatorum: luxus Principum, & Populorum animos inuaserat. Licet Rex mortuus, & Regina opes in eos, qui seruiebant, profunderent; ipsa tamen munificentia paucos pręstabat diuites, dum omnes egenos faciebat luxus. Nullus exsatiatus: Cũ-

cti

ĉti auidi, nec rapinis, nec petitionibus metam ſtatuebant. Quomodo enim vnus Rex tot Myriadum auiditatem implebit, ſi pauci, quantum ipſe dare poteſt, concupiſcunt?

Cauſa effrenati luxus plerunque adſcribebatur Coactoribus talearum, Quęſtoribus, & ijs, qui Regiam legendi, vel adminiſtrandi pecuniã facultatem habebant. Nam, cùm per temporum ſæuitiem extenuatum Ærarium nõ permitteret Regi hos excutere, tot cumulauerant diuitias, vt ex abundantia in luxum erumperent, fouerentque hunc peſtilentem Ciuitatum morbum, qui ex paucis enaſcens inficit vniuerſos, ſtatimque diffunditur in Gallorum animos huic infirmitati vel ſine exemplo procliues. LVDOVICI XIIII. pręſentis Regis prudentia huic torrenti, qui periclitabatur Galliam ſubmergere, anteiuit. Qua induſtriâ: Qua felicitate aliàs exarabimus; iſte locus tantę narrationis non eſt.

Vbi luxus dominatur, parùm Regia valet Auctoritas. Qui gratiam apud Principem, vel munificum meruerunt, nunquam ſaturi ſunt. Qui nullâ dignãtur liberalitate, ære alieno preſſi, neceſſitate adacti pręſentem rerum ſtatum cupiunt euertere. Potentiùs, quàm viros, luxus fœminas exercet, quæ Pariſijs plurimum ſibi arrogant auctoritatis, & ſe Aulæ negotijs immiſcent, & rationes Status dum affectant cognoſcere, turbant: homineſq; illos indurátos

eos bello in suam sententiam molliter trahunt.

HENRICVS IIII., cui innotescebat natura Gallorum, eos quantum poterat arcebat à luxu: suadebatque Nobilitati, ne immodicis Aulæ sumptibus se submitteret; proprioque exemplo enormes castigabat impensas: nec permisit, vt Quæstores, Thesaurarij, Officiales tantùm ditescerent, vt luxum promouerent, qui ex infimis hominibus, quibus omnes pares esse volunt, gliscens infinitos æmulatores offendit.

Idem HENRICVS vnicam dignitatem vni assignabat, ex cuius redditibus honorficè, sed procul à luxu viueret. Quæ moderatio Principis elargientis ad satisfaciendum omnibus, & reprimendum luxum opportunissima est. At Regina administrationi successit, quo tempore iam hæc mala, viuente Marito, irrepserant, quæ ipsa à bello solicitata, non modò non valebat supprimere, sed nec prohibere, quòd in dies non adolescerent.

Secundum malum Gallias affligens erant vectigalia, & grauamina, quę, cogente bellorum serie, immensùm aucta erant: nec molestiam eorum minuebat considerare nullam Gallię partem populationibus subijci, cùm promotis limitibus bellum in alienas Regiones translatum esset. Nam populi non extendunt cogitationes suas ad vexationes, quæ possent impendere, sed

dun-

duntaxat pręsentes calamitates deplorant.

Multi porrò ex Aulicis, & Regis consanguineis, quòd à principio tutelaris administrationis certò ducerent impetrare ea, quæ mox in confirmata dominatione non consequebantur, seditionum cupidi, modum vnita distrahendi indagabant; sperantes, quod in claro nequibant, expiscari in turbido posse.

Hæc omnia acuratè pōderāti incentiua erant ad seditionem moliendam. Populus ad motus procliuis, vt onera deponeret: minùs grauati à turbis non dissentiebant, vel nouarum rerum cupiditate, vel amicorum precibus compulsi, vel, vt multitudini astipularentur, vel ingenio parùm firmo, vel præsentis status inuidia, vel demùm inuitati compendio: manus Clientum, & seditiones aucupantium paratę, eorum nimirum, qui dignationibus, & re familiari modici, conuersionem fortunę in rerum conuersione quærebant. Rex pupillus iniurias ægrè vlcisci poterat: Reginæ maiestatem fæmineus sexus infirmabat. Dux Aurelianensis facilis: Princeps Condæus, Contius, & reliqui Proceres Prouinciæ, ac dominationis cupidi: Cardinalis Mazarinus extraneus, obtentibus idcircò obnoxius, amplissimam commentitiorum criminum materiam, vel in ipsa innocentia suggerebat.

Tum mihi videbatur Parisiorum facies planè,

eadem cum illa Romę, quandò Pompeius, Crassus, Iulius Cęsar Rempublicam distrahebant. Ab occasu ad ortum solis omnia domita armis patebant: nihil potentiæ Romanæ reluctabatur: domi, forisque opes immensę: nunquam tantâ celebrium Imperatorum copia: nunquam tantus veteranorum Exercituum numerus: disciplinæ omnes, potissimùm bellica, ad culmen peruenerant; & nunquam Respublica tàm debilis extitit, ac imbecilla: quia membra ipso capite penè fortiora euaserāt: quia luxus, & ambitio omnium animos distrahebant: quia diuitiarum cumulandarum libido prodebat Rempublicam: quisque plùs suo studebat compendio, quàm Reipublicę bonum promouere.

Erat Regnum Galliæ sub hoc tempus potentissimum: verùm nemo dabat legem cupiditatibus suis. Prodigalitas cogebat omnes ad plus desiderandum, quàm Rex tribuere posset: affectabat quisque peculiarem sibi stabilire potentiam. Sed quia Reginę prudentia: Cardinalis Mazarini dexteritas: Principum obedientia reliquos obligabant officio; ideò turbę quæsitæ sunt, quarum agitatione sperabat vnusquisque suam sibi temperare fortunam.

Dixeram in principio huius libri administrationem Galliæ veluti ex quatuor elementis conflatam fuisse; Reginâ nempè, Aurelianense Duce, Principe Condæo, & Cardinale Mazarino;

sed

ſed Princeps Condęus, qui quartum erat elementum mortem obiuerat. Itaque vnio illa, quæ videbatur conſtans, & ſolida, iſtius Principis deceſſu ſoluta fuerat. Hic Princeps adoleſcens gliſcentes aluerat ſpiritus, & altiora, quàm ſubditi conditio pateretur, machinantes; ſed ſucceſſus improſperi, & carcer turbidam mentem declarauerant. Ætas quoque prouecta, valetudo parùm firma, & præcipuè boni, iuſtique obſeruantia, operandi rectitudo, quam ſibi ante mentis oculos propoſuerat, & tanquam Deitatem quandam adorabat, fidem faciunt, ſi hic Princeps longiorem vitam protraxiſſet, turbas quoque longè à Gallia ſtaturas fuiſſe. Seditioſorum quippe cupiditatibus frænum inieciſſet, nec permiſiſſet conſanguineos amicoſq; ſuos à Reginę obedientia deſciſcere; nam tandem grauior ſeditionũ procella hinc incubuit.

Cap. II.

Causæ propiores turbarum.

1648.

IAM tùm ab aduentu Archiducis Leopoldi ad Gubernationem Flandriæ Hispani aliquam occultã tractationem cum Proceribus Galliæ coquebant. Idcircò Hollandiæ à Galliâ separationẽ Hispania tanto affectauerat ardore, vt hanc remoram deliberationibus, quæ ruminabantur, amoueret. Missio Archiducis non duntaxat fecerat animos Belgio ruenti, sed instigarat Gallos de præsenti regimine malè sentientes, ad nudandas cogitationes, quæ in Principe iam cõsilijs maturo tutò deponebãtur. Dux Bofortius [qui in principio administrationis Reginæ, eò quòd suam partem ministerij illi non assignauisset, Cardinali Mazarino negotijs adhibito insidias tetenderat, ideò in Vicennis custodiebatur] improuisâ, & meditatâ fugâ, nec non etiam à factiosis promotâ euaserat.

Archidux eodem anno, relictâ Flandriâ, Picardiam intrauerat, aliquod graue facinus non sine Galliæ Procerũ consilio meditans. Æstuabat Gallia, & multorum destinata aliquam

grauem

grauem conspirationem struebant, quæ tamen sine auxilio Parlamenti, vel non edita fuissent, instar fulminis in ipso coruscationis momento euanuissent. Verùm accidit, vt casus meditatam seditionem magno virium incremento roborauerit.

Nihil magis in hac bellorum pertinacia Reginam, & Ministros angebat, quàm congregatio pecunię. Ista sicuti bellorum Nutrix est; ità administrantium mentes in se occupatas habebat, eò magis, cùm angustæ admodum paterent rimæ, ex quibus educi pecunia posset. Iam tùm ab administratione Regis Ludouici vectigalia illud incrementum sortita erant, vt non nisi populorum exclamationes exaudirentur. Reginę benignitas in pauperes flexa sępissimè admonebat Ministros, ne illos vlteriùs exprimerent. Itaque (cùm nulla exactio pecuniæ minùs grauis sit illa, quę in vniuersos extenditur: quia onera in multos distributa agiliùs sustinentur, nec non etiam illa coęqualitas conueniens iustitiæ est)

Emerius summus Galliarum Quæstor excogitauit iustum esse ab ijs, qui iustitiam administrant in Galliâ (quorum numerus infinitus est, & omnes à Rege accipiunt stipendia, melioremque talearum partem sibi dispensant) aliquid ad belli vsum conferri; & vt minùs sensibile esset vectigal, non constituit eorum crumenas ex-

agitarę

agitare, sed duntaxat ex ijs pensitationibus, quę illis persoluuntur à Rege, aliquid detrahere: fidens minori molestia pecuniam exigendã, quàm iam coactã subduci posse. Ex hoc Emerij edicto apparuit verissimum esse, quod communi fertur adagio. Iustitiam penès alios pulcherrimam, penès se turpem, foedamque omnibus videri.

Qui Parlamentum cõponunt, quos Galli in Consiliarios, & Præsides distinguunt, ad primum nuncium pensitationis diminutę lacessuntur, vehementerq; compulsi se tumultuum auctores faciunt.

In populum voces sinistras spargunt: sensus Ministris detrahentes, multitudini gratos iaciunt: Regium obliguriri Ærarium: populorum opes in auidas paucorum manus distribui: minorem partem in bonum publicum dispertiri, maiorem rapi: emungi vniuersos, vt pauci saginentur. Quas res populus tributis vexatus, vel sine alicuius suggestione sibi fingit, & ęgrè, vel à prosperis successibus induci potest, vt in diuersam trahatur sententiam. Quid inde? si istæ voces eos fautores, & seminatores offendant, qui bona publica curant, Patresque Patriæ vulgò dicuntur? surdiores etiam aures ab his verbis vellicantur, quæ illicò captata demittuntur in animum nihil omninò titubantē, ne eadem veritas illa sit, quæ in ipsum demissa

est,

est, ab Auctoribus magnæ existimationis profecta, respondens genio, & cogitationibus illius, qui narrationem percepit. Non modò assentit Parisiensis Populus Parlamentariorum querelis, sed acriter obtestatur, vt causam publicam defendere allaborent.

Cap. III.

Classes Parisiensis Parlamenti vniuntur. Reginæ placid'tas erga idem Parlamentum. Quid sit Parlamentũ Angliæ. Decreta Parlamenti Parisiensis, & Consilij Regij.

1648.

NONNVLLA Parlamenti Capita, quæ multùm ante hoc tempus cũ alijs seditiosis cõspirauerant, postquam vident multos Consiliarios, & Pręsides ab Emerij constituto exulceratos cum ipsis consentire, nec non Populum dolosè captum, & ad primas voces contra ministerium emissas circumuentum esse, ac vltrò ad suas partes facessisse, non ampliùs satagunt Emerij decretum euertere; & de suis emolumentis nihil remittere; sed, ac si ista leuissima essent, ad solemniora se accingunt.

Par-

Parlamentũ Parisiense in varias Classes, aut Decurias partitum est, quarum vnaquæque suo peculiari muneri vacat. Classes non vniuntur, nisi grauissimum aliquod impendeat negotium. Parlamentarij Monarchię infensi, cùm vident nihil maximum decerni posse (nisi Classes, & Decuriæ in vnum coeant) subornant Populares, vt petulanti licentia hanc vnionem à Parlamento petant. Isti viriliter exequuntur imperata, & Parlamentarij omnes maximâ cum auiditate oblatã arripiunt occasionem Classes iungendi; inter quas multi, etiamsi fortasse ab ijs violentis deliberationibus abhorrerent, attamen à populari tumultu perterrefacti, & à maiori Collegarum numero obruti, vnioni subscribunt. Parlamentum sic vnitum multò maiorem auctoritatem nanciscebatur, Rege intra pueriles annos constituto.

Prudentię Reginæ visum est Parlamenti furorē lenire ab illo auspicando primordio, quod primum fomitem suggesserat. Emerium abs Quæsturæ remouet officio; qua deliberatione duo præstabantur, quorum maiora, non dicã, à Rege, sed neque ab inferiori fas erat Parlamentum flagitare. Punitione Emerij declarabat Regina ipsum Quęsturę fines excessisse in taxatione Parlamenti: mox id dabat Parlamento, vt hominem illi odiosum Regis seruitio censeret indignum. Sed iam Parlamentariorum

con-

conceptus, & destinata eò euaserant, vt lenitiuis nec aboleri, nec infringi, nec demulceri possent. Ab Anglico Parlamento pestem consciuerat. Verè credo similitudinem nominis horum duorum Parlamentorum, quamuis re diuersa sint, plurimùm Galliæ offecisse.

Parlamentum Angliæ illud est, quod propriè à Gallis Status vocatur, Nobiles, Ecclesiasticos, & Plebeios complectens. Parisiensis Parlamēti, (etiāsi Reges multis illud prærogatiuis ornauerint) prima constitutio nulla alia est, quàm cognoscere super crimina delinquentium, & caussas ciuiles dijudicare. Sed tunc pupillaris Regis ętas ansam huic dabat vltra suę auctoritatis terminos prolabēdi. Ceterū in Gallia nec Statibus, nec Parlamento licet, certos limites Regis auctoritati statuere; integrum quidem ijs est humiliter rerum cognitionem illi aperire, & Galliarum bonum, ac vtilitatē exponere, mox prolato Regis decreto obtemperare. In Anglia diuersę videntur irrogatæ leges, vbi Parlamēto sedente, Regis auctoritas fatiscit. Galliarum Regis facultas planè Monarchica est. Sub hoc tempus Parlamentū Anglicum Regiam auctoritatem profligauerat, & nonnulli Parlamenti Parisiensis Consiliarij in hoc exemplo sibi placebant, explorantes vadum, an possent aliquando illam profunditatem exantlare, in qua tandem demersi sunt.

San-

Sancito vnionis decreto, ea deliberant, quę popularem auram conciliare sibi possint; & Regis, ac Reginæ auctoritatem eleuare; videlicet exules reducendos (quorum criminum cognitionem ipsi disquirerent) vectigalia imminuenda. Regina, & Consilium aliud promulgant decretum, quòd vnionis Classium decretū antiquabat; vocantq; ad se Parlamentum, quod Luparam petijt, multitudine Ciuium comitante, plus in speciem minantis, quam parentis. Inibi acriter à magno Cancellario, ac Reginâ obiurgantur, quod tantum temeritatis nacti sint Regiam auctoritatem libandi, & publicam quietē euertendi. Ipsi, nec Reginæ Maiestate permoti, nec iussibus exterriti, à prandio eiusdem diei vniunt se se: & decretum vnionis mordicùs sustinere decernunt.

Cap. IIII.

Bruscellus Parlamentarius in carcerem truditur qui, tumultuāte Parisiense Populo, restituitur.

1648.

REGINA, cùm cerneret benignitatē parùm prosperè procedere, imò ex ipsa alimentum trahere Parlamentarios ad saginandūm audaciā, rigorem experitur. Consiliarium quendam Bruscellum, omniū factiosissimum in carcerem detrudi iubet. Æmulabatur iste Cromuellum Angliæ, tantumque nominis apud Populum sortitus erat, vt ipsius effigies circūferretur per Ciuitatem, ad remotas etiam gentes transmissa: Auctoritatis Regiæ impugnator acerrimus. A capturâ istius Consiliarij extemplò Populus à Regis obedientia rebellat: arma capit: catenis vias impedit: minatur: furit; ausus etiam aditus ad Luparam spectantes intercipere. Idē magnus Cācellarius tantùm nō interficitur, vsus priuatæ domus beneficio ad furorem popularem fallendum.

Huius detentio Consiliarij à sanissimo iudicio profecta, & Parlamenti, & Populi sanasset insaniam; si viriliter, ac intrepidè Consilium

Re-

Regium constituta sua propugnasset. At dum deliberationes benè inchoatas ruere sinit, sugillat Auctoritatem Regiam, & prosternit: ac seditiosorum animos perniciosâ facilitate munit. Aurelianẽsis, & reliqui Proceres partes Regias sequebantur quidem, verùm tali moderatione, & meditatâ temperãtiâ vires, & auctoritatem suam dispensabant, vt Arbitri, & medij potiùs, quam Fautores Regiæ partis apparerent. Hinc fiebat, vt Parlamentarij insolescerent, & vulgarent Principes decretis suis assensum dare, quia tepiditatem illam pro se stare arbitrabãtur. Bruscellus non precibus populi, sed minis datur: Carceribus educitur: & libertas illi restituitur, qui antiquo in Monarchiam odio recentem carceris nectens iniuriam calamitatum seriẽ cõmoturus erat.

Quo

Cap. V.

Quò tenderent Parlamenti Decreta, & Populi tumultus. Conuulsiones Aulæ. Regina & Rex Parisijs abscedunt.

1648.

ANTEQVAM Parlamento redderẽtur captiui, Regina ab illo expressit, vt ex eo die, qui erat vigesimus septimus Augusti vsque ad Sãcti Martini diem à sessionibus supersederet. Parlamenti enim decreta, quæ quotidie struebantur, eò recidebant, vt exactionẽ pecuniæ Regiæ interpellarent. Quarũ sanctionum promulgatione adolescebat Parlamenti auctoritas, & Regiæ vires exolaebantur. Quid enim gratius? quid acceptius? quid, quod magis imprimat beneuolentiam, & intrudat obsequium, renunciari populo vectigalibus oppresso potest, quàm iubere eum à solutionibus abstinere? Nemo inueniebatur, qui hisce iussibus præstò non esset, & qui eos non veneraretur, à quibus talia promanarãt edicta. Intereà Regios Exercitus, stipendijs non refectos inuadebat tabes: dum aura popularis afflabat Parlamentarios, qui exquisita calliditate apud in-

fulsos hanc etiam refugiebant inuidiam Regiæ Potentiæ nocendi : ostentantes velle se feliciora tempora renouare ; exonerare nimirũ populum, & Ærariũ Regium ad omnia obeunda munia auro, argentoq; farcire. Quas voces illis sæpè reddidit Regina, ad eos mittens, vt saltem modum subderent tantillæ extrahendæ pecuniæ, quæ præsentes necessitates temperaret : ex qua frustrata petitione liquidior eorum euadebat malitia hoc vnum in votis habentium ; vt Regiam Auctoritatem vanis obtentibus, & iactationibus decuterent : abrogando vectigalia, quibus destituta quæcunque Principum emoritur potestas.

Ea proponebantur à Parlamento, quæ iustitiam primâ facie redolebant. Æquum nempè est de pecunijs repetundis iudicium exercere : & eos postulare, qui publica bona depeculati sunt : onera à populo detrahere : pressuras abdicare. Sed multò iniquiùs felicitatem armorum euertere : victorias sui Regis dehonestare : nudare militibus Regnum : hostium arbitrio Prouincias obijcere : pacem (quę instabat) morari : specie ordinandæ Reipublicæ quietem abrumpere : seditiones mouere : hostem accersere : compositum rerum statum in præceps dare. Nõ dictu speciosa, sed vsu necessaria, preméte bello, sequenda sunt. Per tot mala ad bonũ eundum non est, cuius speratos fructus, antequã

asse-

assequaris, consumpseris. Debebat Parlamentum suam Reginæ de rebus ordinandis opinionem porrigere, & præsentis temporis conditionibus petitiones accommodare; non Ciuium armare manus, & subdolâ charitate Imperij pessũdandi consilium obducere.

Bruscello cum socijs soluto, non modò à sessionibus, & edictis temperatur; sed rumores increbrescunt, Ministros Regios lacerantes, qui studiosè in populum dissipati, impedimento quieti erant. Populus arma posuerat: solutis catenis, vias expediuerat: & solita munia resumpserat, Cæterùm intensiùs armauerat animum prosperis euentibus obfirmatum. Parisienses captiuorum restitutionem regnantium benignitati non dederant; sed proprijs viribus attribuerant. Si igitur antea tanti suas fecerant vires, vt non veriti sint à suo Rege captiuorum redditionem armati repetere; quantò magis mobiles animos confidentia sui agitabit, postquam sibi visi sunt vicisse?

Non pauci istam populi allucinationem studiosè fouebant: superbos animos extollentes rerum gestarum concelebratione. Inde astruentes liquidò constare, Parisiensem multitudinem posse Regem ad suos nutus conuertere: cũ eiusdem attentatis, vel nuperâ Lēsianâ victoriâ prǫmuniti, feliciter anteiuerint, Post hæc vafrè spargebant Aulam patrati flagitij vl-

tionem meditari: Exercitus euocari è Flandriâ, qui propediem aduentantes, Vrbem ad grauem Ciuiũ perniciẽ intraturi essent. Quæ voces iam nimis opes suas æstimantibus prò terrore iram, & vindictæ desiderium incutiebant.

Inter hos Parlaméti, populiq; motus nusquã ponentes, Consilium quoque Regium suas sentit conuulsiones. Chauinius, Castronouus Golatius, Regij Ministri cum factiosis conspirant. Regina domesticis insidijs vndique circumsepta sanxit, Parisiensi incolatu admodum infido deserto, Ruelium, & Sanctum Germanum adire; quæ loca, apud Reges Galliæ in delicijs habita, digressum honestabãt. Nihil magis Parisienses, quàm Regis absentia flagellat: tum insito ergà suum Regem amore, cuius præsentiâ implentur: tùm lucri cessantis puncti molestiâ. Hoc quoque peculiare rumores habent populares, vt citò consenescant. Videbatur igitur Ciuitas diutiùs non latura absentis Regis desiderium: & quem tumultibus extruderat, obsequio, & quiete reuocatura; quod si demum insanire non desijsset, armorum remedium in promptu esse. Pertinacia quippè populosissimæ Vrbis (cui cõsulere malebat Regina, quàm officere) tutiùs obsidione, quàm Exercitus introductione expugnaretur. Fames bonam mentem reuocauisset incolumi Ciuitati, quam ferrum perdidisset. Interea Chauinius captiuus Vicennis

con-

concluditur.: Golatius,& Castronouus proscribuntur.

Cap. VI.

Legatio Parlamentariorum ad Reges, & Principes. Compositio rerum.

1648.

REGIS extra Vrbem incolatus Parlamentarijs formidini, populo iacturæ erat. Mercatores, & Artifices ijs priuabantur lucris,quæ consuescunt ab Aulicis contrahere: Parlamentarij verebantur, ne euocarentur è limitibus Flandriæ milites ad Vrbem obsidendã. Idcircò vigesimâ secundâ Septembris nuncios ad Reginam allegant, Regis, & ipsius reditum orantes. Volunt suum Regem exorare, & ipsi quotidie magis euadunt inexorabiles: vt reuertatur ad Vrbem, rogant, nec eas amoliuntur causas, quę eum ex Vrbe abegerant: Minaces quoque adhibebant preces, & simulantes pauorem, eum nitebantur in administrantium animos ingerere: Consternationem populi, & impendentia mala in suis contumacibus sermonibus ita vsurpabant, vt appareret in alios potiùs, quàm in se ipsos recisura esse.

Respondet Regina, discessum Regis Rueliū, & Sanctum Germanum versùs eâ anni tempestate nullam aliam nouitatem inducere, præter illam, quam sibi fingebat Parlamentum: inueteratum iam esse, vel in puero Rege, Autumnum in his deliciosis locis extrahere; vt laxaret animum, & corporis vigorem aeris salubritate confirmaret: nihil mali contra ipsos statui: se preterita non ex animo modò, verùm etiam è memoria abrasisse.

Apud Reginam legatione defuncti Nuncij Parlamentarij, inuitant Aurelianensem, & Códæum ad Vrbem postridiè veniendum; vt interessét amplissimo congressui à Parlamento ea die destinato, in quo rationes Satus validissimas disquirere consilium erat: & eas sancire deliberationes, quæ primum mali fontem obstruerent. Hęc erat expulsio Cardinalis Mazarini, cuius administrationis excellentiam cùm fortuna quoque ad id diei prosperis euentibus illustrasset, aduersarios multos illi creauerat. Insuper Parlamentarijs nulla videbatur fida reconcilatio, dum Cardinalis sententia à Regina probaretur: quo expulso, mutatoque consilio, vel recenter acta apud nouos Ministros pro exoletis haberentur. A Principibus responsum est, se à Regis, & Reginæ latere non posse discedere; nec in eorū sedere cōuentibus, quin Regis sauciaretur Auctoritas.

Con-

Condæus nuper è Flandria ouans venerat; nulla Parlamenti contagione adhuc inquinatus; sed ipsius consaguinei Parlamentariorum arcana deguſtauerant. Ij, vel vlciſcendi gratiâ Cardinalem, vel fortunas ſuas proferendi, à præſentibus conuulſionibus nõ abhorrebant. Hinc Parlamentarij poſſe eodem hamo Principem capi non deſperabant, vel ſaltem ita irretiri, vt languidiùs Cardinalis vices proſequeretur.

Quamuis non deeſſent ex Regis Conſiliarijs, qui arma extemplò expedienda, & Vrbem obſidendam eſſe proferrent; nihilominus viſum eſt negotiatione potiùs, quàm ferro decernere. Aurelianenſis, & Condæus exarant ad Parlamentum litteras, quarum tenor erat: cùm ipſi Pariſios adire non poſſent, bono publico expepedire à Parlamento ſeligi, qui ad eos veniant, vt concordiæ modi inueſtigarentur, antequam adultum malum, nec ſuſtineri, nec remedium pati poſſet. Ocyſſimè Parlamentum nuncios Sanctũ Germanũ mittit; in omnibus negotiationibus virium auctarium nanciſcebatur. Inibi poſt multas altercationes, & quorundam dierũ conſumptionem, eas extorquent à Rege conceſſiones, quas ſibi in animum induxerant, & ſaltem hac compoſitione petitionum radices extirpatæ penitùs eſſent, cum è contra inde pullularent.

Perſiſtente vnione illâ adeò pernicioſâ aſſiduis

ſeſſionibus, & iugibus commentis, nullus vnquam apparebat diſſenſionum finis; imò ſemper verſabantur in exordio compoſita turbandi. Multa grauamina Regno, & Pariſienſi Ciuitati condonata ſunt, quibus belli moles hærebat, ſine quorum exactione Rex hoſtibus ſuccumbere periclitabatur. Parlamentum hac vectigalium remiſſione protectionem ſuam populis approbauit, quorum animos hac gratiarum impetratione faciliùs verſabat. Quare, vbi videbantur deſinere ſimultates, ibi incipiebant, & donum Regium à Parlamento extortum, vti Regis arctabat vires, ita internas propagabat diſſenſiones; tantumque potentię cumulabatur Parlamento, quantum à Rege decedebat.

Regina nunquam conſueuerat contraniti voluntatibus Principum, & Conſiliariorum; ne ipſa, quę bellum magis execrabatur, videretur minùs paci conſentire. Quamuis inſpiceret inter tenebras properari, haud magno negotio in ſententiam trahitur. Si Aula incolatum ſuũ extra Pariſios protraxiſſet, & vnitum conſiliũ Parlamenti decretis reluctatum eſſet, demum Populus iacturis delaſſatus contentiones faſtidiuiſſet.

Cap.

Cap. VII.

Vnde Funditorum nomen. Necessitas cogendi pecuniã, cuius coactioni intercedit Parlamentum. Causæ, quæ Regem impulerunt ad Parisios rursus deserendum.

1648.

VEL versutiâ eorum, qui prestò erant Parlamento, vt Clientes suos innouato nomine à Regijs distinguerent; vel nouitio alicuius ex Regis partibus inuento, qui factiosos despectui haberet, isti Funditores vocati sunt, quasi fundâ lapides iacerent. Qui lusus puerorum ad eam existimationẽ percrebuit, vt potioribus Principibus funda placuerit: Parlamento, & omnibus his, qui fundæ nauabant, propediẽ vires nanciscentibus.

Rex, & Regina Parisios ingrediuntur die prima Nouembris magnis Populorum acclamationibus, quæ sicut parùm sincerè exhalabant; ita parùm gratè Regias aures feriebant. Vndique enim struebantur insidiæ; quas Regina intelligere dissimulabat, ne locum auferret pœnitentię. Nullus tamen erat, qui resipisceret. Vnusquisque seditiosorum operam suam egregiè curabat

rabat : animum potiùs applicans ad augendam factionem, quàm vt incepti pœniteret. Vndè Reginę mens internis concussa, & externis hostibus sollicitata, in varias partes diducebatur. Prouidendum erat interno morbo, ne vlteriùs serperet. Hispani quoque obseruandi, qui expeditiones militares vrgebant, vt Gallum turbis implicitum occuparent, & imparatum obruerent. His de causis ipsa suo militi requiem, & supplementa destinabat. Sed negotium facessebat pecuniæ defectus. Hoc vnum Parlaméti diligentia nauiter præstiterat pecuniæ coactioni intercedere. Omnia itaque tentabantur media, quæ pecunię collectionem sponderent. Inter quæ nullum opportunius inuentũ est eo, quod in vrgentioribus necessitatibus vsurpari solet, redditus scilicet anni subsequẽtis oppignerare ijs, qui præsentem pecuniã adnumerarent. Nec defuerunt ex illis, qui pecuniam fœnori dare consueuerant, qui eam obtulerunt; dummodo legitimus vsuræ prouentus sibi assignaretur. Cõtractus à Camera Computorum, prout ferebat temporis calamitas, vtilis censebatur.

Fũditores (qui omnibus motibus mentẽ adhibebant, & diligenter, quicquid Aula moliebatur, captabant, vt prouisiones Regi vtiles infringendo prohiberent, ne Potentia Regia

admodum

admodum afflicta instauraretur) postquam vident Administrantium sollicitudine inuestigatū esse modum ad congregandam pecuniam opportunū [quæ Exercitū instaurans, eos perinde ac hostes territabat] nunquam adeò callidè pertractarunt fundam: suas technas, & versutias hinc inde iaciunt, quæ cùm paruam impressionem apud Computorū Cameram facerent, nouissimè conscientiâ exagitati, conscientiâ abutuntur. Producunt conscientiam ab ijs enormitèr lędi, qui huic contractui subscripserant. Congregant Theologos, Curatos: omnium sētentias adunant, quas ad Parlamentum, & Cōputorum Cameram deferunt, omnibus grauitatē peccati exprobrātes: quod patrabat ab his, qui similibus vsuris assensum dabant: tantùmque præstiterunt, vt Computorum Camera Decretum antiquauerit.

Multi Proceres à Regijs partibus ad Parlamentum secretò desciuerant: & ex occulto grauia facinora meditabantur. Ducissa Longauillæ Maritum suum, & Fratrem Principem Contiū à Regina abalienauerat. Hęc mulier Princeps ex causis leuioribus Cardinalem oderat. Impossibile enim est supremum Ministrum omnibus placere. Vbi petitiones transcendunt orbitam, omnibus displiceat consonum est, si debet munere suo ritè defungi. Regina Funditorum insidias odorata, infausto Parisiorum, incola-

colatu relicto, Sanctum Germanum rursus se recepit.

Hæc secunda ex Vrbe migratio eò tendebat, vt Populum, & Parlamentum armis comprimeret. Vsu armorum necesse erat, vt cuniculi Fundatorum exploderentur; & vnusquisque nudaret animum suum, nec ampliùs fluxę fidei obtentu Regem falleret. Constitisset etiã Regi, quales nam vires Parlamento, & Populo essent, qui fortasse armorũ administratione suæ debilitatis cõmonefactus, superciliũ omisisset. Nam Populus vires suas immensùm iactabat, vulgabatque in eius potestate esse Regem constituere, & tollere; eòque euaserat delirium, vt non nisi vna arma viderentur insanas mentes reducere ad pœnitentiam posse. Ad hæc bellũ adegisset Populũ ad impensas tolerandas, quibus nihil magis populares animos ad dissensionem se obstinantes frangit; tunc potissimũ cùm artes torpescunt, & cõmerciorũ vsus feriatur.

Cap.

Cap. VIII.

Acta à Parlamento. & Rege post ipsius discessum.

1649.

EVVLGATO Regis discessu, equè boni, ac mali Ciues ingemuerunt: obsequẽtibus graue videbatur paucorum temeritate expulsũ esse Regem; Fũditores dolebãt suos ictus nequicquam cecidisse; vt tamen aliquod emolumentum ex hoc discessu extraherent, Cõcionatores impellũt, vt exclament non fuisse Regem, sed abstractum, & vi è Maiorum suorum Solio eductum, vt intelligeret Populus Cardinalem Mazarinum raptorem fuisse. Sciebant enim de nullo alio interpretaturum. Non possum hic non mirari, quàm paruo commentorũ, & artium apparatu Populi circumueniantur, cùm semel aliquam speciem apparentẽ, & plausibilem conceperunt. Adhuc calens erat memoria eorum, quę pridie acta fuerant in Senatu: vix (vt ita loquar) detorserant oculos ab ijsdem Concionatoribus contra Regis destinata loquentibus; & forsitan non pauci ex ijs, qui percipiebant concionem, subornati erant ad arma induenda, & seditionem inflammandã; dein

volunt

volunt credere Funditorum violentiâ non eiectum fuiſſe Regem, ſed Mazarini raptu abductũ. Adeò verum eſt vulgus hominum velle decipi.

Regina, vt voces à Parlamentarijs in detrimentum adminiſtrantium diſſipatas rationibus confutaret, ſcriptum edidit, quo Rex exponebat, ſe Funditorum machinis, auctoritatem ſuã arietantibus, & cuniculis in ſe ipſum actis hunc diſceſſum dediſſe: cæterùm, ſi populus arma exueret, & Parlamentum ſe colligeret, ac ab erroribus diſcederet, eueſtigiò reuerſurũ. A Parlamento etiam varij diſcurſus emànarunt; nec nõ tam ab ipſo, quàm à populo electi ſunt, qui mãdata ad Regem deferrent; ſed Parlamentarij à Reginæ præſentia excluſi, & populi nuncij aſperis reſponſionibus dimiſſi, qui caduceatores venerant, feciales reuertuntur. Hanc tamen nunciorum excluſionem omnes non ita probant, eò magis, cùm Miniſtri Ciuitatis, & multi etiã ex Parlamentarijs cæterorum petulantiam ſecretò abominarentur. Maior nempè pars Parlamenti aliorũ vota exprimebat, illuſtriores ciues à populari fęce obruebãtur; imò ſub hos dies, cùm quidã ex Cõſiliarijs in egreſſu Parlamẽti temerè effutiuiſſet vereri, ne Ciuitatis Præfecti Parlamentum Regi proderent: Populares (ad quorum aures hęc vox allapſa eſt) ſtricto gladio Mercatorum Prępoſitum veſtigabant, à cuius amicis, & conſanguineis vix contineri potuerunt

runt

runt, quominus eum interficerent.

Tunc vulgatum est Condęi Principis consilio, & auctoritate hanc legationem reiectam esse, eo quod ipse abhorrens à pace belli impedimenta remoueret. Vt multi opinabantur, de præsenti bello non displicebat Condæo, quòd illud sibi honorificum, & quæstuosum duceret. Dum suæ operæ necessitatem Regi faceret, sperabat consequi, quę pacato tempore non impetrasset. Præter fratrem Contium, & Sororium Longauillam, destinata Parlamenti Capita, multorum etiam Parlamentariorum amicitiam colebat; vt ipse Regis armorum Præfectus vniuersæ molis Rector euadens, eam ad nutum vel impelleret, vel sisteret. Haud eum fallebat, [si res bello tractaretur] Parlamentum causam suam armis propugnaturum; & in primis eò conuersurum esse furorem suum, vt Cardinalem edictis incesseret. Tunc auebat ipse Regiam partem fouere, & Mazarini protectionem suscipere, vt postulationes suas, quas immensas præparabat, Regi cohonestarent merita, Mazarino approbaret obligatio.

Ex opposito aduersùs hos publicos sermones Condæi gesta steterunt, qui discessum Contij, & Longauillæ prosecutus est epistolâ ad Ducem Buglionium datâ, qua eum monebat, ne fortè se consium fratris, & sororij deliberationum esse crederet, cùm illi se imprudente, Parlamento

hæ-

hærendi consilium iniuissent ; imò Buglionium precabatur, vt Parisijs Aulam versùs facesseret, promittens, Reginam ampliores gratias illi indulturam esse. Certò Condęus, in Parisiense obsidione partes Regias strenuè, ac fideliter curans, se ab hac suspicione ita purgauit, vt etiam circũspectiores existimauerint, ipsius res ab illis Generalium Parlamenti diremptas penitùs esse

Cap. IX.

Obsidio Parisiorum. Parlamentum ab Archiduce Leopoldo auxilium petit. Pax rursus componitur.

1649.

TVM ex omnibus Regni partibus Parisios euocantur milites; sepiũtur aditus; insidentur flumina; Parlamentariorum Copiæ vndique profligantur. Ciuitas illa populosissima à commeatibus prohibita, vltimam omniũ calamitatum famem expectabat. Parlamentum animos in imbecillitate non despondet; imò iustum timorem in audaciam vertit: Promulgat edictum contra Cardinalem Mazarinum, quem auctorem seditionum vocat, & præcipuã omnium malorum scaturiginem, quæ profluebant

bant in Galliam, deprædicat: exilio mulctat, & nisi octo pòst diebus è Regno excederet, pœnā irrogat capitalem: Populum commouet: militem conscribit: imperat pecuniam: exigit portoria: arcibus omnibus, quæ in Ciuitate sunt, potitur. Contium Generalissimū designat: Helbœffium, Bullionium, Bofortium Legatos: Lógauillæ Ducem in Normanniam mittit, vt illā Prouinciam, cuius erat Gubernator, à Regis obedientiâ deducat: Nuncium ad Archiducem Leopoldum opis implorandę gratiâ allegat.

Archidux opportunam occasioné arctissimè complectitur; vnum ex suis eligit, qui maria, & montes Parlamentarijs promittat. Inter tot miracula, vnum Populus edebat, dum spoliatus quęstibus, onera, quę grauissima imponebantur, toleraret. Recusabat tantillam pecuniā Regi contribuere, quæ contra publicos hostes debebat impendi; & maximam adnumerabat Parlamento ad impensas belli in Regem administrati. Regina, & Consilium aliud edictum contra Parlamentum promulgant, quod rebellionis crimine notabant, nisi intra viginti quatuor horarum spatium Montarsisij se sisteret. Decretis aspirabant arma. Carentonium expugnatur maximâ cum seditiosorum iacturâ: Herlachus cum octo millibus militum ex delectu Germanorum Exercituum ad Vrbem approperabat.

Profectò Regiam iram non euadebant Parlamentarij, & Populus, si arma Regia fidos Duces habuissent; sed Turena partem Germanici Exercitus seduxerat, nec omnes ij, qui circumsederant Parisios fidelem operam nauabant. Archidux ex missis Arcibus nonnullas receperat, alijs imminebat: Picardiam etiam intrauerat laborantibus opem laturus, quod vel simularet, vel exequi in animo haberet, [cum res tolerabili concordâ componi possent], inconsultum erat pugnę euentum opperiri, cuius victoria nihil magis Regi, quàm Ciues obsequentes, & submissum Parlamentum præstitisset, clades verò iacturarum seriem inuectura erat. Quare, cùm apud Parlamentarios vndiq; fractos, & Populum tot miserijs coopertum prosequendi belli impetus desedisset, Reginæ visum est res vtcunque componere. Parlamentum ex conuento Sanctum Germanum adiuit, Regem humiliter salutatum: promittens non ampliùs intercessurum pecuniarum exactioni, & abrogaturum edicta contra Cardinalem edita, quæ duo erant potiora belli fundamenta.

Cap.

Cap. X.

Postulata Ducum Parlamenti. Cameraci obsidio soluta.

1649

CONTIVS, & reliqui Parlamenti Duces catalogum postulationum adeò diffusum produxerunt, vt magis Parlamentum, quàm Regios Ministros similibus assuetos postulatis exterruerint. Quibus planum fecerunt nō Populi vices, sed res suas curauisse: nullaq; caritate, aut amore opus suum illis, sed sibi impendisse. Frustrà laborauerat Parlamentum impetrare à Rege, vt populi à grauaminibus leuarentur, si pauci ex suis Ducibus plus flagitabāt, quàm remissum populo esset. Parum tamen à Rege obtinuerunt; licet ex postulatis Ducis Longauillę magna contentio inter Condæum, & Cardinalem exorta deinde sit.

Molesta fuit Archiduci Leopoldo hæc reconcilatio inter Regem, & Parlamentum, quæ, etiamsi parùm stabilis videretur, nihilominus in pręsentiarum vasta sua oppugnabat destinata. Causæ tamen suæ egregiè studuerat, dum Flandria Gallicis nudata armis erat, Sanctum Vg-

nantum, & Iperam recuperauerat; & vlteriùs properauisset, ni Comes Arcurtius, Marescalcus Gramontius, & Herlacus cum fortissimo Exercitu illuc contendissent; circumuenissentq; Cameracum: quod tenuiter munitum intra paucos dies concidisset, nisi subsidium ab Archiduce intromissum obsidionem laxasset. Tunc, cùm prouecta Æstas iam esset, visum est nihil vlteriùs moliri præter excursiones in hosticum. Flandria, & Annonia expilatę sunt. Oppidum Condęi captum, & munitum præsidiario milite ad defendendas iniurias, quas per hyemem Hispani huic Arci, à Galliæ limitibus admodum distractę, inferre potuissent. Exercitus in hyberna dimittitur: Regina, Rex, Princeps, & Cardinalis Parisiorum incolatum resumunt.

Nouum

XI.

Nouum bellum inter Innocentium X. Pontificem Maximum, & Ducem Parmensem. Mors Caroli I. Anglorum Regis.

1649

DVM Gallia mutuis concussa odijs, post tot hominum studia vnam pacē agitantia, eā solùm inuenire quietē potest; quæ furentibus ingenijs spatium ad ruminandas seditiones elargitur, Italiæ otium abrumpitur. Innocentius X. Pontifex Maximus in Ducem Parmensem bellum mouit. Causę eędem recensentur, quæ à paucis annis Vrbanum octauum ad arma impulerant.

Mense Ianuarij huius anni millesimi sexcentesimi quadragesimi noni Curatores Pontificis decreto vallati cum militum præsidio Ciuitatem Castri petunt, vt lege agant, & sententiam fauore Creditorum Montis Farnesij emanatam impleri nitantur. Parmenses armatis arma opponunt, & regressum iubent. Hinc, cum ambæ partes incalescerent, & Pontificij arma minarentur, Episcopus clàm necatur. Tunc, omni recisâ ad bellum morâ, Castrum obsidetur.

 Dū

Dux suę Ciuitatis periculo adductus, Exercitum ad subsidium illi deferendum exornat. Marchio de Mathæis Pontificis Generalis, contra aduentantes Parmenses aciem explicans, in Bononiensę confinio illos adoritur, dissipatisque corũ ordinibus, in fugam adigit. Mox Castrum, desperato subsidio, deditionẽ facit, cuius non modò mœnia humi deponuntur, sed tota Vrbs abraditur, erectâ columnâ, quæ inibi quondam fuisse Ciuitatem Castri posteris designaret. Æquũ duxit Pontifex eam Vrbem non viuere, in qua Episcopus ferro perierat. Intercessione magni Ducis Etruriæ pax inter Pontificem, & Parmensem componitur hac conditione, quod Castri Regio tandiù pignoris loco apud Pontificem custodiretur, quoad Dux iustas creditorum petitiones debiti solutione expunxisset.

Illuxit dies Februarij decima ad obnubilandã Londinij Regiam. Carolus primus Anglorum Rex, reus capitis sententiâ populari renunciatus, Carnificis ictum excepit. Angliam, & Scotiam religionis studijs distractas satagens hic Rex sub vnâ religionis sectâ comprehendere, multitudinem sibi inconciliauit. Scoti non modò primi rebellarunt, sed arma in Angliam detulerunt. Regi validis copijs munito, Scotorum motibus occurenti, detrimentosa potiùs sedit concordia, quàm pugnæ subire discrimen. Secundùm hanc pacem (quæ tunc illi satis euidentem

dentē è manibus eripuit victoriā, & in posterum impendentibus exemisset iacturis). Anglis, & Scotis cœpit vilescere: cum nec consilio, nec animo, nec opportunis deliberationibus instructum æstimantibus. Vndique sollicitatus Rex, & pecuniâ exhaustus, Parlamentum inuitò vniuit, quod illicò omnes eius amicos insectans, Proregem Hyberniȩ præcipuum ex Regijs Fautoribus capite condemnauit.

Rex Parlamenti minis exterritus, vt declinaret bellum, quod instabat, capitalem clientis sententiam subscriptione ratam fecit, non prȩuidens, istius interitum sui exitij prodromum esse. Tandem, nunquam cessantibus Parlamentarijs Regiam premere auctoritatem, serò ad arma respexit. Bellum tandiù procrastinatum amicis, & viribus exutus parare cogitur, quod illi infaustissimè cessit; multis quippè aduersis prælijs fractus in Farfaxij, Cromueli, cȩterorumque hostium suorū manus captiuus incidit. Isti eum subdolè ad salutis spem erexerunt, modò suum, & militum obsequium ostentantes, modò propiùs accedentes Londinium, specie cum Parlamento transigendi: modò pollicentes veterē illi auctoritatē restituere; quibus illusionibus ad mortē, quā ei destinauerāt, proludebāt. Necessarijs omnibus ad tragædiam inaugurandā præparatis, hunc miserum Regem Londinium conuehunt, vbi Congregationem quamdam

Pſeudoiudicum, & nequam hominum coegerant, à quibus, tanquam publicę turbator quietis, capitali ſupplicio necatur.

Cap. XII.

Geſta in Italia, & Catalonia.

1649.

GALLIARVM commotiones vires Regias ab Hiſpanorum auertebant Prouincijs, in quas præteritis annis graſſari conſueuerant; vnde Hiſpani ſibi videbantur ad nouam lucem emerſi, cùm aduerſa perijſſet fortuna, & ſecunda renaſceretur. In Catalonia Marcini, & Margariti diligentia, ac alacritas exemit Prouinciam graui iacturâ, quam acceptura erat à Garaio, Pręfecto Hiſpanico, benè multis Copijs inſtructo, qui Barcinonem occupare per inſidias meditabatur. Sed horũ Ducum ſolertiâ, coniuratione Ciuium detectâ, pręter quorundam debilium locorum deuaſtationem, nihil magis Hiſpanus conſecutus eſt.

In Italia Marchionis Caraſenę adminiſtrationem aduerſa Gallorum fortuna nobilitauit. Exercitu enim collecto, Caſale maius, & Pomponeſcum exiguo labore redemit; deinde in iu-

risdictionem Ducis Mutinæ impetum fecit, multaque loca occupauit; & res bellica, ex parte Ducis ad triarios redacta, extremè laborabat; quia iste Dux, à Gallis destitutus, Hispanorum vires vnus regere nequibat. Parmæ Dux, officiorum suorum interpositione, ineuitabili iacturâ Mutinensem vindicauit; ipsum enim honestâ pace pristinę Hispanorum Regis amicitię, & gratię restituit.

In Pedemontana Regione non cessabatur ab armis, quam Hispani subsidijs Gallorum offendentes vacuam incursabant Albę Pompeiæ primùm minati sunt: mox apertam hostilitatem ad Ceuam detulerunt; quam Vrbem ingressi, fortalitio oppugnationem intentarunt. Sanctaunesius, qui modicas Gallorum reliquias curabat, cũ Comite Verrucę Equitatus Sabaudici Præfecto, & multâ manu tumultuariorum militum ad subueniendum obsesso Castro certissimâ deliberatione congrediendi accelerat. Interea Comites Alexander Borgarellus, & Mauritius de Santis arcis Præfecti ab egregiorum Ducum munere nihil remittebant. Vnde Hispani, & à validâ propugnatione repressi, & subsidij proximitate consternati obsidionem deserunt, vnde venerant, se recipientes.

Maritima quoque Ducis Sabaudiæ ditio vsque dum bello immunis Augusto mense laborare cœpit. Classis Hispanica Vneliam applicat, cuius

cuius militum manus in litus egressa, Oppidanos ad omnia imparatos prẹsidium coegit accipere. Videbantur Hispani aliquam spem alere semidirutum muniendi Castellum, & in hac maritima Regione diutiùs nidulandi; ni Sabaudiæ Dux maturè huic anteuenisset consilio, iubens Marchionem Sancti Damiani Gubernatorem Villẹfranchẹ in finibus Nicẹẹ, & Marchionem Vmbertum quoque Montisregalis Prẹfectũ cum euocatis suarum Regionum militibus recuperationem Oppidi tentare, antequam Hispanorum munitiones vlteriùs adolescerẽt. Quod feliciter executioni mandatũ est: primò Vrbe adnitentibus Ciuibus: mox Castro Hispanis deturbatis.

Quo

Cap. XIII.

Quo in statu res Parisiorum essent. Burdigalæ defectio. Causæ.

1649.

PARISIIS magis desierat bellum, quàm pax esset: vexationes arrogãtiam populi fregerant: Parlamentum etiam quietiùs agebat; imò ex ijs multi à suis Ducibus desciuerāt, quorum metam cognouerant nullo modo ad bonum publicum dirigi; sed Gubernationes, Præfecturas, Amplitudines, & Pecuniam spectare. Adhuc tamen à vastis, & irrequietis quorūdā Funditorū cogitationibus pax interuertebatur, qui reputantes malè in se Mazarinum animatum, illum arietare non cessabant, donec præcipitem agerent. Cupijssent isti ministerij clauo Gondium Parisiensis Archiepiscopi Coadiutorem admouere.

Verè in Gondio, præter natalium splendorem, dignitatem Ecclesiasticam, & potentiam, consanguineorum, ac amicorum multitudine innixam, gentilitię quædam, & sublimes animi dotes emicabant: Ingenium lucidum, expeditum, & promptum, quod nec magna, nec diuersa

uersa morabantur negotia, quin illa confestim expenderet, ac euiscerarer. Mentis perspicaciã liberalibus studijs acuerat: ornato dicendi genere, eaque facundię soliditate, ac elegantiâ præcellebat, quæ magnorum virorum existimationem, & famam apud vnumquodque hominum genus, vel infimum, vel medium, vel supremũ solet extollere.

Princeps quoque Condæus clientum numero, Arcium, & Prouincialium Pręfecturarum multitudine ità quotidie firmabat auctoritatem suã, vt Aulæ formidini esset. Inter tot mala vnum bonum elucebat, quòd isti duo nunquam potuerant desideria sua inuicem associare. Nam Gõdio non placebat tanta à Principe affectata potẽtia, quæ etiam sibi ministerij clauum adepto grauis, molestaque fuisset. Princeps verebatur Gondium supremum Ministrum experiri, qui consanguineorum, & amicorum numero obfirmatus, Regio quoque brachio innixus flocci pependisset ipsius minas, quæ Mazarino terrori erant. Et verè, si Princeps in suis petitionibus aliquali vsus fuisset moderatione, nullum Ministrum sibi magis addictum, quàm Mazarinum nancisci poterat; quia iste elato Condæi genio, & expetitæ amicitiæ de Regia munificentia plurimum semper contribuisset.

Hos inter duos meabat Aurelianensis Ducis auctoritas, qui, si vires suas pro bono publico

im-

impendere voluisset: videlicet seditiosorum postulatis obstructas aures præbere; (ea maximè tempestate, qua Regina, & Cardinalis hunc vnum respiciebant) veneni malitiam demulsisset. At, humanissimus Princeps dum omnes exaudire volebat, & nemini displicere, cuncti spe suæ protectionis lactati, ea ad publicam perniciem abutebantur.

Hac qualicunque Parisiorum quiete ne Regina frueretur, impedimento erant Burdigalenses motus. Hæc Ciuitas opulentissima Galliæ, Aquitaniç caput in Ducem Epernonium Gubernatorem Prouinciç simultates, vel simulabat, vt obtenderet rebellionem, vel verè profitebatur. Hac quęsitâ occasionç, induit arma, & Liburnum propinquum Ciuitatem oppugnat, à qua cum graui clade repulsa a Rege Hispaniarum, quibus ferè est contermina, orat subsidia, palamque obsequium erga Regem exutum nudat.

Duç Ciuitates ditissimæ totius Galliæ, Parisij, & Burdigala, minùs, quàm cæteræ, vectigalibus pressæ, rebellant. Parisienses totum Galliç aurum beneficio Aulç profundentis ad se alliciunt; vnde Lutetia prçstantiores Europç Ciuitates opulentiâ longè prçcellit. Omnia mercimonia Aquitaniç, deferente Garumna flumine, Burdigalam conuehuntur, quç in remotas Regiones amandata Angliç, Hispaniç, Hollandæ pe-

pecuniam exugunt. Nulla hic pauperiei impulsio, aut pressura vectigalium rebellionem sollicitauit; imò omnes Regiones Galliæ bello magis expilatæ, & militum vexatę auaritiâ, nunquam vacillarunt in præstanda Regi obedientia: & quod magis est, vel exemplo aliarum, & hortationibus instigatæ.

Subditos ad rebellionem plus inuitat opulentia, quàm paupertas. Hæc, cùm ad extremum peruenit, desperationem incurrit, vt accidit Neapolitanis; et tunc necessariam facit à Principe defectionem, quæ aliqua portoriorum castigatione reuocatur. Cęterùm moderata paupertas obedientiam plus suadet, quàm diuitię, quæ confisæ viribus suis etiam libidines contendunt explere. Quis hanc iniecit mentem Parisiensibus, vt Cardinalem Mazarinum nollent in Regis consilio sedere? Quis Burdigalenses dementare fecit erga Ducem Epernonium illis à Rege Gubernatorem datum, vt exploderent, & Imperium illi abrogarent, præter opulentiam? Sciebant enim pecuniam se possidere ad cogendum militem; ad constituta sua armis protegenda; opibus suis superbiebant. Iussibus Regijs, precibus Procerum, quod suum non erat dare, nolebant remittere.

Finis Secundi Libri.

VARII

VARII
EVROPAE EVENTVS
COMPENDIARIE DESCRIPTI.
LIBER TERTIVS.

Cap. I.

Condæus, Contius, Longauilla conduntur in carcerē. Causæ istius detentionis. Qui ex eorum amicis in exilium acti sunt.

1650.

ANNVS millesimus sexcentesimus quinquagesimus prompsit nouitatem, quę toti Europę vberrimam dissertationum segetem exhibuit. Princeps Condæus, Contius, & Longauillę Dux truduntur in Carcerē. Egregium facinus, sed nequaquam fæminile patrauit Regina sub Rege Pupillo Sanguinis Principes in custodiam tradere. Arduum erat inuenire, qui hanc prouinciam subirent; & tamen inuenti sunt, qui Reginæ imperata Principum amicitiæ pręposuerint.

Pri-

Primum huic fomitem deliberationi subiecit Ducissa Eguillonij. Princeps Condęus in vxorem dedit, Duci Richelio quamdam mulierem, plus studens rebus suis, quàm Ducis vtilitati. Deinde eâdem Matrimonij consũmationis nocte sponsos digredi Portumgratiæ iubet eius cõcomitatos equitibus, & pecuniâ Præsidiarijs distribuendâ. Præfectura istius Arcis ad Eguilloniam spectabat, post cuius decessum iure hæreditario ad Richelium deuoluebatur. Eguillonia, quæ Nepoti Richelio excelsiores nuptias destinauerat, plùs Condęo, quàm illi succenset. Sciebat enim Richeliũ, vt obsequeretur Principis genio, hoc sibi impar matrimonium iniuisse. Ideò Reginę aures iustis imbuit querelis: ostenditq; hoc matrimonium ad Portumgratiæ dirigi: illuc induxisse Condæum mulierem recenti sibi expetitarum nuptiarum obstrictam beneficio: Equites etiam specie obsequij, vel tutelę itineris comites sponsis datos, & pecuniam ad milites præoccupandos. Eguillonia spoliat se Arcis Præfecturâ, & eam in Reginę manus deponit: asserens imminenti periculo maturandum remedium esse.

Reginam altiores curæ defigebant. Sentiebat se à Principe despici: cum non deceret Richelium Ducẽ, & Parem Franciæ sponsam adsciscere, ignorato Rege, cuius interest de similibus matrimonijs, vel subscriptione asseuerare

re. Condęus ad potentiam ſuſpectam, & Regias prægrauantē vires peruenerat; creſcebatque in dies tanto cum feruore, & impetu, vt Reginæ formidabilem ſe faceret. Petierat gubernationem Pontiſarci pro Duce Longauillę eò feruenter, vt conferendi moram crimini verteret. In Cardinalem, negantem hanc Arcem Longauillæ promiſſam à Regina eſſe, adeò exarſit, vt in Aulam ſe pedem nō immiſſurum diceret, donec inibi Cardinalis moraretur. Ad ſummum tota die ad altiores gradus ſeruos, amicoſque ſuos erigebat. Validioribus Regni munimentis, vel auro, vel Regijs conceſſionibus potiri affectabat. Quibus à parū beneuolis appendebatur ſubditi metam ægrè ſibi definire: Inſertum defectioni Burdigalenſi ad aliquam Galliæ partem reſpicere, in qua ſupremum ſibi conderet imperium. Quibus deſtinatis opportuna erat Portusgratiæ acceſſio, quæ totam ſubijciebat Normanniam: Pariſijs, & vniuerſæ Galliæ imponebat habenas: commoda ad ſubſidia ab externis Principibus deducenda.

Ex quibus multa commentitia videntur. Potentia, & creſcendi deſiderium omnibus propè hominibus, potiſſimùm adoleſcentibus rerum magnarum plerunque cupidis infixum diſſimulari non poſſunt, nec non quędam agendi, & iraſcendi promptitudo, quam Regina ad ſummet deſpectum referebat.

Veruntamen Reginam mala, quę instare ab Aulicis præsagiebantur, non vltio commouerunt: maiora nempè tolerasset, si Condæo incolumi saluari Rēpublicā posse duxisset. At cū Aurelianensis, & Mazarinus eadē repetiuissent, quorum multa ipsius menti, & oculis antestabant, tandem Condæi, Contij, & Longauillę detentioni subscripsit; Fratęr enim, & Sororius in eodem facinore versabantur. In hac executione, vel tegenda, vel dissimulanda, vel digerenda vigorem animi ingentibus parem negotijs Regina prodidit. Eodem actionum tenore, vultu constanti, immota voce, maiestate cōposita, imperij ęquabilitate, cautos, & tunc tēporis circūspectos, vel leues captantes motus tres omnes simul eodem momento in casses perduxit.

Detentio Principū (quis crederet?) plures consolata est, quàm contristarit. Parisiensis Populus gaudio exiluit, quod prælucentibus flammis produxit. Funda omnis tandem vicisse iactabat, & visa est exornare triumphum. Coadiutor, & Dux-Bofortius Mazarino iungūtur glutine tamen malè cohęrēti. Omnes Europæ Populi, qui Condęi Principis eximiā cōcelebrauerant virtutem, huic calamitati indoluerunt, recensentes ipsius casum inter nobiliora inconstantis exempla fortunę.

Ruina Principum magnum quoque afflixit

Cancellarium, impenſiùs Condæi amicitiæ inſertum, quàm ſublime illud officium pateretur. Iuſſo domum ſuam diſcedere, ſigilla Caſtronouo traduntur, qui ea quindecim ab hinc annis poſſederat. Abbas Riueriæ Aurelianenſis gratię iacturam fecit, cui Golatius reſtituitur. Aurelianenſis Riueriam cęlauerat de cõſilio detentionis Principum, quod illi ab Aula indicauit exilium. Supremus Principis Miniſter, vel vni ex grauioribus non admiſſus arcano miniſterij clauum perdidit. Caſtronouus, & Golatius paulò antea collapſi ex aliorũ caſu reſurgũt. Propriũ eſt Aulæ, præcipitiũ vnius ſecũ multos trahere, & nonnullos in ſublime extundere; imò (quod mireris) inibi ſuper ruinas ſtabiliores moles ſtruuntur.

Cap. II.

Itinera Reginæ Normanniam, Burgundiam, Guienam versùs. Quid amici Principum post eorum captiuitatem egerint.

1650

REGINA, animo conuerſo ad vires Principum conuellendas, raptim cum Rege in Normanniam proficiſcitur: Prouinciam Regni clauem, & Pariſiorum propugnaculum: è qua ſuo depulit aduentu Longauillę Ducíſſam, quæ cōmotione Prouinciæ nequicquam tentatâ, in Hollandiam profugit. Totis Normannorũ acclamationibus ſalutatur: omnes Arces, & Ciuitates portas, & corda aduẽtanti aperiunt. Richelium Ducem ſecum Pariſios adducit, & firmiſſimum Portuſgratię munimentum, omni amotâ ſuſpicione, ſibi fidum conſtituit.

Ijs aduerſitatibus exagitati clientes, & amici Principum, nec animos, nec bellum remittebant. Mareſcalcus Turena, & Longauillæ Ducíſſa, ex Hollandiâ in Flandriam reuerſa, cum Hiſpanis fœdus percuſſerunt arma contra Galliam vniendi: eamque tandiù bello lacceſſendi

cessendi, donec Principes libertatem nanciscerentur, & generalis pax inter duos Reges cõstituta esset. Appendix ista pacis à factiosis in omnibus suis scriptis editis addebatur ad obnubilandam Populorum mentem (quibus gratum erat pacis nomen) perinde ac si arma contra Regem suscepta ad illorum commodum dirigerentur. Astnęi Ciuitas fœderis obses Hispanis traditur: Citadellam Turena sibi reseruat. Dux Marsiliacus Pictoniam, & Santoniam excursionibus fatigat. Dux Bullionius, Burdigalâ aditâ, eos Ciues iam ad seditionem flexos in Principum partes inclinat. Vicecomes Tauanes Bellagardã aduersùs Regis mãdata suscipit propugnandam.

Regina ijs omnibus vellicata tumultibus, paucos dies Parisijs commorata, Burgundiam versùs perrexit. Vbi Status Prouinciales conuocans, Vandomi Ducem (cui ea obuenerat Prouincia) & Marescalcum Plesium Pralinum ad Bellagardam obsidendam impellit: quò etiam Rex discedens, structam Exercitus Aciem auidè contemplatus est: cuius præsentia Gubernatorem, & præsidiarios iussit in sui fidem venire.

Hac prouinciâ confectâ, ad magis arduam, & remotiorem prospiciebat Regina; Burdigalę nimirùm tumultus infringere. Hæc Ciuitas apertè rebellauerat: Bullionio inibi satagente

gente, ne popularis seditio aliquando consenesceret. Hic Locumtenentem Condæi Principis se dixerat, ostentabatq; Anguinium Ducem Filiũ, & Matrem illuc appulsam; vt Principis calamitas in Filio, & Vxore expressa acriùs eam Ciuitatem illi amicam, & cõiunctam pũgeret. Regina vniuersam Guiennę Prouinciã pacatam offendit, obedientiæ, & submissionibus pronam. Vna Burdigala, caput erigens refractarium, propalabat, se Regem intra mœnia admissuram non esse, nisi armis, & Cardinale Mazarino spoliatum. Sed, cùm primùm cępit Rex aduersùs illam Aciem struere, & arma inferre, paulatim arrogantia resedit; ita vt Ducis Aurelianensis protectione ad veniam obtinendam indiguerit.

Cardinalis Mazarinus hortabatur Regem, vt hanc gẽntem ceruicosam contunderet sano admodum consilio. Sed teterrima Funditorum Parisiensium Capita (qui verebantur hos Burdigalenses socios in perpetuum amittere, si seuero iugo submitterentur: cupiebantque eos sibi integros reseruare ad futuros tumultus) subdolè Ducis Aurelianensis protectionẽ ijs comparant, qui ad Regem mitteret, præsentia tempora clementiam, non iustitiam, & seueritatem sibi deposcere. Quæ propositio, sæpius à Duce repetita, Regiam mentem expugnauit. Rex Burdigalam ingressus, nec exilio aliquem ex contuma-

macioribus mulctauit: nec Castrum, aut Citadellã extruxit, quę sæpiùs rebellãtes frænarẽt, & expeditũ armis suis aditũ in Vrbẽ facerẽt. Quare discedens reliquit Ciuitatem in pręsẽs sedatã: in futurum ad tumultus liberè respicientem, si occasio daretur. Cardinalis Mazarinus hanc pacem execratus [etiamsi deinde ad Aurelianensis votum omnia fuissent composita] attamen visus est apud Ducem offendisse. Per ea tempora, quibus rerum moles in vna Aurelianensis Ducis voluntate vertebatur, meliùs forsitan erat ipsius consilium secundare: imò extollere, quàm vel detestari, vel repugnare.

Cap. III.

Dum Regina in Guienna degebat, varias tetenderunt insidias Funditores, vt Populum seducerent.

1650.

EFFOCATA Condæi Principis potentiâ, & ipsius Ducibus eliminatis, Parisiensia ingenia peruicaciùs agebant. Parlamentarij malè quidem in Mazarinum animati, sed timore acriùs impulsi, studium omne impendebant, vt ipsum amolirentur Regno, dum Regis tutela

illis multa indulgebat, quæ impunè, Rege maiori, non admitterentur. Reuoluentes animo iacturas Regi illatas à Mazarinum iniurijs, & diris ferè proscissum, meritas illinc pœnas, hinc Ministri odium extimescebant. Regis iter in Guiennam eos turbauerat; qui noluissent Burdigalenses criminibus sibi permixtos mulctari, amicorum iacturas, & multò magis in pari flagitio formidantes exemplum. Ideò vulgauerant, Mazarinum illuc progredi, non ad Ciuitatem pacandam, sed ad satisfaciendum libidinibus animi in vindictam proni; & tandiù hæc sua cogitata diffamauerant, vt etiam Aurelianensis, qui huic itineri ingratijs assenserat, in eorum sententiam propè concesserit: quod deinde Mazarino plurimùm nocuit. Hi multoties Populum subornauerant, vt, Parlamento consulente, Mazarini ministerio obstrepens, illius expulsionem seditiosè flagitaret. Aliquando etiã consultum fuit Parlamentum, an pro remotione Cardinalis supplicandum Regi esset. Quæ cùm ad votum non cederent, tandem dolosum, & ridiculum inuentum ediderunt.

Ad viarum angulos editum scriptum affigunt, quo à Marescalco Turena docebãtur Parisiẽses, Archiducem pacis cupidum eam vltrò Galliæ offerre. Cauerent, ne illis amplius Mazarinus imponeret, Hispanorum voluntatẽ frustrando, & Galliæ commodis [dum suis studebat] ad gra-

grauem, & communem perniciem illudendo: Istius absentiam in extremis Galliæ finibus degentis commodam exhibere opportunitatem pacis concludendæ. Archiducem literas ad Aurelianensem dedisse, quibus compendiarium pacis consequendę modum inseruerat. Interim ipsos hortabatur, vt Aurelianensem, & Parlamentum vrgerent, ne vtilis occasio negligenter è manibus excideret: decreuisse enim Archiducem tàm iustæ oblationis inficiationem incendijs, rapinis, & populationibus vindicare; quòd sciret hæc paulò post secutura esse: cum Exercitus Hispanorum in procinctu inuadendi staret. Sub eosdem dies Aurelianensi redditæ sunt Archiducis literę; quem non fefellit Turenæ astus, seditionem aliquam popularē, non pacem meditantis.

Irridebat Turena Parisiensium leuitatem, qui, quò propriùs inuestigabant tumultibus pacem, eam tantò longiùs à se remouebant. Belliger, & astutus Vir concordiam proponebat, vt bello materiam compararet. Aurelianensis recitat literas Parlamento, ac Ciuitati: & illicò, ne popularem subeat inuidiam, Legatos exornat: precatur nempè Pontificis, & Venetiarum Nuncios iam pacis tractandæ arbitros designatos, vt pro bono publico hanc operam impendant, quibus Auoxium, peritissimum Ministrum, adiungit. Hi Parisijs Flandriam versùs digressi, mittunt

tunt ad Archiducem, vt conueniat de loco, in quo auſpicari tractatio poſſit. Sed Archidux, Exercitu coacto, à iocis ad ſeria faceſſiuerat; expilans Regionem, & diuerſa Picardiæ, ac Cāpaniæ loca occupans. Vnde ſequeſtri pro pacis mentione belli graſſationes ad Vrbem retulerunt.

Cap. IV.

Acta in Campania, & Picardia. Monſonium expugnatur ab Hiſpanis. Turena profligatur à Gallis cum receptione Retelli.

1650

TOT ſubmotis publicæ tranquillitatis impedimentis, Burgundia, Normannia, Guienna pacatis; vbi aut dexteritas, aut auctoritas ad ſeditiones cohibendas non valuit: armis illatis audaciâ tumultuantium repreſſâ, Pariſios, exeunte anno, redijt Regina: amplioribus Regni partibus peragratis, integriſque dilabentibus Prouincijs reductis. Quibus profectionibus conſolidatis Galliæ viſceribus, externa laborabant. Mareſcallus, Seneterra, Oquincurtius, & Herlacus diligenter Turenæ motus captabant, nec non etiam eos præuertebāt; illum-

illumque ab obsidione Monsonij cum aliqua clade reiecerant. Turena, postquam vidit, nullam sibi ex solertia istorum Ducum ad benè agendum copiam dari, Archiduci se iungit, vt quod calliditate non poterat, apertis viribus impetraret. Vnà iuncti Guisiam, Picardiæ Ciuitatem, circumueniunt, quam egregiè propugnatam deserunt: deuastatis vicis omnibus circa eam adiacentibus. Improsperus Guisiæ exitus Turenam docuit, vires sibi firmas non esse aduersùs præcipuas Arces. Quare inferiores statuit aggrediendas. Capellam, Castellетum, Retellum, & Monsonium longâ, ac memorabili obsidione ad Hispanorum manus perducit.

Cardinalis Mazarinus (qui etiam desiderabat se subtrahere à varijs Funditorum machinationibus, quæ Parisijs continenter contra ipsum adornabantur) ad Exercitum discedit; iniungitque Marescalco Plesis Pralino, vt Retellum cingat. Quod Castrum, summoperè infestum Cãpaniæ, multa loca imparata, & Castella sub iugum mittebat. Plesis, Oquincurtius, & Villaquerius Retellum tantâ animi destinatione aggrediuntur, frequenti bombardarum ictu lacessunt, vt quartâ die suum fecerint. Turena, qui cum Exercitu in subsidium obsessorũ peruenire maturabat, admonitus, Vrbem deditionem pactam esse, receptui cecinit, ne vlteriùs pergens, Vrbe iam deditâ, prælij discrimen incurreret.

Plesis

Plesis, Oppido recepto, Turenam pedem referentem insequitur, adeptumque terga vertere & pede collato acie coegit decernere. Pugnatû est cum incredibili Ducum pertinacia, paribus, viribus, & pari virtute. Tandem Plesis victoriæ compos fit, licet graui suorum iacturâ. Turena præter spem euasit, Exercitu consumpto. Gamarra Hispanorum Generalis capitur. Aestate eiusdem anni Marchio Seneterræ Gubernator Lotharingię adeò malè exceperat Comitem Ligneuillæ Ducis Caroli Pręfectùm, qui Lotharingiam intrauerat, vt vix cum pauca manu se proripuerit.

Cap. V.

Causæ, quæ amicitiam inter Mazarinum, & Goudium præciderunt. Quo in statu res Principum carceratorum essent.

1650.

DVM Cardinalis in Campania triumphos agebat, Parisij graues in ipsum moles architectabantur. Illic inimicos profligauerat: hìc bellum resurgebat; & vnde minùs timebat, irrepebat calamitas. Originem. & seriem rerum compendiosè exponam, quantum cognitio

illa

illa , quæ ad creperam lucem emerſit, pati poteſt.
Aſſenſerat Gondius Principum detentioni ; impulſus quidem ab inimicitia , quę ſibi cũ illis intercedebat ; ſed multò magis , vt Reginam promereretur , & Mazarinum hoc ſibi obſtringeret beneficio , qui Reginam à ſummo Pontifice Cardinalitiam dignitatem illi exoraturam eſſe promiſerat . Nec dubitabat Mazarinum fidei defuturum eſſe ; imò potiùs hos honores quàm citò promoturum ſperabat , vt hominem apud Parlamentum , & Populum potentem de ſe benemeritum haberet , qui, ſi repulſus ſecum inimicitias refeciſſet , ſummam illi infligere perniciem valuiſſet . Hanc adipiſci dignitatem maturabat , antequam Rex maior fieret ; ambigens , ne in maiori Regis ętate promiſſa vaneſcerent . Tunc enim Mazarinus ipſo validior amicitiam ſuam tanti non feciſſet , vt purpuram illi tribueret .
Mazarinus è contra , qui Gondij genium formidabat , & dubitabat , ne Cardinalitiam adeptus dignitatem (quæ conſueuit in Gallia gradum facere ad dignationem primi Miniſtri) ad iſtam poſtea amplitudinem eniteretur , (potiſſimùm, cùm in Gondio multus ad hoc munus exercendum vigor ſuppeteret) prorogando dies , ipſius deſtinata fallebat : modò tempus inopportunũ, modò itinera, modò rerũ molẽ excuſans, perraſtinabat, donec minor Regis ætas eximeretur
Gondius , promiſſorum impatientiâ exagitatus

tus, Ceuurusæ Ducissam, quæ conciliatrix inter ipsum, & Mazarinum fuerat, rogat, vt Cardinalem obtestetur stare promissis; vel saltem decretorium sibi afferat responsum: nolle se hac rerum ambiguitate diutiùs excruciari. Ducissa adeò Cardinalem pressit, vt post multas tergiuersationes, quas ipsa pro responso non accipiebat, arcanam tandem vocem emiserit, se nunquam hanc Gondij exaltationem promoturum: si credibile est à Cardinale responsum adeò liberum immaturo tempore vsurpatum esse, quod amicitiam direptum ibat; quæ quieti publicę, & sibi commodum præstabat.

Inter hæc Condæi mater libellum supplex Parlamento porrigi curauerat, quo à Condęo, Contio, & Longauilla ipsum rogabatur Parlamentum eorum infortunij misereretur, & in ęquitatem causæ respiceret; cùm iam vltrà annuum terminum insontes, & Sanguinis Principes in carcere detinerentur. Populus, Nobilitas, Proceres pro Principum libertate dies, noctesque intercedebant.

Multi quidem in Principum liberationem insudabant perducti, vt gratum ijs præstarent opus; sed maior pars officiosam diligentiam Mazarini odio, non Principum amori impendebat: quòd certò duceret Mazarini expulsionē à Principum libertate denunciari. Felices in hoc fuerunt Principes, quòd hominem populo odiosū

ad-

aduersum haberent, cuius vt perniciem maturarent Parisienses, eos libertate donarunt. Mortalium animus multò impensiùs accenditur odio ad nocendũ, quàm vt ad iuuandum amore ducatur.

Gondius res Mazarini pessũ euntes manutenebat: at postquã ab altissima spe deiectus, despectum se, illusumque questus est, humeros à ruenti mole deduxit. Omnes auctores, qui vsque dum scribendis historijs vacarunt, huius machinæ, quę Mazarinum oppressit, aut constructorem Gondium, aut destructorem efficiũt. Nihilominus non video quotam partem in hac ducenda fabula habuerit, cùm vel sine ipsius impulsu iam propenderet ruina.

Fundæ Principes, tantum aberat, quòd vrgendi ad defectionem essent; vt potiùs ab his Gondius incessanter solicitaretur. Bofortius (quamuis Mazarino deuinctus ob maris præfecturam, quam illi post Patris decessum Regina decreuerat) nihilominus vltrò ad veteres simultates recurrerat, & palàm in Principum detentionem inuehebatur. Parlamentarios vrebat timor, ne Mazarini administratio, Rege extra pubertatem posito, prorogaretur; suspicantes tot illatarum iniuriarum vltionem. Vnius Aurelianensis respectus impediebat Senatum super Principum libertate decernere. Sciebant illius consilio Principes in carcere detineri; ideò non poterant in

hanc

hanc causam benignè introspicere, nisi in eum peccare vellent.

Gondij suggestione ad inimicitias cum Mazarino Ducem venisse hinc plurimi deducunt, quòd ad illius aures familiarem haberet accessum, nec non ipsius consilium ab Aurelianense magni duceretur. Ad id autem temporis exulceratum esse à Mazarini operationibus Aurelianensis animum apparet in querelis, quas ipse detulit ad Parlamentum. Ea enim adduxit, quæ sibimet acciderant, non quę ab alijs vel indita, vel subornata essent; ità vt visus sit Gondius, postquam à Mazarino nominationis ad Cardinalatum repulsam accepit, constituta Ducis non tardare potiùs, quàm illis, vel nouum suppeditare fomitem, vel impulsum dare.

✠

Cap.

Cap. VI.

Quibus artibus Parlamentarij vsi sint ad inconciliandum Aurelianensem Mazarino.

1651.

AVRELIANENSIS omnibus penè Funditoribus copiam sui perhumaniter faciebat. Porrò domi seruitutis ordinariç Ministri Mazarinum assiduò carpebant, & Heri animum narrationibus parùm gratis identidem asperabant. Preter dictam facilitatem omnes audiendi, & omnibus gratificandi inerat Aurelianensi quidam insitus genius fidem præstandi sinistris potiùs, quàm secundis, & odiosis, quàm gratis. Cardinalis sæpè illum monuerat, & etiam preces addiderat, ne Parlamentarios ad familiaritatem admitteret. Presagiebat enim, indulgentissimo viro ex illorum assuetudine tandem venenum irrepturũ esse. Sed exorare non potuit: imò Dux, cùm varijs de causis [quç inferiùs inscribuntur] cœpisset à Mazarino dissentire, in eorum familiaritate sibi placebat, & Mazarini detractores in domesticum recipiebat colloquium, ijsque oblectabatur. Vnde Funditores, hac Ducis propensione subodoratâ, ipsius humeris machinas

suas inædificare statuerunt: & verè per illam tẽpestatem isti satis validi erant ad sustinendum.

Quibus tamen artibus vsi sint ad labentẽ amicitiam prosternendam, non benè comperitur. Vulgatum tunc est ab ijs Duci relatũ esse, Cardinalem diffamasse Principum detentionis eum promotorẽ fuisse, & potissimũ ab ipsius cõsilio promanasse; ad quod dictum Ducem vehemẽter in Cardinalem excanduisse. Quæ eadem cũ vel verè, vel fictè à multis nunciarentur, per tot repetitos iræ feruores odiũ Aurelianensis mẽti sensim inductum varijs posteà de causis altiùs descendit.

Iis addiderunt se illius misereri, qui iam penè nullus esset: Vno duntaxat titulo Locumtenentis Regni, & armorum superstite inani, & vacuo; cum Cardinalis militaria ex se vno munia dispensans, Politices, & armorum sibi dominium arrogaret. Pignus necessitatis, non existimationis, & beneuolentię hanc esse obsequij speciem, quę adhuc ei, minore Rege, seruaretur. Cęterùm in confirmata Mazarini tãtùm nunc pręsumentis dominatione illum non vsui, sed contemptui, & nocumento amicis futurum. Verè post victoriam Retellensem Cardinalis Potentia eò gliscebat, vt auctoritatẽ Ducis quodãmodo premeret, aut certò opacaret.

Demum concludunt Parlamentum, & Populum in Principum libertatem, ac Mazarini rele-

gationẽ cõſpirare. Si ille velit hunc protectione ſua inũbrare, illuc ipsũ reciſurũ eſſe; vt amicitia Parlamenti, Populi, ac tot Principũ diſpoliatus luſus artium Mazarini euadat ſine clientibus, & auctoritate ad miniſtri ſuperbi nutũ circumactus, deſtitutus, deſpectus, illuſus. Autumant multi nullum verbum intimiùs penetraſſe Ducem, & à Mazarino retraxiſſe, quàm illud imminutę potentię.

Aurelianenſis, poſtquam Principes in carcerem coniecti fuerant, Filium virilis ſexus ſuſtulerat, quo naturæ beneficio ad id temporis carebat. Hinc facilè à me impetro, vt credam domeſticos paruulum illi obiectauiſſe filium: nę ſcilicet eum vellet tot inimicorum hęredem inſcribere: teneram ætatem obnoxiam iniurijs amicorũ multitudine vallaret; Prouincias quęreret: pecunias cogeret: opes ſuas ſtabiliret. Verè poſt exortum filij Dux nihil penſi habuit Regias opes præcidere, vt ſuas amplificaret. Deinde poſtquam, graſſante bello ciuili, filiũ extulit, ſuam, & communem cauſam deſerens, viſus eſt plus vacauiſſe dolori, & fletibus filij demortui, quàm negotijs bellorum.

Vtcunque ſit, Cardinalem Mazarinum in hac Ducis reuolutione non omnes culpa volunt abſoluere, argumentum mutuantes ex oratione à Duce habitâ aduersùs eundem Cardinalẽ apud Parlamentum: In qua Aurelianenſis con-

questus est in omnibus consilijs Cardinalem suis semper sententijs aduersũ, & contradicentem offendisse: Quod vt clariùs eluceat, querelas à Duce emissas breuiter exarabimus.

Cap. VII.

Aureli anensis cum Parlamento conqueritur, quod Mazarinus suam non probauerit sententiam, quæ concludebat Duci Epernonio Guiennæ Gubernationem abrogandam esse.

1651

DVX Aurelianensis in consilio secreto Regis tumultûs Burdigalẽses ruminante opinatus est, Burdigalensium postulata omninò refutanda non esse; sed ijs alterius electionem Gubernatoris concedendam. Ducem Epernonium nimis asperum, vel longo & Patris, & ipsius regimini inuisum Burdigalenses oderant. Diuturnæ moderationes magis stomachum, & molestiã commouent, quàm beneuolentiam adsciscant: vel ita ferente hominũ ingenio, vt etiam grata sępiùs ingesta nouissimè displiceant: vel Gubernatorum conditio talis sit, vt conferendo vnis gratias, alijs euadant ingrati; cum repulsi tenaciùs iniurię custodiant

ſtodiant imaginem, quàm admiſſi acceptum recordentur beneficium. Licet Galliarum Prouincię perpetuis aſſuetę Gubernatoribus aduersùs longas eorum dominationes minùs ſtomachoſæ eſſe debeant; veruntamen Burdigalenſis Ciuitas editos tumultus, & ſeditiones ad malam Epernonij adminiſtrationem referebat, quæ etiamſi æqua fuiſſet, videbatur Aurelianenſi bellum, quod poterat Gubernatoris mutatione ſedari, periculoſis armis protrahendũ non eſſe: Quę etiamſi viciſſent, luctuoſa ſemper extabat victoria, quæ plures Regi iacturas, multa Galliarum hoſtibus conferebat emolumenta.

Cùm Principes iam incluſi carceribus eſſent, eadem Duci ſedit opinio: imò totis viribus impugnauit iter, quod Regina in Aquitaniam expediebat; aſtruebatq; meliores copias è Flãdria educi, quarum defectus Picardiam, & Cãpaniam hoſtium inuaſionibus prodebat, eò periculoſioribus, quò Hiſpanis comites hærebãt milites, & Duces Condæi, qui locorum periti, & amicitia prędiariorum inſtructi aliquã grauem cladem potuiſſent infligere; concludebatq; melius eſſe conſolari Populos in petitione alterius Gubernatoris, quàm armorum proſecutione eos ad deſperationem impingere.

Profectò videbatur Dux ſaluberrimum conſilium dare, quod ne acceptum eſſet, non pau-

ea intercedebant. In primis verendum erat, ne dum vni vulneri adhiberentur remedia, grauius infligeretur.

In Galliâ Ciuitatum, & Prouinciarum Gubernationes pecuniâ redimuntur adeò constanter, vt partem paternæ confient hæreditatis, & ad filios non secus, ac alia bona transeant. Idcircò non possunt ab his extorqueri, qui eas semel possederint, nisi iniuriosè, aut soluto pretio, quo oppigneratæ sunt. Hinc fit, vt non semper copia sit ipsi Regi remunerãdi deseruientium merita præfecturatũ retributionibus: quia ab occupatis non licet possessores amoliri, nisi restitutâ pecuniâ. Quę restitutio suos etiam sentit labores, precipuè, si vir eximius Gubernatione spoliãdus sit; vt tunc erãt Duces Epernonij penè à Sæculo administrationi Guiennę innati, diuitijs, & amicorum globo præpotentes. Fędè etiam lacerabat auctoritatem Regiã subditorum libidini submittere honorem, & decus Gubernatoris probatæ fidei, qui forsan, vt suo Regi accuratè deseruiret, in odium Ciuitatis offenderat.

Principis Condæi desiderium in Aquitaniã se inserendi, & Burdigalæ constituendi potentiam suam, obstitit Reginæ, quominus ex illa Prouincia Epernonium extraheret: timenti, ne Condæi petitionibus locum faceret, cuius auspicijs seditiones illę ferebantur inauguratę, &

hunc

hunc vnum expetere Gubernatorem, vt ferocirent sub Duce ad gentis genium facto. Nec postquam Principes in custodiam traditi sunt, hoc discrimen vanuerat: quin imò grauius impendebat. Dux enim Bullionius, vxor, & filius Condei illam rebellionis sedem occuparant (quam Condęus liber sibi destinauerat) ex Hispania, & Anglia implorantes auxilia; quæ si semel in illa munita Ciuitate nidulata essent, non nisi immensis viribus exigi potuissent. Quare decreuit Regina nutantē rebelliōnē, antequā confirmaretur, supprimere; quæ tunc adeò altè radicata, nec remotione Gubernatoris, nec veniæ pmissis refigi potuisset; namq; Legatos à Parlamētō Parisiēse Burdigalā missos malè exceperāt, & sine vlla obediētię spe remiserāt. Negotiū igitur desperandum tractari armis debebat.

Cap. IIX.

Secunda Ducis querela aduersus Mazarinum sua aspernantem consilia, & sincerè secum non agentem.

1651

VLTERIVS Aurelianensis questus est apud Parlamentum, quòd pacem, quæ Burdigalæ constituta erat suo potissimùm cōsilio Cardinalis abominatus esset: asserens detestabilibus conditionibus felicitates Regias ab eo interuersas esse. Porrò in egressu Burdigalæ Cardinalem cum vxore Condæi, Duce Bullionio, & Rupifocaldio longos conseruisse sermones: quid secum egerit, cùm Parisios reuersus esset, suspicioso pressisse silentio,

Hac parte potuisset forsan Cardinalis cautiùs agere, & cùm pax Burdigalensis ad votum Ducis irrogaretur, etiam querimonias omittere, nec Ducis consilium, quod probabatu, damnare. Pax semper laudabilis est. Ea, quæ fit inter Principem, & subditum, magis commendatur, cùm minùs cruenta. Nihil impensiùs vexabat Ducem, quàm sua consilia uanescere. Æquè amant

mant mortales propria consilia, ac filios; Partus enim mentis hæc sunt. Ideò dolent cōsiliorum suorum casu, perinde ac filiorum morte cruciantur: eò magis, cùm viri multę auctoritatis sunt, eorum consilia non recipi diminutio auctoritatis est.

Deinde, vel Cardinalis non debebat cū vxore Condæi speciem familiaris inire colloquij aliquid arcani pręseferentem, vel liberè Aurelianensi acta promere; cuius animus, similibus negotiationibus suspensus, in Funditorum fortasse sententiā faciliùs lapsus est, qui cum monuerant de Mazarino, Principum custodiam illi adscribente, palamque vulgante ab ipsius mente, & consilio detentionem illam emanasse; imò ipsius iussu executioni mandatam esse. Dux haud difficilè hoc hamo capitur, iam suspicans talem excusationem Vxori Condæi à Cardinale adductam fuisse: nimirùm insontem se à Principū extare captura, totumq; inuidiæ pódus in ipsum deuoluisse. Per has rimas Parlamentariorum artes penetrarunt: sensimque plagam dilatantes insanabile vulnus fecerunt.

Vltimò Aurelianensis iratus est Cardinali, quòd Angliæ Parlamēto Parisiense exęquauerit Parlamentum; fassusque esset æquabiliter in suum Regem Parlamentum conspirare Parisiense, ac illud Angliæ. Iam Dux Cardinali infensus voluit hanc plausibilem causam ad dirimendam

ami-

amicitiam arripere; vt Parlamento gratificaretur. Cæterùm Cardinalis saltem verisimilia loquebatur.

Erant tamen omnes istæ causæ perinde leues (quamuis veræ fuissent, & non falsò dissipatæ) vt præceps Ducis consilium excusare nequirent. Intelligebat ipse, in quod discrimen Regnum adduceretur expulsione Cardinalis; ita vt ad diuinam referatur omnipotentiam rursum coaluisse in tot partes discerptum. Attamen, nescio quo Galliarum fato, ad hoc opus tanto se feruore accinxit, vt, qui in omnibus alijs hærebat, in hoc vrgendo pertinacissimam ostentauerit soliditatem. Læti Parlamentarij omne ius à Ducis voluntate sibi permitti, causam Principum ad se auocãt: quorũ lectis supplicationibus decernũt supra eorũ liberatione Reginam rogandã esse. Reginæ prudentia hanc procellã varijs procrastinationibus leniebat, & etiam penitùs tranquillasset, nisi Aurelianensis, mendicata occasione in Cardinalem inuehendi, negotium in præceps dedisset.

Cap.

Cap. IX.

Tertia Ducis in Mazarinum querela, quæ ad Parlamentum delata rem in præceps dedit. Cardinalis ab Vrbe migratio.

1651.

ACCIDIT in familiari colloquio Cardinalem coram Regina cum Duce Aurelianense questum esse de operationibus Parlamenti in Regię Auctoritatis perniciem tendentibus: dicentem suos etiam hoc Parlamentum habere Cromuelos, & Farfaxios, qui non secùs, ac illi Anglię in Regem molirentur. Velle primos conatus in se perdendo experiri (sicut Parlamentum Anglię ab interitu Proregis Hibernię sua facinora auspicatum erat); qui si feliciter succederent, Regem deinde adorirentur. Æquissimam querelam Dux opportunam sibi fecit occasionem Cardinalem criminandi: quòd Parlamentū apud Reginam rebellionis postulauisset: quòd prauis consilijs, & in multorum calamitatem collineantibus Regis pueritiam educaret.

Videtur præter supradictas causas alia recentissima interuenisse, vel vera, vel à Funditoribus

bus ad veri ſpeciem compoſita; vt inter Cardinalem, & Ducem, quæ ſupererat vnionis ſpes, penitùs diſſolueretur. Conuenerat cũ Regina de Principum liberatione, quæ, cùm vltra conſtitutum tempus tardaretur, dicitur ſuboluiſſe Aurelianenſi, à Cardinale intereà Principum voluntatem examinari, & negotium liberationis ita digeri, vt Condæus eam totam non alij, quã ipſi Mazarino ſe debere intelligeret. Aurelianenſis (qui meliorem iſtius operis partem ſibi vindicabat, & ſtudium ſuum intendebat, vt Condeus hanc illi gratiam totam referret acceptam, & præſenti beneficio omnis preteritæ iniuriæ extingueretur memoria) erga Cardinalem implacabiliter æſtuans, Principum libertati illius expulſionem inſerere conatus eſt, vt gratiam apud ipſos amplificaret; cùm eodem tempore vltionem inimici eorum libertati adiungeret. Ideò quartâ Februarij ad Parlamentum Coadiutorem mittit, qui nunciaret, quid ſibi cum Mazarino acciderit; deinde poſterâ die accedens ipſe, exponit Populum, Nobilitatem, omneſq; Parlamentarios Farfaxij, & Cromueli nomine à Mazarino (a ſe tamen grauiter obiurgato) corã Rege donatos eſſe.

Hæ querimonię à Duce delatę mentes Parlamentariorum [vel ſine cauſa Cardinalem abominantes] hac vna, quam æquiſſimam iudicabant, oblata, ad execrabile illius odium adeò ef-

fe-

ferarunt, vt extemplò Principum libertatem, & Cardinalis expulsionem statuerint. Nobilitas quoque sua excitauit conuenticula, vt infamiam à Mazarino sibi illatam vlcisceretur. Populus ad arma procliuis euestigiò ad ea respexit.

Non defuerunt multi belli Duces, qui se obtuleruut Cardinali, & hortationibus titillarunt, vt causam suam armis tueretur. Astruentes licere cõtra Parlaměti vim vim opponere: violari in ipsius exilio à Parlamento Auctoritatem Regiam, & sui innocentiam in recta administratione tot annos probatam: Parlamenti deliberationem non modò irritam esse nulla apparenti causâ cohonestatam, sed violentam, & punitione dignã, potiùs à tumultu, quàm à legibus promulgatam. Sedit tamen Reginę seruire tempori, & sæuienti fortunæ animum submittere, quàm Regem in maiora discrimina adducere: Sanciente Senatu, sæuiente Nobilitate, ferociente Populo, omnibus ad vindicandam ignominiam perduellionis à Cardinale sibi inustam anhelantibus.

Quanta

Cap. X.

Quanta egerit Regina, vt Aurelianensem ad se pertraheret. Quomodo se cum Populo gesserit. Cardinalis Portum gratiæ petit.

1651.

REGINA ante Cardinalis discessum, & postquam euaserat, omnibus votis contendit Ducis animum præoccupatum, & tumentem, auctoritate, ac precibus demulcere. Iussit Aurelianensi significari, se eum domi suę conuenturam esse. Sed ille nec Reginam posse domi opperiri respondit, nec ad eam venire; causatus palatij Regalis moram sibi tutam non esse. Regina ad eum misit, vt neutram domum eligeret, addens illam Anglię Reginæ non futuram suspectam ad colloquendum. non posse se Principũ libertatis libellum subnotare, quin antea multa illi ex vsu communicaret. Eadem etiam ad Parlamentum scripsit: & Protopræses à Duce intensissimè contendit, ne tam iustam Reginæ petitionem inficiatione vlteriùs frustaretur; preces etiam lacrhrymis prosecutus: omnibus irritis. Funditores huic collocutioni cunctis artibus

tibus obstiterunt; verentes, ne humanitas Reginæ, vel auctoritas animum Ducis inflexibilem inclinaret.

Cardinalis Aulâ discedens Portum gratiæ primùm adijt ad inuisendos Principes illic inclusos, & illis decretæ libertatis nuncium primus dedit; exposuitque seriem eorum, quæ in ipsorũ detentione acta erant, vt se purgaret, neque deinde æmuli omni illum onerarent inuidiâ. Fertur Condeum sinceram illi spopondisse amicitiã. Quibus tamen promissis in carcere præstitis stare non tenebatur. Hinc discedens Sedanum, mox Coloniam appulit. Opportuniorem sedem optare non poterat ad colligendum militem, ad Galliam retentandam, ad nuncios excipiendos, ad amicitias tùm intra Regnũ, tùm extra colẽdas. Nam pro certo ducebat post Principum libertatẽ talem suboriendam esse confusionem in Galliâ; vt multi, qui tunc suum vrgerent exilium, redeuntem tanquam Regni liberatorem desideraturi, & excepturi essent.

A Cardinalis discessu Regina Mercatorum Præposito, & Ministris Ciuitatis ad se accersitis imperauit; vt portas custodirent, & ciuiliorem militiam ad hoc munus conuocarent; infimâ turbâ tumultuanti sepositâ. Iussus iste fuit necessarius. Prudenter Regina Ciues præoccupauit, excubias ijs imperando; ne ab impositis excubijs inscia præoccuparetur. Sategit hanc afflicti speciẽ

im-

imperij retinere. Fama quippè de consilio Regis rapiendi à seditiosis disseminata armauerat Ciuitatem, hoc vnum agitantem; ne Regis raptores elaberentur. Imò, cùm vulgaretur illum iam euasisse, oportuit Regem exclamanti, & frendenti multitudini se ostendere. Quare populus in ea, quę à Regina iubebantur, pronus, vltra quod imperabatur, executus est: portas obstruens, aditus insidens, in omnes præterlabentes currus, extraordinariâ inquirens sollicitudine, Regem, & Reginam non modò auctoritate, sed penè libertate dispoliat.

Liberationem quoquè Principum subsignauit Regina. Cardinalis eâ precatus erat, vt aliquam moram huic subscriptioni interponeret. Sed tot obsessa tumultibus censuit non proferre diem; ne tarditate subscriptionis se nimis aduersâtē huic liberationi traduceret, quę tandem deflecti nequibat. Marescalcus Gramuntius faustissimi nuncij expositor, tantâ velocitate per dispositos equos Portumgratiæ decurrit, vt Cardinalem illinc discedentem adhuc offenderit.

Cap.

Cap. XI.

Principum aduentus. Reginæ prudentia in moderãdis per hanc moleſtiſſimam procellam rebus.

1651.

PRINCIPES ab arce Portuſgratiæ, videlicet à carcere, ad libertatem Pariſios versùs erumpentes refricant mihi memoriam Æoliç, vbi venti carcerem indignantes, circum clauſtra fremunt: mox qua data porta ruunt, & terras turbine perflant. Carceris memoria eò magis acuebat iram, & excitabat furores, quò indignior, ac iniuſtior ijs videbatur. Neque ſolùm ipſi hoc ſentiebant, ſed Parlamentum, & tota Gallia idem teſtabatur: vnde bilis acrior, & ardentius vltionis deſiderium.

Numeroſo amicorum comitatu Pariſios inuehuntur de Regia triumphantes Auctoritate, è carceribus Parlamenti decreto ſoluti: Miniſtro quoque, vel ipſâ repugnante Reginâ, depulſo. Veruntamen modeſtè vtuntur victoriâ; illã libentiùs premunt, quàm venditent; ſatis equidem nota, & vulgata erat, quàm vt produci opus eſſet. Regi, & Reginæ ſe ſiſtunt, grates pro

libertate referentes. Videbantur indignatio, & odium in Mazarinum decumbentia extra Regni limites insecuta ipsum esse. Illud tamen à Principibus reddebatur obsequium, quod Mazarini reditum etiam vi posset excludere. A Rege illa prodibat gratia, quę ipsius Auctoritatem à nullo pateretur circumscribi. Vnde, cùm illinc aliqui quęrerentur dari limites, hinc, vel exigua modificatio nimis grauaret, infida omnis apparebat reconciliatio: dum vtrique ita se munire tacitè contenderent, vt vni à supremo nihil timere, alter sine conditione vellet subditis imperare.

Hìc prudentia, & æquitas administrationis Reginæ intensissimè elucet: nam maiorem præteritorum partem arrogabant sibi Cardinalis consilia: at nunc se vnam contra agmen tot Principum, & Parlamenti nec mens, nec animus destituit: partim dando, partim differendo, partim refutando se Regem, & Regnum ab euidenti ruina subduxit.

Regina in publica, & priuata calamitate suæ, & communi causæ viriliter astitit. Multos Principes, Marescalcos, omnesque belli Duces vel pręmijs, vel promissis, vel Maiestatis reuerentiâ sibi mancipauit. Marescalli ab Aurelianense identidem accersiti iubebantur suis imperatis prę stò esse, causante eorum exigere munus à se armorum Locumtenente haurire mandata, & militares

tares functiones ad sui voluntatem instruere. Hi Ducis vocibus reuerenter perceptis Reginæ iussa sine cunctatione exequebantur; cuius auctoritas Aurelianensis facultatem longè præcellebat, & propinquus Regis à minori ętate exortus huic occasum indicabat. Parlamentum hanc labentem Aurelianensis auctoritatem fulcire decretis contendit, sed, præter Populum Parisiensem tumultuantem, nullus alius obtemperauit.

Consilium quoque prudenter ordinauit Regina, si fidem omnes seruauissent. Inscio Aurelianense gratiam Chauinio, & sedem antiquâ honestiorem restituit. A Castronouo sigilla repetijt, quæ primo Pręsidi Molè aptauit; vt homini iusto, potenti, & de Regina Auctoritate benemerito gratificaretur. Quo dono Parlamentũ quoque, veluti fiduçiæ tesserâ suo capiti creditâ, comprehendi videbatur. Magnum Cancellarium Seguerium post Principum detentionem ab Aula, & Ciuitate exclusum pristinis honoribus decorauit. Hæ mutationes plùs cęteris Aurelianensem momorderunt, cuius auctoritas videbatur à Regina pręcidi; cùm sine eius astipulatione, imò penitùs imprudente consilium Regium nouis, & illi inuisis hominibus informaretur. Quod, ne præsente quidem Mazarino, Regina tentasset. Funda omnis commota est, præsertim euectione primi Pręsidis ad custodiam sigillorum. Æquitas istius hominis magnanimitati coniuncta, poten-

cioribus illius tempestatis Regiam Auctoritatem carpentibus assiduè obluctans, quò maiora sumebat auctoritatis incrementa, eò formidolosior, & impensiùs molesta ijs euaderet, consonum erat.

Ad hunc molestissimum sonum Aurelianensis domi suę adunat consilium, adhibitis Principibus, & Fundæ Proceribus. Atroces inibi expromuntur sententiæ: vnoquoque ægritudinem animi, non rationem consulente. Proclamabatur armandum Populum, & vi à Magno Pręside sigilla educenda. Sed mite Aurelianensis ingenium violentis deliberationibus ęgrè acquiescebat. Neque forsan ciuilis Populus sustinuisset vim aliquã illi magno homini inferri. Nam vt plurimùm Populi fæx Funditorũ motibus aderat, quã Molè cõsueuerat solo aspectu, voce, & mirâ cõtemptus specie ab audacibus inceptis deterrere. In infimos homines, & petulantes plùs dominatur auctoritas magnæ existimationis viri, quàm eos opposita vis satis coerceat.

Hi tumultus sensim post multas consultationes in quietem decumbebant; cùm erubescerent Principes fœdare nouitatibus reuerentiam Regi debitam; nec vellet Regina illorum animos ab ira residentes vlteriùs asperare. Sigilla à Protopræside, ea vltrò offerente, recuperat, cui poterant intra paucos menses, maiore Rege, solidiore dono, & nemine iustè obstrepente, restitui. Hæc Magno Cancellario Seguerio traduntur.

Si-

Sigillorum dispensatione dexterè vsa Regina vnâ liberalitate duos eximios viros obligauit.

Cap. XII.

Guiennæ Præfectura Condæo traditur. Causæ.

1651.

TEnaciter Principum astabat animo consilium aditus omnes ad Mazarini reditum occludendi, & quia præuidebant in Reginæ mente omnia perquiri media ad Cardinalem ab immerito exilio reducendum: ipsi quoque nihil præteribant, quod posset hunc accessum vel iniectis armis præuertere. Animo igitur reuoluebant exarmare Reginã viribus, & consilio, quod reliquum esset, ad Mazarinum propendente; & comparare sibi earum Prouinciarum administrationem, quę portus, & Ciuitates ad mare obtinentes commercium cum exteris liberum præberẽt: vt hinc Reginam ab ineundo Mazarini reductionis consilio vel minis turbarent, vel illatis armis impedirent, vel, si tandem pares esse non possent, ad Galliæ hostes refugium haberent. His cogitatis insistens Condæus Aquitaniæ Præfecturam, partim amicorum officijs, partim precibus obtinuit; quę Prouincia ad tumultus

inclinata, Hispanijs finitima, exquisita ad illius alendas cogitationes accessit conditura.

Nulli dubium est Reginam ingratijs hanc Cōdæo gratiam detulisse; sed Burdigalę Parlamentum ipsum instantissimè flagitabat pro Gubernatore: Populus cupiebat: Dux Epernonius inuisus popularibus aliam cooptabat gubernationē, in qua quietiùs degeret: Dux Aurelianensis suffragabatur Condæo, cuius filio Anguinio Duci vnam ex suis filijs desponderat: Chauinius, qui clauum administrationis tum gubernabat, suum calculum illi applicuit: Condęus spopondit Reginæ, se, hac impetrata Prouincia, quieturum: quibus omnibus de causis permota Regina dedit illi, quod penè inficiari nequibat: facultatem videlicet Burgundiam in Aquitaniam cum Duce Epernonio commutandi; in cuius commutatione Diuionense Castrum sibi reseruauit, vt Aquitaniâ auctus adhuc Burgundiam oppigneratam haberet.

Præterea, etiamsi varij effunderentur rumores de Condæi negotiationibus cum Hispanis, Regina nondum commonefacta sperabat hoc explectum munere defecturum non esse; pręcipuè, cùm Aquitaniæ Pręfectura ad se Parisijs eum aduocaret. Reputabat maximū afflictarum rerum leuamen à Parlamentariorum suggestionibus Principem amouere, ac Populi Parisiensis tumultibus segregare; qui Burdigalę inquietam offendens

ad-

administrationem, dum illis componendis rebus adijceret animum, forsan se à seditionibus reiecisset, & quieti, ac Regi promerendo vacasset.

Eò magis cùm non desperaretur similibus concessionibus, & beneficijs posse eius animum aduersùs Mazarinum æstuantem demulceri; vt istius reditum oppugnaturus ampliùs non esset. Quas omnes propositiones Mazarini reditum comprehendentes pertinacissimè semper Princeps refutauit: asserens in Mazarini prędominantis contubernio nullam sibi securitatem illucescere. Imò adeò inusta erat ipsius menti Mazarinum excludendi deliberatio, vt crimini non duceret arma in Regios expedire, dummodo hoc vno consilio Mazarinum propulsandi adhiberentur. Licet peccati natura non à solis mentis conceptibus, sed ab operationibus effingatur: nihilominus arbitrabatur Princeps à propriæ salutis propugnatione quodlibet ausum defęcari.

Cap. XIII.

Regina multos Proceres ad se pertrahit. Condæus Parisijs recedit.

1651.

SI Reginæ concessionibus Condæi opes adoleuerant, eiusdem Reginæ dexteritas multos illi amicos, & clientes subduxerat. Conuenerat inter Condæum, & Ducissam Ceuurusę, vt Contio fratri Condæi filia ipsius Ceuurusæ denuberet: cui promisso satisfacere recusauit Condæus; cùm permotus querelis Longauillæ ipsius sororis, (quæ Ceuurusam hoc matrimonio sibi anteponi dolebat) tùm rei familiaris instigatus iacturâ, quæ permagna cótingebat, si Cótius, inito matrimonio, suam bonorũ partem hęreditariam ab illa Condęi seduxisset). Ceuurusa se deludentem indignata Condæum, vltionem anhelans, affines suos, & consanguineos ab illo in Regias partes diducit: Coadiutorem etiam diuellit.

Ad hunc quãuis Condæi libertas plurimũ spectaret; nunquã tamẽ potuerunt res suæ illis Cõdæi coalescere; imò ista vnio tãtis Coadiutoris in Condęum procurata beneficijs, in apertum degene-

gene-

generauit dissidium. Autumabatur nempe nō Principum amore, sed Mazarini odio ductum in eorum liberatione Gondium desudasse, cui non ignorabat exilium Cardinalis appendi.

Gondij destinata vna Regina felicitare poterat; illum nimirum exoratâ à summo Pontifice purpurâ decorare. Veruntamen, cùm ad has gratias sibi conferendas in publica quiete perducere Reginam nequiuerit, postquam aduertit in tanta rerum confusione ope suâ illam indigere, à Condæo ad eam se conuertit, vt præsentibus officijs constabiliret, quod præteritis, rumor erat, corrupisse, & tantundem Reginę gratiam secundis negotiationibus demereretur, quantum aduersis abalienauerat.

Dux Longauillę quietioris vitæ spe illectus, vxoris consilia, & actiones Condæi detestatus, multique alij Principes à Condæi genio nimis prompto, & aspernante fugati, sincerè se Regis obedientiæ restituunt: quibus fulcris, dum destitueretur Condæus, innixa Regina auctoritatis robur sensim resumebat. Hęc supra insitam beneuolentiam eam producebat affabilitatem alliciendis animis factam, quę decori Regio pulchrè consociatur. Nonnullos speciosis verbis, alios promissis solidioribus pascebat. Et, cū, dictitāte prudētiâ, ac longo vsu, mentes rectas ab obliquis discerneret, inter vtrasque tantâ præcautione meabat, & consilia sua tali moderatione

pro-

prodebat, vt prodi non posset. Interea, cùm maior Regis ætas appropinquaret, omnium erant animi in eam diem suspensi, quâ facultas, quæ Principibus deperibat, Reginæ exoriebatur. Vnde multi ex refractarijs ipsius auctoritatem, quę breuì summum vigorem nancisceretur, venerabantur. Inter hæc militiæ Parisienses à portarum custodia se abstinebant, & Rex singulari alacritate venatum petijt, fidelium seruorum animos erigens, infidis, suspectisque depressis.

Condæus hanc Reginæ potentiam cœpit suspectam habere. Vnde Sanctum-Morum repentè abscedens diuulgat Aulam deseruisse, quia explorauerat maximam inde procellam contra ipsum excitari. Continuò vulgatum est recentem carceris memoriam, & conscientiæ stimulum discrimen verè non imminens Principis menti offudisse: iustum pauorem ingentem fuisse sollicitudinem: Remotiora pericula impendentia ex propinquo vidisse non sine causa sibi metuentē. Condæum apertè insimulare videbatur mora, quam Hispani in Astnęi Ciuitate trahebant, cum eos nunquam aut bonâ veniâ dimisisset, aut renitentes armis insectatus esset: quod illi haud difficile euadebat, Citadellâ pro se stāte: suis etiā iussibus audientes Copię, Regio se immiscere Exercitui abnuebant; vnde rumores varij de ipsius in Hispanos propensione diffamabantur.

Cardinalis Mazarinus, vt reditū suū in Galliā ex-

explanaret, Coloniæ degens pacis mentionem Hiſpanis iniecerat, quæ cum Fuenſeldagna Flandrię Moderatore non mediocri calore agitabatur, ità ſentiente Hiſpaniarum Aula; quando repentè (negotiatione ad exitum iam ſpectante) Fuenſeldagna Mazarini tractationibus aures occluſit. Vulgatum eſt, hanc ab Hiſpanis tractationem eis admodum vtilem ſupreſſam eſſe, quia Condęi Nuncij illuc ad fœdus percutiendum venerant, in quo magnarum rerum fundamenta iaciebant.

A Principe hæc palam refellente culpa diuturni incolatus, quem Hiſpani in Aſtnæi Ciuitate ducebant, in Regios Miniſtros retorquebatur, qui nullas vnquam Copias, vel à ſe rogati ſibi contribuere voluiſſent, vt hoc opus pręſtare poſſet; cùm alioqui ea Exercitus pars, quę ſuis iuſſibus pręſtò erat, Hiſpanorum pręſidio valido, & munito hinc eijciendo non ſufficeret.

Cauſam, quę Condæum iuſſit Pariſios deſerere, per codicillos Parlamento ipſe expoſuit: videlicet omnia ad Cardinalis reditum diſponi: Mercurij Ducem intimiora arcana Coloniam detuliſſe: Aulam, licet Mazarino vacuam, ipſius tamen artibus inquinari: Tilleriũ, Lionnã, & Seruientum diuturnâ aſſuetudine Mazarini dolos combibiſſe, & nunc in conſilio Regis præpotentes omnia ad illius arbitrium attemperare: præſentem eſſe abſentis Mazarini Auctoritatem:

in-

insidias contra ipsum tendi: tutum sibi non patere ad Regem accessum: hunc iniuisse ab Vrbe discessum, vt propriæ incolumitati consuleret: alienam gestare se à tumultibus mentem, nihil deuiantē ab obsequio, & seruitute, quam olim Regi professus erat: Ciuitatis incolatum resumpturum, cum cessarent insidiæ, & securus in ea degere posset. Contius, qui fratris querelas Parlamento deferebat, addidit Ciuitati, & Aulæ fratrem restituere se non posse, quin priùs hi tres Ministri, Tillerius nempe, Lionna, & Seruientus relegarentur: ex istorum exilio illi securitatem reduci.

Cap. XIV.

Acta in Parlamento. Parlamento pro Condæo apud Regem supplicanti responsio à Rege facta.

1651.

OCTAVA Iulij, Parlamento sedente, Protopræses luculentâ oratione ostendit vanum fuisse Condęi timorē: Aliquid contra ipsum intentare non somniasse quidem Aulam: non debuisse suspicionem aeream, & futilem solidas querelas facere, & vniuersam Galliam armorum timore concutere: his motibus bellum ali-

aliquod ciuile portendi. Belli ciuilis nomen præsentis Contij aures, & mentem vellicauit euestigiò respondentis Condæo fratri nihil antiquius esse Galliarum quiete, & Regis obsequio: significationes iam tantas suæ fidelitatis prompsisse, vt non vacaret eas recensere: nimis fœdam hanc esse notam, quæ eius honori à primo Præside imprimeretur: debuisse ab illo suos diligentiùs expendi sermones, qui Sanguinis Principum decus attingebant.

Protopręses acri responso nihil omninò permotus, ei retulit illius non esse se dicentē interpellare: Vnum duntaxat Regem posse sibi ex ea sede, quam occupabat, loquenti silentium indicere; alijs non licere: Nihil noui in sua oratione Senatui attulisse, cùm nondum exoleuerit eius Maiorum memoria, qui Galliā sus, deque verterunt. Contius iam calens secundò perculsus efferbuit, vt diceret se extra eum locum illi probaturum quantum excesserit in Sanguinis Principe malè habendo. Protopræses respondit sé nullo pauore duci. Vniuersus Senatus Contio obstrepuit.

Molè vltrà sexagesimum agebat annū. Effęto corpore animus viuidum robur seruabat. Consuescit in multis animi vigor cum ipso corpore deflorescere; ità vt strenui iuuenes pauidi sen es euadant. Primo Pręsidi senectus animum aduersùs terrorem confirmauit. Dandum hoc

magnanimitati, quæ, cùm virtus fit, nefcit decrefcere, nullifque membrorum debilitatibus fubijcitur. Virtutes ftrenuis hominibus innatæ cum ipfa ætate latiùs propagantur. Inter maximos viros illorum temporum hic mihi videtur commendabilis; animi fortitudine, prudentiâ, fapientiâ, & iuftitiâ. Nullam fibi factionem prçter Regiam conftituit: omnes Principum furores, & Parlamentariorum ferocia confilia auctoritate refrçnauit; & foliditate argumentorum infregit. Auctoritas ipfius Aurelianenfis Ducis auctoritati aduerfabatur, & par illi ftabat. Vir neceffarius illâ tempeftate ad fouendam Regis potentiam admodum attritam. Omnes eum venerabantur: nullus iniuriam illi intentare aufus eft. Beneficium, quod potiùs debet referri acceptum ipfius integritati, quàm potentiæ. Hominum æquitas quamdam maieftatem præ fe fert, quæ petulantes deterret, & adigit officio.

Parlamento lamentationes Condæi Reginæ deferenti refponfum eft: vlteriora beneuolentiç pignora huic Principi à Rege dari non poffe, qui non modò ipfius defiderijs non repugnauerat, fed illa Præfecturis, honoribus, pecunijs farferat. Terrorem panicum illius mentem obfediffe, dum inania, & à nullo unquam excogitata fibi fingeret. Tillerij, Seruienti, & Liónç fedes, quas apud Regem mortuum impleuerant

uerant, fidelem, & inueteratam illorum seruitutem explanare. Subditos nullius conscios peccati tot laboribus, & incorrupto seruitio benemeritos nefas esse damnare. Auctoritatem Regiam perijsse, si nullius operâ vti posset, nisi eorum, qui Condæo placerent.

Inter has contentiones Parlamentum obtestatum est Aurelianensem, vt arbitrium inter Aulam, & Condæum suscipere vellet. Aurelianensis excusauit operam à se iam sine fructu præstitam, asserens huic causæ non defuisse: multa exposuisse & Reginæ, & Principi: Sed partes in sententia adeò obduruisse, vt nihil sui labores profuerint. Iterum obtestantibus respondit, vt huic ordini, & sibi satisfaceret, fortiores conatus adhibiturum. Varijs propositionibus vltrò, citròque productis, Regina (quæ consiliario vtebatur tempore, vt omnia belli ciuilis germina eradicaret) Condæi pertinaciæ, hæc tria propugnacula adhuc Regium consilium obuallantia quassare contendentis, cessit. Tres hos Ministros (quod nimirùm fidi, & validi in consilio erat) dimouet. Tillerius, Seruientus, & Lionna Regis abdicati seruitio suam se domũ conferunt.

Deinde Parlamentũ, acceptâ à Regina fide, vadis Condæo extitit nihil contra ipsum Aulam molituram esse: ad placitum, & tranquillè Parisios regrederetur. Regreditur: Parlamento

gra-

gratias agit, Reginâ, Regeque non aditis. In publico Senatu perstrictus à primo Pręside monetur grauiter peccasse, quòd priùs inuiserit Parlamentum, quàm Regem; afferente nihil aliud Parlamentum esse præter Regiæ speciem Auctoritatis: debuisse priùs Solis faciem venerari, quàm radios. Fatetur errorem Condæus, & promittit, se non discessurum, quin Regem reuereatur. Promissum fallit ante Luparam sæpiùs, insalutato Rege, pertransiens. Tandem Aurelianensis eum ad Regẽ pertraxit: sed propter offensarum recordationem, quæ refricari dolentiùs ab aspectu solet, amorè mutuo animorum torpente, visitatio parùm grata succedit. Hinc Condęus cœpit in suis Prouincijs manum facere, pecuniam cogere, Arcium municiones augere. Quæ omnia ab ipsius fautoribus, nec non ab Aurelianense ad timorem aduentus Cardinalis Mazarini reijciebantur; vt scilicet se contra aduentantem hostem muniret. Verùm alij astruebant hunc pretextum auidè his vocibus ali, vt copia sibi fieret impunè ea comparandi, quæ amplum confirmare possent imperium, ab impressionibus tutum.

Non modò in Gallia, sed in tota Europa satis constans erat hominum sententia à maiore Rege Cardinalem reuocatum iri: quia non decebat illam Maiestatem tumultuantium arbitrio circumagi. Vtile quoque, & gloriosum euadebat

debat eã abolere opinionẽ, quę exterorũ mẽtes insederat: in Gallia innocẽtes puniri: inibi fidelẽ seruitutem calamitosam accidere: alienigenas virtutes opprobrio, & ærumnis rependi. Sed Condæo non licebat Regis voluntati frænos inijcere, & rebellare; quia suspicabatur, ne ipsius desiderijs obsequens esset. Immò hi tumultus, & Condæi minę vrgebant puerum Regem; vt Cardinalem ad ferruminandum consilium aduersùs Principem præpotentẽ citissimè ad se reduceret. Hæc tamen concepta Regis sententia Mazarinum restituendi Hispanis, & Condæo dicebatur arridere, quorum vnis amissa repetendi, alij imperij condendi conferebat opportunitatem.

Hæc in Condæum passim vulgata ipsius operationum propugnatores, & amici oppositis rationibus diluebant: asserentes necessitatis vinculo Principem agi, & ad præcipitia, in quæ ruebat, inimicorum violentiâ trahi: Pignoribus fidelitatis tantis circumfundi, vt in dubium verti non posset, quin paratus esset ad vitam pro Regis seruitute toties hostibus obiectatam denuò liberaliter deuouendã: A defectione supra omnes vtiles Regis seruos torqueri, & cũ aduersa fortuna grauiter expostulare, quòd inuito adeò execrabilẽ inurat notam; sed industriâ, & acerbitate inimicorum in illum calamitatis gradũ relapsum esse, vt perniciem nequeat pręterirę,

O nisi

nisi ad hostes transeat, vt quam securitatem apud Gallos Sanguinis Princeps , Regis consanguineus ,tot insignitus trophœis desiderare cogitur, apud Hispanos offendat.

A Cardinale Mazarino excelsum , Regi vtilẽ, Galliæ necessarium , hostibus formidatum Principem,in vinculis,minore Rege,cohibitum,satis, superque eruditum fuisse , ne incolumitatem suam huius hominis fidei submitteret. Mazarini ad Aulam reditum , Condæo inibi degente, idem planè esse , ac carceris manes menti iugiter pauenti offundere. Nunquam defuturas causas, quibus à Ministro inuisus prægrauetur ,si olim post tot victorias superfuerint. Acerbius ipsa morte esse assiduos inter fluctus iactari , ac precariam libertatem , & vitam exigere : Egregijs factis , & gloriosis operibus non posse vexationes rependi. Certò Cardinalis Mazarini ad ministeriũ restitutionem in maiori Regis ætate Cõdæo , vel fugam indicere , vel exilium decernere. Quibus præmissis deducebant à Principe Hispanos sectante criminosa tela in Regem non eiaculari , quæ ad Mazarinum detorquebantur , nec posse perduellionis peccatum illi animo adscribi, qui obedientiæ pronus salutem suam ab aduersario sine intermissione appetitam hostilibus armis tueretur.

Cap.

Cap. XV.

Rex apud Senatum perduellionis Condæum insimulat. Altercationes Condæi, & Gondij in Senatu.

1651.

REGINA, cùm satis exploratã haberet Condęi defectionem, sollicita erat inuestigãdi modũ, quo illa Parlamento, & Populis constaret; ne simulatis obtenta pretextibus, vel obedientioribus, & Reginæ imperio audientibus imponeret. Tunc ferebatur, Gondium ratum se maximum emolumentum Gallię præstaturum, cũ sibi notũ negotiationis ordinem fideliter depromeret, Reginæ exposuisse; quòd quamuis varij de se rumores iuxta interpretantium genium promanauerint, pro certo haberet Maiestas sua se Regis commodis semper hærentem de obedientiæ orbita nunquam deflexisse: cuius fidelitatis vt luculentum produceret experimentum, aperiebat Maiestati suæ Condęi Principem tractationes Gallię, & Regi perniciosas cum Hispanis sanxisse, quarum seriem Parlamento, vel ipso aduersante Condæo professurus erat. Protulit etiam scriptum, in quo continebantur fœderis capita singillatim exarata.

Verba Gondij maximâ consolatione Reginam affecerunt; quę illas illuminabant tenebras, circa quas multi cęcutientes, aut rerum imprudentes potuissent errare. Meruit Gondius Reginam purpuræ splendorem illi prouocare, qui ænigma tam collectum enodauerat. Consultum fuit, an euestigiò inijciendæ Principi manus essent, cui deliberationi obstabat fides à Rege Parlamento data: deinde periculosum erat in Ciuitate factioso referta populo carcerem intentare Principi amicorum multitudine stipato. Quare æquius, & tutius visum est Parlamentum de his rebus a Rege doceri, vt illud decerneretur, quod iustitia suaderet.

Parlamēto à Rege Luparā accersito, scriptū Regis loquētis ab à secretis promulgatur: quāti videlicet fecerit Rex Condæi Principem, quot locupletauerit beneficijs: Prouinciarum nimirū, pecunię, dignitatis immensum contulisse; vltimò Seruientum, Tillerium, & Lionnam dimisisse: priuasse se optimis consultoribus, vt à Principe non prætextus modò, sed vmbras amoueret. Quę gratiæ induratum pectus non emolliuerunt: cùm notum esset Maiestati suę Principis consilia quotidie duriores deliberatiotiones instruere: illi singulis hebdomadis à Rege Catholico, & Archiduce Leopoldo epistolas tradi, quorum tabellarios ipsius milites Cameracum vsque prosequentes accessum, & recessum

cessum ijs tutũ præstabant: munire arces, quarum gubernationes impetrauerat: copias, quibus moderabatur, à Regijs seponere, & demum Regij dominij conuulsionem agitare.

Licet postulationes à Rege ꝓductæ vlterioris indigę probationis nõ viderẽtur; Senatus tamẽ cẽsuit (antequam ad vota discederet) eas intensiùs elucescere. Hoc Principis Sanguinis conditioni dabatur, de cuius fide erga Regem propè nefas erat ambigere. Ideò à certissimis indicijs grauissimi disquisitio criminis inauguranda. Ad Gondium spectabat hæc clariora lumina proferre. Decimâ nonâ Augusti in Senatum ambo coeunt. Princeps obtulit schedulam ab Aurelianense scriptam, qua Dux illius testabatur innocentiam. Deinde aliud diffusius scriptum legendum curauit, quo ipse obiecta oppositis rationibus infringebat crimina. Quibus perlectis, acerbè in Coadiutorem inuectus, eum increpuit, quòd violentarum auctor deliberationum esset, exemplumque attulit consilij ab eo olim prolati, vt Ciuitas contra primum armaretur Præsidẽ ad sigilla à Regina ei data extorquẽda. Gondius has voces pari etiã sono refutauit. Quibus exemptus altercationibus dies consultationem ad vigesimam primam eiusdem mensis prorogauit.

Ad constitutam diem cum armatorum numero ad Parlamentum Princeps accedit. Gondius

Principis aduentu, & militari apparatu nequaquam perterritus eòdem conuenit multo maiori amicorum robore vallatus. Reus ille, accusator iste, qui paulò antè in eadem Aula admodum frequens omnes Consiliarios de Condæi innocentia interpellarat, vt vota illi compararet, ad eundem è carceribus educendum.

Non puto nec promptiores, nec maiores mutationes vllo vnquam tempore animaduersas esse, quàm in illis Parisiorum tumultibus obseruatę sint. Pauci in jisdem partibus firmi: ferè omnes amicitiam in hostilitatem, & inimicitias in studium bis, terue commutarunt. Nulla sanguinis affinitas, nulla antiqua necessitudo ducebatur: commoda rebus potiora omnibus erant: suæ quisque in illa rerum circumuolutione studebat fortunæ: cætera negligebantur.

Coactum Senatum Condæus primus edocuit ignotos homines ense, & paruis sclopetis instructos Palatium compleuisse: sibi comites hæsisse quidem amicos quosdam nobiles, qui vltrò se propemodum repugnantem secuti erant; cæterùm nescire, quid incogniti vultus animo molirentur. Senatores vehementer indoluerunt, sacrum, & venerabilem locum sceleratis armis temerè pollui. Vnde ex Parlamenti decreto quatuor Consiliarij cum Gondio, & Rupifocaldio Principis Condæi nomine ad purgandam gladiatoribus Aulam processerunt. Attentatum sca-

ſcabroſum, & periculi plenum euaſit. Gondius ab vno ex ſatellitibus Condæi propè interfectus eſt, qui ſtricto pugione inopinantem petebat. Tandem euacuato Palatio, ea quoque dies iam prouecta cœptam præcidit deliberationem.

Parlamentum obſeruans quanta manerent Galliam diſcrimina [bellum ciuile ineuitabile, cui non ſolùm vniuerſum Regnum, ſed ipſa Lutetia in primis ſubijciebatur] rogat Aurelianeneſm Ducem, vt denuò ſe medium inter Condæum, & Aulam faciat. Nam Regina, etiamſi iuſtæ cauſę ſuppeterent ad Ducis arbitrium excludendum: attamen pacis compendio permota, multa illi integra permittebat; nec Condęo iuſtis de cauſis licebat ab Aurelianenſis ſententia diſcedere, cuius vno adminiculo machinarum ſuarum baſis condebatur. Dux ſine cunctatione hoc oblato munere ſe onerat. Principe adito, ſategit, vt eum ad Aulam reduceret; cuius propoſitum expugnare nequiuit, identidem repetentis ſuſtinere non poſſe Regis præſentiam ſe rebellionis crimine prementem; niſi oppoſita illius declaratio inflictam abſtergens maculam precesſiſſet.

Dux Regem, & Reginam facilè exorat, vt ad Parlamentum alios mittant codicillos, qui precedentes Condæum rebellionis inſimulantes aboleant, ipſumque bonum, fidelem, & amicũ promulgent. Quibus actis, nunquam voluit

Condæus se Regi sistere; Imò ipsâ Regiæ festiuitatis die, qua Regē pubertatē exuentem Galliȩ leges maiorem dixerunt Equitatui non interfuit: duntaxat epistolam ad eum dedit, qua illi felicem diem gratulabatur, excusans inimicorū suorum fraude, (qui se Maiestatis postulauerant) â debito obsequio prohiberi.

Finis Libri Tertij

VARII EVROPAE EVENTVS COMPENDIARIè DESCRIPTI.

LIBER QVARTVS.

Cap. I.

Rex Maior à Parlamento declaratur.

1651.

PVPILLAREM ætatem, quę decimo quarto definitur anno, leges Gallię suis Regibus ad decimum tertium coarctant. Consonum est Regibus [quos Deus Populorum parentes creat] corporis vires, & rerum cognitionem citiùs, quàm alijs pubescere. Ludouicus decimus quartus Regni legibus innixus septimâ Septembris anni millesimi sexcentesimi quinquagesimi primi numeroso, & superbo equitatu (qui dicitur omnibus anteactis Regum simili munere defũgentium præstitisse) ad Parlamenti ędes processit. Inibi suam implens sedem, quam Galli lectum iustitię vocant, fatur se ad Parla-

la-

lamentum venisse; vt huic significaret, decreuisse iuxta Regni leges suę ditionis administrationem suscipere, quam, Deo aspirante, iustitiâ, & pietate instructam fore sperabat.

Magnus Cancellarius, vt moris est, vltima Regis verba eleganti oratione continuans Ludouici decimi tertij gratam renouauit memoriã, illustria facta, & egregiam memorans administrationem. Hinc ad præsentem Regem deflectens, indolem tot virtutibus saturam concelebrauit: quod ipsius naturæ referri debebat acceptum, nec non educationi, cui tantâ charitate, diligentiâ, & studio Regina incubuerat, vtique insistens, vt ipsius mens literis, scientijs, & bonis consilijs imbueretur. Laudato deinde Aurelianense Duce, renunciauit Parlamentarijs Regem officia, quæ quisque possidebat, eisdem rata facere, eosque Iudices suorum Populorum constituere. Tandem rursùs ad Regis virtutes conuersus, postquam audientium pectora excellentis moderationis spe compleuit, diuino quodam afflatus spiritu prædixit hunc Regem Galliæ miraculum, fœderatorum spem, hostium futurum terrorem.

Regina se leuiter Regi flectens ait nonum decurrere annum, quo ipsius educationem, & Regni administrationem procurabat: ad Diuinam referre Omnipotentiam, suos labores hunc felicem sortitos exitum esse, vt ad hanc ætatem per-

peruenerit, quæ iuxta Regni leges res ſuas moderari illi permitteret. Ius datum ei libenter remittere, dum ſperaret Deum prudentiam, & vires inſpiraturum illi eſſe, quibus Populos ſuos moderato poſſet regimine felicitare.

Rex reſpondit pro pignoribus pluſquàm materni in ſe amoris, & tot conſumptis laboribus gratias ei reddere: ab ea autem adhuc contendere, vt optima ſibi inſtillare conſilia perſeueraret, quam ſecundùm ſe conſilij caput conſtituebat. Surrexit deinde Regina, vt cum veneraretur. Rex quoque ſurgens procumbentem oſculatus ſuſtinuit. Omnes deinde Principes, Duces, Pares, Laici, & Eccleſiaſtici humili veneratione fidelitatem profeſſi ſunt.

Protopræſes eleganti orationis ornatu ea reproduxit capita, quę magnus Cācellarius attigerat. Omnibus ſolemniter peractis, duo promulgantur edicta, quorum vnum Dei nomen imprecantibus, aliud ſingulari digladiantibus certamine, quod Galli duellum vocant, meritas pœnas deſignaret. Rex comitatu, quo venerat, eodem redijt.

Cap. II.

Constitutiones Regis maioris. Oratio Marchionis Castrinoui ad Regem. Eiusdem responsio.

1651.

VSQVE dum intricata produximus. Inerat Reginę auctoritas, cuius Parlamentum, & Principes suam sibi partem arrogabant, quę inter tot manus distributa lacerabatur potiùs, quàm solidaretur; vnde deliberationes infirmę, parùm stabiles, & litigiosæ. Quare ad id temporis mirabilis fuit Reginę prudentia, & vigor, quæ multa constituta, quamuis a Principibus oppugnata, intrepidè sustinuit; talique industriâ, & verendâ maiestate in dispensanda auctoritate Regia vsa est, vt videretur tota semper ex se vna pendere. Nunc plana res est. Rex maior factus, quod suum erat, ab omnibus recollegit: quantum Regia patebat Auctoritas, in se vno circumscribebatur. Licet adhuc inuenirentur, qui teneram ætatem contemnerent; vel minimum auctoritatis nemo illi iustè surripere poterat.

Rex Auctoritatis recuperatione obfirmatus cœpit e vestigiò consilium, quod sublime Galli

vocant

vocant, digerere: fidos homines adhibere: dubios propulsare: Marchio Castrinoui, & Vetusuilla reuocantur: Sigilla primo Præsidi, vt iam tùm Regina decreuerat, conferuntur. Chauinius exigitur: Pili facientibus Rege, & Reginâ, an benè, vel malè Principes has mutationes sentirent. Scripsit quoque Rex Marescalco Aumontio, vt Condæi copias cum reliquis cogeret: & quando hoc abnuerent, in eas, tanquam in hostes declaratos, insiliret. Quod extemplò, & intrepidè patratum est. Fugatæ copiæ se Clermontium recipiunt. Contius, & Nemorosius Parisios deserentes vniunt se Condæo, qui iam ad bellum apertum prosiluerat, & partim vi, partim insidijs multas Vrbes à Rege seduxerat.

Marchio Castrinoui obseruans formidabile ciuilis belli principium graui, & speciosâ oratione Regem aggrediens ostendit quantum hostem Maiestas sua sibi desumeret, Principem nimirũ Condæum tot facinoribus militaribus clarum, vniuersâ Galliâ concelebratum, strenuos ad se belli Duces allicientem, tum ipsius virtute excitos, tum auro Hispanico, quo affluebat perductos. Quod magis mentem suam vrebat, esse obtentum, quo eius arma Princeps induebat, plausibilem, & plerisque subditorum peracceptum; exclusionem videlicet Cardinalis Mazarini, de quo iam ferebatur regressum in Galliam adornare. Ante mentis oculos sibi poneret Maiestas

ſtas ſua Aurelianenſem Ducem, Parlamentum, omnes Principes, vniuerſam Galliam ad hos nũcios turbari; & iam ad arma reſpicere, quibus iſtius viri acceſſũ adeò inuiſum, & formidatum propulſent: Si omnes iſtę opes Condeo, & Hiſpanis acceſſiſſent, ſe Maieſtati ſuę admodum timere, & rerum exitum formidare. His præmiſſis neceſſarium inferebat epilogum Cardinalem æternùm proſcribendi; vt amotis ſuſpicionibus iſtius reditus vniuerſos Populos conſolaretur: Principem amicis, & prætextibus exarmaret, & ad pœnitentiam ſine ſanguinis effuſione perduceret.

Exhibuit exemplum HENRICI IV. qui à Prouincialibus rogatus, vt Gubernatorem, quem improbabant, amoueret, illicò exoratus fuit; ſapienter proferens velle ſe potiùs tantillum ſuæ auctoritatis, quàm Prouinciam perdere.

Hic diſcurſus diuerſis hominum interpretationibus emanauit in vulgus. Aſtruebant multi nullo oblitam fuco hanc Caſtrinoui locutionem eſſe, commendabilem referentem politicen, & fidelis ſeruitutis ſapientem obſequium, ac ſinceritatē, dũ ſuò enuclearet Regi tot impendentiũ remedia calamitatum, quæ nemo ex domeſticis audebat indicare, licet illa lucùlentiſſimè parerent. Monarchiam in abrupto ponere, vt vnius hominis vindicetur auctoritas: Regem, & vniuerſum

uerſum Regnum tantis implicare diſcriminibus, vt Mazarini reditus adornetur, nequaquam redolere prudentiam. Quod facilius poterat præſidium, nullo modo refutandum, proponi, quàm vnius hominis proſcriptione tot præparatis malis defungi?

Alij ingraueſcentem Caſtrinoui carpentes ætatem autumabant frigefactum pectus vegetarũ deliberationum potens non eſſe: extinctum animi vigorem imagini periculorum ſuccumbere: tremefactam ſenio mentem non ampliùs valere ſolida, & laborioſa agitare conſilia; ſed primo diſcriminum impulſui decedere.

Iudicarunt nonnulli callidum ſenem Principibus odioſum, in miniſterij vertice ſedentem, oratione publicum bonum, & Regis commodũ prætexente anniſum eſſe Principibus placere, & ſublimem auctoritatem, quæ aduenienti Cardinali deſtinabatur, ſibi, Cardinale repulſo, conſtabilire.

Rex vnicâ, ſed generoſâ, & magnanimâ reſponſione Miniſtri orationem, vel artificioſam eluſit, vel timidæ obuiàm iuit, vel cautæ ſatiſfecit, inquiens, vſque dum nihil magis auctoritati ſuę offeciſſe, quàm conceſſiones: ex iſtis Principes ſemper ſibi gradum ad exorbitantiores petitiones paraſſe: prægreſſos errores à minori ipſius ętate excuſari: nunc ſe maiorem doceri à pręteritis, ne facilitate neruos imperij reſcinderet

ret: fas sibi esse leges dare, alijs accipere.

Cap. III.

Condæi apparatus. Rex, & Regina eum insequuntur.

1651.

CONDÆVS, vt arma rationibus cohonestaret, & populorum animos obligaret (quorum inclinatio præcipua erat suorum motuum basis) libellum ad Regé datum edidit, his inscriptum sensibus: Regis voluntatem pessimis Ministrorum consilijs occupari; Mazarinos esse omnes, qui viam ad Cardinalis reditum sternebant, à cuius aduentu calamitates Galliam inundaturę erant: hactenus nullum infestiorem hostem Cardinale expertos esse Gallos, qui non minùs auro inhians, quàm sanguini, omnia exercitibus permiserat, vastitates, rapinas, expilationes: ità vt multoties Regij milites peiùs eius subditos, quàm hostes habuerint: ad arma se accinxisse, vt tantam perniciem, & ruinam adeò imminentem à Gallorum ceruicibus auerteret.

His constitutis, & confirmatis amicorum animis, Monterotundo vxorem, & filium collocat: Contio, Nemorosio, & Ducissâ Longauillę Aua-

Auarici Biturigum relictis; cuius Ciuitatis occupatio integram Biturigum Prouinciam illi vindicabat. Ipse cum Duce Rupifocaldio Burdigalam appulit, Regina tempestiuè literas ad Burdigalenses dederat, quibus monebantur, ne Condęum perduellionis crimine notatum admitterent: ni in pristinas bellorum calamitates voluissent relabi. Multi ex ciuibus, vel metu noui belli, vel iussuum reuerentiâ adacti censebant claudenda ostia, & à mœnibus arcendum Principem esse. E contra plerique in Principem, & seditiones versi, quorum nondum condignas pœnas luerant, maxima cum lætitia portas aduētanti recludunt. Vrbem ingressus Princeps literas patentes multis Legatis dispensat ad nouas legiones conscribendas: in Hispaniam mittit, qui tractatus cum illo Rege ab ipso inchoatos obsignent, quorum summa hæc erat: Rex Principi penderet quingenta nummorū millia: Classem Garumnæ immitteret, quæ Burdigalam appropinquaret, si opus esset: nulla pacis mentio sine Principis fieret consensu: nec Princeps sine Regis Hispaniarum permissione cum Gallię Rege transigeret.

Rex, & Regina, totumque consilium sensit hunc hostem nouum, & formidabilem (anteq̃uā inualesceret, & opes suas confirmaret) insectandum esse. Parisijs Auaricum digressi solo nominis terrore ipsum Contium cum toto suo co-

mitatu fugant. Licet hìc aliquandiù deplorare infelicitatem illorum temporum, ad quas Galliarum Regina, & Rex procellosis turbinibus impulsi allidebantur. Regina duos ante annos eandem Guiennę viam presserat, cùm Principes carceribus attinerentur. Mulier longissimum iter improbis emensa laboribus, vt tranquillitatem sibi, Regnoque compararet, Burdigalam magnis itineribus decurrerat: Burgundiam, Normanniam adiuerat: tumultusque vndique subortos pacauerat; ouans Parisios cū Rege infante, & pupillo reuersa (dum sibi ex itineris felicitate ominabatur quietē) derepētę Parlamēti decreto Principes educuntur carceribus, & subactę Prouinciæ ad pristinos restituūtur tumultus. Virtute, & industriâ periculis defuncta, malitiâ subditorum in grauiora relabitur.

Modò eadem illi premenda vestigia maiori euentus ambiguitate: nam tunc Duces Condæi, ipso captiuo, debellandi erant: nunc idem ipse Princeps manu impiger obstabat, & munitus cōsilio, summā rerū administrans. Rex quidem maior, sed ætate adhuc imbecillâ longum iter, & difficilia belli exantlanda sine Matris ductu suscipere nequibat. Quare Regina ad arduum patrandum facinus se disposuit, ad quod rarò vel ipsi Reges adulti se accinxerunt. Immensæ res offerebantur superandæ, quarum vnaquæq; quācūq; aliā mulierē deterruisset. Perpetuâ mutatione

tionę

tione locorum aeris ferenda erat diuersitas, quæ plurimùm valetudini officit: ipsaque itineris longitudo, cui per quamcunque grauem tempestatem insistendum erat, nec pluuijs, nec inundationibus parcendum, nec calori, nec frigori aliquid dandum: dies, noctesque, si casus peteret, incedere: Populorum calamitates, & voces vexationem deplorantes solari: fideles animare: perduelles exterrere, & prosternere: ipsa armorum subire pericola: animum ad omnes epistolas, ad omnes nuncios, ad omnes tabellarios suspendere, an perditas, an restitutas res afferrent. Quodcunque fœminile pectus vel sola discriminum cósideratio (quæ in mulieribus ardentissima est, semperque sibi infelicia prędicit) fregisset. At Regina sexus imbecillitatem morum probitate, & rectitudine conscientiæ vindicabat: plusquàm viriles circumuoluebat cogitationes. Spei plena, metus ignara præsumebat felicia, quæ non verebatur à Deo iustissimæ causæ arbitro impetrare.

Minùs calamitosa Regis erat conditio: nam florenti, sano, viuidoque à teneris annis immisceri laboribus gloriosum, & vtile euadebat, ærumnosa tamen vtriusque contemplantibus videbatur fortuna: Matrem in ętate iam vergenti, Reginam quieti, non erroribus, & profectionibus innutritam; & puerum Regem inter Aulæ mollitias educatum, vastas Regiones peragrare,

ad rebellantes Populos iter instituere, inter armorum strepitus, & discrimina longos viarũ tractus emetiri. Ad tolerandas ærumnas profuit Reginæ olim voluptates spreuisse, quæ muliebris animi vigorem, & mentis lumina solent extinguere. Regem iuuit ab Aulę blanditijs secedere, & aduersùs pericula animum indurare. Iter conficiunt triumpho simillimum. Prouida fuit, non iniqua fortuna, quę eos ad tot victorias consequendas, quot fixerunt gressus, perduxit. Auarici exemplum tota Regio Biturigum consequitur. Hìc armorum Præfectum Rex nuncupat Comitem Arcurtium. Contius, & Nemorosius, qui ab Auarico Montemrotundum petierant: verentes, ne ab armis Regijs obsiderentur, hinc abscedunt, & Burdigalæ refugiũ quærunt. Arcurtius Pictauiã pergit, totâ Prouĩciã suis conatibus fauẽte.

Cap.

Cap. IV.

Condæus Burdigalam ingreditur. Ipsius expeditiones militares. Ad Coniacum funditur. Rupellæ Turres à Regijs expugnantur.

1651.

AVCTVS Condęus quatuor hominum millibus, quos Classis Hispanica in Burdigalę continentẽ exposuerat, Burgum proximam Vrbem occupat, munitq; : mox Santones inuadit, & Santono Metropoli Ciuitate potitur. Hinc Coniacum adoritur: quæ Ciuitas à nobilibus Prouincię, qui eam propugnaturi intrauerant, tandiù defenditur, donec Arcurtius decimâ quartâ Nouembris cum suis copijs superueniens in obsidentes irruerit. Ij, occupato Suburbio, domibus, & extructis munitionibus protecti diutiùs inuasionem Regiorum sustinuerunt; sed exilientibus Præsidiarijs à fronte, & à tergo perculsi ad vnum vel cæsi, vel capti sunt. Hæc clades, quæ non plùs, quàm mille homines Condęo ademit, vniuersi Exercitus animos emasculauit. Primum fuerat suorum armorum attentatum, quod à vulgo cæteris diligentiùs perpenditur; cum experimento comparatum sit,

vt plurimùm finem principijs congruere. Aduersa quoque æstimabatur fortuna. Auctus aquarũ ponte Carantono flumini inductũ soluerat: vnde Códæus suis laborãtibus, aquis impeditus, opem ferre non potuerat. Rebellium animus grauitate facinoris hæsitans, sicut prosperis sensim confirmatur, ita aduersis repentè prosternitur. Secundùm hanc pugnam Condęi miles animi alacritate remissâ nusquam Regijs restitit.

Comes Ognonus Gubernator Retæ, Broagij, & Rupellę ad Condęum rebellauerat. Rupellæ, [post celebrem illam oppugnationem à Ludouico decimo tertio peractam] muris exutę, ex tot munitionibus tres duntaxat Turres supererant, quę portus accessum protegerent. Rupellenses, licet à Gubernatore pressi, rem ad Regẽ trahebant. In his reuolutionibus, vnâ exceptâ Burdigalâ, cæteri Populi Regi cupiebant. Sed in Gallia sunt adeò solidę, & diuturnę Prefecturę, vt Ciues plùs à Gubernatoribus, quàm à Rege metuant. Hinc fit, vt sæpè formidatum Gubernatoris odium eos cogat Regis amorem altè recondere. Arcurtius à liberatione Coniaci expeditus Rupellam aduolat, vbi ex tribus Turribus duę, iuuantibus Rupellensibus, statim recipiuntur. Gubernator tertiæ [quę à Sancto Nicolao nomen trahebat] à Presidiarijs confoditur, mox ad Regem transeuntibus.

Cap.

Cap. V.

Rationes, quæ proponuntur Cardinalis Mazarini ad ministerium reuocandi. Ipsius reditus.

1652.

ADEO prospera armorum auspicia Maiestati Regię suum sensim restituunt nitorem, quem Parlamenti decreta, & Principum consilia decolorauerant, eò magis, cum videretur Diuina Prouidentia Regis causæ præstò esse, & rebellium audaciam crebris mulctare infortunijs. Veruntamen non poterant petitiones desciscentium æquiùs puniri, & Maiestati Regię pristinus vindicari splendor, quàm reuocatione Cardinalis Mazarini. Æquum erat turbas ibi desinere, vbi inceperant. Tot tumultus fuerant exciti, vt Cardinalis exploderetur, qui nisi ipsius reditu omninò sedari nequibant. Consonum erat illam maculam eluere, quæ Maiestatem fœdauerat: nimirùm expulsionem fidi hominis, & probati Ministri seditiosorum libidini dedisse.

Auctoritas Regia, quæ immensi ponderis est, pro leuissima in posterum non apud exteros solùm, sed apud subditos habebitur, si illi minus

licebit, quàm priuato. Nulli hominum prohibetur fidelis serui conductio, Regi vetabitur? iniquum est nobili, aut plebeio seruum, qui fidelem operam præstitit, non muneratum dimittere; Regi, qui perfectissimum offenderat à Patre moriente commendatum, imperabunt subditi, vt illum iniuriosè exigat, & eos designabunt, quos Regijs adhiberi curis velint? Nimis misera esset hæc regnandi conditio; & quis in posterum omnibus votis contendat suam Regi intemeratam seruitutem impendere, si ingenuè seruire crimini datur?

Cardinalem Mazarinũ Regno amandauerat Rex, quia ferebatur ipsius exilio exulaturas esse seditiones. Quid inde? Recrudescunt tumultus; quos denuò pollicentur Conspirantes sedatum iri, quotiescunque Tillerius, Seruientus, & Lionna ex Aula migrauerint, eò quòd isti Mazarini arcanorum Ministri proscribendi viderentur; quia non minùs Mazarinum, quàm eius cõsilia eliminare expediret. Succumbit Regina illorum desiderijs: ipsas plectit virtutes: priuatur incorrupto virorum consilio; quo tempore consilia omnia tradebantur corrupta. Innocentium pœnâ satisfactum est nocentium voluntati. Sed quorsum hæc? vt Regem fidis hominibus nudatum pecuniâ, viribus, auctoritate nudarent. Non persequuntur Mazarinum, Seruientum, Tillerium, Lion-

nam

nam : Regiam insectantur potentiam, quę quia horum consilijs inhærens firma stabat, fulcra deijciunt, vt pręparatis machinis arietata minùs resistat.

Quando prædicti Ministri Aulā deseruerunt, tumultus omnes in vna Parisiorum Vrbe circū-scribebantur, nunc post eorū exilium benè multa Galliȩ pars miscebatur. A Ligeri vsque ad mare suum Conspirantes propagarunt imperiū: Guiennam, Pictones, Santones, Bituriges, Monterotundum, Castrum Diuionis, Bellagardam, Campaniæ partem occuparunt: habuerunt delectum: prępotentem authorarunt Exercitum; ità vt iam non pes, aut brachium, sed iugulum Auctoritatis Regiæ prematur. Vnde opus sit Reginam cum Rege aduersùs rebelles iter flectere, & frontem fœminilem quidem, ac puerilem sed colendâ dominantis inscriptam Maiestate, hostibus formidabilem, Populis acceptissimam porrigere.

Hæ publicæ voces, & necessitates Regi incumbentes expulsos reuocandi Ministros consilium subdiderunt, speranti ipsorum aduentu reuersuram esse felicitatem, quę ipsorum discessu abiuerat. Præcipuus tunc temporis erat in consilio Regis Protopræses Molè, à cuius sententijs cùm nunquam abesset fortitudo, multi hanc magnanimam illi adiudicant deliberationē. Mazarino igitur mandat Rex, vt celeriter Aulam repetat

perat, Mazarinus quinque hominum millia à Duce Neoburgi, & Marchione Brandeburgico exauthorata ad Regis prouocauerat stipendia: quam manum in Galliam ducit; vbi iam Rex Gubernatoribus Arciũ limitanearum iniunxerat, vt aduenientem Cardinalem non modò comiter exciperent, sed commeatu, & omni re necessariâ iuuarent. Marescalcus Oquincurtius primus illi iungitur: Pontes occupat: vias, vbi transitus difficiles erant, munit: omnia præparat, quæ itineris lõgitudo ad sui securitatẽ deposcebat. Viã ingressus Cardinalis magnis itineribus sub Ianuarij initiũ Pictauiã pergit, vbi Aula morabatur. Rex, Dux Andegauensis frater, Princeps Thomas à Sabaudia, qui in istis reuolutionibus manu, & consilio semper Regi astitit, cęteri Principes, & Proceres Aulæ obuiàm illi processerunt tanto apparatu, vt hunc reditum superbissimum Mazarini triumphum fecerint: satis, superque tàm luculento testimonio purgantes relegationis infamiam, & dedecora Parlamenti edicta, probra, scriptaque admodum magnifico humanitatis officio abolentes.

Cap.

Cap. VI.

Parlamenti edicta contra Mazarinum. Rex ipsum protegit.

1652.

PRIMOS ad istius reditus Nuncios Parlamentum timore perculsum edicta renouat. Iusserat Parlamẽtum iam inde à Cardinalis relegatione, vt in ipsius regimen inquireretur: nullę tamen perquisitiones adeò exquisitæ, & summa cum diligentia inuestigatæ aliquod Cardinalis peccatum arguebant; potiùs laudes, & benefacta, quàm malam administrationem testes produxerant; imò Dux Longauillæ, qui Monasterij Nuncius extra ordinẽ pacis cõditiones agitauerat, interrogatus, an malitia Cardinalis pacis conclusionem morata esset [licet Cardinali inimicus] planè negauit. Nihilominus quò magis Mazarini administratio insons apparebat, vel Regis testimonio approbata, Parlamẽtum, & Mazarinum, & Regis Auctoritatem profligare eò impensiùs obstinabatur. Cardinalẽ reum sine criminum nota constituit. Quingentos mille nummos pollicetur illi, qui vel viuum, vel exanimem eum Parisios pertraxisset.

Ipsius

Ipsius Bibliotheca ex pulcherrimis totius Europę venditur, vel potiùs in infinitas manus dissipatur, ne rursus cogi posset. Ad summum omnia exequuntur, quæ reconciliationis spem omninò desperarent.

Regis consilium omnia quidem Parlamenti decreta alijs obiectis decretis irrita fecerat. Sed Parlamentum illud semper hac edictorum publicatione consequebatur, vt Populorum inclinationem vrgeret; eosque speciositate verborum, & vanâ spe onera remittendi, & pacis indipiscendæ ad bellum ciuile fouendum præcipitaret: qui, etiamsi tandem peculiaribus Principum, & Parlamentariorum commodis malum publicum enutriri cognouerint, diù tamen falsis obtentibus allucinati sunt. Parisijs licet multi Magistratus à Rege starent, Gubernator nimirum, Mercatorum Præpositus, & ciuilior Vrbis pars; quisquiliæ, & perditi homines, Principum, ac Parlamenti auctoritate subagitati, tutiorem rebellibus, quàm Regijs præstabant accessum.

Hoc vnum Regis causam semper iuuit. Gōdius malè conueniebat cùm Condæo: ideò multa constituta tardabat, & Aurelianensem Ducē quodammodo moderabatur, ne adeò sollicitè belli necessaria expediret. Sub hoc tempus Gondius tandem nominationem ad Cardinalatum à Regina consecutus erat: quare specie grati ani-

mi

mi Partes Regias Parisijs egregiè curabat.

Rex litteras misit ad Aurelianensem Ducem, quibus eum ad Aulam inuitabat: sed ille acri responso non veritus est Regem vulnerare: scilicet se cum omnibus Principibus vitã potiùs profusurum, quàm Mazarinũ in Gallia tolerare. Pertraxit Dux ad suas partes Parlamentum Languedochiæ, & meliorem Prouinciæ partem, quò pecunias Regias, quibus potitus erat, trãsmisit, vt militum delectus haberetur.

Cap. VII.

Dux Roanus à Rege deficiens Exercitum Regium contra Andegauensem Ducatum à Guienna pertrahit. Andium expugnatur. Res Guiennæ.

1652.

IN Guienna nouus Condæi miles aduersis prælijs consumptus, & insuetis laboribus accisus, nedum hostem tolerare, sed neque hyemis iniuriam pati poterat. Condæus hunc militem vltra Dordonam fluuium in hybernis collocat, vt temporis tractu vires, animũque reficeret fluminis altitudine ab hostili insultu protectus. Rex statim decreuerat vltra fluuium ducere, & veteranas suas copias victorijs alacres

alacres, & tempestatibus induratas in hostem languentem immittere, nec minimum spatium quietem aucupantibus dare, & eos vel impetu belli, vel aeris intemperantiâ, vel laborum improbitate exhaurire. Veruntamen repentinum, & improuisum infortunium faustissimi consilij executionem præuertit. Dux Roanus Andegauensis Ducatus Gubernator fidens exercitui, qui in Campania à Comite Tauano comparabatur, illinc videlicet posse se suppetias opperiri, nudat animum suum Condæo iam longè oppigneratū; à Rege rebellat, & ipsam Andiensem Ciuitatem secum trahit.

Quare Rex cogitur Copias, quas in subsidium Arcurtij contra Principem destinauerat, illuc compellere; ne vlteriùs repentinum malum serperet. Marescalci Oquincurtij, Comitum Brogliæ, & Naualię virtus hoc difficile negotium paucis diebus compendiosè finiuit. Nam Dux frustrà expectans à Tauano auxilia, quę in tempore illuc penetrare nequiuerant, coactus fuit cum Rege pacisci, & Vrbe, ac Castello excedere.

Etiamsi nec Regis præsentiam, nec Copias recepisset Arcurtius, non tamen destitit Condeum assiduè carpere; modò aperto Marte, modò in hybernorum quiete ipsius militem fatigare, & fundere. Ferè omnes Copiæ dispalatæ Burgū vsque cū suo Duce pelluntur: Sanctono Ciui-

tate

tate cum multis minoribus Castellis Regis obedientię perductis.

In aliquibus visa est alternari fortuna, ni Condæus, vel animi impetu, vel auiditate maioris victoriæ oblatam opportunitatem corrupisset. Conflixerat cum Marchione Sancti Lucæ occisorum paritate: sed Regij à Condæistarum maiori numero oppressi fugę se commiserant, multisque captiuis relictis, in Oppidum Mirandusam perfugerant; cuius munitionum debilitas illis necessitatem imposuerat deditionem faciendi honestis conditionibus impetratis: à quibus reiecti (quia Princeps volebat harum reliquiarum captiuitate integrum adornare triumphum) desperatione adacti virtutem colligentes murorum debilitatē pectorum validitate compensāt: & prodigiosam propugnationē instituunt, cuius beneficio tempus nactus Arcurtius suppetias his ferendi, Principem cum suorum strage illinc excussit.

Dissipatis Condęi Copijs, & totâ ferè Guiennâ, vnâ exceptâ Burdigalâ, expulso Principe; cùm nihil inde perniciosi Rex speraret, & turbæ Parisiorum, apparatusque militares ab Aurelianense congesti, non modò Regis præsentiam, sed Exercitū exigerent (vt etiā frenaretur Nemorosius Dux, qui Copijs ab Hispanis acceptis, illisque Condæi insertis non mediocrem conflauerat Exercitum Campanię, Picardiæ, & Insulæ Francię formidabilem) rebus Guiennæ pruden-

tiæ

tiæ, & virtuti Comitis Arcurtij demandatis consilium cepit in Parisiorum viciniam copias reducendi: vt illibatos, & integros Lutetiæ ciues foueret, ne eorum animi viribus, & auctoritate Aurelianensis quassati conciderent. At, ne non semper omnibus deliberationibus exequendis aliqua necteretur vel mora, vel discrimen, dum Aureliani tentat ingressum, iamque Ciuitas disponit se ad Regi portas reserandas, Vrbē intrat Ducissa Montispenserij Aurelianensis filia, quæ diuersam ciuibus mentem auctoritate, & prǽsentiâ inijcit: Patris videlicet partes amplectendi. Aureliani non admissus Rex Ghienni pontis beneficio vsus Ligerim traijcit, Nemorosio, & Bofortio ipsius attentatis aduersante.

Cap. VIII.

Condæus in Parisiorum viciniam ab Aquitania regreditur; Oquincurtium fundit.

1651.

CONDÆO aduersę fortunæ in Aquitania cedenti sedit mutare locum, & aliam belli faciem adornare, vt propitiorem offenderet. Habet id omninò fortuna, vt, quibus in vna terrarum plaga aduersa est, multoties eorundem desti-

destinatis in alia respondeat. Discedit Guienna Condæus cum octo duntaxat equitibus, & temeritate raro ad exitum feliciter perductâ, totum terrarum spatium, quod inter Burdigalam, & Parisios iacet, emensus, omnibus defunctus periculis, Exercitum suum, cui Nemorosius, & Bofortius imperitabant, consequitur: magnâ non modò militum alacritate, sed incredibili Parisiẽsium lætitiâ, qui illi ad multum spatium obuiàm processerunt, sperantes Vrbem intraturum esse: sed Condæo Exercitum ductare placuit, & perpendere, an aliquo notabiliori facinore in conspectu Parisiorum edito iacturas in Guienna sibi à Regijs inflictas ijs remetiri posset; quod plurimum valuisset ad famam deficientis fortunę abrogandam, & Ciuitatis animos se dimittentes spe felicioris exitus erigendos. Igitur aciem ad Montargisium dirigit: quæ Ciuitas, non expectato subsidio à Regijs destinato, nullâ maiori defensione tentatâ, e uestigiò deditur. Ex hoc loco tanquã è specula Regiorum Exercituum habitum tutò speculabatur.

Accepit ab exploratoribus Regias Copias in plures manus partitas apertis in vicis otium agere. Occasionem benè agendi nactus intempestâ nocte septimi Aprilis Marescalcum Oquincuitium oscitantem, dormientemque inuadit, nulloque negotio fundit potitus totius Exercitus impedimentis. Hinc omni abiectâ cunctatio-

ne, ad Turenam se conuertit. Sed veterator Dux illius insidias elusit, & ab aperto Marte ità se explicauit, vt nulla timoris confessione factâ conflictus potestatem hosti non fecerit. Nuncius cladis Oquincurtij ad Aulam peruenit, auctus non duntaxat, vt in conflictibus bellicis fieri consueuit, sed vt quoque tenebræ solent res paruas intendere. Rex lecto se demisit: armatusque in equum exilijt cum vniuersis Ducibus, qui Maiestatem suam comitabantur non sine magno tumultu, & consternatione; quia vulgabatur omnes Copias deletas esse; pergebatque aduersùs hostem Rex intrepidè, ni certiores Legati, & epistolę, illibato Turenæ Exercitu, nihil illinc timendum esse renunciassent. Hęc fuit vna ex ijs occasionibus, quę paulatim animum Regium ad pauores non admittendos disposuerunt. Teneris animis ex discriminum contemptu fortitudo sensim impressa eos nouissimè præstat terroribus, & periculis impenetrabiles.

Mense Martio Pontifex Cardinales creauit, inter quos Gondius optatur, qui tandem desiderij compos Cardinalem Rhetium se dixit. Hic Condęi potentię ausus est aduersari, eumque impauidè apud Regem, & Parlamentum perduellionis crimine inurere: mox etiam adnixus seditiones permulcere, & ardentiores prunas restinguere. Quibus benefactis (suadente etiam

ne-

necessitate hunc hominem in procellosissima tē-pestate à Conspirantium factione auertendi) eum Regina ad Cardinalatum nominauerat, qui, hac honorificâ impetratâ dignitate, visus est à turbis recedere.

Cap. IX.

Mentio pacis frustra illata.

1652.

TOT inter armorum strepitus, dum Principes bello magis incalescerent, Parlamento, & Populo venditant pacem: paratos se nimrùm esse arma ponere; dummodò Rex Cardinali nouum irrogaret exilium. Qua Principum oblatione impulsum Parlamentum, & Populus peritos delegarunt viros, qui omnibus votis Mazarini relegationem à Rege contenderent, vt tandem solidâ pace Gallia à tot calamitatibus respiraret, quæ, perseuerante bello, iure timebatur, ne expiraret. Rex etiam Angliæ, qui Parisijs morabatur, in hanc sententiam facessiuit, vt Regem hortaretur ad Mazarinum dimittendum. Idem Mazarinus rogauit Regem, & Reginam, vt tandem hac suspiratâ pace populos bearent: & se missum facerent: asserens æquum

non esse vnum virum ideò à Maiestate sua protegi, vt tot confoderentur.

Rex immotus erga tot potentes celebrium virorum impressiones vnico responso omnium postulata expunxit: inspicerentur acta, quæ contra Cardinalem instructa fuerant, an pœnam, vel præmium mererentur: se nihil magis, quàm iustitiam decere: si Cardinalis peccasset, peccatū pari lueret pœnâ: si opportunam seruitutem Regno prȩstiterat, nihil magis non indecorum modò, sed scelestum esse, quàm supplicium benemerenti decernere: ab expulsione Cardinalis Regnum præsentibus angustijs affici: eius exilij beneficio abusos Principes vires sibi parasse, & arces muniuisse, & fœdera cum inimicis percussisse: quæ omnia, si Cardinalis adfuisset, prudentiâ, & consilio anteuenisset: insanum esse se eo adminiculo priuare, vt ijs inniteretur, qui non fulcire, sed auctoritatem suam prosternere laborabant.

Populum multum debere Cardinali, qui ab eorum ceruicibus belli incommoda, perseuerante ipsius administratione, propulsauerat: odium erga Mazarinum innatum ijs non esse, neque ab aliqua euidente causa procreatum; sed à Conspirantibus, scripturis adulterinis, veluti fallaci hamo mobile vulgus capi, quod tandem (aspirante Deo) prauum semen à bono discerneret, videns fructus, qui hinc inde pullularent. Si

Maza-

Mazarinus expleuiſſet Conſpirantiũ cupiditates, Auctoritatem Regiam decoquendo, fidus ab ijs Miniſter prædicaretur: ſed quia fidele opus Regi, & Regno nauauerat, eorum libidines caſtigando, inter prauos habebatur: nunquam ſeparaturum à ſe hominem, qui ob ingenuam ſeruitutem, & intemerata conſilia publica maleuolentia proſcindebatur.

Addidit Regi Angliæ ſe omniũ quidem admirari deliria: nullũ verò magis illo Ducis Aurelianenſis, qui cùm eſſet Coronę cęteris propior, ideò magis curæ Regni emolumenta illi eſſe deberent: è contra plus cæteris compoſita euerteret, & Regni clades ſolicitaret: itaque inebriaretur odio erga Cardinalem [cuius nulla cauſa vel nota, vel ſatis legitima elucebat] vt, quando alio non poſſet, illum quæreret Galliarum ruina obruere: ſed facti quandoque eum licet ſerò pertęſurum: Hoc vnum in tot malis ſe conſolari, quòd ipſius deliberationes vna æquitate ductæ nullius libidinis nota inficerentur. Angliæ Rex adorauit genium dicentis.

Cap. X.

Rebelles ad Estampensem Vrbem profligantur. Ipsa Vrbs obsidetur, cui Dux Carolus Lotharingus suppetias venit. Obsidio soluitur. Lotharingus in Flandriā remeat. Ad Suburbium S. Antonij confligitur.

1652.

INTER has negotiationes videbatur bellum intrepidè administratum citiùs impositurum esse finem bello, quàm mentiones pacis toties ijsdem conditionibus frustrà repetitę. Marescalcus Turena mense Maij audax, & industrium facinus viriliter exequitur. Exercitus rebellis in Vrbe Stampense æstiua agitabat; illectus opulentia eorum, quæ victui conducunt, & in ea parte affatim proueniunt, aut è vicinis locis conuehuntur. Turena illuc insidiosè progreditur, copias hostiles cęsurus, quarum benè multa pars in Suburbio diuersabatur: adoritur, trucidat, capit, admodum paucis euadentibus, quibus Comes Tauanus, qui cum alia Exercitus parte in Vrbe degebat, præstò esse nequiuit: Turena, & Oquincurtio ijs irruptionibus, quæ ab Vrbe tentari poterant, intercedentibus.

Hac

Hac clade exterriti Principes (qui Parisijs morabātur, vt illam opulentissimam Ciuitatem sibi penitùs associarent, vsque adhuc infecto consilio) diuersos ad Aulam Nuncios submittunt ad res suas componendas: dummodo Cardinalis vellet suadere Regi, vt Conspirantium Duces egregijs hostimentis nobilitaret; Contio scilicet Prouinciæ gubernationem impertiretur: Comiti Ognono, & Marsino Marescalli baculum: Condęo verò multa alia ponderosiora concederet. Quæ postulata ne passus quidem est Cardinalis ad Regias aures deferri; quamuis ei stabilem in Gallia sedem pollicerentur. Huius grauitas soni Populorum auribus adeò obstrepuit, vt demum soporosos animos excitauerit, qui prędidentes à suis miserijs speratas Conspirantium vberari felicitates, illud cœperunt detestari bellum, quod inter tot vexationes publicam nullam portendebat vtilitatem.

Marescallus Turena felici Stampense successu inuitatus, quod supererat belli in ea Vrbe, suffocandi impetum cepit, circa quam vallum defodit, & munitiones erexit, multisq; secundis velitationibus hostē adeò protriuit, vt sibi multum timēs opē Hispanicā rogauerit. Illis temporibus Dux Carolus Lotharingus domo eiectus Exercitum rapto viuere assuetum, nullis unquam refectum stipendijs per Regiones hostiles, & amicas plùs ad prædam, quàm ad prælia ductabat. Huic

Duci ex tot bonis nihil præter has Copias reseruauerat fortuna, quas singulis annis certo pecuniarum numero fœnerabat Hispanis; qui in rebellium fauorem vltrò procliues, Duci imponunt, vt rebus Principum Galliç cadentibus subueniat. Hic rectà Parisios tendit: & (quis crederet?) totis Populorum, ac Principum animis exceptus illam Metropolim ingreditur. Lotharingus à Galliæ Rege suâ ditione exutus, visus est gloriari se vicem tanto Regi reposuisse, qui sicuti Nanceio ipsum prohibebat; ità sibi dederat fortuna eum protelare Parisijs.

Turena in hunc nouum hostem mouens, cogitur Stampensem obsidionem laxare, cùm tantis Copijs non affluerct, vt duabus militaribus expeditionibus locis diuersis eodem tempore par esse posset. Animo congrediendi Lotharingus defecit, quamuis prouocatus à Turena expauit in agonem descendere. Ideò Ducissę Ceuurusæ, & Marchionis Castrinoui oblationes ex parte Regis sibi factas euestigiò complexus est, iter in Flandriam remetiens. Multi tamen hunc citissimum, & incruentum reditum Hispanicę prudentię adscribebant, qui Ducem hac præcautione in Galliam dimiserant, vt bellum aleret: neque ità vnam partem foueret: vt alia nimis pressa adduceretur necessitate conditionibus pacis, quæ quotidie perpendebantur, subscribendi. In Hispanorum conceptu hoc Gallicum bellum politicè

magis

magis, quàm armis conflandum erat. Priùs tamen non diſceſſit Dux, quàm viderit Principum Copias obſidione ſolutas in Pariſiorum vicinia agere. Tunc præſagiens bellum in eo Statu eſſe, qui durationem promitteret, à Turenæ minis ſe ſubtraxit: & viam in Flandriam reſumens abijt potiùs victor, quàm victus, ſine ſanguinis effuſione Hiſpanorum mandata exequens, remorari nimirum pacem: protrahere bellum.

Nihilo ſeciùs ex hoc diſceſſu Rex ceperat animum debellandi, ni Pariſienſis Populus datam fidem fefelliſſet. Populus Regi profeſſus erat ſe ciuitatis oſtia rebellibus non recluſurum: & tamen eos Vrbis præſidio imminenti ruinæ exemit. Rex Meloduno Sanctum Dionyſium peruenerat, vt proximitate ſuâ Pariſienſibus alijs terrori, alijs preſidio eſſet: decreueratque Copias Principum, quæ viciniam Pariſienſem vaſtabant, inuadere. Principes ad Sanctum Claudium caſtra locauerant, quę appropinquantibus Regijs malè tuta ſuis perſuaſerant Ducibus, vt ſecuriores ſedes quęrerent: Initum igitur fuit conſiliũ ducendi Charantonum, quod iter commodè conficiebatur per Meditullium Vrbis Pariſienſis. Sed Ciuibus, qui portas cuſtodiebant, tranſitũ detrectantibus, Principes coacti ſunt latiori vię inſiſtere, & circuire Suburbia.

Turena certior factus de hoſtilis agminis itinere raptim inſequitur, & poſtremam aciem in

egre-

egressu Suburbij Sancti Martini adipiscitur, carpitque; Quare omnes Copię se in Suburbium Sancti Antonij recipiunt: inibique atrox committitur prælium, vbi omnium virtus, potissimùm Principis Condęi, emicuit, qui singulari audaciâ excepit, & impetijt aduersarios. Euadere tamen nequibat, breuique sibi, & suis commilitonibus cadendum erat; ni Parisienses, patefactis portis, eos intra mœnia admisissent. Hæc portarum reseratio de manu Regis plenissimam suorum hostium victoriam extorsit. Ducissa Mompenserij omni inuidiâ apud Regios flagrauit, quòd auctoritate suâ portas recludi, & in Regios milites bombardas Bastillæ exerceri curaret.

Afflictæ Copiæ ꝑ Vrbē trāsmissæ ad Suburbium Sancti Victoris castra ponunt.

Cap.

Cap. XI.

Palatium publicum Parisiense crematur.

1652.

CONSPIRANTES ad bellum protrahendum duobus potissimùm egebāt: pecuniâ nimirum, & exclusione Regis à Ciuitate Parisiense: Hæc illos constituebat Dominos Parlamenti, conciliabatque in toto Regno summam auctoritatem, & crimen perduellionis obtendebat: Illa milites pręsentes sustentasset, & nouis authoramētis vacuas legiones impleuisset. Multa tamen acciderant, ex quibus præsagiebatur hæc à Parisiensibus ęgrè obtineri posse. Isti multa dederant à Principum parte alienationis indicia: tum quia omnibus taxationibus, quarum sępiùs iniecta mentio erat, reluctabantur, cùm etiam quòd in hoc vltimo prælio inuito exorati essent; vt portarum reclusione ab internecina pugna non copię modò, sed ipsi Duces eriperentur. Vnde postquam ij Vrbem ingressi fuerant, omnibus neruis contenderant, vt aut Ciuitatem ad se pertraherent, aut integros, & ingenuos Ciues regimini impositos exploderent, quibus clientes, amicosque sufficerent, quorum auctoritate

tate cæteri agitarentur.

Primùm Ciuitatis Dominos (illos ità vocant, qui publico regimini prępositi sunt) insidioso tentant alloquio eos ciuiliter adeuntes, gratiasq; agentes de apertione portarum. Quamuis scirēt se minimum illis debere, plurimum tribuunt; vt hac beneficij non accepti confessione eorum animos immeritis gratijs impensiùs obligatos, ad ea, quę petebantur, pararent: nec non etiam illis in animum inducerent à gratia Regis cecidisse, cùm grata Conspirantibus fecissent: imò ab ipso Rege vetita præstitissent. Hac arte eos à Rege, tanquam ipsis irato, putabant diuellere, & sibi recenti obstrictos beneficio coniungere. Deinde nectunt (cùm res in eo loco esset, vt vtrisque à Regis iracundia impenderent pericula) æquùm esse arctiorem societatem inter mutuis iam obstrictos meritis iniri. Gubernator Marescalcus Hospitalis, Præpositus Mercatorum, & reliqui Consiliarij intelligentes, quantum hac vnione è Republica peteretur; ne ipsi soli partibus Regijs addicti inficiatione petitionis totam Conspirantium subirent inuidiam, respondent: fas non esse in Ciuitate adeò populosa rem tantā paucis votis decerni: se conuocaturos ex omnibus Ciuitatis ordinibus magis conspicuos: mox eos admonituros de constituto.

Conuocato igitur consilio generali, in Palatium frequentes ciues coeunt de hac mutua so-

cietate indiſſolubili nexu conſtabilienda in commune conſulturi. Sed ciues bello fatigati, & iam ſtomachantes Conſpirantiũ poſtulata, irritis conſultationibus totam diem exemerunt: ibaturque ab omnibus in ſententiam propoſitam vnionem improbandi. Cum vel à colluuie Populi, vel à militibus ex Sancti Victorij Suburbio accerſitis (nullus enim diſſentit iſtas non fuiſſe operas ad hoc nefarium facinus à potentioribus conductas) palatium circumſiſtitur: lapides primùm in portas obſtructas, & feneſtras iaciuntur: deinde, cùm iam ferro res ageretur, militibus palatij prçſidiarijs defenſionem meditantibus, applicitis facibus portæ incenduntur, eòque diſcriminis res adacta eſt, vt, ſex ex Conſiliarijs occumbentibus, reliqui inſanientis turbæ furorẽ clandeſtinâ fugâ eluſerint.

Pariſienſes huius caſus atrocitatẽ adeò acerbè doluerunt, vt extemplò Conſpirantiũ amicitiam eiurauerint. Palatia publica Vrbium compendia ſunt. Varium quoque hominum genus inibi collectum omnes Ciuitatis ordines tangebat. Laicorum, & Eccleſiaſticorum magnus numerus illam congregationem conflabat; ita vt vel ſanguinis affinitate, vel intimâ neceſſitudine, vel beneficiorum acceptorum memoriâ nullus in Ciuitate extaret, qui plurimum obſeſſis, & damma, ferroque diſcerptis non deberet. Nihilominus non obſeruo Ciuitatem vel publica, vel priuata

uatâ impulſam calamitate ad miſerorum ſubſidium maturauiſſe. Quiſque domi ſuæ morientibus ingemuit: nemo opem tulit. Ciues arma capere, viarum aditus claudere, minis aerem complere parati ſemper ſunt: adire pericula, armatis ſe obijcere, ferrum ferro repellere lentè deliberant. Vel fortaſſe adhuc diſtracta Ciuitatis ſtudia commendabile, & ſalubre conſilium arma contra prædones induendi impediuerunt. Vnius Duciſſæ Mompenſerij pietas in agone poſitos iuuit; ipſius auctoritas, & reuerentia ſceleſtos cohibuit, & obſeſſis vindicauit aditum ad libertatem.

Cap. XII.

Pariſienſes cum rebellibus amicitiam dirimunt, & Regi ſe reſtituunt.

1652.

VIDEBANTVR ſibi Cõſpirãtes Palatij publici, & animorum regentium expugnatione maiores difficultates exantlaſſe: & ludos operã fecerunt. Mercatorum Præfectus noluit amplius in Conſilio ſedere: Gubernator Ciuitatem deſeruit: Reliqui boni, & incorrupti ciues ſeceſſerunt. Quæ res dedit anſam Conſpi-

ſpirantibus vacuas Conſilij ſedes deuotis ſibi hominibus complendi : & , vt omnem amouerent ſuſpicionem ſe vnquam auctores incendij fuiſſe, curarunt etiam , vt duo ex ſeditioſis laqueo pœnas luerent : quo ſpecioſo ſupplicio ſatis , ſuperque exonerauiſſe ſe apud Populum iudicabant , & abundè Palatij incendium delinquentium ſanguine extinxiſſe .

Bruſcellũ Parlamentariũ Mercatorũ Præfectũ cõſtituunt : Ducem Bofortium Gubernatoris titulo orhant : ſperantes duos viros tantæ apud vulgus exiſtimationis poſſe omnia ad nutum circumagere , & Ciuitatem perpetuę Parlamenti , & Conſpirantium obedientię defigere .

Parlamenti decreto Dux Aurelianenſis Regis Locumtenens,& Pręfectus armorum deſignatur, poſt ipſum Princeps Condæus . Aurelianenſis facultatem à Parlamento ingeſtam arripit , nouumque deſignat conſilium , quo tantum munus adminiſtretur . Hęc dignitas , & tot ſpecioſæ nouitatęs viſę ſunt in aliquod graue diſcrimen Regis Auctoritatem daturæ eſſe . Adeò tamen parùm profecerunt , vt in iocum , & deriſum faceſſiuerint . Nullus quippè inuentus eſt , qui ſe ſiſtere huic nouitio Magiſtratui voluerit ; vel Præfectui Mercatorũ,aut Gubernator: à Cõſpirãtibus dato obtemperare : immò homines illi , quos Populus tãti faciebat,poſt ãplitudines nullo iuſto titulo vſurpatas apud vulgus uiluerũt .

Pri-

Primũ facinus, quod noui isti Magistratus meditati sunt, fuit pecuniæ exactio, quã à tanto tempore affectabant. Hic erat præcipuus rerum articulus: opulentam nimirum Ciuitatem taxationibus submittere, quibus semel admissis, lata via sternebatur ad tyrannidem; nam quò maior coacta fuisset pecuniæ vis, eò magis, pressã Ciuitate, factiosorum numerus adoleuisset. Vnde inter tumentes seditiosorum vires, & bonorum opes Ciuium in diem elanguentes non ampliùs impositum frænum excuti potuisset. Quique vni obedire Regi recusarent, plurium tyrannorum libidinem sustinere coacti essent. Tributum in principio leue imperatur, & quasi precariò exigitur: quod si patientiâ, & cæcâ Ciuium indulgentiã admissũ esset, sensim auctũ eas vires coactoribus fecisset; vt deinde, quidquid placuisset, à subactis ciuibus extudissent. Preces excipit violẽtia, cùm semel robur, & imperij facultatẽ nacta est. Sed tot, tantaque factiosi testimonia dederant ambitæ dominationis, crudelitatis, & imperij, vt iam cognoscerent ciues ab ijs non suum bonum, sed perniciem agitari, populorum opes quæri, se calamitatum ludibria destinari. Adhuc in tẽpore miserijs eruditi mentis oculos adaperiunt: prudentiùs futura æstimantes, quàm præterita examinauerint, refutant non modò solutionem vectigalium, sed obedientiam, & amicitiam dirimunt.

Ducis-

Ducissa Mompenserij prima gestauit floccum palearem in capite, vt hoc ornamento Parlamentarios à Regijs distingueret. Exemplum filiæ Principis mouit vniuersos ad paleam galero applicandam: & cò res euasit, vt pro suspectis haberentur, qui sine hoc indice per Vrbem incederent. Mille quingenti ex magis conspicuis, & potentioribus ciuibus (quibus imminentium calamitatum speculatio bonam mentē reddiderat) in Palatium publicum congrediuntur malis prospecturi. Vbi cùm, aliquandiù deplorato ærumnoso Ciuitatis statu, de agendo cōuenissent, paleam abijciunt, & chartam galero imponunt, viasque publicas decurrentes omnibus imperant, vt paleare signum in album commutent: colori palido suspecto, & dubio candidum pristinæ, ac sinceræ fidei indicem substituendum esse: Regi obedientiam præstandam: rebelles propulsandos: Hæc Ciuium deliberatio falcis ad instar vniuersa capita istius hydræ præcidit, inhibuitque aliquod nouū monstrum in posterū renasci,

Cap. XIII.

Parlamentum Regi se submittit. Nemorosius à Bofortio interficitur. Contentio inter Condæum, & Comitem Rieusium. Mors filij Aurelianensis.

1652.

NVLLA potentia fluxibilior est illâ, quæ suâ vi non nititur. Parlamenti edicta tantis elaborata consilijs, tantis promulgata rumoribus, quorum strepitus totius Europæ aures fatigauerat, illicò satiscunt, tanquam vile folium nulli vsui destinatum. Ipsa Parlamenti Auctoritas, quæ ad illud fastigiũ euaserat, quò videretur de paritate cum Regia contendere, ex sublimi illo vertice in humillimum locum illicò proruit. Nunquam tulit documenta sors maiora, quàm fragili loco starent superbi. Paucis contumacioribus Capitibus exceptis, quę Parisijs commorata sunt, plùs supplicij metu exterrita, quàm viribus confisa suis: totum Parlamentum à Rege sic iussum, Pontæsium se recepit: Camera Computorum, magnum Consilium, quò cuique imperatum est, digrediuntur; vel cótranitentibus Conspirantibus, quorum auctori-

tas

tas in dies intabescebat.

Malum sydus, quod vsque dum Regem fatigauerat, Principes obsedit. Dux Nemorosius peculiaribus simultatibus, & asperitate agendi Ducis Bofortij Sororij sui stimulatus hunc ad singulare prouocat certamen: quod pugnæ genus sedit nobilibus Galliæ; imò eorum animos adeò familiariter occupat, vt sæpissimè plus ad explendam pugnæ voluptatem, vel potiùs insanam libidinem, quàm ad querelas finiendas in arenam descendant. Nemorosij manus, vulnere recenti vix coalito, imbecilla in displosione minoris sclopi fefellit; Bofortij firmior, ideò certior manus, sclopeto aptè librato, Sororij pectus glande plūbeâ hausit, confoditque.

Mortem Nemorosij concomitata est contentio inter Comitem Rieusium filium Ducis Elbonij, & Condæum Principem, qui illum depalmauit. Comes grauis iniurię spirans vindictam, nudato ense Principem petebat; sed adfuerunt intermedij Dux Rohanensis, Pręsesque Viola, qui rixantes diremerunt, in vindictam eò sæuiorem ęstuantes, quò tardiorem. Comes Chauinius Condæi intimus mortuus est, sub vitę finem resipiscens. Condæum oderat Regis studiosus.

Ictus grauior Aurelianensem afflixit. Vnicus ipsius Filius duos agens annos morbo occubuit. Quę mors intempestiua Patrem acriter percussit, molestè ferens virilis prolis orbitatem; ità vt se

totum in lachrymas conficeret, nihil pensi habens bellum præsens, dignitatem Locumtenentis à Parlamento illatam, apparatus militares, negotia vrbana. Dies, noctesque dolori indulgẽtem amici, & ipsa fortuna destituunt. Bofortius, & Bruscellus malè potitâ Gubernationis, & Præfecturæ Mercatorum dignitate se abdicant, sic iussi à ciuibus, qui velle duntaxat audire Magistratibus à Rege delectis professi sunt. Ipse Aurelianensis tacitè ab officio Locumtenentis Generalis se abstinuit.

Cap. XIV.

Cardinalis Mazarinus ab Aula recedit. Dux Guisius carcere solutus ex Hispanijs Parisios venit. Rex cum Principibus conuenire non potuit.

1652.

INTEREA Parlamentum, quod Pótesij degebat, exorat Regem, vt Cardinalem Mazarinum tantisper ab Aula remoueat. Cardinalis occasionem recedendi prudentissimè amplectitur: sanius enim existimabatur consilium Regem, & Reginam introire Vrbem, animosque priùs emollire, & assuetudine præsentiæ suę memoriam rerum præteritarum abolere, iramque

in

in Cardinalem à ciuibus conceptam lenire. Quę breuì apud extemporaneum vulgus exoleta tutiorem reditum, & à nemine impugnatum illi pollicebatur. Nam imprudens consilium fuisset, nondum tumultuosis spiritibus omninò resolutis, Populi oculis eas vmbras offundere, quę turbare quietem nondum benè confirmatam potuissent; pręcipuè, cùm in Vrbe adhuc degerent Aurelianẽsis, & Bofortius apertus hostis, & capitalis Mazarini, & Cardinalis Rhetius ãtecellens reliquos apud Populũ auctoritate, quos Rex intendebat è Ciuitate vnà cum aliquibus Parlamẽti Capitibus deturbare. Decebat itaque Cardinalem ijs deliberationibus non interesse, quę à decernente Rege profectę omne discrimen amouissent: à præsenti verò Cardinale suggestæ condigniores fecissent querelas, & exclamationes magis exauditas, & fortasse à Populo protectas.

Per eos dies, quibus summâ solicitudine Parisienses Regis maturabant reditum, Dux Guisius Parisios ex Hispania peruenit, vbi carceribus detinebatur ab Hispaniarum Rege amicitiæ Cõdæi datus. Fiduciam habebat Condæus in hoc Guisio Principe sibi recentibus beneficijs damnato res commouendi, vel saltem adminiculum bello ciuili adiungendi. Inter maiores Condæi, & Principes Lothringos olim ortę simultates ad præsentia vsque tempora extendebantur inextin-

guibiles; quas videbatur hæc gratia à Condæo domui Lotharingæ impertita suppressura esse. Ideò non Ducem Guisium modò, sed vniuersam domum Lotharingam cum Duce Carolo Condæi partibus suffragaturam esse iudicabatur. Verùm Guisius grates, quas potuit, Condęo egit: maiores professurus, si casus daretur: publicauitque nihil sibi videri tunc oppotunius, vt acceptum beneficium beneficio compensaret, quàm sua officia impendere ad ipsum Regi conciliandum. Sibi multum dedisse Condæum, quòd carceribus eduxisset, & se nõ parũ illi elargiturum esse, si eum à Regis indignatione absolueret, & gratiæ restitueret. Egregium Ducis consilium fœdus Condæi cùm Hispanis iam sancitum penitùs interuertit.

Non defuerunt, qui Aurelianensem Regi iungere conati sint: Sed Aurelianensis Cardinalis Mazarini reditui assensum dare, aut post tot publicas protestationes erubescebat, aut sententiæ semel approbatæ pertinaciùs hęrebat, quàm par esset: Et Rex, cui iam ventus à puppi flabat, abominabatur Aurelianensem, & Condæum in amicitiam recipere, qui suarum victoriarum cursum procul dubio tardassent. Si isti duo Principes cùm Rege conuenissent, necessum fuisset illis Prouincias decernere, militię pręponere, consilio inserere: vnde deliberationes semper claudicassent: & tandem metuebatur, ne bellum ciuile

vile

vile recrudesceret. Quapropter Aurelianense seposito, & nullius consilij participe: Condęo Prouincijs, & arcibus exuto, vltrà Regni limites propulsato, Rex vel bellis cum hoste potentissimo occupatus, quietiùs egit, & bellum extra ditionem suam in hostili Regione maximo cum sui compendio saginauit, absolutumque sui Regni dominium sibi asseruit.

Ad excellentem quoque Regis gloriam referebatur sine Principum consilio, vel dextera: imò ipsis illi armatis occurrentibus hostes suos profligare. Certò illustrius illud est trophœum, quod de pluribus, quàm de vna tantum natione exornatur. Expediebat etiam illam popularem vocem aliquando supprimi: Regem sine Principibus Exercituum Ductoribus non posse vincere. Quæ vox adeò erat perniciosa, vt Regis munificentia videretur Principum seruituti par esse nequire: vnde, cum multum illis attribueret, semper hi reputabant se minus merito recepisse. Et tamen quantis mille passibus hoc vanum dictũ à vero distet, in præsentis Regis gestis luce clarius enituit, qui de hostibus suis, eorum copias ducente Condęo, triumphauit.

Cap. XV.

Rex Parisios ingreditur. Dux Aurelianensis cum suo comitatu decedit. Parlamentum leges accipit. Acta à Condæo, & Turena in Picardia.

1652.

REX Mense Nouembris Ciuium, & Parlamenti legationibus fatigatus, quæ eum inuitabant ad Regiam, tandem assensus, Sancto Germano magnâ Equitũ multitudine stipatus Lutetiam cum Regina inuehitur. Rex Angliæ sui præsentiâ equitatum mirificè exornauit. Dux Aurelianensis fluctuasse dicitur, an domi maneret, vel aduenienti Regi obuiam iret: cuius tandem vicit pertinacia Regem non adeundi. Aurelianensis per minorem Regis ætatem imperare solitus ægrè se submittebat imperio: nesciebat pueri Regis iussibus acquiescere, cuius olim fuerat moderator, vel potiùs Reginę se sistere ausus non est, aut illã venerari Maiestatem, quã ipse adeò spreuerat, vt propè auctoritate, ac libertate exuerit, quæ cùm olim vellet ipsũ domi suę cóuenire, vt conceptã in Mazarinũ irã præsẽtiã, & familiaritate sedaret, recusauit aduentãtem præstolari. Credibile est Aurelianensem in Con-

Condæi destinatis magna fundamenta collocasse: quòd scilicet posset Condæus Regem adeò fatigare, vt ipse, vel ipsius in Condæum auctoritas illi futura esset aliquando necessaria, sibique magis honorificum reditum ad Aulam pararet.

Rex ad Aurelianensem misit, vt Vrbe abscederet: æquum non esse dicens illius incolatum in eadem Vrbe pati, qui se videre, & debita officia humiliter sibi præstare indignabatur. Obediuit Dux Blesiam pergens. Ducissa Mompenserij, Bofortius, Dux Rohanensis, Rupifocaldius, multique alij nobiles, & familiares Condæi à Rege iussi Vrbe excesserunt. Sic Ciuitas ceruicosis purgata ingenijs pristinam obedientiam inuiolabiliter excoluit: & non tumultus modò, sed tumultuum suspicio oppressa est.

Dederat quoque Rex litteras ad Parlamentarios, vt ad sedendum, & decreta Regia accipiẽda Luparam venirent. Qui nullas acceperant litteras, (hi duodecim omninò fuerant) cognouerunt sibi exilium indicari; ità vt non vocati censerentur exclusi, Regemque nolle in posterũ in Senatu sederent. Congregato Luparæ Parlamento, quatuor Regis scita promulgata sunt: Vnio videlicet Parlamenti Pontæsij cum Parisiense, ità vt ex duobus vnum duntaxat compingeretur: Vniuersalis delictorum indulgentia: Promulgatio nominum exilio damnatorum: &

ne in posterum vltra causas ciuiles, intra quarũ ambitum Parlamenti Auctoritas definiebatur, quidquã auderet Parlamentum decernere. Quãtum recedebat hæc facultas à Rege conseruata Parlamento ab ea, quam Parlamentum sibi arrogauerat? Reges Parlamentum erexerant, vt lites inter priuatos dirimeret, & pœnam criminibus adiudicaret: Parlamentum se rerum Dominum astruxerat.

Ab hoc Regis in Parisios ingressu respirauit vniuersa Gallia. Bellum Ciuile profligatum est. Regius animus non minùs à tumultibus, quàm ipsa Ciuitas resedit. Sed præ cæteris Regina tot defuncta periculis, tunc primùm cœpit mentem à discriminum contemplatione reducere, & sperare tranquillitatem. Quilibet fœminilis animus Principum minis, Parlamenti decretis, Populorum tumultibus vltrò procubuisset. Nullum mare tàm tempestuosum Parisiorum faciem ad viuum exscribere potest, quo tempore ciuile bellum grassabatur. Multò enim ingentiores, & frequentiores fluctus hìc, quàm illic tumultuabãtur, qui quamcunque mentem vel demersissẽt, vel saltem inæqualitate motuum iactassent, & ab orbita consiliorum deflectere coegissent.

At virilis Reginę animus aduersùs omnes ictus immobilis in eadem consiliorum linea stetit. Vel ipsi solidiores Consiliarij periculorum grauitate perculsi nutabant. Ipsa verò Regia

mens

mens, quam ab initio compendiosam Regi sententiam duxit, eidem vsque ad finem institit: Cardinalem nimirùm reuocandum: Auctoritatem stabiliendam: Principes, & Populos obedientię mancipandos. Verè dicimus Reginam in suo regimine bis Galliam domuisse; cùm Principes carceri tradidit, & cùm è Regno armatos eiecit, eodemque tempore potentissimo hosti Hispaniarum Regi obstitit: ita tamen, vt multò minores iacturas, quàm omnes certò ominabantur, fecerit.

Nisi Marsinus Prorex Catalonię desertor, quos maximè defensos oportebat, in discrimine reliquisset; & Angli Classem Gallicam subsidia ferentem Dunicherchæ oppugnassent; & Ducem Mantuæ beneficiorum, & Casalis tot annos protecti inexcusabilis cepisset obliuio, detrimentum ab Hispanis acceptum paruo stetisset. Quamuis internis motibus occupata Reginæ mens non præteribat externa. Adeò vberrimè illius scatebant lumina, vt in Parisiorum turbas deflexa extra Regni terminos repercuterentur.

Hispani interea Picardiâ, & Campaniâ expilatis, Ducem Virtembergum, & Carolum Lotharingum Galliæ Principibus præstò esse iubent: quibus insertus Condæus cum sua manu Turenam tot prælijs consumptum cingit, & tentat, an ad pugnam possit elicere. Sed Turena viribus impar intra castra satis munita se tenebat, hostiū asper-

aſpernans conatus; deinde Corbellium ſe recepit, & mutatione locorum Principem fatigans aduersùs Exercitum longè potentiorem integer in aperto ſtetit, donec Rex Pariſios intrauit. Tunc Condæus ſummam rerum deſperans, eas Arces ſibi deſumpſit expugnandas, quę vberiora hyberna ſpondebant. Sanctum Menoldum circumuallat, illumque ſex tormentis aſſiduò flagellat, donec ſæpiùs ab impreſſionibus repulſus tertiâ obſidionis die, amiſſis mille ducentum militibus, pręſidiarios ad deditionem faciendam compulit. Quod facinus alia minoris momenti ſubſecuta ſunt: Expugnatio nimirùm Retelli, & aliorum Caſtellorum; quæ loca aperta penſitationibus pendendis adigebant.

Cardinalis Mazarinus ſummũ intendebat ſtudium in contrahẽdis militibus, & augendo Exercitu, vt à locis imparationibus Condæum deijceret, & illi hyberna anguſtaret. Retellum etiam tentauit Turena è Principis manibus exprimere; ſed hic Hiſpanorum ſubſidio auctus nouos cuſtodes Oppido apponens irritam fecit oppugnationem. Exercitus diù aduerſi ſteterunt: feſſi tamen milites plùs egebant otio, quàm pugnâ, & inhorreſcens hyems iuſſit quemque ad hybernorum quietem decedere.

Finis Libri Quarti.

VARII EVROPAE EVENTVS COMPENDIARIE DESCRIPTI.

LIBER QVINTVS.

Cap. I.

Portolongonium ab Hiſpanis recipitur, à quibus fruſtrà Aſta tentatur.

1650.

AB Anno milleſimo ſexcenteſimo quinquageſimo, quo Principes in carcerem abſtracti ſunt, ad annum milleſimum ſexcenteſimum quinquageſimum ſecundum, quo Rex Pariſios ingreſſus, illinc Principes eruit, commotiones Galliarum varietate ſucceſſuum ſibi cohærentium adeò catenatæ inter ſe fuerunt, vt nullum interuallum ſtylo permiſerint ad notitias externorum bellorum tradendas. Verebar enim, ne, ſi illarum filum abrumperem, turbarem potiùs, quàm inſtruerem legentem. Ideò mihi aptius viſum eſt horum trium annorum Gallicas

turbas sine vlla interpellatione in conspectum dare; deinde externarum rerum expositionem ad præsens tempus traducere. Certus scribendi continuationem, quæ illis dilucidandis profuit, istarum cognitioni nocituram non esse.

In Italia quartus iā fluebat annus, quo Galli in Portolongoniū, & Plombinū se intruserant, quę mora Neapoli, Sicilię, & Sardignę euadebat infesta; cùm vnionem, quam Regionibus Hispanorum maritimis Italiæ cum ijsdem Hispanijs intermedium mare conciliat, planè interrumperet. Decreuerunt Hispani hoc anno, Galliâ aliò intentâ, hunc acutum stimulum ex suis calcibus amouere. Ioannes Austriacus è Sicilia, & Comes Ognates Neapoli cum suis Classibus soluūt, nauibus, & triremibus tàm amplis, quàm confertis militibus. Multi Neapolitani Principes validas manus in suis ditionibus fecerant. Marchio quoque Carassena Mediolani Gubernator varias cohortes de suo veterano Exercitu huic bello attribuit. Ab hac copiosa expeditione Italiæ Principes sibi aliquid sinistri timuerunt: In primis Genuenses, quorum maritima iurisdictio à commeantibus Finalensibus vexata, sicuti illos impulerat ad iura sua armis tuenda, ità Hispanorum amicitiam offuscauerat. In quam cùm liquidò nō inspicerent ad tantæ velificantis Classis nuncium, Arcibus suis consuluerunt.

Videbantur etiam ab Hispanorum gratia Itali

Prin-

Principes decessisse, qui, quo tempore Galli Portolongonium oppugnarunt, neutros se dixerãt. Abhorrebant quippè Hispani istis neutralitatis declarationibus illud sensim remitti vinculum, quo aliàs Italici Dinastę ab ipsis attinebantur. Sed citò hæc dubia discussa sunt. Nam prudenter Hispani amissarum rerum recuperationem, non recentes hostes quærebant. Classis in continentem Tusci littoris, & Insulæ Helbæ militẽ exponit, qui eodem tempore binis vacauit obsidionibus, Plombini, & Portolongonij. Plombinum debilius debiliori, & promptiori oppugnatione superatur. Portolongonius maius facessiuit negotium aggredientibus. Circa hanc arcem Galli externam quamdam munitionem (cui ex dimidiatæ lunæ figura, quam mentitur, nomenclatura indita est) erexerant satis instructam. Hanc Hispani excellentis machinatoris ope (aggere ad arcis fossam perducto) à reliquo corpore secluserunt. Quod artificium arctauit obsidionem, & multo Hispanorum sanguini pepercit, qui in illius expugnatione ferro, & aggressionibus tentata effusus esset. Nihilominus ad tres menses obsidio prouecta est, & vltrà extensa fuisset; ni seditio militum deditionem maturasset nondum maturâ oppugnatione. Arx adhuc illibata à Nouilliaco Gubernatore fido, & eximio viro tumultu militari adacto Hispanis tradita est.

Mar-

Marchioni Villæ Cremonæ interfecto Sabaudię Dux comitem Verrucæ suffecit. Hic Comes Sabaudici Equitatus Locumtenentem à pluribus annis agebat, ad quam amplitudinem per omnes militares ordines ascenderat. Viro bellis innutrito, & varijs militiæ experimentis probato, nihil in hac prouectione noui accidit, cùm iam propiorem ad istam supremam dignitatem gradum obtineret. Erat tamen hoc bellicum munus admodum conspicuum, cui subijciebātur duo veteranorum equitum millia, & tot interriti Duces diuturnę militię pignoribus clari; ita vt hic Sabaudicus Equitatus palmam tot pręlijs partam nunquam hosti reliquerit. Et verè sub hoc tempus extraordinaria virtus fuit admodum opportuna ad Pedemontem tuendum Gallorum auxilijs defectum.

Hoc anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo Portolongonij obsidio ab infestatione Pedemontij Hispanos subduxit. Marchio autem Carassena Astam inexpectato assultu interuertere contenderat; sed Padus gliscens, sicuti laboriosum hostilibus Copijs prębuit transitum; ità expeditum Vrbis fecit subsidium. Hispani hoc deiecti facinore limites Pedemontij abrasserunt, Biellam vsque prouecti Ciuitatem, eiusq; viciniam populati sunt.

Cap.

Cap. II.

Marchio Carassena Pedemontem expilat.

1651.

ANNO millesimo sexcentesimo quinquagesimo primo Italicæ Hispanorum vires nullibi dissipatę Pedemōtem vnâ mole pręgrauarūnt. Marchio Carassenæ ipsamet quæsiuit viscera ad Moncallerium castrametatus. Hoc Oppidum mollis fastigio cliui constructum in Taurini vicinia, à quo tribus duntaxat milliaribus recedit, illinc vallibus sensim decumbentibus, & collibus ad ostentandam feraciam surgentibus deliciosè obsidetur: Hinc proximi Padi, & planitiei latè diffusæ habet despectum. Consuescunt inibi Sabaudiæ Duces æstiuos ardores iugi flantis aurę spiritu fallere; ideò ędes Regias in collis vertice posuerunt, speciem muniti Castri procùl exhibentes; cùm verè hoc palatium ad vna oblectamenta constructum nullam aliam habeat munitionem, pręter loci sublimitatem. Hic improuisus Carassenę aduentus cōmouit Prouinciam: affecit quoque expilationibus. Visus est in principio suorum motuum ad Pinarolum respicere, sed prudentissimus Marchio

chio, & belli, & negotiorum arte versatus huc accesserat, vt eodem tempore, suorum validitate armorum ostentatâ, Sabaudiæ Ducem exterreret, & occasione proximitatis vsus secum iniret compositionis tractatus: nihil verens, si potuisset Sabaudiæ Ducem à Gallis diuellere, ne tota Italia perquam facilè illos expungeret. Dux autem, Galliarum Regi tot necessitudinibus deuinctus, arma iniectis ab Hispano negotiationibus opposuit.

Comes Verruce, & Marchio Sãcti Andreæ tenuuium Copiarum Gallicarum Præfectus vniti in Hispanos iter fortiter capessunt, quos multis secundis prælijs afflictos vsque ad Mediolanensis Ducatus limites insectantur.

Per belli Galliarum Ciuilis tempora obseruo Regi, & Reginæ adeò oppressis nullos ex amicis ad opitulandum accurrisse. Galli tantâ charitate Hollandos iuuerant: Succorum gesta prouexerant: Lusitanorũ protectionem complexi erant; Omnes Germaniæ Principes fouerant; nullum autem ex ijs grata stimulauit memoria vel minimam accepti partem referendi; Omnes æquo animo laborantem spectarunt amicum, an ex se ipso resurgeret. Quæ auxilia eò alacriùs suppeditari poterant, quò aduersùs rebelles destinata nullam satis legitimam produxissent Hispanis querelarum causam, & charitas omni culpâ vacuos mittentes fecisset. Mantuæ autem Dux adeò

non appulit animum huic præstando Gallis officio, vt arma contra ipsos expedruerit.

Vnius Sabaudię Ducis fœdus cum Gallis initum, nec altissima Hispanorum eleuarunt promissa, nec Galliæ discrimina concusserunt, nec propriæ infirmarunt iacturę. Nullus ex tot fœderatis sanctiùs illo Galliarum amicitiam excoluit.

Consilium Ducis Sabaudię constabat Marchione Planitiarum consilij Capite: Magno Cancellario Morotio: Comitibus Philippo Abadeladio, & Vbertino à Moreta, Abbate Philiberto Scaliâ, Marchionibus Palauicino, & Sancti Thomæ à secret s, viris prudentissimis, & impenetrabili erga suum Herum fide, quorum sententia eò semper spectauit, vt fortuna Pedemontij ab illa Galliarum non dissociaretur.

Regis quoque causæ in Italia studiosè vacabat Seruientus in Regio Consilio sedentis frater, apud Ducem Sabaudię Christianissimi Legatus. Huic vni bellicæ curæ, & politica hęrebant negotia: Pręsidiorum in primis conseruatio in tanto rerum omnium defectu non minorem sollicitudinem, & prouidentiam exigebat. Hic Ducissam morum suauitatę promerebatur, & rara per illud tempus fidelitate prouisiones bellicas adeò accuratę dispensabat, vt earum tenuitatem distribuentis compensaret diligentia. Nunquã cessantes Hispanorum machinationes prudenter

discessit: nec rei familiari, nec desudatis parcẽs laboribus, vt expeditum, ac vtile opus apud suum Regem collocaret.

Cap. III.

Tridinũ, Crescentinum, & Casale ab Hispanis expugnantur.

1652.

CARASSENA, quamuis suas petitiones armis euerberasset Sabaudiæ Dux, non quidem destitit totâ hyeme Ducissę aures vellicare pollicitationibus, vt eam in Hispaniarũ Regis desideria perduceret. Sed Ducissa fortiter restitit, omnibusque votis rem communem iuuit, etiamsi è Pedemonte propè omnes Galliarum Copiæ cum Sancto Andrea in Cataloniam recessissent, & penè destituta maximè sibi timeret, accuratè delectum habentibus Hispanis in augendo Exercitu defixis. Profectò iustus, & ex ratione fuit timor: Nam sub Maij initium anni millesimi sexcentesimi quinquagesimi secundi circumstetit Carassena Tridinum, oppugnationemque istius fortissimi Oppidi, Pedemontis Propugnaculi instituit.

Comes Catalanus Alferius Gubernator sub ob-

obsidionis inauguratione Taurini degebat, cuius aures statim ac primus obsidionis nuncius verberauit, euestigio illuc contendit; & licet omnes aditus hostilibus turmis obstructi essent, nihilominus medios hostes preteruolans in Vrbem se demisit, & milites præsidiarios ad Oppidi defensionem accendit. Dux quoque Sabaudiæ Copias in obsessorum compulit subsidium; quæ ad hostium conspectum accedentes, & altitudinem valli, & hostilem Exercitum speculatæ ab impressione temperant; ne eam temerè sauciarēt existimationem, quam tot fortitudinis pignoribus sibi vindicauerant. Præterquam quòd, si hę copię aduerso Marte elisæ fuissent, tota Regio victoris furori subjciebatur. Catalanum desperatio subsidij, tenuitas præsidij, atque valida Hispanorum oppugnatio pacta signare, & Vrbē hosti tradere coegerunt.

Hinc Hispanus Crescentinum expugnat; deinde Masini Castrum, eam Pedemontij partem admodum amplam, quę inter Duriam, & Padum iacet, vastitate deformans. Nam vnus Sabaudię Dux illo non pollebat Exercitu, qui posset Hispano obsistere.

Marchio Carassena, quem in Pedemontio gesta ob ualidam propugnationem fatigabāt, ratus illustriora facinora, & minoris dispendij tentare se posse in Monferratense Prouincia (vbi Mantuæ Ducis amicitia haud difficiles pollicebatur

 mi-

impressiones) à Pedemonte ad Montemferratum se conuertit, & circum Casale milites statuens laxam primùm obsidionem instruit. Dux Sabaudiæ, etiamsi amissione tot locorum afflictus, animo presumens in quanto periculo versaretur Casale, & quanta detrimenta Galliarum Rex accepturus esset in istius Ciuitatis iactura; ad quã propugnandam tot Exercitus, & tantã auri vim dilapidauerat, ad illius subsidium Copias delegat, quas Senatus Casalensis ab ingressu arcuit, iam sui Ducis contagione afflatus.

Dux Mantuæ dissimulatis negotiationibus de expulsione Gallici præsidij ab Vrbe Casalense cum Hispanis conuenerat: has gratias assertæ toties Ciuitatis Gallis rependens; vt eos obseruans bellis ciuilibus irretitos, laqueos geminet, & amicos ad vlciscendum iniuriam malè paratos obruat. Hanc autem iniuriam vt honestè velaret, speciosissimum euulgat obtentum; Metu videlicet impulsus, ne Hispani Casale potirẽtur, decreuisse illud in sui potestatem perducere, antequam in Hispanorum manus corrueret. Ille, qui vinculo obligationis tenebatur comparare copias, vt prestò esset Gallis Casale defendentibus, (si aliquod instare cognouisset discrimen) militem contrahit, vt vnitus Hispanis Gallos laborantes lacessat. Ciuibus eodem tempore imperat, vt Ciuitate Gallos deijciant, quosque iam per tot annos protectores habuerant, immeritos

ritos hostes sibi desumant: & Hispanos, quos toties senserant muros Ciuitatis tormentorum ictibus disturbare, & Suburbia diripere, in amicitiam, societatemque recipiant. Castellum illis primùm ab empto Gubernatore proditur. Sāctus Angelus Progubernator Citadellam diù sustinuit, & viriliter propugnauit: Sed à ciuibus, & Hispanis exteriora oppugnātibus circūuentus malæ fortunę res Gallorum vexanti inuictas manus, & inuictam ad id diei Citadellam dedit.

Copiæ Ducis Sabaudię à Casalensibus hostiliter repulsæ in Crescentinū deflectunt. Vbi libratis bombardis, cùm muri assiduis ictibus labefactarentur, Hispani Oppidū reddunt; secundùm quā deditionē Masini quoque Castrum illis restituunt.

Cap. IV.

Obsidio Barcinonis Dunicherchæ, & Grauelingæ ex voto Hispanis succedit.

1652.

GRAVIVS intertrimentum in Catalonia acceptum est; quæ tota Gallis deperijt. Detentioni Principum successerat Marsini captura, qui in arce Perpiniani custodiebatur: mox, liberatis Principibus, libertas quoque Marsino reddita est. Hæc Marsini iactura nullo suo merito illi acciderat, qui ad id diei fidelem operam Regi nauauerat; sed amicitiæ dabatur, quæ illi arctissima cum Principe Condæo intercedebat. Veritum est Consilium Regium, ne, euulgatâ Condæi detentione, Marsinus vel ad Hispanos deficeret, aut cum rebellibus se iungeret: Quare decretum fuit ipsum custodiri, vt hoc periculũ præuerteretur. Cum libertate non pristini honores modò illi restituti sunt; sed, vt iniuria acceptą aliquo insigni compensaretur beneficio, & ornatus amplitudinibus animus Regiæ præstiùs seruituti deuinciretur, Catalonici Exercitus moderatio ei decernitur; vt etiam in amplissimæ Prouinciç dominatu occupata mens illic sibi pla-

placeret, & pręsentibus potiùs caperetur honoribus, quàm certa pro incertis mutans, defectione tàm claram dignitatem in se ipso dehonestaret.
Marsinus traditam Prouinciam infideliter initam pessimè obiuit. Potuisset arcere, vel etiam opprimere Hispanos per tenues montium aditus Barcinonem descendentes; quorum temeritati parcens, se Barcinonem retraxit, vexaturus potiùs, quàm defensurus Ciuitatem: vbi tanta dedit infidelitatis indicia, vt Margaritus, & cæteri Duces sæpiùs agitauerint, an rursus eum in carcerem includerent. Cui consilio non institerunt, pluris dignitatem, quàm operationes æstimantes. Pręparabat Marsinus necessaria ad suũ recessum in Galliam, statim ac monitus esset à Condæo: ideò versabat animos Ducum: interuertebat pecuniam ad militum stipendia destinatam: nihil omittebat, quod Exercitui, cui præerat, officere posset. Deinde certior factus de Condæi in Burdigalam receptu cum satis magna Equitum turma, pecuniâ, & pretiosiori supellectile ab Exercitu excessit, in Vasconiam transiturus: quò quingentos Equites duxisse fertur.
Primus fecit Marsinus, vt Præfectus Exercitus diceretur militię desertor; ità vt illud grauissimum peccatum, quod ad id temporis gregarijs duntaxat militibus adscribebatur, nunc primùm ad supremum Copiarum Moderatorem referri

ferri possit. Inter alia commoda, quæ Condæus Hispanis prę̃stitit, hoc vnum fuit Catalonię Generalem ad se traducere: & Principatum illũ Hispanorum aggressionibus Gubernatore denudatum obtrudere.

Tunc Hispani propiùs Vrbem peste deuastatam castrametati sunt; mare etiã insederunt classe; nihil vltrà molientes, quàm arcere commeatus, & Ciuitatem in vltimas famis angustias cõijcere. Cuius tandem desiderij compotes facti sunt; seriùs tamen, quàm cupiebant: nam vsque ad extremum propugnatores cum omnibus contenderunt calamitatibus: Recens enim Neapolitanorum exemplum eos deterrebat; ità vt vltimum potiùs malorum pati, quàm se dedere, sæpiùs deliberauerint: nec defuerunt, qui ob loci viciniam Saguntinorum exemplum proposuerint amplectendum.

Facilitas indulgentiæ mouet Populos ad sępè peccandum, & de facili inuitat ad pœnitentiam. Crudelitas supplicij à frequentibus prohibet seditionibus; sed ęgrè etiam ad veniam implorandam disponit. In hoc vltimo bello Galliarũ ciuili multæ Ciuitates rebellarunt. Nulla rebellionem obstinauit. Cum primùm bellici euentus malè processerunt, pertinacia fracta est, & illicò Regis benignitatem, de qua certi quodammodo erant, interpellarunt. Catalonia autem vsque ad extremum seruauit constituta: quamuis bello

exesa

excisa, & multùm fatigata vexationibus nunquã eam induit mentem Hispanos rogandi, plus timens pœnæ, quàm sperans veniæ. Vltimâ demùm necessitate cogente, ea vicit pars, quæ mitiora interpretabatur; scilicet Hispanorum seueritatem experiri, an plicaretur: & plenissimam veniam adepti sunt. Margaritus tamen cum cæteris rebellionis Principibus toto excesserunt Principatu: parum credentes Hispanorum indulgentiæ, quæ Neapoli omnia factionis Capita decusserat. Barcinonis deditio secum traxit vniuersum Principatum, dempto Ruscinonense comitatu cum validissimis arcibus Rosæ, Perpiniani, Illiberis, Salsę.

Eques Ferreria se accinxerat ad subueniendum Vrbi duodecim rostratis nauibus, cõuerteratq; ad se omnes Europæ oculos: at, cùm in cõspectũ classis Hispanicę se dedit, ausus non est aleã subire. Defecit cum viribus animus: proras in Prouinciam conuertit. Rex Portugalliæ omnem sustinuit inuidiam istius iacturæ. Cataloniæ receptio nulli magis, quàm ipsi interminabatur. Hoc enim bellum à Portugallia retrahebat Hispanos. Attamen Lusitanus quietus, diues, florens, nauibus pollens ad frequentes nuncios Barcinonis cadentis nunquam expergiscitur. Ex conseruatione istius Ciuitatis suas liquebat dependere felicitates, & à casu omnes inuehi ruinas. Veruntamen immotus stetit; vel tantillam classẽ

si

ſi miſiſſet, quę vnita Ferreriæ ſubſidium tentaſſet, defendi Ciuitas poterat. Nunquam enim Hiſpanica Claſſis ea fuit, quæ tanti momenti reſponderet obſidioni. Longâ etiam morâ, & maris iactationibus defatigata potuiſſet haud magna mole diſſipari.

Conſilium Regis nemo ſatis exactè ſpeculatus eſt: multi id auaritiæ dabant; ipſum ſcilicet auro cogendo intentum erogationes auerſari: multi ad politicen referebāt: vereri ſcilicet hunc Regē, ne pax coiret, cui nunquam aſſenſiſſent Hiſpani, dum arma ſua profeciſſent; qui è contra ſuorum armorum ſpe fruſtrati, cum Gallis pacem enixè cupientibus conueniſſent. Quæ ſpeculatio tantùm à veritate aberat, vt potiùs Barcinonis expugnatio prodroma pacis ab omnibus reputaretur. Dum Galli ſine magna ſugillatione Barcinonem tradere Hiſpanis non poſſent, & Hiſpani ſine iſtius Ciuitatis recuperatione honeſtâ pace defungi nequirent. Quæ vna difficultas omnibus pacis concluſionibus intercedebat.

Eodem anno milleſimo ſexcenteſimo quinquageſimo ſecundo exciderunt Galli Dunichercha, & Grauelingâ. Duo fortiſſima munimenta auro, ſanguine, & inuſitatis conquiſita laboribus Hiſpani ſedentes recipiunt. Grauelinga raro milite præſidiario defenſa, Gubernatore deſtituta poſt breues obſidionis dies Hiſpanis cedit.

Dunicherchæ oppugnatio carior ijs ſtetiſſet, ni bel-

bellorum ciuilium grassationibus duo inopinata mala adiuncta essent: vulgati quippe in præsidiarios milites morbi ferè omnes consumpserant, & Angli Classem Gallicam obsessæ Vrbi subsidia deportantem corripuerant, tribus demptis nauibus Flesingam delatis, totam corrumpentes. Vnde Marchio de Estrades Gubernator, licet percelebre suæ virtutis in hac sustinenda obsidione faceret experimentum, tot hostibus eodem tempore lacessitus, peste, Anglis, Hispanis, euitare non potuit, quin Vrbis remissione iniquæ temporum rationi se conformaret.

Cap. V.

Arcurtius Aquitaniam deserens Brisacum adit Angolemus iussu Regis in Carcerem trahitur.

1652.

IN Aquitania eundem felicitatis tenorem seruabant incepta. Ab Arcurtio Aginnum ad Regis obedientiam pertractum, & propè omnia Oppida Prouinciæ Burdigalã vsque Regijs armis perdomita: ad quam Ciuitatem postremum Condæistarum perfugium accedens Arcurtius nuncium cum epistola misit, inuitans ciues ad resipiscendum, & Regi se restituendos,

Nun-

Nuncius Contij diligentiâ ab Vrbe exclusus Comitis expectationem delusit, qui vsque ad Medulorum littus excurrens, oppugnatione Burdigalæ reliquâ, Aquitanicum bellum profligauit: Eratque res procul dubio in emersu integræ victoriæ: cùm Arcurtius ad id temporis firmus in Regis obedientia, morbo communi Galliæ Principes tunc vexante correptus palmam, quam manu tenebat, repentinâ deliberatione proiecit.

Præfulget Gallia multitudine Principum, qui Regiam incomparabili complent nitore: bello quoque vtiles, cuius in primis studiosi erudiunt adolescentiam equo insidere, & arma temperare. Bellum, cùm domi non habent, exoticum quærunt, vt scientiam confirment experimento, & animum inter certaminum discrimina stabiliant. A Rege imperio Exercituum præpositi insignia, & multa vnico ductu prȩstant opera: loca capere, aciem struere, milites exemplo ad pugnam incendere, quorum reuerentiam sibi adsciscunt, non duntaxat virtute, sed ortus excellentiâ. Nam Gallos & capit, & satisfacit nomen Principis, quibus innatâ quadam propensione auidiùs, quàm cæteris Ducibus obsequuntur.

Sed hæc ornamenta Galliæ Principes sæpissimè dehonestarunt, & Regnum pluribus affecerunt detrimentis, quàm incrementa promouerint. Omnes seditiones Galliæ vsque dum à Principibus auspicatæ sunt. Hi, cùm ad Natales suos

mentem

mentem retorquent, magis imperij, quàm obsequij memores parere nesciunt, quia sibi videtur ad imperandum orti. Multis etiam egent fomitibus, vt excellens Principis nomen sustinere possint: Hinc procedit, vt quotidie ad nouas dignationes anhelent, & pensitationes aucupentur; quibus tandem cùm Rex par esse nequeat, noua moliuntur, vt iniectâ bellorũ ciuilium necessitate exprimant, quæ pacatis rebus exigere nequeunt.

Omnibus penè ætatibus vidit Gallia Principes aduersùs suos Reges armatos constitisse. Certò nec Regnum tot succubuisset calamitatibus, & multò latiores prolatasset limites; si Principes auctoritate, quam apud Subditos habent, in Regni perniciem abusi, lubricos illorũ animos varijs obtentibus ad tumultus non exciuissent.

Comiti Arcurtio demandatum erat Alsatię regimen; eidemque ex Lotharingis Principibus ortum ducenti (ideò in Condæum nequaquam propenso propter veteres istarum duarũ domuũ simultates) Regina armorũ quoq; administrationem crediderat. Arcurtius viriliter, & strenuè Regijs partibus satisfecit vsque dum, aut vanis quibusdam vmbris agitatus metuit, ne Alsatiæ præfecturâ bello occupatus à Rege abdicaretur: aut in illo Galliarum turbine prosperam auram offendere posse sperans, ad prælucentem fortu-

nam

nam sibi constituendam animum adiunxit. Qui ob egregia facinora merebatur præmia, simulauit timere pœnas; vt causam aliquam receptui, quem meditabatur, prætexeret. Igitur ab Exercitu se proripiens, Brisacum adiuit, plenam auctoritatem in Alsatiam, & Philippoburgum cupiens diffundere. Hispanis, Imperatori, & vicinis Principibus gratus ominabatur sibi maiorū suorum, qui quondam Austrasiæ imperitauerant, renouare dominationem. Et profectò non nisi Cardinalis industria, & vi armorum ad obedientiam reuocatus est.

Cap VI.

Detentio Cardinalis Rethij. Causæ.

1652.

REGI, & Reginæ nihil prius erat, quàm immensam illam Parisiorum turbam in officio continere. Resederat quidem procella, & quies se per omnes Vrbis angulos diffuderat: veruntamen timendum erat, ne residuis aquilonaribus ventis, qui flare non desinebant, fluctus rursùs attollerentur; præsertim cùm edicta ad pecuniam cogendam proferenda essent, & belli necessitas multa proponeret, quæ Populis

lis parùm accepta, persistentibus stimulis, potuissent tranquillitatem amoliri.

Hinc fiebat, vt multi Cardinalis Rhetij operationes criminarentur. Qui, & si ab omnibus seditiosorum amicitijs se collegisset, multaque & Regi vtilia, & quieti publicæ necessaria edidisset, & maxima cum præcautione actiones suas tum dispensaret; nihilominus non omnes nubes Regiam mentẽ obsidentes adhuc discuti poterãt.

Præcipuè cũ in illis tumultibus nõ pauci ęmuli à Rhetio contracti multoties Regi repeterent, diuturno vsu comparatum esse, bella ciuilia omninò non rescindi, nisi tandem pernicies in eos relabatur, qui commotione rerum illam in alios intentarant; ità vt seditiones ibi finire debeant, vnde primùm exorsæ sunt; Cardinalem Rhetiũ purpurę fastu, & amicorum numero fretum media in Vrbe spatiari, Cardinalitiam dignitatem in præteritorum facinorum triumphum venditantem ciuibus suis: Huic vni hactenùs benè cessisse ciuiles motus, si ab illis, accepto pręmio, temperasset: Sed, cùm à seditionum turbido hunc splendorem eduxisset, spes suas in tumultibus magis, quàm in quiete collocasse. Odium in Cardinalem Mazarinum nullâ ab ipso dissimulatione contegi; ità vt ex istius ad Aulam reditu aliquid noui certò præsagiretur; dum ex his duobus Cardinalibus se inuicem incessentibus vnus aut â populari, alius Regio niteretur fauore.

Ab Aulæ obſequio ſe abſtinere, ne Populi beneuolentiâ exciderct, cuius ſtudijs ſperabat poſſe aliquando euehi, & Regi, Regineque ideò charum, quia neceſſarium fieri. Exprobrare Parlamentarijs ſociorum exilia, & eos vrgere, ne illa paterentur: Subornare Creditores publici ærarij, vt pecuniam eis debitam vel tumultuosè exprimerent: amicitiam cum proſcriptis, & ſeditioſis nequaquam eiuraſſe. Hæc Regi ſæpè renunciata eius aures pulſantia, non exiguam moleſtiam animo ingerebant.

Princeps Thomas à Sabaudia, qui tunc primi Miniſtri munus obibat, vt Regi gratum præſtaret officium, & Rhetium ab indignatione Regia eriperet, amicorum officijs eum compellauit, vt Pariſijs abſcederet: oſtendens hoc vno conſilio duntaxat poſſe Cardinalem Regi gratũ euadere, apud quem grauiter offendebat, perſeuerans populari beneuolentiâ Aulã territare; ipſum tunc traducturum eſſe animum ſuum, & ſincerum patefacturum, cùm plebis plauſuum oblitus ab omni tumultuum ſuſpectione remotiùs degeret.

Sed Rhetius, amicorum admonitiones repudians, exclamabat, neſcire, quò ſe verteret, cùm leues ſuſpiciones vanis coloratæ prætextibus certiſſima ducerentur crimina. Pigmentata eſſe, quæ obijcerentur, nullam veri producentia ſpeciem, præter ſuorum inimicorum liuidam notam. Non poſſe ſe niſi calamitoſam ſui conditionem de-

deflere ; cùm egregiè facta non modò sibi Regiam non pararent beneuolentiam, sed neque indignationem mollirent. Hanc popularem in se inclinationem, quæ vnus erat criminandi obtentus ; totam semper in Regis commodum deflexisse. Vt sileret de antiquis, quæ cùm in abdito essent, in malignantium erat arbitrio, ad quam vellent partem, illa detorquere :

Petere duntaxat, vt reproducerentur aduersùs Principem acta Condæum, quem viribus, auctoritate, fauore Populi tumentem, dum omnes Regis serui muti, & stupentes obseruarent, se vnum illius obniti potentiæ ausum esse : Initos cùm Hispanis arcanos tractatus Reginę enucleasse. In Parlamento cum non exiguo vitæ discrimine illi contranitentē sedisse. Quòd si res iuxta speratum non cecidisset, illis tamen motibus incolumitati Reipublicę consultum fuisse ; Cùm Princeps, quantam vim oppositam haberet inspiciens, Parlamenti insuper, & populi obiecta crimina detestantium gratiâ spoliatus, multorū amicorum, & bonæ famę, quæ tanti valet in seditionibus, iacturâ factâ, se ex Vrbe proripuerit.

Cùm exinde supra subditi conditionem sentiret se purpuræ gratiâ, arctiori nimirùm vinculo ad Regis seruitium obstringi : nullam non pręterijsse quidem occasionem, sed omnes indagasse, quæ grati animi testimonium edere possent. Post Oquincurtium fusum, cùm Princeps

ouans Parisios ingressus agitaret suas intendere copias, & belli necessaria parare non exiguam remoram iJs deliberationibus iniecisse: pręcipua Aurelianensis consilia ad rerum intenta perniciē vel iniectâ morâ debilitasse, vel penitùs interuertisse: ardorem Parlamentariorum monitionibus temperasse, & suos ex illo ordine amicos clam exprobratos à violentis consilijs compescuisse.

Huic eidem Parisiensi turbæ, cuius aduersarij sui se concitatorem traducebant, nullum ipso diligentiùs, & efficaciùs obedientiæ memoriam impressisse: tùm in priuatis colloquijs, tùm publicis, vel familiares cum amicis conferentem sermones, vel concionantem se refractarios obiurgasse: obsequium Regi debitum, vt amicum clientibus, vt pastorem populo, vt verba Dei proferentem vniuersis incussisse. Neque hæc, quę proferebat, in angulis latere, vel nube cogitationum inuolui (vt erant illa, quorum à suis inimicis insimulabatur) sed in publicum delata vniuersi Populi testimonio produci: Ità vt officia sua prosperis militarium Ducum facinoribus vtilitate Regis, & commodo præcelluerint.

Amicitijs seditiosorum renunciasse tanta cum destinatione, vt nunc aliquorum inimicitię præcauendæ sibi essent. Sedulò operam dedisse, ne cùm egregijs erga Regem factis aliquâ infideli-

tatis

tatis vmbrâ diffunderetur, ne opacitatis opportunitate ab aduersarijs criminum materia compingi secretò posset: stupere ita ab eorum artibus Regium animum obsideri, vt gesta sua præsenti rerum tranquillitati admodùm proficua, quæ toties Regis auribus obstrepuerant, nequeant in illius mentem descendere. Suo operi cōmissę Ecclesię administrationem prohibere sibi ab Vrbe discessum, ni vellet Regi parendo Dei refractarium fieri. Aliquo temporis interuallo sperare intemeratā obedientiam, & incorruptam fidem (ęmulis ob ficta in se delicta erubescentibus) à Rege probatum iri.

Rex, cùm leuia Cardinalis animum malè vires suas dimetientem exasperarent, vltimò decreuit hunc tumultuum, vt iudicabatur, fomitem vi subducere, & clementiæ non succedenti rigorē sufficere. Haud facilè tamen erat hunc virum comprehendere; imò periculosum aduersùs eum vim adhibere, quem tota Ciuitas suspiciebat. Inter hæc casus obtulit, quod ars venabatur.

Rhetius, qui facundia præstabat, decreuit cōcionem habere in Ecclesia Sancti Germani die Domini natalitio. Regina significauit Parocho velle se interesse concioni. Rhetius hanc nactus occasionem Reginæ gratias agendi ob statutum in se honorem Luparam petijt perhumaniter à Rege exceptus, & vsque ad Reginæ cubiculū, quę casu lecto decumbebat porrectissimo vultu perductus

ductus, officiosam submissionem exequitur pari Reginæ gratia dignatus. Sed dum regreditur, à Villequerio excubiarũ Duce sistitur, & ad Vicẽnarum Castellum captiuus pertrahitur.

Cap. VII.

Mazarinus Parisios ingreditur. Multa promulgãtur edicta ad pecuniam cogendam. Burdigala ad Regis obedientiam reducitur.

1653

HÆC Rhetij à Parisiensium conspectu retractio omnem motuũ suspicionẽ ademit. Perpauci hanc deliberationem Regiam improbarũt: multi sanã, & tranquillitati Reipublicæ accommodatam duxerunt. Plures eâ lætati sunt, quàm indoluerint. Signũ restitutæ dominationis in Ciuitate tumultibus fessa aliquid nouare non audente.

Amici Cardinalis Rhetij, qui Parisijs obmutiebant, quas querelas apud Regem ob hanc detentionem emittere trepidabant, ad Romanam Aulam deferentes, Pontificiam Auctoritatem in captiui subsidium prouocarunt. Iussit Pontifex Marinum Archiepiscopum Auenionensem adire Parisios ad informãda acta super criminibus, quorum

rum Cardinalis postulabatur: Asserens non decere aliud Tribunal preter Pontificium, in Cardinalem inquirere: quæ prouisio irrita cecidit, inhibente Rege Marinum in Solum Regium pedẽ immittere, & conquerente, quòd, cùm Innocentius X. Summus Pontifex nihili fecisset pudenda edicta à Parlamento Parisiense in Cardinalem Mazarinum producta, vellet nunc protectionis velamine Rhetiũ contegere, quòd ille Regi officiosus, hic infensus haberetur.

Interea multa edicta ad eliciendam pecuniam sanxit Parlamentum, & Computorum Camera, ne vno quidẽ ex Consiliarijs diuersum mussante. Vnus Cardinalis Mazarinus Rhetij detentionem apud Regem exarata epistola deplorauit. Fidem habente nullo id sincerè agi, cùm è contrà captiuitas Rhetij honorificum illi in Parisiorum Vrbem regressum molita fuerit; æmulo enim depresso, visus est Mazarinus ouans Ciuitatem ingredi, non tàm Aulicorum, quàm Ciuium hilaritate exceptus. Adeò facilè mortalium amor in odia degenerat, & simultates in amicitiam commigrãt. Vnoquoque temporum vicissitudinibus animi affectiones accommodante.

Promulgatis edictis cogitur pecunia; Amici, & Regi deuoti longo tẽpore muneribus ieiuni beneficijs reficiuntur. Miles conscribitur: parantur exercitus: belli opportuna conquiruntur. Exercitus Guiennensis Præfecturę, Arcurtij re-

 cessu

cessu vacuę Dux Cādalus Epernonij Filius substituitur. Hic armis, & negotio obnixam operam ad Regis commodum nauauit. Veteres suę domus amicos, quos Natura Patris ferox asperauerat, morum suauitate, officijs, & placiditate sensim leniuit, & in suas, Regisque partes perduxit. Nihil interea armis parcendo varijs secundis pręlijs copias Marsini, & Balthasaris mutilauit.

Balthasari opposuit Equitē Aubeterram, qui illum totâ hyeme incessiuit: & ipsius hyberna angūstauit: receptione multorum locorum emolumenta hosti detracta sibi attribuens, copias suas refecit, & auxit; ac ex parua Equitum turma, quæ bellum inceperat, iugi nouorum militū auctario validam legionem conflauit. Monsegniūriū firmum Oppidum Candalo deditur. Salartenses ciues à Gubernatore vexati, ipsius morte, & totius præsidij captiuitate se, & Vrbem ad Regiā redimunt obedientiam.

Hisce successibus Burdigalenses Ciues Regiis & Candali studiosi, præuidentes Contij, & seditiosorū emasculatos animos, varias molitiones ordiuntur, vt Ciuitatē ad supremi Domini obedientiam perducant: quæ etiamsi speratum finē non attigissent, in ipso tamen casu non vanā felicioris exitus spem fecerunt, dum obseruaretur ciuiliorem Populū penè vniuersum pro Rege sētire.

Burdi-

Burdigalæ tyrannidem exercebat factio quædam ex omni hominũ colluuione conflata, quæ, quia initio seditionis cõsultationes sub vlmo inibat, Vlmista vocabatur. Hęc Contio, Marsino, & reliquis Condęi Ducibus hærebat: Portas custodiens: excubias collocans: reliquam premẽs Ciuitatem multitudine, & auctoritate, quam sibi arrogauerat. Hæc tenaciter semel constituta custodiebat, Regios videlicet non admittendi.

Imò, vt pacis conditiones desperãdas faceret, legationem iussit ad Cromuellum Angliæ Tyrannum, implorans subsidia adue sùs Gallię Regem. Sed Cromuellus iam Cardinalis Mazarini officijs lenitus [qui insuper constituerat vacillantẽ suam dominationem Gallorum potiùs amicitiâ firmare, quàm hostilitatem potentissimi Regni Anglię proximi in malè stantem prouocare] recisâ auxiliorum spe Legatos remisit.

Hispani nitebantur hanc Burdigalæ seditionẽ fouere; eamque iuuabant pecuniâ, quæ magis in promptu erat, quàm arma, iam ad gentilitiarum Prouinciarum tutelam distributa. Sed pecunia à multis contrectata fatiscebat, antequam in belli vsum collocaretur. Naualem quoque Classem in Biscalia adornauerant, vt Burdigalensium postulatis responderent, quę, si in tẽpore adfuisset, procul dubio moram iniecisset concordię. Sed Classis Gallica Garumnam iam subiuerat, aditus insederat, erexerat munitiones in Insula opportunè

tunc in aluei medio sita. Quare Hispani ex nuncijs istius expeditionis consternati tenuem Classẽ suam aliarum nauium aggregatione munire cõtenderunt, ne eam in certum periculum darent; si adeò imbecilliter instructa contra hostem nauigaret. Interea extrahitur tempus: & factio Regia prosperis euentibus sumens animum, & vires ex conuersione dissentientium, quibus secunda, & æqua tandem placuerunt, suspiratũ facinus reddendi se Regi consecuta est.

Vnus ex grauioribus ictibus, qui pertinacẽ Burdigalensium mentem loco dimouerit, vel potiùs loco motam in pristinam sedem reposuerit, Comitis Ognoni consilium fuit Regis gratiam recuperandi, Broagio fortissimo Munimento, mare prospectante, Regiis tradito, in cuius arcis vicinia Burdigalenses maximum suorum decretorum presidium constituerant: post cuius deditionem vndequaque Regijs armis circumuentis terra marique exclusi seriò rebus suis cadentibus cæperunt consulere.

Dux Vandomi maris Præfectus Claustra Garũnæ, quamuis latissimas penitùs obstruxerat; Castellis in Insula erectis, nauibusque ita dispẽsatis, vt vtramque ripam obtineret. Vnde Hispani Burdigalam penetrare non poterant, nisi terra, marique tormentorum ictibus lacessiti. Nec cõtentus aquarum dominio Vandomus, terrestres etiam Vrbes ad fluminis ripã constructas, à Cõdeis-

dęiſtis munitione obuallatas inuadit, ſubigitque Lormontum, Burgum, Liburnam, dimiſſis Hiſpanis, qui illic excubabant: Hibernēſibus verò authoratis. Naues etiam ad bombardę ictum Vrbi appropinquauerant, & Candalus à terra exercitum propiùs admouerat.

Burdigala hoſtiliter cincta famis incommoda perſentiebat. Vlmiſtæ auxiliorum ſpe deſtituti, ne extrema experirentur, ſenſim ad ciues benè ſentientes accedunt. Seditioſi militię Duces exauthorantur: noui quieti cupientes adſciſcuntur: omnium ſententiæ ad pacem collimant: ligacula rubra proteruiæ indicia, in alba obedientiæ teſſeras, commutantur. Quos inſita erga Regem obligatio non admonuit obedientiæ, neceſſitas ad obſequium pertraxit. Parlamentū Regis imperia ſecutum Aginni ſedebat, exiguo Senatorū numero Burdigalæ ſuperſtite ſine conſilio, ſine auctoritate. Vniuerſalis ciuiū vocatur congregatio, quę decernit Regi parendum. Nuncios allegant Vandomo, & Candalo, de pace acturos, quæ, etiamſi à Marſino tergiuerſante aliquandiù tardata, ad vltimum à clementia Regis cum vniuerſali venia impetrata eſt. Contiùs cum Sorore Longauilla, filio, & vxore Cōdæi excedit. Regii Duces inter Ciuium acclamationes in Vrbē conuehuntur, vbi ex Regis imperio conſtruuntur munimenta, non tam ad externam vim arcēdam, quàm ad Populi adeò ex leuibus cauſis fu-

ren-

rentis cohibendam insaniam. Balthasar cum sua turma Regis stipendio se mancipauit. Prouincia quietem haud dubiam sortita est.

Guiēna bis pacata tertiò rebellauerat, quia nūquam domita. Rebellionem condonare est maximum clementię munus à Principe subditis impertiri: At cum ipsa venia pristinam libertatem remittere impotentiæ argumentum est. Libertas semel degustata acutissimum fit rebellionis irritamentum. Consultissimum quidem est subditos non perdere: imò multitudo Ciuium peccantiū debet Principem ad conferendam veniam disponere, ne angustet dominium suum tot subditorū mutilatione. Iis veruntamen tollenda ansa rebellionis est: Prauitas animi coercenda, vt paulatim degustet obedientiam. Arces, Castella, præsidiarij milites populosam, & ceruicosā Ciuitatem duntaxat poterant submittere. Burdigalæ hoc fręnum semel impositum officiosā Regi suo habuit: sine sanguinis effusione, sola ostētata potentia, indictoque terrore inquietarum mentium æstum leniuit; Ciues à vexationibus tolerandis, in quas vltrò impingebant, Regem à continuis suspicionibus, & perpetuo armorum procinctu absoluit.

Cap.

Cap. VIII.

Bellagarda Regijs deditur. Rocroia ab Hispanis superatur. Galli Mussonium, & Sanctum Menoldum capiunt,

AQVITANICVM bellum adeò enixè à Regijs armis procuratum non ita Regni Gallici vires auerterat, vt aliæ partes Hispanis finitimæ, vel Condęi præsidijs obtentæ vacarēt; Nam per hyemem Cardinalis Mazarinus opportuna belli sollicitè cōtraxerat; haud ignarus quātum è Reipublicæ salute esset supplementis firmare copias: peritos Duces ad Regis seruitium pellicere, & veteranos milites authorare. Non enim duntaxat æstimandus erat Hispanus Hostis; sed Princeps Condæus, qui haud modicam Regij exercitus partem secum duxerat, validas Campaniæ arces insederat. In omnibus penè Regni Ciuitatibus, & Togatos, & militares viros sibi coniunctissimos habebat; Parisijs verò necessitudines summæ cum Parlamentarijs, Ciuibus, nec nō etiam Aulicis illi intercedebant; ita vt non modò Regis consilia resciret, præsidia arcium cognosceret, quantę essent Exercitus vires liquidò expēderet; sed etiam malè animatos, & factiosos sibi conseruaret, præteritas calamitates, & sedítio-

ditiones posse rursus inuehere non diffidens.

Res tamē hyemali tempore non illi ex sententia cesserant: Regij quippè Duces illius hyberna infesta admodum reddiderant, nec paucas copias libauerant. Comes Nermonsterius Colignij Cōdæi Legati manum dissipauerat, ipso Legato cum multis alijs Ducibus, & militibus intercepto. Qui conflictus mille veteranos milites Condæo absūpserat. Comes Brolia superato Oppido Eiteræ septingentos pedites, & octoginta equites ad deditionem coegerat: Dux Vandomi Bellagardam adeptus mœnia à fundamentis disturbauerat: omnem spem Condæo rescindēs, vel armis, vel pacis beneficio ipsius arcis potiundi.

Legiones, quæ Bellagardę obsidionem consūmauerant, ad inflandos Campanię Exercitus extemplò festinant: Vbi Marescalchi Turenæ, & Seneterrę maturè ex hybernis egressi Retelo Ciuitate Campaniæ maximè nocuā (cum insidiæ improsperè succederent) promptis operibus Condæi præsidium extuibant: mox cum Condæo ipso omnibus nondum Copijs vallato confligari nituntur; Sed iste opportuno ad periculum diuertendum syluæ munimento vsus est.

Regium tamen constitutum hoc anno nihil vltrà collineabat, quàm hostiles motus spectare, attentatis anteuenire, insultus præuertere. Ducebat Rex egregium facinus suos Duces præstaturos esse, si Condæo, & Hispanis facultatem ope-

operandi eripuissent. Nam, cùm à tergo Burdigalense bellum lacesseret, vbi debellare constituerat, voto defungi sibi videbatur, cùm Hispanum ex Flandria in Galliam ducentem stitisset. Ideò Marescalchis de rerum summa decernere nõ permiserat: Satis compertum habens ex Copijs, quę multis in locis Hispanorũ nomine conscribebantur ab eorum Exercitu Gallicum numero superatum iri. Nec rumor publicus eum fefellit; nam Condęus, & Hispani vnà coniuncti triginta hominum millibus explicatis, instructâ acie in Picardiam mouentes, ad Somam fluuium castra locant Gallico Exercitu ad duas leucas tendente.

Condæus animo præsumpserat Exercitum in intima Picardię inserere, & Parisiensi Vrbi, quãtum fieri poterat, propiùs admouere: sperans non modò Picardiæ Ciuitates, sed ipsam Lutetiã ad famam suorum armorum in nouos motus erupturam esse: In quam sententiam Hispanos adduxerat, magnificans amicitias, quas in Gallia profitebatur. Res tamen tot agitata consilijs longè à voto cecidit: Nam Parisijs non modò nihil motum est: quin imò Regij Exercitus Ciuitatis opibus vltrò adiuti sunt. Amici Condæi ne Vrbis quidem mœnia aspexerunt: tantùm abfuit, quòd eam intrare ausi sint, deterriti à præsentia Regis, & vnione Ciuium statuentium certam quietem incertis motibus non corrumpere,

Re-

Reliquarũ Ciuitatũ beneuolentiã malè blandiebatur Condęus, direptione, & incendijs omnia deformans. Sed pręcæteris Turenæ, & Seneterræ solertia Principis consilijs occurrit: qui obijcientes Exercitum probis ornatum militibus, ità disponebant castra, vt ab incessione tuti sine pugnæ experimento hostis eluderent destinata. Rex etiam, vt alacritatem militum exciret, adiuit Exercitum, qui in centum Equitum turmas, & decem, & octo peditum agmina diductus ad pulcherrimam, & horribilem speciẽ exhibendam eum excepit. Rex voluptuosè contemplatus ordines, & dispositionem castrorum in medio copiarum pernoctauit: mox diluculò solatus spectaculo militiæ tanta promittentis Parisios reuersus est.

Tentarunt Hispani varias Picardię Vrbes obsidione cingere, si præsidio vacuas offendissent. At Turenæ diligentiâ eorum tentamenta euanuerunt. Oculos primùm defixerunt in Corbiam, quæ totam Picardiam, & ipsammet Lutetiam in manus Hispanorum recidens perculisset: Hanc Comitis Scombergij ingressus à periculo subduxit. Deinde Sancto Quintino minati sunt, mox Guisiæ: tandem Ancę; in quas omnes Ciuitates noui præsidiarij milites inducti hostium desideria pręoccuparunt. Nolentes tamen æstatem iam adultam inter inutiles excursiones infructuosam ducere, Rocroiam inuadunt, obuallantque; cui

cùm

cùm Galli Duces subsidia ferre nequirent, quin vniuersi conflictus adirent discrimen (quod declinare constituerant) Mussonij obsidendi consilium capiunt, ne operosos Hispanos otiosi spectarent.

Mussonij expugnatio breuì, & feliciter absoluitur. Diuturna Rocroiæ obsidio benè multam Hispani Exercitus partem helluata est. Post cuius deditionem ex hostilium copiarum maceratione animum sumens Mazarinus Sancti Menoldi oppugnationem ex propria sententia decreuit, quę contra multorum opinionem felicem exitum sortita est; dum Turena, & Seneterra subsidia ad Oppidum subleuandum destinata propulsarent.

Rex huius obsidionis impedimenta suo in castra aduentu summouit. Duo enim maximè precauenda erant, quę oppugnationem interpellare potuissent: Primò, ne Autumnus iam prouectus tempestatem pluuiosam obsidionibus admodum molestam, antequam Vrbs dederetur, inueheret; Secundò verendum erat, ne subsidia à Condæo iugiter immissa tandem penetrarent. Ad quæ pericula preuenienda Rex ad obsidentem Exercitum profectus, oppugnationem maturauit: Aspectu, & hortationibus Duces, militesq; ferreis, acutisque veluti calcaribus stimulans. Nihil enim magis virtutem ad operandum procudit, quàm aspectus ipsammet virtutem premiantis.

Audaciam obſeſſorum ſilere nequeo. Iſti, percepro Regis aduentu, ipſum tribus bombardarum ictibus ſine globo ſalutant: allegant etiam, qui Maieſtatē ſuam ipſorum nomine reuereatur. Interea non deſiſtunt ab hoſtilitate: nonnullas etiam bombardas ad eam Caſtrorum partem, quā Rex inſederat, explodunt, quę Regij tubicinis crus frangunt. Regi per nuncium eos de obedientia interpellanti reſpondent: Condęi Principis adſtricti ſeruitio, eam arcem illi ad vltimum ſpiritum cuſtodiendam eſſe. Prudentiùs neglexiſſent præſentiam Regis, ne ſaltem ſe maiori reatu obſtringerent: ſed Galli ad gloriam vertunt cum ſuo Rege confligere.

Cap. IX.

In Catalonia Caſtilio à Gallis capitur, qui obſidionem Gironæ coguntur deſerere. Velitationes in Italia inter Grancæum, & Caraſſenam.

1653.

CIVILIA bella tantis opibus hoc anno peracta non adeò Galliarum Regis pœnum exſiccauerant, quin ad externas quoque Regiones Exercitus immitterentur. Catalaunię Prouincia Mareſcalco Oquincurtio obuenerat; quo adhuc

huc in Aula commorante, vt sibi destinatos vrgeret apparatus, Marchio Plesis Bellierius, qui secundo loco Exercitui prçerat, accipiens à nuncijs, quantum periculi Rosinonensibus arcibus instaret, extemplò illuc mouit, & tenues montiũ calles ab Hispanis insessos eluctatus, in Catalauniam descendit. Hispani, qui circa Rosam castra fecerant, intellecto hostis aduentu, ea euertunt, comburuntque, & mille quingentis præsidiarijs militibus Castilione relictis, in interiora Prouinciæ recedũt. Bellierius Hispanorũ metu solutus, qui illi è loco decesserant, Castilionis oppugnationem aggreditur felicissimo euentu. Ex præsidiarijs septingenti Hybernenses Regi sacramentum dicunt: Cçteri per longũ Languedochiæ & Guiennæ tractum in Hispaniam perducuntur.

Secundùm hanc expugnationem proxima quoque Castella se submittunt. Mox Girona cingitur, Vrbs antiquo opere malè munita, sed ampla, & multis Hispanorum Copijs firmata. In obsidionis exordio vim experiuntur Galli: mœnia tormentis quatiunt; deinde in perfossos muros impetunt; sed Vrbs conferta militibus obsidentium insultus haud difficilè refutabat. Quare ad impediendos commeatus animos aduertunt, cõijcientes obsessam multitudinem breuì à fame vexandam, cùm importata alimenta non reciperet, quæ in horreis congesta erant, paucis diebus tot hominibus defectura. Multi autem aditus in am-

plam Vrbem spectantes à modicis copiis ægrè sepiebantur. Vnde Hispani difficiliores calles, ideò minùs munitos aggressi, excubias Gallorum propulsant: in Ciuitatem milites, & victum cõuehentes. Galli à spe munitæ Vrbis capiendæ depulsi, acie instructâ receptui occinunt non inulto; Nam à quadringentis hostium equitibus eo ũ terga cædentibus irritati, fronte conuersâ nullius aut vitæ, aut libertati pepercerunt.

Pacata Guienna Burdigalæ reductione, copiæ bello solutæ Regis iussu in Ruscinonensem Comitatum profectæ Exercitum obsidione Gironæ tabefactum reficiunt; Qui in Cataloniam rursus explicans Hispanas copias in fugam adigit, non paucis militibus trucidatis, aut captis; impedimenta omnia consecutus, eadem obtinet loca, à quibus Hispanos depulerat: tandiù inibi moratus, donec exiens Autumnus, exesos tot laboribus milites ad hyberna reuocauit.

In Italia aduentus Comitis Quincæi cum aliquot militum turmis visus est ad viuidam spem animos excitare, cùm ad illud temporis copiæ Ducis Sabaudiæ Hispani Exercitus pondus vnæ sustinuissent. Quincæus vnitus Sabaudicis legionibus, bellum vltra Pedemontis fines transtulit: excursionibus, & expilatione locorum patentiũ admonuit Mediolanenses ciuile Galliarum bellũ expirasse. Reducto deinde circa Crescentinum Exercitu, tendente ad Palazolum Hispano, Quin-

ceus ex loci proximitate congrediendi æstum cōcipiens versùs Carassenam Generalem Hispanū nuncium mittit, vt certaminis prouocationem illi afferat. Carassena, qui cunctatione Gallicū furorem emasculare statuerat, intempestiuam ferociam irrisit: ad eum remittens se in aperto stare, si se conuento illi opus esset, ad se veniret. Inde Gallus stationem in Monferratense solo mutauit; validam incursionem Tortonam, & Castronouum vsque molitus, Serrauallum expilauit, & Alexandrinam ditionem terrore, ac spolio affecit. Quibus hostilitatibus Carassenam à Pedemonte, quò intendebat, reuocauit; leuique prelio in recessu suborto propè Astam Ciuitatem populabundas copias reduxit, donec adueniente Marescalco Granceo cum mille ducentum militibus visum est bellum recrudescere. Granceus Carassenam mapalibus à fronte, & torrentis alueo à latere protectum aggreditur. Hispanus in suis munitionibus, & locorū opportunitatibus præcipitem Gallum opperitur, & nimbo gladiū se obtrudentem salutat. Vnde multi Gallorum, & militum, & Ducum occubuerunt; in primis Montius Sabaudici Equitatus Generalis. Quæ clades militarem expeditionem istius anni obsignauit.

Comitis Verrucæ mors ad illā militarem amplitudinem Montium euexit leto, & funesto exordio: vix enim initâ dignitate interficitur. Visa

est mors tandiù procrastinasse hunc virum ætate maturum, & tot functum periculis demetere, donec militare fastigium multitudini stipendiorũ, & laboribus debitum scandisset; vt illum vel minùs iniuriosè, vel magis obligatum corriperet ob longum vitæ spatium militari viro raró impertitum. Obitus Montij locum fecit Marchioni Villæ defuncti filio paternarum virtutum hæredi eadem belli munia adeundi. Fas quippè erat paternas amplitudines illi filio citò deferri, in quo paternæ virtutes citò floruerant.

Cap. X.

Qua vi, & industria Arcurtius Alsatiæ Moderator ad obedientiam perductus sit.

1654.

Ex more Principum Galliæ Comes Arcurtius Regios spiritus alebat, qui prosperis inflantur, nec aduersis detumescunt, quia à maioribus hereditarij, insitique. Rex vniuersum Regnum pacauerat: circumscripto angusto Campaniæ angulo Condæïstis obtento præsidijs, reliqua se summiserant. Vnus Arcurtius in Alsatia supremum agebat; & quamuis nõdum apertè exuisset obedientiam, re mandatis

Regijs

Regijs nō obtēperabat. Duabus arcibus prę cæteris moderabatur insuperabilibus Galliæ Propugnaculis, Brisaco nimirùm, & Philippiburgo. Brisaci auctoritas Comitis circumscribebatur à Carleuosio, & Ducibus præsidij, qui suam dominationis partem sibi arrogabant. Philippiburgo planè imperitabat Arcurtius, omniaque inibi à suo nutu pendebant. Multa de ipsius negotiationibus diuulgabantur incerta quidem, sed quæ aliquā veri faciem exhibebant operationes Comitis trutinantibus. Ipsum scilicet Imperatoris, & Imperialis consilij animos explorauisse, an se supremum Alsatiæ Dominum vellent dicere. Quibus exponebat: Securitatem Imperij magis decere Principem in limitibus obsequentem habere Austriacis; quàm potentissimū Gallię Regem sola proximitate illos degrauantem. Ad quæ postulata firmus stetit Imperator in Monasteriensis pacis constitutis non libandis, quamuis ab Hispanis varijs obtentibus titillaretur.

Cùm Germaniæ tractatus ex sententia Comitis non proficerent, ferebatur Hispanis hæsisse; Principi nimirū Condæo, & Carolo Lotharingo, cui ex condicto Philippiburgū tradēdū erat. Nulla res Cardinalis Mazarini mentē acriùs vssit, quā Alsatię periculū, quo potissimùm tēpore fortuna omnibus Regis destinatis frontem conuerterat: qua innixus Granuillæ à secretis Regijs declarationibus onerato Alsatiæ iter imponit. Hic cō-

modùm illuc peruenit, cùm iam Philippiburgi tradendi negotiatio ſpectaret ad exitum; exploratiſque præſidiariorum Ducum animis Regis explicat voluntatem, quam alacriter melior Philippiburgi præſidij pars amplectitur, vel Arcurtij operationes indignās, vel Regiæ cauſæ ſuffragandi ſtudio accenſa. Inter hæc Locumtenens Arcurtio addictus fortè ex Vrbe ad negotia ſua peculiaria agēda egreditur. Pulcherrimam occaſionem Præſidiarij nacti Granuillam in Vrbem recipiunt; vnaque voce Galliæ Regem Dominū proclamantes, pellunt Lotharingos, portaſque redeunti Locumtenenti obſtruunt.

Continuò Mareſcalcus Seneterræ Bofortum Alſatiæ Oppidum, quod Suſa Gubernator pro Condæo adminiſtrabat, circumſcribit, & feliciter expugnat; non antè tamen, quàm defoſſis cuniculis mœnia diſiluerint. Hoc facinore peracto, Seneterra Alſatiam adoritur; ac ex multis Oppidis Arcurtij milites, ducesque abigit; & cuncta formidine complet, potiſſimùm ad eam diem imperturbabilem Arcurtij animum: qui expendens vlteriùs Regis reluctari decretis indecorum ſibi aliàs ſemper fido, & periculoſum, imprudenſque viro tot victoriarum potenti, in Regis obedientiam, quæ non perierat, ſed duntaxat refriguerat, rurſus incaluit.

Inſigniora concordiæ capita fuerunt: Quòd Arcurtius Briſacò decederet Gubernatori,& mili-

liti-

litibus Regijs arcis possessionem ineuntibus; quòd è contra Regij milites Arcurtio Philippiburgũ Gubernatorio nomine ingredienti remitterent; ità vt quo tempore Arcurtius se Brisaco spoliaret, Philippiburgi præfecturam indueret. Quæ tanto rigore exequebantur; ac si non cum subdito, sed cum supremo aliquo Principe conflata pax esset. Hic operandi modus inter Regem & subditum Gallicorum morum, & temporum malè peritos in admirationem rapiet.

Galliarum Reges erga suos subditos exorabiles rarò rebellionis crimen peccantium sanguine insigniuerunt. Fert hoc vel natura indulgentiæ prona, vel amor erga subditos, vel commodum: nam vt plurimùm, qui à Rege deficiunt, cordati homines sunt, qui semel Regis gratiam adepti, famâ rerum gestarum apud posteros rebellionis ignominiam deleuerunt. Qui è contrà puniti multos quidem formidoloso exemplo à rebellione deterruissent; sed semel desciscentes cũ graui Regis iactura pertinaciùs inceptum tutati essent. Si Parisienses, si Burdigalenses vsque ad vltimum spiritum defectioni institissent, profectò supra infinitam ciuium consumptionem irreparabilibus Regnum cladibus affectum esset: vndè conspicuum fit Regias remissiones erga Gallos à suo Rege dificientes plus commodi, quàm detrimenti afferre: pręcipuè cùm ob innatam animi promptitudinem illi homines priùs peccēt,

quàm

quàm cognoſcant ſe peccauiſſe, ideò reſcipiſcẽtes pari facilitate, qua peccarunt, videntur à Regibus ad pœnitentiam admittendi, ne multorum, & illuſtrium virorum animaduerſione pœna infeſtior crimine euadat.

Non eſt tamen adeò inueterata, & infixa Regibus indulgentia, quin aliquando ſeuerioris iuſtitiæ ediderint exemplaria. Leges in Gallia in excelſo ſunt, & ſcrupuloſè coluntur. Sed Principes opportuniſſimum tempus vt plurimùm inuitat ad defectionem, quod ipſi venantur: & cùm primùm Regem cernunt vel externis bellis implicitum, vel ærumnis interioribus illaqueatũ, hoſtilem animum traducunt; cumque occupent locum, quo lædere poſſint, ipſis inoffenſis. Imò aliquando cogitur Rex eorum amicitias mercari, & beneficijs vexationes redimere, vt maiores, quæ impendent, deuitet. Defectiones enim, quas moliuntur Principes Galliæ vt plurimùm à moderatione honorum promanant; quòd ſcilicet ijs dignitatibus, præfecturis, muneribus, penſitationibus non decorentur, quas ipſi ſibi cenſent conuenire: vel enormes exigunt impenſæ, quas vltrò ſubeunt; exinde volunt Miniſtros, aut Reges in ſe peccare, quia eorum non explent cupiditates: obtentis deinde (vti vocant ipſi) ſatisfactionibus, Regiâ videlicet pecuniâ, aut muneribus expreſſis quieſcunt, & Regis partes pectore, ac quouis vitæ curant diſcrimine, & rebellionis

lionis maculam sanguine eluunt.

Arcurtius in Alsatia Gubernatoris fines transiluerat, quo tempore sciebat Regem vlcisci iniuriam non posse; & Regi (qui iuxta conditioné dominantium plus cęteris seruire tempori debet) tempus, & Exercitum in Arcurtio insectando terere non licebat, vt subditum puniret; & dein ipse pecuniâ, & militibus in re inutili dilapidatis, ab Hispanis puniretur, paruoque lucro facto multa deperderet. Satius igitur fuit condonare: imò subdito gratificando infructuoso bello defungi; ne potentissimo hosti rei benè gerēdę copia fieret. Reges quò potentiores sunt, pluribus egent; vt suam sustineant potentiam. Cęteri mortales, qui sibi metipsis duntaxat viuunt, suis morem gerere cupiditatibus possunt: at Regibus, qui immensam hominum curant multitudinem, non irę, non odio, non vindictæ, non animi affectionibus vacare licet, vni rationi status, & politiæ parendum illis est.

Cap.

Cap. XI.

Comitissa Martinozza Mazarini Neptis Principi Contio denubit. Dux Carolus Lotharingus ab Hispanis cohibetur in vincula.

1654

HYEME istius anni celebres nuptias aspexere Parisij, stupentibus multis rei insolentiam, mirantibus alijs vices fortunæ. Princeps Contius Códæi frater Comitissã Martinozzam Mazarini Neptem in matrimonium duxit. Cardinalis res Regijs insertæ adeò erant, vt ipsius adminicula Regiam quoq; fulcire auctoritaté ducerentur. Ideò Rex non modò ijs Cardinalis honoribus non indelectabatur, sed eos prouchebat; & Cardinalis adeò prudenter Regias gratias vsurpabat, vt nihil pro se moliretur, quod Regis vtilitati non applicaret. Qui ad equam lancem reuocabit matrimonia Neptum Mazarini, subductis calculis inueniet ea publicę causæ profuisse.

Contius hoc iniuit matrimonium, vt Condęi minis se subtraheret, sibi irati, Marsini, & Leneti impulsu, qui in ipsum omnia Guiennæ infortunia deposuerāt. Condæus, qui matrimoniū

Ce-

Ceuurusæ cum fratre diduxerat, metuens res familiares imminuere, nunc multo maiori rerũ suarum dispendio fratrẽ sentit collocatum cum gẽte sibi infensa, & Regis gratia triumphantem; dũ ipse extorris per eos dies ex Parlamenti sententia Maiestatis reus pronunciatur, bonis fisco adiudicatis.

Dum Lutetia nuptijs exultat, & gaudia disponit, Bruxellæ scenam funestę aperiunt tragœdię, Dux Carolus Lotharingus Hispanorum Regis iussu in carceres rapitur. Princeps supremus nemini addictus, spoliatus ditione, quod vnum ex tot bonis, vel omnibus commune hominibus illi supererat, amittit libertatẽ. Confugerat hic Dux ad Hispanorum protectionem, quibus omnes reliquas fortunas suas commendauerat, & captiuitatem inter amicos offendit. Carcer illi denunciatur à Comite Garcias Legato Hispanorum in Belgio aduesperascente Cœlo in Ecclesia Religiosarum Pænitentium; Hinc abducitur ad ędem illi pro carcere destinatam. Die sequenti sub meridiem Antuerpiam transfertur Equitum agmine stipatus per medias Bruxellas, & vniuersam multitudinem ad spectaculum confluxam; ne nõ testes suæ calamitatis haberet. Hoc adijcitur ęrumnis pondus publicè spectari.

Ante discessum cogitur subscribere libellum directum Comiti Ligneuillæ suarum copiarum Pręfecto, quo iniungebatur Archiducis Leopol-

di

di iussibus præstò esse. Gemmę, & pecunia tantâ Populorum direptione congesta Domini fortunam sequuntur: pecuniam existimabatur multam ex hyemalibus, & expilationibus cōtraxisse. Publicarunt tamen Hispani exiguam copiam prę hominum sententia repertam esse.

Enisi sunt Galli secundùm hanc detentionem Ligneuillam, & Duces Lotharingos ad se pellicere, & instigare; ne Domini captiuitatem inultam paterentur. Sed Hispani, vel auro, vel promissis Ligneuillā inescauerāt: & aduentus Ducis Francisci Caroli fratris omni metu eos absoluit. Qui tanto facinore feliciter expliciti libellum ediderunt causis detentionis Ducis Caroli delineatum, quæ duo omninò describebantur: rapinæ nimirùm, quibus Dux cū suo Exercitu indulserat, cum ipse exul, & domo profugus populatorem magis ageret, quàm belli Ducem. Ad secundam causam referebantur arcani tractatus, quos Dux cum hostibus Hispanorum confecerat.

Vulgò ferebatur Condæi odium aduersùs domum Lotharingam Ducem Carolum apud Hispanos perdidisse patefactis negotiationibus, quas Dux cum Galliarum Rege vel auspicatus erat, vel ad colophonem perduxerat. Euestigiò enim creditum est ab Hispanis Condæo Gallicæ Aulę secreta suboluisse; præcipuè cum modus agendi Ducis ab aliquo tempore Hispanorum animos

suf-

ſuſpenderet; potiùſq; ſibi ab illo timerent, quàm ipſius crederent auxiliis. Horum tamen ratiocinationum veritas, vel falſitas in arcanorum demergitur altitudine; Captiuitas in propatulo eſt.

Cap. XII.

Galli Aſtnæum expugnant. Atrebatiũ propugnãt. Queſnouiũ, & Clermontiũ capiunt.

1654.

A Ducibus Galliarum Regis hyems exacta fuit in obſeruãda Aſtnei Ciuitate fortiſſima, quæ Lotharingiã, & Campaniam aperit. Fefellerunt tamen Condæiſtæ ipſorum diligentiam, commeatus, & militem furtim in Vrbem intrudentes. Seneterra, exeunte vere, vt hoſtiũ dolos haud diſſimulatâ hoſtilitate illuderet, circumſiſtit Vrbem veterano milite, & oppugnationem auſpicatur: quam deinde Faber Mareſcalcus ad calcem perducit.

Deſiderabant Hiſpani ad obſeſſam Vrbem penetrare, ne tantum Condæi detrimentum oſcitantes tolerarent: Sed Turena, & Seneterra vias ſepſerant, offerebãtq; aduentantibus fortiſſimum priùs tranſcendendum Exercitum, quàm aditus ſibi molirentur. Hiſpani, vt periculum

ſatis

satis euidens certiori deliberatione anteueniret, consilium ceperunt Vrbem aliquã insignem obsidendi, cuius conseruatio, aut Gallos ab Astnæo extraheret; aut expugnatio Astnæi detrimentum longè pensaret. Initâ deliberatione amplissimũ Exercitum, qui præter Condæi legiones Lotharingas quoque copias comprehendebat, Atrebatio admouent Vrbi tanti nominis, & vtilitatis, vt ipsius expugnatio plures militares expeditiones posset insignire: nõ ignorantes quantam celeritatem inchoatum opus exigeret, vt cupitum sortiretur finem, dies, noctesq; laborẽ vrgebant. Circumducto vallo castra primùm contra vim externam tegunt; deinde aduersùs Vrbem aggerem perducunt.

Vrbis fortissimę quidẽ, sed ambitu vastæ, haud pleno custoditæ præsidio periculum non leuiter Regem admordit, qui Sedani agebat, vt propiùs Astnæi obsidionem procuraret. Præfectos igitur suos arcibus, & præfinitis imperatis ad sufficiẽda Vrbi auxilia stimulat. Marescalchis Turenæ, Seneterræ, Oquincurtio, qui Copias Regias ducebant, explorantibus obsidentium castra hostili diligentiâ firmiter obuallata, nisi cruento, & ambiguo conflictu perrumpi non posse, placuit omnes aditus, qui ad castra spectabant, insidere; castra inetipsa ampliori castrorum productione circumsepere: vicinas Vrbes, ex quibus importabantur commeatus, ab illis discludere: & ex obsi-

obſidentibus obſeſſos facere. Quod conſilium ab expertiſſimis Ducibus per hæc bellorum volumina, quæ hiſce annis ſubſecuta ſunt, vſurpatũ, & indefeſſis adminiſtratum laboribus viſum eſt per initia comitem habuiſſe fortunam: multiplici tamen experimento comparatum eſt parũ, aut nihil laborantibus Vrbibus profuiſſe; & ſanè, ſi ex parte Gallorum in conſtitutis perſtatũ fuiſſet, Atrebatium cadebat. Nam commeatus ex Hera, & Duaco profecti, quamuis aliquantiſper diſtenti, tandem per minùs obſeruatos calles ad Hiſpanorum caſtra feliciter perducti fuerant cum aliquot Equitum, & peditum millibus

Rex duabus interiectus anguſtijs, recuperandi nimirùm Stenæum, & Atrebatium tuendi, ſtatuit ſe Stenæum conferre, animo præſumens poſſe Atrebatij ſubſidiũ poſt Stenęi expugnationẽ differri. Mareſcalcus Faber obſidionẽ õnibus neruis promouebat: Rex ſuâ preſentiâ eam potentiſſimè vrſit; aduersùs quos conatus propugnatores impotentes (varij enim exploſi cuniculi viam in Vrbẽ aggredientibus explicauerãt) Regi illam reddunt: cuius iuſſu quinque hominum millia Atrebatium versùs illicò digreſſa ſuo aduentu Gallicas vires augent, & felici Stenæi nuncio ad hoſtium opera inuadenda animos ſociorum diſponunt.

Hiſpani interea neceſſarijs prouiſionibus cùm ad militem alendum, tùm ad oppugnationem

protrahendam, nec non etiam noui militis aduentu obfirmati indubitatā sibi præsagiebāt Atrebatij victoriam, quam vt illis Galli præriperent, mutato decreto in hostilia ingruūt castra: noctis vsi silentio ad vallum perueniunt à vigilibus illicò detecti: quod ex tympanorum, & tubicinum clangoribus competientes, aggressionem maturarunt, antequam vniuersus Exercitus armatus occurreret. Turena primus valli lineam, fugatis propugnatoribus, eluctatur: Oquincurtius Lotharingos amolitur: Seneterra, cui Itali opponebantur, ægriùs ingreditur. Hispanus Exercitus in fugam dilapsus se recipit, quò cuique commodum, Heram, Duacum, Sanctum Audomarum, Cameracum.

Duo copiarum hostilium deletionem inhibuerunt: opulentia nimirùm impedimentorum, quorum expilatio magis Gallos inuitauit, quàm cruoris hostilis desiderium: Deinde Condæi Principis virtus, qui fronte conuersâ non minimo sui discrimine fugientes protexit. Imò Condæus sæpissimè consilium agitauit desertas munitiones denuò repetendi, animo præsumens Gallos raptui intentos nobilissimum sibi concessuros esse triumphum: Sed Turena veteranus Dux manum, quam à prædatione continere potuit, illi objiciens ab inuasione deterruit, & aliquando tentantem depulit.

Secundùm hanc victoriam Turena occupauit

Que-

Quesnouium Oppidũ Annoniæ mediocribus instructum munitionibus; & Marchio Seneterræ Clermontij oppugnationẽ à Marchione de Vxeles inchoatam absoluit. Sperabatur maius detrimentum percepturos esse Hispanos ex tam insigni clade; sed obseruatum est cladem plus in exuuias, quàm in homines propagatam esse. Paucis enim interiectis diebus Hispanus Exercitum satis validum ex dispalatis copijs recollegit. Ducis Iorchi Anglici Regis fratris, qui cum Turena militabat, fauorabile vulnus hanc victoriã concelebrauit.

Cap. XII.

Expeditio Ducis Guisij aduersùs Neapolitanum Regnum, Gesta in Catalonia, & Mediolanense Ducatu.

1654.

DVCEM Guisium (cuius iniqua sors proximam Regni Neapolitani consecutionis spem in carcerem commutauerat) ab eo tempore gloria enormiter sauciata, & iniuria inulta vecordem agebant. Coquenti vindictam extorres Neapolitani offerunt opportunitatem sarciendi deperdita: totum videlicet Neapolitanum

Regnum nihil aliud magis deperire, quàm Hispanos vlcisci: leuem motum sufficere ad vniuersum concitandum: voluntatem nouandi omnibus superesse: vnum duntaxat Caput quære, quod velit tumultuosos sub imperio recipere, & occasionibus adhibere. Vnum Ducem Guisiu... adeò illis placere, & per hominum ora secretò ferri; vt nihil magis suspirent, quam prætæritas defectiones, & cladem illi immeritò procuratã sanguine sinceręseruitutis teste obliterare: Populi Duces, qui eum fefellerant, satis iustas pœnas pependisse: visum esse Deum eam mentem Hispanis dedisse, quæ omnibus Guisij proditoribus condigna supplicia irrogauerit. Ex quibus hæ duo eliciebantur opportunitates; ne ipse in desertores ampliùs incideret, & ne Hispani eos inuenirent, quibus imponerent: si rursus Neapolitani arma corriperent, verendum non esse, quin Ducibus contra Hispanos sibi desumptis summâ fidelitate seruirent: nimiùm prægressæ defectionis pœnituisse: calamitates mentis caliginem detersisse, ne in posterum pari facilitate eludi possent.

Haud magnâ mole Guisius vltioni promptus in sententiam trahitur. Rei familiaris dispendio bellum facturus pecuniam cogit: copias conscribit: Classem exornat: Neapolim nauigat autumnali tempore haud nauigationibus secundo. Tempestatibus iactata classis in Neapolis con-

conſpectum ſe dedit,nihil noui Hiſpanis afferens prȩter ſui imbecillitatem; qui à multis menſibus hunc aſſultum præuidentes, lætati ſunt hoc aduentu vires hoſtiles admodum languidas prodente, quas longinquior fama in maius tollebat. Triremes in portu paratæ, miles ad littora, & loca exſcenſui obnoxia diſtributus, nobilitas ad propugnandas Vrbes arceſſita,pro Hiſpanis omnia egregiè diſpoſita, Guiſio nihil non hoſtile, illis ſpem, huic exitium oſtentabant. Gratia Regis exulibus vltrò oblata, ſi fidelitatē, & officiū hoc in rerum momento depromerent, præſtitit, vt extorrum manus in Guiſium prona ad Hiſpanos ſe conuerterit,certam ſalutem periculoſo exitui præponens. Hoc emolumentum ex iſta expeditioné Guiſiana exules nacti ſunt, ideſt Regis gratiā promereri. Guiſiū aduerſa rerū facies nō deterruit: ſolet quippè fortuna difficiliora principia his obijcere, quibus proſperos ȩxitus deſignat; ambitque plerunque in conferendis beneficijs Ducem, & comitem habere virtutem. Quod fortunæ conſtitutum hac vice Guiſium fefellit, qui multam prodidit virtutem, cui fortuna non ſuffragata eſt. Nauibus ad littus Stabiarum eiectis, alacres in terram milites exiliunt: ad quatuor millium numerum ducebat Guiſius, tantillâ manu ampliſſimum Regnum comprehenſurus; deduntur Stabię, Oppidum facile captu, & ad Neapolim infeſtandum percommodum. Verun-

tamen, si fortuna cœptis non arridebat, haud operosiori negotio illud amittebatur antiquo opere mœnibus ex se ipsis dissilientibus præcinctum.

Hoc Oppidum omnibus per hanc tempestatem Neapolim impetentibus læta suppeditauit inchoamenta tractatu dura, euentu tristia. Hinc Guisius ad Annunciatæ turrim discedit duobus millibus, & quingentis peditum, sexaginta stipatus equitibus, vt Neapolim propiùs fatigaret; Sed in via à multis Neapolitanis copijs afflictus retrocessit; mox vndique cinctus, & oppugnatus à terra, Mare etiam expeditioni suæ percepit iratum, diù militibus naues repetentibus ascensũ detrectãs. Tandẽ post varias tẽpestates in Prouinciã reuersus est sexcẽtis militibus & paucis nauibus mutilatus, illis hostili ferro consumptis, istis procelloso mari absorptis. Qui fluctuanti suas mari fidit opes, in discrimen adducit: qui eas tumultuosæ credit multitudini, temerè perdit.

Possessionem Cataloniȩ, quæ vltra Pyreneos iacet, sibi vindicauerãt Hispani vnâ reliquâ Rosâ, quȩ maritimo portui classium receptioni opportunò præest; inde Galli terrà, marique vniuersȩ Prouinciæ quieti officiebant. Sedit idcircò Hispanis hoc anno tam nobilem appendicem suo corpori iungere, & stimulum publicæ tranquillitati intercedentẽ auellere: Ioannem Austriacum Exercitui Catalonico præponunt, &

classem

classem maritimam satis validam instruunt, vt terra, marique Rosa oppugnaretur. Galli quoque classem adornauerant, quæ conscia suæ debilitatis ausa non est Hispanis se committere; contenta propiùs hostium vires explorauisse, proras in Prouinciam, vnde discesserat cõuertit. Austriacus Rosam pergit nequicquam obsidione tentata; obuiàm enim habuit Principem Contium, qui eum à castrorum metatione deturbauit: mox insecutus meliorem equitatus partem, & impedimenta illi ademit; à qua victoriâ Pincerdam caput Cerdaniæ comitatus perdomuit; & Margheritus Catalanus (qui apud Gallos merebat) turmam Equitum Hispanorum, quæ Vrgelli degebat (visus nocturno horrore debilem suam manum protegente, & paucos pro multis hosti offundente) aggreditur, fugat, capitque cùm ipsa Vrbe, in qua hyemalem stationẽ suis copijs comparauit.

In Mediolanense Ducatu, & Pedemonte cessatum ab armis est. Omnium animis in Guisiana expeditione defixis: vulgantibus Gallis, si principia benè processissent, Equitum turmas Neapolim versùs destinari, vt Guisium equitatu penitùs nudatum munirẽt; & adnitẽte Carassenâ, ne hic equitatus per Mediolanensem tractum dilaberetur: vnaquæque pars in alterius motus obseruatione immobilis stetit. Interea annus 1654. nullo memorabili illustratus facinore decessit.

Cap. XIII.

Mutinæ Ducatum inuadit Carassena: causæ inuasionis, & exitus. Papia nequicquam obsessa.

1655.

ANNI millesimi sexcentesimi quinquagesimi quinti Mensis Martius (qui in ijs etiam Regionibus, vbi prelia obsæuire consuescunt, sub tecto continere milites solet) improuiso bello Italiam implicauit. Videbatur Hispanis Dux Mutinę scintillas veteris incendij refouere; tùm quia Barberinæ denupserat familiæ Hispano nomini inofficiosæ; tùm etiam, quia Cardinalis Estensis Ducis frater nõ exuerat protectionem Galliæ, quam Romæ profitebatur, vti pacis articulus eũ obligauerat. Quibus querelis recentes, & grauiores subnectebantur; militem nimirùm à Duce conscribi: bellum dispoai: pecuniam à Rege Galliarum illi transmissam militaribus expeditionibus erogari. Carassena Hispanorum Præfectus Mutinensis speculatus machinationes, hostem non indictum quidem, sed ex abdito molientem, & breuì se traducturum, antequã vlteriores vires faceret, vel armis, vel minis cohibere cõtẽdit. Copijs repentè cõgestis, ap-

pa-

paratu tormentorũ supra Exercitus vires ad terrorem conflato, in ditionem Ducis mouit.

Ducem tanti hostis accessus nec minimum turbauit, qui in tempore militem coegerat, ad loca muro cincta propugnanda: euocatis nobilibus Regiumlepidum proficiscitur, quò primus Hispanorum impetus deuoluebatur. Iubet ciues metum deponere, arma sumere, nec contentus muros tueri in aperto congreditur, & prælia cõserit; quæ, etsi pari damno dirempta; multum iuuabant ad suos milites bello acuendos, & hostes refrenandos, quorum aduentus nullam timoris confessionem elicuerat. Dux Regiensium animis confirmatis Mutinam regreditur, nihil timens ab Hispanis præter imparatorum locorum direptionem: & sanè hoc bellum armentorum deprædatione finiuit. Nam Carassena his viribus destitutus, quæ expugnationem munitę arcis promittere possunt, & fugâ militum imminutus, regressum meditatus est, quà venerat, Mediolanensem Ducatum versùs iter remetiens.

Has Carassenę deliberationes multi nó circũspectas astruxerunt malè Hispanicæ prudentiæ, & cunctationi cohęrentes; exitus quoque, qui vel cępta nobilitare, vel consilia damnare consuescit, illas maximè dehonestauit, quę ambiguum inimicum indubitatum fecerunt. Mutinæ Ducẽ, qui forsan iniectis negotiationibus potuisset ad quietem retrahi, illata arma in bellum præcipitarunt

runt. Et profectò Dux hanc oblatam arripuit causam contra Hispanos arma induendi, à quibus hostis destinabatur. Nihilominùs certum est Ducem iam multò antè bellum agitare; imò iã stare in procinctu conscriptas copias Gallis adiũgendi, & prębendi se Ducem Exercitui, qui in Gallia contra Mediolanensem Ducatum parabatur. Vnde non videtur Carassenæ deliberatio Ducis amicitię obfuisse, qui iam ab Hispanis arcanò diffidebat.

Frangendæ quidem amicitiæ Ducis causam honestiorem reddidit, quæ apud Principes maximi fit, potissimùm cum inferior potentiori bellum decernit ipsius consilium nunquam probatur, nisi iustos, & cõdignos præseferat prætextus maximè patentes, & notos vniuersis.

Nihil magis Carassenam insimulat, quàm tenuitas virium, quibus Mutinensem aggressus est. Ipse, qui vires suas debiles ęstimauerat, plus terroris in hostem sibi desumptum sperauit inducere posse, quàm damni; ideò viginti quinque bombardas secum traxit ad maximi Exercitus faciem ostentandam. Sed Dux optimè callens non vltrà septem millia hominum in hostilibus castris circumscribi, illi præiuit, nulloque trepidationis signo dato Carassenæ sperata fefellit, qui cùm ijs viribus nõ polleret, quę Ducem possent obstringere, suâ, Hispanique Regis auctoritate non leuiter vlceratâ recessit. Cęterùm, si tanto robore-

re præstitisset Hispanus ad obruendum Ducem, erat deliberatio sibi maximè salutaris; profundã quoque sapiens Polliticen Ducis bellum agitantis preoccupare armis consilium, quo tempore à Gallis recipere auxilia illi non licebat.

Mutinensis Dux Hispanorum hostem iam professus non destitit nuncijs Gallos vrgere, vt festinanter alpes descenderent. Amicos quoque, clientesque suos ad arma conciuit: nouos habuit delectus; equitatum, peditatumque conducens, vindictam magis, quàm defensionem moliebatur. Hoc anno Rex Galliarum florentem Exercitum Italię assignauerat, vt arcem aliquam Mediolanensis Ducatus incesseret, & Mutinensi Duci militarem gloriam ambienti latam tropheorum materiam suppeditaret. Vulgabatur hoc vno fine cinctum fuisse gladium ab Estense, ne maiorum suorum gesta in se vno consenescerent. Quasi erubesceret non posse triumphos, quos à maioribus hæreditarios acceperat, ex se ipso ortos posteris transmittere.

Princeps Thomas à Sabaudia Mẽse Iunio Gallicum Exercitum in finibus Mediolani congesserat. Marchio quoque Villa cum Equitatu Sabaudico illuc defluxerat, consociatisque copijs in Mediolanũ explicant. Tranato Ticino, equitatus in Hispanicam ditionem effusus, non vt aliàs pagos, ac debiles Ciuitates, sed Mediolanum ipsum in obsidionis speciem circumdans impetiuit, cu-

ius

ius meliores ciues se, suaque bona metu adacti aliò auexerunt. Papia inter reliquas Ciuitates magis insultibus exposita contremuit; & si Galli opportunā diligentiā in hac Vrbe claudenda adhibuissent, in sui potestatem leui momento eam perduxissent. Sed, dum tempus in transmittendo Ticino, mox in excursionibus, & miserorū bonis prædandis eximitur: deinde immobiles Mutinæ Ducis aduentum præstolantur, qui tria millia peditum, & mille Equites secum trahebat, tantâ impedimentorum multitudine comitatus, vt verè Exercitus incessum impedirent, & morarentur: Intereà ab Hispanis in Papiam non tātùm præsidiarij milites, sed commeatus ingerūtur. Comes Trotus egregius vir armis præficitur.

Papiam ex Hispanorum genio munitam post varias deliberationes serò Galli sibi deligunt expugnandam. Dum fouea circumfoditur, vallūque deducitur; copię Ducis Mutinæ ex tyronibus conflatæ nondum hoste conspecto dissipantur: exceptis Ducibus, ferè omnes pedites militiam deserunt: peditatus Gallicus partim assultibus repulsus, partim eruptionibus fatigatus, partim in longa obsidione ferro consumptus, vel laboribus maceratus, vel morbo exhaustus, penè vniuersus prorsùs inutiliter contabuit; ità vt externis munitionibus vel tumultuariè constructis potiri Galli nequiuerint. Equitatus

tatus verò in peditum defectu eorum obire munia nullo modo assentiebat. Hæ angustiæ tādem fregerunt pertinaciam Præfectorū, qui à munitissimæ Vrbis oppugnatione absistere nolebant; cùm tantū non obsiderentur ab Hispanis, quorum Exercitus varijs acceptis subsidijs eò creuerat, vt viam impediret commeatibus. Obligauit etiam Duces receptui canere præter Exercitus salutem, quę multùm laborabat, grauis infirmitas, à qua ambo vexabātur. Principem Thomam febris incesserat. Ducem Mutinæ vulnus in scapulis acceptum malè habebat. Tot calamitatibus arietati, Vrbem vltrà arietare destituerunt, copias in hyberna reducentes.

Cap.

Cap. XIV.

Landrecius, Condæus, Sanctus Gislenius à Gallis capta ipso ducente Rege. Proditio Marescalchi Oquincurtij detegitur. Dux Franciscus Lotharingus ad Regis Galliarū stipendia commigrat. Gesta in Catalonia.

1655.

IACTVRAS, quas Exercitus Gallicus in Italia perpessus est, Belgica expeditio largiter redemit. Landrecius primus Gallicorum armorum scopus intra mensis spatiū oppugnatus cecidit, Annoniæ Oppidum satis munitum, quod Brabantiæ aditus recludit. Post hoc facinus Exercitus vario copiarum accessu ad quadraginta hominum millia gliscens inuitauit Regem, vt ipsius Moderatorem se faceret. Ductauit Rex Exercitum per Annoniam, Brabantiā[, & Flandriam maiori hostium terrore, quàm detrimento: latente Hispanorum agmine, & furtiuis auxilijs Ciuitates discrimini proximas subleuante. Duo tamen Oppida illi dedita sunt, Condæus, & Sanctus Gillenius, quæ multo præsidiario milite per hyemem retenta Annoniam,

&

& Brabantiam non vulgaribus incommodis affecerunt.

Inter hæc Condæus Princeps magnas moles in Gallia ſtruebat, quorum fundamenta Mareſcalchi Oquincurtij humeris inædificabat. Oquincurtius Cardinali Mazarino addictus maiora ab ipſo ſperauerat, quàm conferri poſſent: iuxta Gallorum genium, qui tunc nullam ſuis petitionibus adhibebant metam. Vnde non impetrata beneficia ad iniuriam referens, Cardinali iratus à Rege deſciſcit. Homo ſorte naſcendi, & honorum collatione Regi obligatus, nullâ ſatis euidenti causâ permotus gratitudinis officium obliuiſcitur, obedientiam temerat, ipſiſmet Regijs beneficijs ad illius perniciem abutitur. Spopõderat Condæo Principi tranſitum in penetralia Gallię per Peronæ fines, cuius erat Moderator, & opportunitate iſtius fortiſſimi Munimẽti ipſius conatibus patrocinari. Ante ortũ emerſit proditio, quę Regis diligentia, & auctoritate effocata eſt. Peronę Mareſcalcho detractę eius filio probatæ erga Regem fidei mandatur cuſtodia. Princeps hac ſpe deluſus, quam hyemalem ſtationem ſibi in Gallia deſtinauerat, in Belgio collocauit.

Dux Franciſcus Lotharingus poſt ipſius è Germania in Flandriam aduentum pro Ducis Caroli liberatione omnia cumulauit officia apud Hiſpanorum Aulam, à qua cùm nihil pacati renunciaretur

retur, consilium inijt se, & copias in Galliam reducendi. Vel, vt à periculo eiusdem calamitatis se subtraheret, vel, vt quam libertatem prǽsenti erga Hispanos seruitute mercari fratri non poterat, armis compararet.

Varios etiam conflictuum rumores dissipauit Catalaunia. Princeps Contius Cadaquem maritimum portum quintâ die accepit, classe terrestrẽ oppugnationem interceptione subsidiorum iuuante; quam expugnationem deditio Castilionis, & Solsonæ subsequitur. In conspectu Barcinonis ambę classes conflixerunt, vel potiùs varijs tormentorum ictibus se inuicem ad pugnam prouocarunt, quæ multis classiarijs interfectis, & saucijs, paucis etiam nauibus afflictis dirempta est. Barcinone omnis aurea, & argentea pecunia tùm ex publico, tùm ex priuatis ęrarijs ad belli vsum detrahitur, in cuius locum ęrea sufficitur. Hispania in Indias protensa tantam thesaurorum copiam illinc in Europam aduexit, vt penè omnes Europæ Regiones auro, & argento repleuerit; ipsa verò egena non modò conuectũ, sed antiquitùs coaceruatum, & quasi ingenitum argentum erogauit, ęteam pecuniam sufficiens; ita vt de ea dici verissimè possit in summa opulẽtia extremam contraxisse pauperiem.

Cap.

Cap. XV.

Princeps Thomas à Sabaudia moritur. Dux Mutinæ, & Mercurius Præfecti Gallici Valentiam expugnant. Princeps Mutinæ Mazarini Nepotem sibi in matrimoniũ iungit. Hispani Mutinenses fundunt.

1656.

DIVTVRNVS morbus, quo Princeps Thomas à Sabaudia cóficiebatur, iniecit curam Galliarum Ministris, nam alius armorum Italicorum Præfectus dicendus esset instante expeditione anni millesimi sexcentesimi quinquagesimi sexti. Non leue videbatur intemeratæ Principis seruituti detrimentum inferri, si ipso viuẽte successor destinaretur. Sed Principis mors, quę diuturnæ tabi superuenit, eos ab hac solicitudine liberauit. Hic Princeps à Patre Carolo Emanuele celeberrimo Duce inter Martis ludos à teneris altus annis paternos spiritus hausit: cordatus, impiger, & bellicam callens palèstram fortunam, quæ illi militares palmas sæpè inuidit, constantiâ, & animi fortitudine vicit. In aduersis quippè sustinendis, & castigandis plus gloriæ meruit, quàm alij in prosperis consequuntur.

Dux Mutinę, & Mercurius Præfecti copiarũ Italicarum nuncupati sunt. Mutinensis Parisios petierat, vt seruitutem, quam Regi armis profitebatur, voce, & præsentiâ confirmaret; Cardinalis quoque Mazarini arcana propiùs hauriret. Recens enim affinitas nihil sibi cęlari possę promittebat. Filio Ducis primogenito Mazarini neptes denupserat. Non modò Galliæ Principibus, sed etiam externis desiderium incessit cum Mazarino necessitudinem iungendi: eò enim ipsius auctoritas ascenderat, & Regijs gratijs admodum perfundebatur, vt se Regi unire viderentur, qui se Mazarino consociarent. Et sanè Mazarini consanguinei inuiolatã Regi operam iugiter nauarunt. Ex Matrimonijs harum neptum Cardinalis adeò splendidis elucet Galliarum Regis potentia, quæ seruitutem ad eos gradus valet sublimare, vt ad externos Principes proferatur; eosque ità capiat, vt cum illa eam non dedignentur affinitatem cooptare, quam cum coronatis Capitibus aliàs consciuerant.

Mutinæ Dux in pręteritæ seruitutis gratiã, & authoramentũ futuræ opulentis à Rege donatus muneribus in Italiam iter reflexit, per Pedemõtem, Genuensem, & Parmensem tractum suæ ditioni se restituens; vbi quantũ fieri poterat, militum collectionem accelerauit; celebratisq; filij & filię nuptijs, quam Duci Mirandulæ despondèrat, eidem insistens itineri Pedemontem breui reuisit

uisit; quò Cardinalis Mazarinus, vt eodem tempore Regis causam, & Ducis affinitatem iuuaret, magnam auri, militumq; vim transmitti curauerat. Mercurius quoque magnis itineribus in Pedemontem profectus est ; & Villa ex hybernis egressus Sabaudiæ copias Gallis coniunxerat. Quare lustrato Exercitu satis instructo ad facinus aliquod egregium attentandum(Hispanis in varias partes distentis, vt incerti quorsum hostium conatus spectarent, certiùs fallerentur) dissimulatâ aggressione Mortarę, Alexandrię, & Nouarię, Valentiam oppugnatum copias adducunt, fortissimum Mediolanensis Ducatus Munimentum ad Padum iacens ; cuius fluminis aditus euestigiò obsident, omnesq; terrestres vias sepiũt propulsantes subsidia, quę hinc inde ab Hispanis in Vrbem submittebantur.

Valẽtia exiguo obtẽta præsidio Gallis obsidionem nauiter prementibus spem illicò fecit exitus præteritarum obsidionũ infelicitatem expungẽtis. Protracta tamen fuit oppugnatio vltra duos menses varijs bellorum vicissitudinibus insignis.

Opinabatur quisq; Mutinensem, antequam ad aliquam Vrbem castra poneret, copias in sua ditione paratas ad se euocaturum esse, vt itineris impedimenta amici Exercitus patrocinio amoliretur. Sed Duci nihil potius fuit, quàm Valentiam cingere, verens, ne interea Hispanorũ auxilia Ciuitatem introirent. Iussit deinde Muti-

nenses copias, quę ex quatuor hominum millibus constabant, ad se venire: quarum transitum ipse præsenti distentus obsidione munire nequibat. Hispani nihil timentes ab obsidentibus hoc agmen per Tortonensem Ditionē pergens adoriuntur omnibus viribus, & temerariæ trāsgressionis pœnas exigunt. Aliqua equitatus portio salutem sibi in Placentino Solo fugâ quæsiuit: cæteri militari ferro, aut agrestium insidijs necati, aut capti sunt.

Hæc clades non magis extulit Hispanorum animos, quam stimulauerit Gallos ad Valentiæ obsidionem festinandam. Præerat Mediolanensi Ducatui, & armis Cardinalis Triuultius, qui, licet valetudinarius, & ętate vergente Regis commodum propriæ anteferens saluti, cōuenit Exercitum, statuitq; obsessę Vrbi ex parte collium subuenire. Miles sic iussus alacriter colles subit, expugnatisque Gallorum munitionibus (quæ à castris nimis remotę, nec reliquis operibus continuatæ ægrè defendebantur) ad lineā valli properat; vbi bis acriter confligitur Hispanorum profligatione. Qui, cum aggerem circum castra ductum transcendere nequirent, ad colles reuertuntur, quos subinde destituunt spem Valentiæ subueniendi despondentes.

Valentiæ propugnatores fidelium militū partes haud perfunctoriè implebant; nam, postquam ab oppugnatoribus Vrbis fossa proscissa est, ad-

huc

huc Valentia quadraginta dies tenuit. Quod ſicut dictu rarum eſt, ita partim ad imminutum Gallorum peditatum referendum, partim propugnantium virtuti adiudicandum. Antequã Hiſpanis interiret Valẽtia, Cardinali Triuultio vitâ functo ſucceſſit Comes Fuenſeldania Hiſpanus. Hic, vt Valentiã à caſu ſubleuaret, varios edidit conatus, in quorum vno trecenti milites ſe furtim in Vrbem penetrarunt]: quod ſubſidiũ aliquandiù arcis deditionem prorogauit.

Imperator contra Ducem Mutinæ, cauſatus ab eo Mediolanenſem Ducatum armis infeſtari, Exercitum comparauit, qui, ſi commodum ad fuiſſet, Valentiam procul dubio aſſeruiſſet. Serò aduenientes Germani expilationibus, & rapinis perniciem potiùs, quàm ſalutem Mediolanenſibus attulerunt. Comes Brolia Pedemontanus Regi vtilis, Mazarino carus, pẽdente obſidione, ſclopeti ictu pulſatus in capite è viuis exceſſit. Tantarum extinctio virtutum in iſtius viri obitu vniuerſum Exercitum luctu, & mœrore compleuit.

Cap. XVI.

Galli ad Valentienam profligantur. Gesta in Catalonia.

1656.

HOC anno in Belgio longè diuersæ à sperato Gallis res fluxerunt, iniquitate loci, non virtutis defectu protritis. Valentienam amplã Vrbem, populosam, operibus, & situ firmam, quam Scaldis fluuius mediam perlabitur, obsidione circumdederãt. Aquæ istius fluminis naturâ suâ profundo alueo gaudent: artificio quoque ciuium, iniectis quibusdam repagulis, consueto fluxu prohibitę vltra mensurã tolluntur. Hinc fit, vt ad ciuium arbitrium eleuetur fluuius, & loca magis plana, ac decliuia inundatione mergantur. Turena, & Seneterra armorũ Præfecti pontibus quidem Scaldim coiunxerant, vt continuationem castrorum obtinerent: sed grassantibus pluuijs, & industriâ Ciuium aquarũ auctum sollicitantibus ęgrè id impetratum est.

Ioannes Austriacus Hispanorum Regis filius Belgij Pręfecturam iniuerat, quò etiam Marchio Carassena, quasi adolescentis magister profectus erat; vt ille auctoritate, & splendore nominis,

hic

hic consilio rei Hispanicę ministrarent. Vniti Condęo castrametati erant propè Gallorũ Exercitũ, vt sua proximitate inter castrorũ angustias obsidentes circumscriberent; solertiâ etiam, vigilijs, armorum obiectu, & interceptione commeatuum Gallos à Ciuitate quoque sollicitatos cõficerẽt, ac importuna defatigatione exhaurirẽt; nec non ex proximo nullam occasionem à fortuna ingestam, qua subleuare Vrbem possent, morâ corrumperent. Hi commodum erumpentis fluminis tempus nacti Seneterræ Castra coactis in vnum viribus assiliunt, quæ frustra expectatâ Turenę ope fluminis auctu intercepta expugnantur, vniuerso Seneterræ Exercitu deleto, ipso Duce inter captiuorum multitudinem recensito. Turena, intellectâ socij clade, instructa Acie, ab Hispanis ne lacessitus quidem profectionem Quesnouium versùs adornauit: plus vincentis, quàm victi speciem præseferens.

Hispani secundùm hanc victoriã Condæi Oppidum recipiunt: Turena Capellam ad Regis obedientiam pertrahit. Tanta sanguinis effusio nullum maius peperit emolumentum partibus, quàm cuique suæ Arcis receptionem. Imò Turena Sancti Gislenij periculo euocatus ad vltimos Annoniæ fines permouit Exercitum, Oppidum muniturus: cogens Hispanos paulò antè victores sibi victo, loco decedere. Nulli Principi datum est citiùs Exercituum iacturam inte-

grare, quàm Galliæ Regi.

Clades Senecterræ effecit, vt in Catalonia arma feriarentur; Gallicis Copijs illuc proficiscẽtibus in Flandriam reuocatis, & Hispanis vix lacertos mouentibus. Exactus est annus nulla digna re gesta. Quisque ad agendum impotens aduersarij motus spectabat credens voto defungi, si par otiū vniuersos oppressisset, aut non leue lucrum facere, si victoriæ impos nullius cladis compos fieret.

Mathæus Molè primus Parlamenti Præses, & Sigillorum Custos tertia Ianuarij in viuis esse desijt, cuius tamen fama viuentibus semper astabit. Vir cum illis vetustissimis (quos ætas nostra nũquam delassatur concelebrare) certò componẽdus. E cuius gestis ad animi fortitudinẽ, ad prudentiam, ad sapientiam, ad fidelitatem nobilissima elici possunt exempla. Alter Cato Romanæ Reipublicę. Nisi nos tantùm affectaremus antiquas, vt semper ad illa recurramus, in hoc longè illustriora virtutum suppetunt argumenta.

Cap.

Cap. XVII.

Galliarum Rex Lionnam Consiliarium Madritum mittit ad compingendam pacem. Ordo, series, & causæ istius missionis.

1656.

Regiminis exordio Galliarum Reginæ menti vna pacis hæserat conclusio, nihilque magis auebat: dũmodò illam honestæ conditiones comitarentur. Sed modò parùm fida Hollandorum negotiatio, modò tumultus Parisienses, qui Hispanorum animos ad vniuersam Galliarum calamitatem præstolandam erexerant, omnes consertos tractatus interuerterāt. Discusso ciuili bello, cùm sensim imbecillitate depositâ pristinas vires Monarchia resumpsisset, videbatur sibi Regina Hispanos à spe euersionis Gallici Regni, qua tot annos alebantur, deceptos paci subscripturos esse. Quare non desistebat eosdem sensus in Regis animum instillare, qui, alioquì timendum erat, ne ab infantia bello induratus insitam quodammodo armorum ferociam ęgrè deponeret. In Reginæ sententiam Mazarinus quoq; conspirabat. Sed tunc Arbitri non aderant, qui conciliandę paci incumberent: cùm

omnes

omnes Principes Christiani, vel lassati, vel desperantes negotium adeò asperum contrectare non auderēt: Idemquemet summus Pontifex ab Oratore Gallico instigatus, vt Arbitrum se inter vtrosque Reges ad pacem componendam faceret (promittente à Galliarum Rege arbitrium suum non detrectatum iri) quot difficultates offendisset apud Hispanos, in hac instruenda negotiatione, silentio profitebatur. Omnibus enim liquidò cōstabat summum Pontificem pacis æstuare desiderio. Vnde post multos menses non redditum Oratori Gallico responsum Hispanorum inficiationem interpretabantur.

Luculenta indicia dederat Pennerandę Comes Hispanorum Plenipotentiarius animi pacis conclusionem auersantis. E contrà nemo non stupebat (cùm Galliarum res propè diem armorum prosperitate florerent; Hispanorum verò tot cladium infelicitate tabescerent) quomodo ijs iniecta pacis mentio displicere posset. Itaque videbatur hæc Hispanorum à pace auersatio, vel ad malitiam Ministrorum extra Aulam degentium referenda, vel cuidam adscribenda esse verecundiæ, quæ Hispanos vrebat, si victores Gallos faterentur.

Galliarū Rex, vt has duas anteueniret difficultates, generosum informauit consilium; videlicet vnum ex suis Ministris ablegandi Madritum plenipotentiâ instructum, qui pacis tractationē

inibi conficeret. Primâ facie res temerè librantibus infirma hęc videri poterit deliberatio, qua pax ab aduersario petebatur. Fuit nihilominus consilij satura, & à sano enata iudicio, omnes tùm moras resecans, tùm repagula demoliens. Eo in loco erant Galliarum arma, & illud iugum prosperitatis conscenderant, vt non ex timore, sed magnanimitate, & prudentiâ hanc prodijsse sententiam appareret, quę ad pacem inflexibiles Hispaniarum vitans Ministros Aulam ipsam adiret, vbi vltima effingi poterant decreta: & verecundum ab Hispanorum vultibus ruborem detergeret; impediretque, ne pax ipsis ignominiosa videretur, cùm Galli primò illam petijssent, immò domi suæ eos conuenissent. His accedebat, vt post tot Christiani Orbis deuastationes Christianissimum Regem sic pacem inuestigare summè deceret.

Hoc inito consilio, cùm excellens negotium pari deberet tractari artifice, Rex Lionnã Româ, quò vrgentibus Regni negotijs paucis ab hinc mensibus dimiserat, Parisios reuocat. Accersit quoque è Belgio nobilem Hispanum Comitis Pẽnerandæ familiarem, qui testis Regiæ subscriptionis extaret in Hispanijs, vbi Regius caracter nondum innotescebat; & ab ipso Lionna per hostilem Regionẽ iter faciente impedimenta, & pericula comitatu suo remoueret. Rex coram Hispano amplissimam huius tenoris plenipoten-

tentiam, quam Lionnæ tradidit, subnotauit:

Ego copiam facio Domino de Lionna, Consiliario in meo Status Consilio, componendi, cõcludendi, & subsignandi pacis articulos inter me, & Hispaniarum Regem Fratrem meum, & Auunculum. Fidem, verbumque Regium oppignero approbandi, ratum habendi, & exequendi quicquid dictus Dominus de Lionna meo nomine cõstituet vigore præsentis facultatis. Datum Cõpendij prima Iunij millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto.

Deinde ad Hispanum conuersus inquit Rex: Dices tuo Regi me hunc hominem meum statuisse Plenipotentiarium ad pacem sanciendam, quã ego flagranter ardeo, vt sincerũ erga meũ Auunculum studium testificari possim.

Lionna euestigiò discedens, veste mercatoris in dissimulationem sui compositus, cum suo ductore Madritum peruenit; vbi plenipotentia, tàm luculento iuuãte testimonio, non excipitur modò, eique indubitata præstatur fides; sed profitentur Hispani Ministri, se clarè in ea dispicere, quantùm à Galliarum Rege adamaretur pax, & quantum hominem ad se misisset, cui illud crediderat, quod alij homini ab exortu duarum Monarchiarum ad id diei creditum non fuerat. Hispaniarum Rex Ludouicum de Haro suum primũ Ministrum simili munijt plenipotentia. Exim inter hos duos Regios Plenipotentiarios tres mẽ-
ses

ses agitati pacis articuli omninò conuenerant: tuncque compacta pax esset, ac tantæ Christiani sanguinis effusioni parsum fuisset; totque cladibus, quas mox subiuerāt, opportunè defūncti fuissent Hispani; ni Condæum Principem à Galliarum Rege in omnes suas Præfecturas, & amplitudines reponi pertinaciter pressissent: qui articulus non consolidatus omnes alios resoluit.

Non abnuebat Galliarum Rex intercessione Hispanici Regis pristinâ Condæū redonare gratiâ, suaque bona fisco deuoluta remittere; multas quoque ex veteribus amplitudinibus concessisset: sed illum rursus Guiennę Præfecturæ intrudere; Astnęi, Bellagardæ, Clermontij, & tot aliarum arcium custodiam ipsius permittere militibus non durum modò, sed intutum Regi videbatur venenati calicis haustu degustare pacem, externoque bello liberari, vt sui Regni viscera ægrescerent. Penè ad Hispanorum arbitrium inibatur pax: multa iure belli conquisita illis vltrò remittebātur: ni hac abutentes facilitate voluissent legem victoribus dare, & ad suum nutū magnum Galliarum Magistrum, & Gubernatorē tot Prouinciarum, ac arcium creari, perniciosūque exemplum apud Gallos statuere; si semel rebelles concepissent sibi Hispaniarum auctoritate subnixis, nec dignationes, nec Præfecturas vllo vnquam tempore in Gallia defecturas esse.

Finis Libri Quinti.

VARII EVROPAE EVENTVS COMPENDIARIE DESCRIPTI,

LIBER SEXTVS.

Cap. I.

Dux Mantuæ in Hiſpanorum partes concedit, Valentiæ ſubueniunt Galli, & fruſtrà Alexandriam obſident.

1657.

VREBAT Hiſpanos Valentiæ caſus, qui Mediolanenſem Ducatum deformabat aduerſùs tot Exercituum inſultus ad eam diem integrum. Nec parùm eos affligebat Mutinēſis Ducis pertinacia, qui ſpretis Imperatoris iuſſibus, & minis, nec non ipſamet arma aſpernatus non deſtiterat Gallis hęrere, & eumdem Mediolanenſem Ducatum hoſtiliter inſectari. Inter has anguſtias viſum eſt illis aliquem ex Italicis Principibus ad arma excire, quæ Mutinenſis alienationem penſarent, & res concuſſas vel proximitate

mitate fulcirent, vel virium aggregatione integrarent. Hoc inito consilio Mantuę Ducem stimulant, qui licet tot beneficijs Gallis obstrictus, rei etiam familiaris iacturæ obnoxius (cum auitos status celebres, & opulentos in Gallia adhuc obtineret) plus recenti Cæsaris dedit affinitati (ex cuius sanguine Austriacam Aenipõtinã duxerat) quàm antiquæ, & iam exoletæ Gallorum amicitiæ tribuerit. Insuper eum tacita ad id cõpulit ęmulatio, quę inter ipsum, & Mutinę Ducem si non alio magis legitimo, saltem consueto viciniæ fomite intercedebat.

Ditio istius Ducis commoda est ad excipiendas legiones, quæ ab Imperatore in Italiã submittuntur, quarũ Pręfectus à Cæsare renunciatus, Mutinẽsi imminẽs, omnẽ illius frænasset conatũ; sed inauguratio tantæ spei, & tot destinatorum cum ipso Imperatore defecit, qui secundâ Aprilis è vita migrauit. Auxilia, quæ Germania Italiæ pręparauerat, hac morte exaruerunt, & Dux Mantuæ præsidijs vacuus illud cæpit timere bellum, quod alijs præsumebat inferre.

Mutinensis Imperialium curâ solutus, & nihil mali à Mantuano sibi timens coactum in sua ditione militem ad Exercitum euocauit, quem Princeps Contius, & ipse ad Mediolanensis Status perniciem ductabant. Militares enim apparatus totâ hyeme ab Hispanis sollicitati (quibus non duntaxat Mediolanensis Regio, sed ipsamet strepebat

pebat Germania) maturè hoc anno Gallos Valentiæ anxios in Italiam traxerant.

Contius Princeps, Mutinensis, & Villa Sabaudici Equitatus Præfectus coactis copijs Astā versùs concedentes fecerunt suspicionem Hispanis velle ex ea parte Mediolanensi ditioni se inserere, & Valentiæ appropinquare: Quam Vrbem, ne Gallici commeatus intrarent, totâ hyeme accuratissimè obseruauerant, vehementer cupientes in vltimas necessitates conijcere. Quare, vt destinatum Gallorum iter obstruerent, consilium ceperunt tantò ab Hispanica cautione remotius, quantò euidentioribus circumscribebatur periculis: videlicet Annonis Oppidum iam antea ab ipsis consultò mœnibus nudatum milite obfirmare, & hoc obice Gallorum cursum compescere, sperantes loci sublimitatem, collapsorum mœniū rudera, validitatem presidij, difficultatem subuehendi bombardas, easque collocandi in situ ad arcem vexandam opportuno: propinquitatem amici Exercitus, vel diutissimè hostem moratura esse, si obsidionem auspicaretur, vel penitùs obsidionis consilium interuersura. Galli, magis vt numerosum lucrifacerent præsidium ex veteranis constans militibus Duce Comite Sancti Mauritij Burgundo, quàm vt Oppidum adipiscerentur, id illicò circumsistunt; tormenta contra hostis spem appositè librant; ex quorum eiaculationibus breuì malè compaginatæ munitiones disiluerunt

runt, & Burgundus cum omnibus ſuis militibus, vltimâ cogente neceſſitate, hoſti ſe mancipauit.

Hac remorâ diſcuſsâ Gallicæ Copię vlteriùs faceſſẽtes Valentiã adipiſcũtur, amploq; cõmeatu importato, omniq; ab illa amoto diſcrimine citrà fluuium Tanarum profectæ tribus Mutinenſium millibus, qui per Parmenſem Regionem in Mediolanenſem Statum flexerant, occurunt: Mox retrocedentes Alexandriam cum vniuerſo Exercitu circumueſtiunt: Vrbem circuitu amplam, belligeris refertam ciuibus, numeroſo defenſam pręſidio, munitionibus ad regulam militarem extructis egregiè circumſcriptam, quam fluuius Tanarus interfluens hoc naturali munimento artis opera ſpecioſiora reddit. Obſidentes eam omnes impleuerunt leges, quas obſidio ritè adminiſtrata ſancire ſolet: Ciues, & milites præſidiarij vicerunt expectationem, quæ de ipſorum virtute habebatur: Hiſpani nec labores, nec pericula declinarunt, quibus Vrbem à diſcrimine poſſent eximere.

Die ſextâ Auguſti Ignius de Velandia tormẽtorum Præfectus, qui Exercitus fronti moderabatur, vallũ à Gallis circa Vrbem defoſſum trãſcendit, penetrans vnum ex fortalitijs, quæ vallum protegebãt. Hinc ad Vrbem ſibi viam aperuit, & obſidio ſoluebatur, ni Mutinenſis ſtricto gladio in hoſtem irruens eâ die & boni Ducis, & impauidi militis vicem impleuiſſet. Nihilominus

 Hiſ-

Hispani, licet repressi tumulum conscendunt, obuallantque, è quo bombardarum explosione hostem fatigabant. Tabellarium etiam igneis delatum pennis in Vrbem subinde mittebant. Tabellarium vocant perforatam, & vacuam glandem epistolas in vtero gerentem, quæ à tormentis excussa, intermedij hostis castra prętervolans, obsessis mentem suorum Ducum exponit.

Hispani cum omnibus copijs congredi quoque decreuerant ea nocte, cuius præcedenti die Prefecti Gallici pristinam Vrbi libertatem restituerant retractione Exercitus iam sibi deficientis, media peditatus parte vel morbo, vel ferro extincta, vel pyrobolis exusta. Vulnus à Marchione Villa aggerē lustrante in ore acceptum hanc obsidionem exanimauit. Hic Dux ad recipiendam curationem delatus Astam visus est secum obsidētium animos abstraxisse: & profectò vulnus istud, statim ac accidit, priuatum non reputatum est, sed vniuersam obsidionem lęthaliter vulneratam esse omnes censuerunt. Hæc obsidio mensem extraxit: cœpta decima septima Iulij in decimam octauam Augusti protracta est.

Exijt interea Aestas, & totus penè Autumnus nullo militari conflictu insignitus. Nam Galli equitatu præstantes deficiebant in peditatu, & Hispani peditatu validiores equitatum hostili lōgè imparem habebant. Comes Fuenseldagna Hispanorum Præfectus, morbo districtus, regi-

men

men Exercitus Comiti Galeacio Trotto attribuerat, qui equitatu inferior hostilibus populationibus ægrè occurrebat; & Galli pedite effeto nihil commendabilius moliri poterant, quàm commeatibus Valentię inopiam subleuare, & contra hyemis iniurias hoc remotum munimentum necessarijs munitionibus adeò constabilire, vt hostium conatibus apertis; vel insidiosis vsque ad amici Exercitus reuersionem illuderet.

Mensis Nouember niuibus, & pluuijs affluens iam medius excurrerat, & viæ sensim impediebantur. Hinc acrior subdebatur stimulus Valẽtiæ consulendi. A Duce Mutinę Gabriel à Sabaudia Legatus Sabaudici equitatus præceptus, vt commeatibus, qui ab Astense Ciuitate Valentiã meabant, præsidio esset, ne ab Hispanis, qui eos obseruabant, vim paterentur, illicò ad imperata exequenda se præparat. Vix Monferratensem Regionem ingressus litteras à Valentiæ Gubernatore accipit, quibus docetur quingentos equites Hispanos Frascineti stabulari, vt commeatus inuolent; & pontis structurã, quæ in Pado designabatur, interdicant. Hoc nuncio permotus quingentis Equitibus selectis, reliquis commeatuum custodię relictis, Frascinetum contendit ad Hispanos deturbandos, qui illius aduentu cognito obuiàm ei intrepidè procedunt. Obstinatum prælium editur diù dubium, donec Gabriel Marchionem Strigium hostium Ducem secũ singula-

gulari certamine digladiantem in deditionem redigit: quo capto vniuersa acies discussa est: totâ ferè multitudine vel cæsâ, vel vinculis data.

Cap. II.

Momedium, & Sanctus Venantus expugnantur à Gallis. Ab Hispanis S. Gislenius.

1657.

FACINORI non ordinario operam Turena posuerat, ni illud inuidisset fortuna. Ad Cameracum obsidione circumueniendũ animum, & Exercitũ adiecerat; quę Ciuitas ad Galliæ nocendum aliarum omnium Belgij opportunissima, veluti Regios ad se frequentes prouocauit Exercitus, validitate etiam munitionum, & Hispanorum solicitudine toties obstitit appetita. Indulgentiùs cũ Turena non egit fortuna, quàm quondã cum Acurtio egisset. Iam milité circum hoc Monumentum statuerat, vias impediuerat,& præsidij exilitas ingens felicis exitus spondebat argumentũ. Condęi Principis solertia, & animi præsentia ab hac iactura Hispanos redemit, qui præsenti tempto periculo cum valida manu sè in Vrbem feliciter induxit.

Turena hac spe depositus Momedij Lucebur-

gij propugnaculum adoritur. Vrbs nullam adhuc obſidionem experta, vulgarem ipſius fortitudinis opinionem longè ſuperauit. Sicuti certū iudicium de hominis pręſtantia nequit proferri, niſi poſtquam fortuna illi obtulit occaſionem exhibendæ virtutis; ex cuius periculo vel amplificatur, vel premitur expectatio, quā de ſe ipſo concitauerat; ita de Arciū vel egregiè inſtructarū validitate adæquatè ſentire non poſſumus, niſi priùs aliquā illę obſidionē ſuſtinuerint, quæ defectus, & perfectiones munitionum, aut loci prodere conſueſcit. Adeò verum eſt axioma à ſapientibus communiter receptum experientiam eſſe rerum magiſtram, vt de ijs etiam, quę ſenſibus proſtituta ſunt, abſolutè humanus nequeat decernere intellectus; niſi vel probauerit illa, vel aliquod damnauerit experimentum.

Refractarium ſaxum, cui Momedium incumbit, ſcalpellis ictibus nobediens ſuffoſſiones tardè concepit, quæ nitrato infartę puluere, mox igne excuſſę ſunt, ſed flāma lapidis duritie repreſſa modicū dedit hiatū. In anguſtū aditū ſuccedētes ęgrè milites ab ingruētibus ſupernè telis trāſfixi non parum ſanguinis in obtinenda inter illas ruinas ſtatione deſudarunt: Qui deinde admodum lentè conſcendentes, antequam ſublimitatem loci, & præſidiariorum obſtinationem perdomuerint, multò plus cruoris, & temporis, quàm ab expugnationis exordio duceretur, obli-

guritum est. Fuit tamen victoria eò excellentior quò laboriosior; & eò vtilior, quò munimentū vltra communem sententiam firmius adeptum fuit.

Turena Momedio præsidiarijs firmato militibus tanta celeritate hinc proficiscitur, vt penè inobseruatus in Flandriam exeat: vbi primo impetu Sanctum Venantum capit. Hoc munitum Oppidum, nullis desudatis operibus, explicato duntaxat Exercitu, & oppugnatione inchoata deditur. Breuitas istius oppugnationis longam Momedij oppugnationem pensauit. Acquisitio Sancti Venanti Lysiæ impositi, quod flumen inibi ponte consternitur, ad anni subsequentis expeditionem, vt potè ad Dunicherchę expugnationem, quæ digerebatur, admodum opportuna successit. Gubernator dediti Oppidi facilitatem capite Hispanis persoluit, quibus Sanctus Gislenius auxiliorum spe penitùs destitutus redditur.

Cap. III.

Dux Mantuæ ab Hispanorum foedere recedens neutrũ se dixit. Abduæ transitus à Duce Mutinæ vi armorum impetratus.

1658.

LICET grassaretur hyems anni millesimi sexcentesimi quinquagesimi octaui, qua tempestate consuescunt arma deferuescere; non tamen torpebant Gallorum, & Mutinensium animi, qui incalescentes vindictâ aduersùs Mantuæ Ducem æstuabant. Censebant incommodũ tempus commodius futurum ad Mantuanum inuadendum. Videbatur Mediolanensis Regio arcibus interstincta nullum non modò profectum; sed clades potiùs, & iacturas per iniquam tempestatem impetentibus denunciare: E contrà Mãtuana ditio nullis præcincta munimentis hostilibus insultibus patere. Hoc consilium inter Duces agitatum non permiserat Gallicas copias vltrà montes consueta hyemalia repetere; sed vsque ad præcedentis anni exitum in limitibus Mediolanensis ditionis, & Montisferrati retentæ, præter omnium expectationem eam Mediolanensis Ducatus partem (quę vltra Tanarum ad Par-

menſe ſolum extenditur) emenſæ: Parmæ, & Mutinæ Prouincias prætergrediuntur; hinc in Mantuanum agrum immigrant; pluribusq; Caſtellis, & Vicis occupatis vniuerſam Regionem penſionibus bellicis ſubijciunt.

Duo, & decora, & vtilia hac expeditione Galli conſecuti ſunt: nimirùm Ducem (quem iniuriosè ſecum volebant egiſſe) vlciſci, & Exercitum in Solo hoſtili alere, atque collationibus è ſubditis Mantuani Ducis extractis ſaginare. Tertium quoque emolumentum ad eos demum peruenit, cum Ducem, & Hiſpanorum ſubſidijs vexatum, & hoſtilibus maceratum populationibus quieti conſulere perpulerunt, atque arma imprudenter aſſumpta per ſummam prudentiam deponere. Hiſpani comprehendentes exitium Mantuani ineuitabile (vt illum huic eximerent) pacem, quam cum Gallis, & Mutinenſe tranſegit, non dedignati ſunt. Conditio præcipua pacis hęc vna fuit, quòd Mantuanus renunciaret armis, atque Imperatoris confœderationi, & inter Gallos, & Hiſpanos medium ageret.

Inter has hoſtilitates ab initio menſis Ianuarij exortas [quo tempore Gallicus Exercitus in Mātuanum dominium ingruit] vſque ad nonam Iulij diem; qua neutralitatis conditiones obſignatæ ſunt, & armis temperari cœptum eſt, memorabile accidit documentum ijs æſtimandum, qui tutum pacis otium bellorum poſthabent incertitu-

dini

dini; ex quo elucet mortiferis calamitatibus bello inescatos circumscribi.

Aliquas copias in Mantuę subsidium præstolabatur Angelus Tarachia supremus Mantuani Ducis Minister, è cuius auctoritate, & nutu earum in Vrbem ingressus dependebat. Hic litteras dedit ad Ducem Mutinæ, vt copias de suo Exercitu Mantuam mitteret, pollicens se istas pro destinatis in Vrbem admissurum; illumque, & Gallos amplissimæ possessores Ciuitatis præstaturũ. Mutinensis fortunæ vices fortasse reputans, generosè respondit, placere Gallię Regi Mantuæ Ducem perstringere, non euertere. Et suas, & Regis partes hoc magnanimo responso excellẽter obiuit. Decebat Mutinensem Vrbis proximę ruinâ vindicẽ non irritare fortunam. Regi gloriosum erat Mantuę Ducis vnionem cũ suis hostibus initam disfluere; illum verò saluare potiùs, quàm perdere.

Pacato Mantuano, Gallisq; facinore, cui nauauerãt, strenuè perfunctis: Mutinensi nulla alia supererat cura æstate iam prouecta, & ad derelinquendã hyberna militem inuitante, quàm Exercitũ in viscera Mediolanensis Regionis demittere. Proscinditur hic Ducatus amplissimis fluminibus, quę rapiditate, altitudine, & enormi riparum discretione non nisi arduo, ac ambiguo opere pontibus iunguntur. Gallicus Exercitus populatis Cremonæ Suburbijs, ipsimet Ciuitati ob-

iecta

iecta preteritæ obsidionis specie, toto terrarum tractu cis Abduam adiacenti vastato. Regiones [quæ vltra flumen extenduntur, & nobiliorē Status partem constituunt] flagranter appetebat. Huic consilio refragabatur non duntaxat opposita Hispanorum deliberatio eum excludendi, sed natura ipsa. Nam Abdua amnis latissimo, profundoque alueo tam violentus inuehitur, vt reliquos istius Regionis fluuios pernicitate, & vorticū frequentia præcellat.

Comes Fuenseldagna non ignarus quantum è Republica istius fluminis transitu peteretur (cor enim Mediolanensis Ducatus feriebatur) vniuersas copias protegendis ripis applicuerat: subitarios quoque milites, & nobiles exciuit, varijsq; Ducibus loca, quæ tentari poterant, distribuit; vt omnes motus hostium illicò percepti faciliùs compescerentur. Galli nullo terrebantur discrimine ad explorandos aditus, quos aut vado traijcerent, aut ponte inædificato continuarent; sed quòcunque incederent, illa duo semper prestò erant: iniquitas nimirùm fluminis nusquam vada aperientis, & diligentia inimici, qui vlteriorem ripam equitibus, peditibus, tormentis, & munitionibus compleuerat. Aliquibus diebus sine fructu extractis Marchio Giurrij cum turmis, & legionibus secus fluminis ripam progrediens, vigintiquinque mille passus vna noctę emensus, dilucescēte die decima quarta Iulij ad eā

flu-

fluminis partem peruenit, in cuius opposita sitũ est Cassani Castrum, cui Comes Fuenseldagna Rosalem Hispanum præfecerat. Galli, diligenter lustrato flumine, conspiciunt in aduersa ripa cymbam, qua indigenæ ad illius traiectionem vtebantur. Dominus de Briarè peditum Dux oblatam gloriam gregarijs inuidens militibus in flumen se deuoluit. Quod generosum exemplum quatuor, aut quinque milites secuti, nando flumen omnes præteruecti in cymbam irrepunt, eãque ad amicam ripam perducunt. Quadraginta hæc cymba capiebat milites, quo onere bis, aut ter feliciter, omni dempta mora, ad hostilem ripam deposito. Dum Galli se glomerant, & in manipulos distribuunt, vt Cassanum inuadant, huius custodes hostiũ impetũ sisti nõ posse rati, nec debiles loci munitiones cõtra ingruentẽ vim tueri, Castro deserto, fuga saluti consulunt. Galli per posticum, quo præsidiarij cum suo Gubernatore euaserant, in Castrum irrumpentes desideratum nuncium ad Mutinensem ocyssimè transmittunt, qui festino gressu illuc contendit, nulloque interposito spatio pontis inædificationem auspicatus breuì vtramque ripam eo perfecto commisit, totumque traduxit Exercitum.

Fuenseldagna ad primum Gallorum transitus nuncium expedito Exercitu Cassanum festinat, vt hinc hostem deturbet, sed Galli iam numerosi Oppidum insederant. Vnde Hispanus re infecta

tâ Laudem Pompeiam diuertit; mox Mediolanũ ad animos illorum ciuium obfirmandos. Trepidatio in maximas Ciuitates multò acriùs, quam in paruas graſſatur: multitudo nempè perterrefacta mole ſuâ ſemetipſam obruens, & turbans ægriùs regitur, & malorum remedia in exitium ſui adhibet, hoſtique inexpectatas benè agendi occaſiones aliquando ſuppeditat. Interea Galli Regionem diripiunt, & aluei vſum, quo Mediolanũ annonæ, mercesſque conuehuntur, interrumpũt, hoſtemque Ciuitati hærentem laceſſunt.

Iſtius tranſitus culpa ab Hiſpanis Ducibus in Roſalem Caſſani Gubernatorem tota depoſita fuit, quòd cymbam contra Fuenſeldagnæ imperata reliquiſſet in fluminis ripa, vnde à Gallis poſſet educi: quòd tranſeuntibus Gallis adeò nõ obſtitiſſet, vt vix ex ijs centum cis flumen conſpectis, continuò deploratis rebus Mediolanum vſque tanti nuncium infortunij ex fuga ſe contulerit, ne Funſeldagna quidem commonefacto, qui ad primã ſe defendentis Caſtri famã illi ſubſidio properauiſſet. Quibus poſtulationibus malè audiens Roſales in carcerẽ clauditur. Huic popularis vox exitialiter ominabatur in recenti facinore, quo dein ſeneſcente, cauſâ æquiùs introſpectâ, inſonti à iudicibus renunciato libertas reddita eſt.

Cap. IV.

Tridinum à Duce Sabaudiæ recuperatur.

1658.

INTER hæc Sabaudiæ Dux oblatam occasionem, qua Hispani à limitibus suç Ditionis recesserant, prudenter administrat. Eum tędebat Tridini iacturæ, quam Ciuitatem è sua ditione auulserant Hispani, quo tempore bello Galliarum ciuili grassante solum in agone destitutum Regio adorti erant Exercitu, & furto quodam belli vsi hoc pręclarum Munimentum tenui defensum præsidio occuparant. Aucbat Dux vicem hosti reddere, si fortuna deliberationem non auersata esset. Tempus igitur nactus, quo Hispanica arma ad ipsiusmet Ciuitatis Mediolani tutelam se receperant, adhibito prudentiorum consilio, præcipuè Marchionum Planitiarum, & Villæ decernitur opportunitate vtendum esse. Sed, vt res auspicatò procederet, Villa cum mille quingentis Equitibus Crescentinum, deinde Palazzolũ duo à Tridino milliaria recedẽs digreditu; neq; proximitas turbare Hispanos, & vicinę Ciuitatis Gubernatorem extraordinariè poterat cùm quolibet ferè anno Ecrxcitus ad eum locum

castra

castra poneret; vt vniuersæ copiæ, quę hinc inde sensim illuc confluebant, in vnum corpus aggregarentur.

Facilè ex inueterata consuetudine creditum est Villam suum inibi cogere Equitatum, vt opperiretur aduentum Ducis Mutinæ ad aliquam Mediolanensis Status partem; quò ipse ad se illi iūgendū posset deflectere. Porrò initi consilij suspicionem adimebat nullum in castris adesse peditatum: insuper Hispanis fortassè visum est vnas Ducis Sabaudię vires non posse aliquod egregiū moliri, cùm nullę Gallorum copiæ ad eam diem in Pedemontem descendissent. Ideò nihil tale, quod machinabatur, cogitantibus sedit paucos duntaxat pedites Vercellis detractos in Vrbem periculo, quod nō reputabatur, proximā inducere: qua accessione quadrīgētis peditibus, & sexaginta equitibus illud constitit præsidium.

Dum Villa propiùs speculabatur Vrbis statum, Planetia, cui moles rerum incumbebat, euocatis (quantum arcium tutela patiebatur) præsidiarijs militibus profectionem adeò commodam, & promptam ijs adornauit, commeatusque omnis generis, & arma ad obsidionem instituendam necessaria tantâ prouidit sollicitudine, vt priùs se Tridinum senserit obsessum, quàm perceperit Exercitum ad se properare. Marchio Maroles Legatus Sabaudici peditatus, Comes Catalanus Alferius, & Marchio Sancti Damiani Campi-

ductores, ipse Villa Præfectus cum vniuersis copijs, quę ad quatuor hominum millia propè accedebant, nocte, quę Iulij vigesimum diem aperit, Tridinũ inopinati cingunt, omnes calles impediunt, eos potissimùm, qui ad Vercellas pertinent. Datis duobus subsequentibus diebus ad reficiendum militem solis ardore, & itineribus fatigatum, nocte vigesimi primi ad vigesimũ secundum spectante diem Vrbem adoriũtur. Maroles, Catalanus, Sanctus Damianus ad peculiares se conferunt assultus à Villa designatos, qui nullum sibi delegerat, quia omnibus adesse, & munus suum, & virtutem decebat. Marchio Sancti Damiani primus, deinde Maroles (cuius imperata exequebatur Bonardus Verrucæ Gubernator) & Catalanus ęquali ardore sibi attributas Vrbis munitiones subeunt; & vltra imperata, ac spem conceptam proficiscuntur; & quod maximũ est nocte parta die lucescente tuentur. Non modò paucis horis nocturnis externas superant munitiones, sed in ijs tentoria figunt, & militem aduersùs arcis iniurias tegunt, ne apparente luce inde pelli possit. Propugnatores tota nocte bõbardas, & sclopetos in oppugnantes exercuerunt, nec non per pseudothyron egressi Catalanum ex adepta munitione ijs magis infesta exturbare nisi sunt nullo maiori facinore parto post obstinatam luctam, pręter mortem Perachiæ machinatoris.

Villa

Villa accuratè per totam noctem speculatus, quo in statu res essent, dandum non esse consternatis interstitium ratus summo mane pacta, quæ sibi placebant ad Gubernatorem mittit, additis excidij minis, nisi promptè ijs subscriberet. Cõficere sine aduersarij interuentu deditionis conditiones est multum suis fidere viribus, neglectis hostilibus. Ingeminauit Villa trepidanti pauorẽ hac cordata rerum suarum fiduciâ. Qui interea aduersùs irruptiones, quas obsessi instruere poterant ad recipiendas munitiones, locis opportunis militem collocat, non minùs animo ad prę-stolandum responsum sollicitus, quàm imperio, manuque ad prosequendam oppugnationem paratus.

Circa meridiem eiusdem diei vigesimi secundi Legati à Ciuitate Villam adeunt de articulis deditionis acturi: cum quibus paululum immutatis ijs, qui in Vrbem transmissi fuerant, conuentum est, vt die sequenti ad meridiem præsidium Vercellas decederet, & Ciues Sabaudiæ Duci se restituerent.

Idem Dux cum Planetia eodem vespere ad Exercitum peruenit gratâ fruiturus oculis victoriâ, & præsentiâ suâ ea remoturus impedimenta, quę fortuna breuioribus momentis interponere consuescit. Nam Fuenseldagna ad primum periclitãtis Tridini nuncium Enchenforto cum quatuor hominum millibus ad opitulandum Vrbi citatissi-

mum

mum iter indixerat. Pernoctauit Dux apud Villam posteraque die Vrbem ingrediens duplici triumpho gauisus est: Hispanum nimirùm præsidium hinc depulisse, & suum ius à Mantuæ Duce vindicasse. Nam Hispani contra Clarasci pacē, & Imperatoris, Hispaniæque Regis assensum olim prestitum, capre Vrbis politicam administrationem in Sabaudiæ odium Mantuano permiserant. Summo iure Dux huius arcis Prefecturam Comiti Catalano Alferio restituit, à qua eum Hispani tunc Præfectum eiecerant. Ex præsenti nempè deditione integra Catalani elucet administratio. Qui absens in Vrbem amplo Hispanorũ Regis Exercitu obsessam, periculis vndique circumuentus se penetrauit, mox ad viginti dies nō meliori instructam præsidio, quàm nunc esset, eādem sustinuit, quæ sub hoc tempus tribus diebus à paucis oppugnata perijt, vel potiùs suo Domino reuixit. Tridinum vasto externarum munitionum circuitu vallatum ad sui propugnationē numerosum exigit præsidium.

Cap. V.

Mortara à Duce Mutinæ expugnatur, qui deinde diuturno morbo conficitur.

1658.

HAC feliciter confecta Prouincia Villa, ad Mutinensem tendit, qui contabulato Ticino, refragante nullo (Hispanis post Abduam superatam despondentibus animos flumina tuendi) Mortaræ forti munimento Exercitum admouit. Quinta die Augusti bombardæ in arcem explodi cœptæ sunt, & vallum ad tegendum militẽ excauatum. Agger aduersùs mediam lunam sensim productus est, quæ vsque ad vigesimum primũ mensis diem cuniculis, & furnis oppugnata, tota demum vehementer instantibus cessit. Hinc, cum iam cunicularius hęreret propugnaculo, præsidium irruptionibus, & propugnatione exesum imminens discrimẽ deditione redemit. Villauerius Valentiæ Gubernator graui vulnere in dorso affectus est. Exercitus laboribus oppugnationis, & pestilentibus istius Regionis afflatibus malè habitus in proximas Villas ad reficiẽdos spiritus distribuitur. Vigeuani Ciuitas muris exuitur, ne Hispani per hyemẽ hic stabulantes Mortaræ

tarę insidiarentur, vel Gallici presidij irruptio-tionem inhibentes angustiores terminos his designarent. Morbi tamen post captam arcem in militum corpora prauis telluris halitibus inquinata, & ardentibus Solis radijs exusta vulgari cœpti sunt, qui ex infima plebe supremos Duces impetentes ipsummet Mutinensem prostrauerũt.

Primus morbi insultus Ducem depręhendit in castris, cui Biellam vecto, mox Sanctam Agatã aeris mutatio non profuit ægritudinis fomitem in visceribus alenti. Decima tertia Octobris hoc belli fulmen extinguitur, quod claritatem sui fulgoris, & crepitantem rerum gestarum famam longè, latèque dissipauerat. Bellicę gloriæ auido cumulatissimè respondit fortuna: sub ipsius auspicijs Mediolanensis Prouincia, quę iactabatur illibata, duarum iacturâ arcium dehonestata est. Hoc decus, quod post tot expeditiones cæteros fefellerat Imperatores, solus sibi vindicauerat, Mediolanensem Ducatum conculcasse, flumina transmisisse, vel egregiè custodita, totã Prouinciam territasse: Valentiam, & Mortaram ita cœpisse vt retinuerit, omnemque eas recuperandi spem in hostium animis non aboleuisse modò, sed incussisse metum, ne reliqua munimenta hoc arietante illa duce dilaberentur. Egregiorum facinorum liberalis remunerator, carus Principibus, vulgo militum acceptus: felicissimo Regi omnia ad fortunæ suę modum exi-

genti abundè satisfecerat: Militiâ adeò clarus, & peritus, vt vnâ suâ morte visa sit fortuna Mediolanensis Ducatus casui pepercisse.

Hispani Valentiæ recuperationem inter Mortaræ pressuras architectati sunt magno scalarũ, & ad remoliendа Ciuitatis ostia machinarum apparatu ad Vrbem accedentes; sed consilium proditum, & frequentes hostium excubiæ receptum iusserunt. Nocte vigesimâ nonâ Septembris idẽ illis incessit desiderium (vnâ nimirùm lucubratione tot operibus, quæ ad istam arcem expugnandam exigebantur, defungi) quod firmiori deliberatione editum est. In fossas descendunt, scalas mœnibus admouent: nituntur in muros: peruicax lucta suboritur ad duas, vel tres horas obstinatè producta, accurrentibus ad defensionem præsidiarijs; qui tandem Hispanos cum strage eluctati sunt.

Cap.

Cap. VI.

Cromuelus Gallos insectatur. Hollandos ad apertũ prouocat certamen. Causæ.

1653.

CAROLO secundo Anglorum Regẽ post mortem Patris bellum reparãte Scotiâ primùm, dein Angliâ fugato: militibus, & Ducibus, qui eum secuti erant, ad vnum, vel cęsis, vel in vincula coniectis: Scotis metipsis, quòd Regem in Insulam adsciuissent, eiusque conatibus suffragati essent, non in acie modò, sed in ipsa Patria ad victoris satietatem punitis: Edemburgo expugnato, totoque Scotię Regno perdomito: Hiberniâ, Catholicis exterminatis, subactâ, videbatur sibi noua Anglorum Respublica confecisse Prouinciam, cum profligatum vndique haberet bellum. Hinc Parlamentum eò verterat consilia sua, vt militem exauthoraret; ne superuacaneis stipendijs grauaretur Respublica, & vt Populi abruptione vectigalium prosperæ fortunæ beneficio fruerentur. Multis quoque ex Parlamentarijs suspecta erat Cromueli potentia, quæ missione Exercitus expirasset, cùm alioquì potiùs ipsi in supremi Ducis essent potestate, quàm ille

ex Parlamenti iussibus dependeret.

Cromuelus, ad quem pręgressæ victoriæ magis, quàm ad Rempublicam pertinuerant (quòd propria conquisitæ manu Ducum beneuolentiam, militum studium, omnium existimationẽ ei conciliassent: Quòd post fusum Regem triumphanti similis Londinium inuectus Populi plausus, Parlamenti congratulationes, & omnia ea, quę effusa lętitia cumulare solet, percepisset) Exercitus dimittẽdi vocẽ ingratissimè accipiebat. Sanè Cromueli opes eam sublimitatem scanderant, vt hinc Parlamenti decreta facilè despicerent: Nihilominus vir callidus, non minùs ingenio, quàm victorijs illustris statuit bella ex bellis serere, vt arma retinendi consilio necessitatem obtenderet, & studiosus potiùs boni publici, quàm affectator imperij existimaretur.

Anglico grassãte bello (cũ Anglis domi occupatis nõ liceret externas iniurias vel repellere, vel vlcisci) in Galliarũ portus tum Oceanum, tum Mediterraneum spectantes multæ onerariæ Anglorum naues pertractæ fuerant, ab ijs oppressæ, qui vexillo, & auctoritate Regis Anglici instructi, eas non secùs, ac indictos hostes prædabantur. Qui ex Anglis iacturas acceperant, apud Parlamentum, & Cromuelum de iniurijs conquesti causam admodũ plausibilẽ bella continuandi huic exhibuerũt. Volebat Cromuelus Anglis extorta à Galliarũ Rege repetere, qui licet ignorationẽ, & belli

belli ciuilis occupationes legitimè excusaret, omnemque culpam in Piratas reijceret, qui malè Supremo obtemperantes in prægressis Galliarum motibus ad suum nutum maritimas excursiones moderati essent, quo tempore ipse nedum terrã defendere, tantùm aberat, quòd maris libertatem restringere posset; Cromueli tamen pertinaciam emollire nequiuit, quin infestam Classem, & prædabundum in mare Gallicum inueheret.

Hæc Anglorũ à Gallis alienatio actutùm Hispanos inuitauit ad amicitiam cum Anglis resoućdam; vt hostilitatem inter duas nationes vrgerent, & Anglis hærentes futuræ aliquando reconciliationi intercederent. Idcircò magnificã legatione ex recisa nascentem Monarchia Rempublicam primi consalutarunt: gratulatus Hispaniarum Monarcha, quod horrendum, quòd abominandum, quod vindicandum sibi erat. Tãti apud Reges publica fit vtilitas, vt istius respectus omnem abstergat odiosi facinoris verecundiam. Nec paruum emolumentum ex hac prodiga, & inuidiosa liberalitate Hispanus consciuit; quippèqui recuperationem Dunichærchæ illi debeat. Classem enim Gallicam ad istius Vrbis subsidium velificantẽ Blacus Anglicus Præfectus discussit, naues captas retinens, hominibus in Gallico littore expositis: Causatus se Gallos hostium loco non habere, sed duntaxat eorum res pro rebus Anglo ademptis sibi vindicare.

Hollandos vel bellum deprecantes hostes sibi quoque desumpsit Cromuelus, tum, vt hanc æmulam Rempublicam contunderet, belloque compressam, & parte virium exutam obsequentem sibi pararet: tum, vt gratam rem præstaret Anglis, ea ipsis attribuens lucra, & commercia, quæ alijs cupiebat detrahere. Piscatio Harengorum opportunum præbuit suis destinatis obtentũ. Proueniunt hi pisces in illa Septentrionalis maris Plaga, in qua Insulæ Orcades consitæ sunt, quò à multis annis consueuerunt diuertere Hollandi incredibili harengorum feracitate inuitati. Tentauit Cromuelus eos ab hac piscatione deturbare, asserens longam annorum possessionem vsurpationi nullo iusto titulo præmunitæ adscribendam esse, cum Scotici Regni ditio maria illa complecteretur.

Hollandi (qui retinendæ amicitiæ causâ nullum omiserãt officium) cum sentiunt se ab Anglo hostes vel inuitos destinari, vadimonium suum nequaquam deserunt. Classem mari committunt, & bis Anglos adorti in suo Pelago anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo secundo cum iactura fugarunt. In Italia aliquot etiam eorum naues propè Liburni Portum expugnant, & demergunt. Angli acceptam ignominiam vindicaturi pecuniam cogunt: classem intendunt, & anno sequenti millesimo sexcentesimo quinquagesimo tertio ter cum Hollandis concurrunt,

qui

qui totidem fracti victoriã suis Hostibus luctuosam, & adeò cruentam reliquerunt, vt Cromuelus, cùm cerneret sibi rem cum eo esse hoste (qui vel victus certamen cum victoribus euestigiò instaurabat) pacem ijs restituit, quos voluntario bello sibi admodum oneroso prouocauerat.

Cap. VII.

Cromuelus Protector Angliæ dicitur.

1653.

INTER hæc Cromuelus (cuius auctoritas, quo maiori bellorum volumine inuoluebatur, vehementiùs gliscebat) obseruans Parlamentum ad suę imminutionem potẽtiæ nonnulla moliri, Exercitu Londinium versùs impulso, cum parte copiarum Vrbem ingressus eijcit Parlamentarios malitiosi increpatos regiminis, statusque consilium efformat. Nouum postea cogit Parlamentum fidis sibi, & benè meritis hominibus coalitum. Quibus iactis ad absolutã Tyrannidem fundamentis trium Regnorum Protector, Angliæ videlicet, Scotiæ, & Hiberniæ à militibus primùm: deinde ab alijs Magistratibus, & Parlamentò ipso promulgatur: Pro cuius amplitudinis administratione iureiurando se ob-

obstrinxit tria Regna contra quoscunque perturbatores tueri, & iustitiam iuxta consuetas Patriæ leges procurare. A Regio temperans nomine omnia Regia sibi munia arrogauit.

Hæreo an hanc assumptam dignitatem Cromueli ambitioni,& dominandi libidini(quæ mortales subitò occęcat)assignem, an potiùs ad aliquam referam operandi necessitatem, qua vir eo loco positus aliter perfungi nequibat. Experimento comparatum est Monarchias non nisi sęculorum lapsu stabilitatem nancisci. Fieri enim non potest immensam hominum vim, & tantam ordinum diuersitatem breuì se vnanimes dispónere ad vnum hominē pro supremo Domino venerandum, quin multi recordentur se illum aliquando parem habuisse: Vnde inuidia, odium, & contemptus exoritur; cur hunc potiùs, quàm ipsos non euexerit fortuna; cur huic parendū illis sit, qui eis aliàs obediuisset. Hinc fit, vt lōga dominandi assuetudo verendos magis filios, & nepotes faciat, quàm primos, qui dominationē effēderūt. Nā, quò magis exoleta est primę domi natus originis memoria, eò defixior euadit obedientia. Iuliū Cæsarē, qui primus Romanū fundauit Imperium, malè se ad parendum æquali Ciui disponentes interfecerunt: deinde à centum annis illius soboles quærebatur, vt ex hac omniū votis Imperatores crearentur.

Si in condendo Principatu hæc longæuitas requi-

quiritur, quanto antiquior exigitur in cõstituẽda Republica. Vbi omnes eo ardentiùs ad clauũ administrationis aspirant, quia leges nullũ excludunt: potissimùm, in noua Republica ex euerso Principatu exoriente, vbi, qui suo Regi ex longa maiorũ serie inueteratæ dominationi inserto, & diu regnãti obtẽperare recusauerunt profectò noui Magistratus ex gregarijs hominibus conflati inuitò subibunt imperium.

Præuidens igitur Cromuelus hanc orientem Rempublicam fluctibus, & procellis concussam, nullo valido rectore moderatam naufragaturam esse; sibique Maiestatis reo, & cæteris commilitonibus pereundum, fortasse imminenti magis ruinâ, quàm dominij auiditate instigatus gubernaculum semel complexus fortiter, & intrepidè retinuit, seque â non dubio naufragio subduxit. Quo defuncto, cum nullius auctoritas satis esset ad comprimendum corpus malè cohærens, in tot partes solutâ compagine dissiluit; & penitùs intereuersum esset, ni prudenti quidem, sed coacta deliberatione Regem Angli adpetijssent.

Cap.

Cap. VIII.

Cromuelus Hispanos deserens Gallis adhæret. Ipsius expeditiones in Americam, & Europam.

1655.

REBVS Anglorũ in hoc statu cõstitutis visũ est Cardinali Mazarino Cromueli animum, seu piraticis excursionibus, seu Hispanorum suggestione in Gallos malè animatum mitigare. Anglia vadoso mari circumfluа, syrtibus vndique ad perniciem appropinquantium præcincta, nauium multitudine, & armamentarijs instructa, externis classibus inaccessa formidabilem se cæteris præstat. Imò impunè omnibus infesta est, cùm nullius iniurias pati ferè possit. Supra hanc conditionem (quæ prudentem quemque virum hortatur à simili abstinere bello, ex cuius tãtis, ac certissimis detrimẽtis penè nulla compẽdij spes emergit) Gallia internis motibus, & potentissimo hoste fatigata, Hæreticis cum Anglo religionis affinitate conspirantibus referta Cardinalem impulit, vt procellam illinc suborientẽ negotio potiùs, quàm armis discuteret. Quare Cromueli mentem per nuncios tentatam non demulsit modò, sed penitùs expugnauit; eumque

ad

ad se pertractum in Hispanos detorsit, atque illorum artibus feliciori arte imposuit.

Verè Cromuelus immeritos Hispanos bello lacessiuit; imò, qui multum apud ipsum, & Rempublicam præstitis meruerant officijs: sed Cromuelus nolebat arma exuere, & quærebat bellum, quod semetipsum aleret. Batauicæ, & Gallicæ hostilitates Anglicanas opes obliguriebant, præter vulnera, & plagas nullâ maiori vtilitate decerpta. Hispanicum certamen maxima Anglis aperiebat emolumenta. Vulgò ferebatur Americam præsidiarijs militibus destitutã, & armorũ expertem esse; cùm per tot annos domesticis bellis districti gentilitios milites illuc non vexissent Hispani: vnde dabatur copia eam inuadendi, quod vnum erat Anglorum votum in illàs beatiores Regiones immigrare, aurifodinis potiri, & ditissimorum mercium Dominos, dispensatoresque se facere. Cromuelus desiderio permotus de militibus mercatoribus, & vniuersâ Republicâ benè meritum se præstandi, quantâ potuit simulatione hoc bellum digessit; exornans classem (cuius Penum Nauarcum dixit) studiosè rumores dissipans Colonias Gallorum in Insula Sãcti Christophori positas hac expeditione peti. Et verè Sanctum Christophorum Classis appulit: sed vt subsidia Gallorũ inibi exciperet: mox Insulas Barbadas tenuit, vbi aliquot Anglorum millibus aucta Hispaniolam Insulam hostiliter applicat

plicat; Hic exſcenſu è nauibus in terrã facto tot periculis; & tanto maris tractu defunctæ ſub Ciuitate Sancti Dominici vaſtiſſimæ ſpes naufragarunt. Ab illis enim Oppidanis malè habiti, qui in littus euaſerant ocyus inde pedem referre coguntur. Penus Hiſpaniola excluſus ad Iamaicam naues ſuas eijcit meliori fortuna exploratã, vbi debilioribus aliquibus locis potitus longè citeriorem terminum, quàm conceperat, ſuis poſuit deſtinatis.

Blacus ſecundus Angliæ Architalaſſus principio Gallis, ſub exitu Hiſpanis minitabundus Mediterraneum circuiuit: nullo maiori fructu, quã procellis exagitatus, & conſumptus in Angliam rediens: quò Penus quoque ex America peruenerat admodum imminutus. Cromuelum aduerſis fortunæ ictibus nondum aſſuetum harum duarum expeditionum infelicitas eò acriùs punxit, quò maiora ſperauerat compendia, imparatum hoſtem, & nihil talem cogitantem tot viribus inuadens. Vehementiùs tamen in Penum exarſit, in cuius expeditione magnarum rerum fundamenta collocauerat. Idcircò malo illius regimini attribuens, quod fortuna ſibi forſitan reſeruauerat, eum in carcerem clauſit. Vulgabatur hanc iuſſiſſe detentionem ad Hiſpanorũ amicitiam retinendã: quaſi Penum ſic plecteret, quod mandati fines exceſſiſſet, bellum amicis inferendo. Sed hic rumor citò diſcuſſus eſt liberatione

Peni

Peni, & constructione nouę classis ad Hispaniarum oras apertò prędandas inuectæ.

Cap. IX.

Angli aliquas Hispanorum naues auro onustas prædantur, & consilium capiunt in Flandriam mouendi.

1656.

ANNO Millesimo sexcētesimo quinquagesimo sexto iã prouecto nihil contrà Hispanos hæc tertia expeditio profecerat; littoribus aduersùs descensiones satis munitis, & nullis nauibus, vel negotiatorijs, vel bellicis occurrentibus: cùm repentè decima nona Septembris die haud exigui facinoris opportunitatē casus præbuit. Sex rostratæ naues cum vna tabellaria, & alia Lusitanis abacta ad littus Hispanicum ex occidentali India feliciter eiectæ iã stationem Sancti Lucæ appulerant. Hinc placuit Gades discedere, commodiorem stationem, & ijs assignatam Classibus, quæ ad Indias pergunt, & ex Indijs reuehuntur. Duo tantùm milliaria distantes portum Gadium propè tenebant, cùm omnibus displosis nauium tormentis referē-tes Virgini in ea plaga degenti grates ob feliciter

ter peragratum terrarum Orbem, & exhausta discrimina, illud mare enormi sonitu compleuerunt. Claustra Gaditani freti obsidebant octo Myoparones Anglici, qui ex reboantis aeris strepitu exciti illuc repente contendentes Hispanis, antequam possent à Gaditana arce protegi, appropinquant. Longi accisos itineris laboribus facilè expugnant: ex sex rostratis nauibus duabus igne consumptis, duabus ferro superatis, reliquę euadunt.

Hæc clades eò Hispanis amarior fuit, quò in propria interierunt Patria, cuius iam dulcedine oblectabantur. Angli quinquagies centenis millibus nummorum lucrifactis, quadringentis militibus, Nobilibus, & Ducibus magni nominis captiuis postliminio reuertuntur, præteritarum iacturarum mœstitiam solaturi.

Fuerunt hi Cromueli motus haud dispares sæuienti vento, qui postquam longè, latèque baccatus varias Regiones abrasit, postremò nubes in eam detrudit, quam vastari constitutum erat. Americam, & Hispanicam terram Anglicę Classes legerant; illud circunferentes bellum, quod inferre Belgio moliebantur. Cromuelus maritimas Belgij Ciuitates Angliæ iungendi consiliū ceperat, quasi indignatus imperium suum vndis definiri, ad continentem illud perducere superbiebat. Tum Angliæ popularibus præsens satisfaciebat bellum, qui ambitum maris dominium

videbãtur ſibi conſtabilire, ſi Belgij littoribus in poteſtatem redactis maris aditus, cùm liberet, aperirent, & clauderent; ſuumque eſſet eligere quas merces vellent dare, quas recipere, quos mari expediret prohibere, quos admittere. Angliæ Regnũ claſſibus frequens proximis Flandriæ portibus ſibi ſemel mancipatis, ipſimet Flandriæ compedes dediſſet, tum Hollandicis, Gallicisque negotiationibꝰ aſperas inieciſſet habenas. Nihilominus maximis Galliam commodis affecerunt hæc Cromueli deſtinata, & opportunè Cardinalis Mazarinus hunc hominem ab Hiſpanis auulſũ Galliæ nexuit, atque in Flandriam elicuit, quo tempore impenſiùs illo opus erat ſubſidio.

Cap. X.

Vnio Gallorum, & Anglorum aduersùs Hispanos. Hedini, & Marescalchi Oquincurtij defectio, quæ plus vtilitatis, quàm damni Gallis attulit, qui Dunichercam, Grauelingam, & multa alia Oppida Hispanis adimunt.

1658.

ANNVS millesimus sexcentesimus quinquagesimus octauus, qui Galliç arma felicitauit, aduersantis fortunæ præbuit auspicium. Adeò malè rerum inchoamenta nectuntur cũ exitu, vt plerũque bonæ spes in principio conceptæ ad calamitosum allidantur euentum, & exordiorũ infortunia prosperũ finẽ concinnent. Gubernatore Hedini vitâ defuncto Rex alium renunciauit. Arcis Locumtenẽs hac Regis declaratione vehementer indoluit: quod sibi exercenti munus demortui muneri propius præfectura nõ designaretur: afferẽs in bellatorũ pectoribus euestigiò militarẽ extingui vigorẽ non enutritũ spe defunctorum honoribus succedendi; quę copia ijs iure fieri debet, qui in finitimo sunt officio. Hoc argumentum si infringi nunquã posset, absolutam illam Regum libertatem, auctoritatẽq; penitùs

penitùs vinciret, & ordines tum militares, cum politicos dissolueret. Regibus non vnius, sed plurimorum ęstimanda merita sunt; eaque non ex seruientium voluntate, sed Regio arbitrio pẽsanda. Vna vigeret inertia, & perfunctoriè munera implerentur, si dignitatum vacatio hæreditariâ lege à proximis occuparetur. Non licet subdito Principi suo agenda indicare, sed mandatis acquiescere. Locumtenens diuersimodè ius Regium interpretatus apud præsidiarios non adeptam gubernationem, tanquam communem calamitatem deplorat: spretum se, neglectumq; & eos in se ipso lætaliter vulneratos promulgat: tàm æquã causam deferendã nõ esse, licere sibi ad Condęũ Principẽ prouocare, à quo fauorabilius iudicium obtinere non verebatur.

Hac ad Condęum prouocatione allucinabantur indocti: Satagebant versuti isto populari velamine suam defectionem contegere. Videbãtur inuestigasse rationem, qua arces abducerent, & arma in Regios sine rebellionis nota detorquerent. Hoc medicato hamo præsidiarij à Locumtenente capti sunt, & Hedinum, quod fines Picardiæ tuebatur, Hispanorum propugnaculum factum est. Marescallus Oquincurtius, qui iamdudum similes turbas aucupabatur, statim ac eas sagiuit, velut ad longè acceptissimam prædam cucurrit; defectionem obfirmaturus, si inuenirentur ex pręsidiarijs, qui aut cunctarentur, aut

titubarent. Quod officium feliciter prętitit, à custodibus omni formidine, vel hæsitatione patrati facinoris discussâ; tum de triumphato ouans Hedino ad Hispanos, & Condæum processit.

Hedini casum, & Marescalli defectionem æstimantibus ærumnosus Galliæ annus prędiuinabatur. Ludouicus decimus tertius de hoc Munimēto triumphauerat, qui per euersum propugnaculum in deditam Vrbem conscendere decorum sibi, & hostibus terribile iudicauit, cum nulla arx Belgij extaret tam firma, quæ post Hedinum captū armis suis non succumberet. Aperuerat Flandrię aditus, & Atrebatium; multasque alias arces in consensum traxerat. Ideò sicuti ab Hedini iacturâ Artesia, & pars Flandriæ occubuerat; ita recuperatione videbantur acceptæ posse clades integrari. Ad hæc iā in procinctu militares erāt expeditiones, & Hispanorum benè multa manus in Hedinum admissa loca Gallię finitima expilationibus fatigabat; quæ eò importuniores ijs populis succedebāt; quò ab arcis expugnatione tot iam annis patratâ belli incōmoditatibus absoluti diuturnæ assueuerāt quieti. Nunc inter tot Regis victorias ad antiquas calamitates relapsi meritò fortunam criminabantur. Censebatur has quęrelas Regem inducturas esse ad Hedinum cingendum, quo obsidionis spatio (quod diuturnum ominabātur Hispani (aut subsidium attulissent obsessis, aut alterius arcis oppugnatione Hedini

iac-

iacturam sarsissent, vel saltem hoc iniecto repagulo apparatus Gallorum militares morati essent: Nam per hanc temporum conditionem multum ad Hispanos pertinebat lucri, cùm nullo recenti ipsorum detrimento annua Gallorum expeditio decoqueretur.

Oquincurtij verò lapsus multas secum trahere ruinas reputabamus, cùm Viro militari, & veterano Duci, nec amicitię, nec auctoritas; nec astus ad nocendum Regi deessent: Natura mortalium impensiùs ad lædendum, quàm ad iuuandũ ingenij uires colligente; tùm præcipuè, cùm desperationis stimulo adacta est. Hunc Marescallũ iam tùm crepere fidei, cum per Peronam Condæo aditum in Picardiam pollicitus esset, licet benignè perstrictum à Rege machinatæ defectionis non pœnituerat. Rex Peronæ prefecturam, quã illi ademerat, ipsius filio attribuerat; ipsum verò post detectũ rebellioniscrimẽ incolumẽ dimiserat. Hęc leuissima pœna nedum hominẽ demulserat; quin imò acriùs incẽderat ad circumspectandam occasionem, qua se Regis hostem traduceret. Per illam tempestatẽ rebelles nullis à Rege muneribus affecti, se malè habitos esse querebantur. Eò adoleuerat ista enormis consuetudo deficientes non plectendi, vt Marescalchi fides labascere sentiretur, nemo tamen manum rebellionem meditanti inijceret. Timebatur enim, ne plures irritaret occultæ molitionis pœna, & in iram potiùs

tiùs Administrantium, quàm in iustitiam reijceretur. Dum hac circumspectione temperatur Respublica, turbas scrutantes diutiùs impuniti nouissimè quietem publicam pessumdabant. Laudabiliùs nihilominus, & æquius fuit Regẽ à Marescallo armato quàm ab inermi pœnas repetere.

Varias hominum voces illos motus librantium, nec non ipsius malignantis fortunę ictus perfectissimum consilium Gallica arma moderãdi hoc anno vsurpatum illusit. Munimentis Hedinum coronantibus firmiora imponuntur prę-sidia: quibus hostium irruptiones propulsarentur. Cæterùm Exercitus ad interiora Flandriæ deducitur, nihili ęstimatâ Hedini iactura, cuius pertinacia intra arces Gallicas pressa per otium cõtundi posse sperabatur. Ad Dunichercam castra ponuntur, simul Anglorum classis illuc allabitur, exscensioneque facta iunctis copijs pręclari Munimenti auspicatur obsidio. Hispanos proximè ad non vulgares spes excitos Dunicherchæ periculum impensiùs mouit, quò ipsos benignè respicere fortuna videbatur; cui secundanti vt obsequerẽtur, hostem inuadere, & rem per vnã dimicationem statuunt decernere.

Oquincurtius, qui patrijs honoribus posthabitis nouum hominem in Hispanis castris agebat, vt se vtilem, & frugi virum ostentaret periculosiores prouincias deposcere cogebatur. Indictâ Exercitus profectione Antesignani munus obiuit ille

ille, cuius officium medij agminis moderationem expetebat. Hic, dum hostilium castrorum ordinem, & structurã explorat, in Gallorũ turmã incidens, sclopeto lethaliter vulneratus in eadẽ castra captiuus abducitur. Vltimos mortis præsentientem conatus sera subijt pœnitentia, cuius vt daret indicia, decreuit aliquo erga suum Regẽ beneficio illatas iniurias vtcunque rependere. Turenæ igitur ad se accersito reuelat Hispanos iter cepisse ad Dunicherchæ suppetias ferendas. Orat ne differat occupare hostem eò perductum, vt refutare pugnam illi non liceat: Marsinum cũ quatuor hominum millibus, & tormentarijs machinis ab Exercitu seiunctum: studia Carassenæ, ac Condęi inter se scissa non spernendam opportunitatem exhibere cladis inferendæ. Turena nihil omino hæsitans; quin instans mors iuberet Oquincurtium vera confiteri, quantum acceperat assuetâ precautione, ac diligentiâ ad vsum reuocans, citato agmine hosti occurrit, cum quo, nullo dato ad cogitandum spatio, acie congressus, solutis ordinibus illius copias, vel obtruncat, vel in captiuitatem abducit, vel dispallatas agit.

Experimento comparatum est etiam aduersa in prosperos euentus à fortuna conuerti, quod in Oquincurtij exemplo palam delineatur. Quas ruinas istius rebellio videbatur Galliæ prenũciare omnes in se ipsum, & Hispanos euolutæ sunt.

Fusio

Fusio Exercitus Hispanorum neruos adeò laxauit, vt intendi amplius non potuerint. Galli,& Angli secundùm hanc victoriam ex animi sentētia omnia in Belgio expedita habuerunt.

Dunicherchа cecidit, cuius deditionem concomitata sunt Berga, Furnum, Dixmuda. Grauelinga diutiùs oppugnata succubuit. Mox quādo videbatur gloriosum huius anni adepta finem expeditio, denuò resurrexit adeò alacris, ac si adhuc in principio versaretur. Odenarda, Menenum, Ipera vno penè impetu inuoluuntur. Hispani vndique trucidantur. Ni Rex Lugdunum digressus, quasi tot victorijs exsatiatus Flandriā deseruisset, vel debilibus refocillatus copijs Exercitus validas impressiones fecisset; nam res Hispana in ea Prouincia admodum minimo numero militum stabat.

FINIS

2

AD VARIOS EVROPAE EVENTVS

Compendiariè descriptos

ADDITIO.

Eodem FRANCISCO VILIOTTO Ciue, & Medico Collegiato Montisfregalis AVCTORE.

MONTEREGALI Typis Francisci Mariae Gislandi 1668. *Superiorum permissu.*

LECTORI BENEVOLO

CVM primùm has Historias auspicatus sum, decreui illas pacis tractatione concludere. Absolutissimum quippè Opus illud esse censebam, quod bellorum fluctus sisteret concordia, & Lectorem Christiani sanguinis effusionibus consternatum, ac illas nauseantem vnione Regum, & armorum cessatione recrearet. Attamen, nescio quo fato, amicorum preces hos meos degustandi labores desiderium vlteriùs nō ferentium è manibus præcoces, & quodāmodo immaturos extraxerunt. Quos etsi visi sint non fastidiuisse, nunquam tamen animi mei sensa planè eos probarunt, quibus manci, & inchoati obÿciebantur. Licèt singulæ partes per se starent, liquebat sanè Opus nullo certo termino circumscriptum vltimam adhuc manum deposcere.

Quamobrem dedecebat Medicum naturæ perfectè operantis munia quotidiè contrectantem, mutilum fætum edidisse. Videbatur mihi [cum bella pacis epilogo non definita perscripsissem] quasi

quasi tot procellis actum, in portus faucibus euẽtuum adhuc dubium inconsultò reliquisse legentẽ; cum adeò facilè in tutam stationem valerem intrudere.

Officiebat quoque Cardinalis Mazarini gloriæ bellorũ consilijs insertum eũ deserere, dum pacis Auctorem (minimùm prouehendo calamum) possem traducerẽ. Curaui igitur, vt hoc auctario operi accedente, illam ex consummata materia perfectionem nancisceretur, quam stylus conferre nequiuit. Vale.

Ex

EX mandato Reuerendissimi Patris Magistri Fratris Caroli Camilli Inquisitoris Generalis Montisregalis accuratè Additionem ad compendiarios Europæ Euentus legi, nihilque à Fide Orthodoxa absonum, aut sanis moribus non consétaneum, & non publica luce dignũ, summopere commendandum vidi. Viuat tantus Auctor & sibi, & alijs &c.

Ioannes Michael Granery Soc. Iesu,
Rector Collegij Montisregalis,
& Sancti Officij Consultor.

Imprimatur

Frater Carolus Camillus de Aſt.
Inquiſitor Montiſregalis.

Vidi, & non diſſentio imprimi

Bodonus Iudex Montiſregalis.

AD

AD VARIOS EVROPAE EVENTVS ADDITIO.

LIBER SEPTIMVS.

Cap. I.

Galliarum Rex difficili morbo conflictatus, sanitati restituitur.

1658.

ANNO Millesimo sexcētesimo quīquagesimo octauo obsessâ Dunycherchâ, nec Reginæ Matris, nec Cardinalis Mazarini preces continere potuerunt Regis animum bellicis ludis æstuantem, quin ad illius oppugnationem proficisceretur. Inibi, cum solicitè cuncta visere, omnesq; vrgere functiones militares aspectu suo vellet, Solis reflexu à feruentibus arenis resilienti diù exu-

ctus; mox nocturnis halitibus in crasso, & marcenti Cœlo inspiratis, ab atrabilari humore altè putrefacto perniciosam febrim cõsciuit. Auidus in castris morari, vehemẽtiã morbi biduum pressit: quo dein ingrauescẽte, æstuque in viscera diffuso, Caletum abscessit, & Medicorum curationi se commisit. Eò discriminis res euasit, vt Aulici, cum manè surgerent, non auderent de Regis statu familiares percunctari, metu, ne sinistra acciperent.

Regem languores virium persentiscentẽ Cardinali ad se euocato fertur talia verba fecisse: Matris meæ teneritudo prohibet me in hoc præcipiti rerũ mearũ casu ad illã cõfugere: satis concipio intensissimè afflictam, vnâ conualescentiæ spe à domesticis enutritam consistere. Inter omnes meos amicos nullum aut fidiorem te, aut in rebus dubijs magis intrepidum expertus, oro, ne differas animæ meæ saluti, & Regni cõseruationi opportuna expedire. Cardinalis, licet fateatur Regi acerbitatem morbi, & dubietatẽ euentus, nihilominus asserit multam adhuc restare spem, & ipsius iuuentam, & humana auxilia, & nuncupata populorum vota in ancipiti statu salutem polliceri; cæterùm curauit, vt Viatico muniretur.

Nonâ Iulij, cum remedia in eam diem propinata ægrotantem non leuarent, & morbus

in

in pelus rueret, Medicorum cætu conuocato, vltimum remediorum experiri decernitur; vinum, quod vocant hæmeticum, antimonio videlicet præparatum. Nullus Medicorum in consultatione à remedio dissentiebat; sed cũ sucurreret exhibendum Regi esse, inter medicamenti violentiã, & excelsam ægrotantis cõditionem destituti, quod probabant, porrigere exhorrescebant. Verebantur, ne, si remedij validitati succubuisset natura, tantæ iacturæ inuidia in illius exhibitores retorqueretur.

Cardinalis Mazarinus eorum metum hoc intrepido, & prudenti sermone castigauit: Meminissent humanum corpus sibi curandũ proponi, cæterorum obliuiscerentur: quod ars suaderet, audacter tentarent: non permitterent à vano timore generosum quidem, sed necessitati accommodatum remedium frustrari. His verbis confirmati Medici, extemplo porrigendum censent. Rex magnitudinẽ remedij, quod propinabatur, intelligens, quęsiuit, an Cardinalis id sciret; cui cum respõsum esset, coram Cardinali, imò ipso assentiente, deliberationem initam esse, auidè hausit; cuius ope intra paucas horas deleterijs humoribus eductis, eandem noctẽ adeò quietam duxit, vt manè Medici placidius exhibere medicamentum veriti non sint, ex quo perfecta sanitas reuocata est.

Cap. II.

Rex Vngariæ Filius Ferdinandi III. Imperator dicitur.

1658.

POLITICAM consideratione apud artis intelligentiores diligentissimè ruminatam nullus vnquam euentus euidentiùs fefellit, quàm iste, quem in medium profero. Videbatur Austriaca Domus Imperium premere, quod in id semel adoptata nulli alij illud petēdi libertatē faceret, & possestricē adepti adeò audacter se assereret, vt penè hæreditariū illud esse vellet, quod militari virtuti adiudicatum fuerat. Hoc indè deducebatur, quod, viuente Imperatore, eius Filium Romanorum creari Regem summâ solicitudine curarent. Vnde exclamabatur hunc operandi modum eligendi ius eripere: nemini ex Electoribus in potestate esse coram Imperatore nudare animum: non posse libera sensa, nisi periculosè produci: nō euocari Electores ad deligendum, quem vellent, sed ad probandū, quem iuberentur. Hæc non modò per multorum mentes palàm vagabantur, sed Au-

ſtriacorum animis videbantur inſidere, quod Succeſſorem nondum expirato darent Imperatori, & operosè mercarentur, vel ſaltem eblandirentur Electorum ſuffragia, ſemper pauidi, ne in alios inclinarent, & Imperialis Dignitas alterius Domus, quàm Auſtriacæ munus fieret.

Effulſerunt iſta in Ferdinandi III. electione in Romanorum Regem, quam egregio triumpho ſimillimam duxerunt; quaſi conſecuti eſſent, quod periclitarentur amittere. Licèt extraordinariam diligentiam id anxiè petendi validum tunc excuſaret bellum, quo inundabatur Germania, quod potuiſſet multa cōſtituta, & ſtabilia peruertere; nihilominus cùm Hiſpani, tum Germaniæ Auſtriaci ſemper viſi ſunt hoc fluctu agitari, verentes, ne hic ſummus Chriſtianitatis honos ſibi adimeretur, ni Imperatori adhuc in viuis agenti alter ſubſtitutus eſſet. Quod clariùs emicuit in electione Ferdinandi IV. qui Romanorum Rex, viuente Patre, anno 1654. obierat.

Accidit ſub id temporis Ferdinandum III. deceſſiſſe, relicto Filio, non modò in Romanorum Regem non acclamato, ſed neque decem, & octo annis innixo, quibus leges vallatum iubent eſſe Imperatorem, ne ob inualidum ætate corpus, & lubricam mentem hoſtibus ludibrio ſit Romanum Imperium.

Cunctis

Cunctis animum intendentibus, quid in hac nouitate tandiù expectata præstaret Germania, & multa Austriacis aduersa politicè præsagientibus, tantus fuit erga ipsos Germanorum Principum respectus, tanta Electorum reuerentia, & propensio, vt, hiscente nullo, plenitudine votorum Imperator renuntiatus sit.

Regna, quæ tota suis parent Regibus, suis etiam viuunt legibus, suosque custodiunt mores: quæ verò in plures dominatus distracta sunt, in alienos transeunt ritus. Primum exemplum ad Galliam, Angliam, & Hispaniam pertinet, quæ alienigenas dominationes non sentiunt. Italia verò, & Germania frustillatim diductæ, modò Gallum, modò Hispanum, modò Suecum arcessentes, exterorũ iuris fiunt. Veruntamen Germaniæ, quamuis tot diuersis segregatæ dominationibus, vnus moderari videtur; cum Imperatori vniuersa subiecta sit, & hic illius Regionis Dynastis, tanquam supremus Dominus, iurisdictiones, & dominandi conferat licentiam. Sed multoties euentus humanis cogitatis adeò malè respondent, vt hoc Imperiale in cunctam Germaniam ius, illam non modò in vnum non coerceat, sed efficaciùs dispescat, animosque, & vires ad intestina dissidia conuertat. Principes supremi, & sine alterius

respectu

respectu imperare assueti, Imperiale iugum nisi admodum leue, & suspensum pati recusant. Quare dies, noctesque eneruare Imperatoris vires, & dignitatem student atterere; vnde exorta tot bella, & tot Prouinciarum depopulationes.

Vlteriùs tractu temporis effectum est, vt nulli status peculiares Imperij sint: sed omnes Prouinciȩ diuersis attributæ Principibus, licet speciosam illi non detrectent obedientiam, re inuitò pareant. Vnde Princeps, qui ad Imperium eleuatur, nisi gentilitios habeat status, & peculiaribus viribus suffultus sit, precariò imperare, & tributa, vel à Ciuitatibus liberis, vel à Principibus non nisi ęgrè valeat educere. Hinc fit, vt nunc non ampliùs sicut antiquitùs quisquis strenuus vir possit Imperij moderationi admoueri; tunc enim statim eleuatus obsequium tot Regnorum submissum, & pronum nanciscebatur, nunc, nisi potens ex se sit, cum tanta dignitate ferè nullus erit, si vnius Imperij viribus suam alere cogatur Auctoritatem.

Austriaci tantâ Statuum amplitudine creuerunt in Germania, vt absolutam illius dominationem affectare crediti sint. Atque hoc titulo atrocissimis bellis sæpiùs lacessiti, nõ vulgaribus cladibus, & incommodis succubuerunt. Nihilominus, cum de Imperatore

creando

creando mentio fit, non possunt suffragia: nisi in ipsos recidere, tanquam illos, qui ad Decus, & Maiestatem Imperij regendam, & obedientiam apud Principes sibi comparandam apti sint. Nullus enim ex alijs Germanis Ducibus debiles humeros suos tanto pōderi valet submittere, ni obrui velit; & si quis eligeretur, obsequium apud paucos, & multorum insultus excipiendo, illuc recideret, vt cum Imperiali Dignitate vetera iura sua discerperentur.

Electores vltra Electorale Corpus alterū Germanum Principem nominare non sustinebunt: &, si hoc contingeret, non possent, nisi in imbecillum Ducem incidere, quod imperandi difficultatē ingeminabit. Inter Electores verò (præter Boemiæ Regem, qui Austriacus est) nulli, nisi Bauariæ Duci Catholicæ Fidei addicto, huic aspirare dignitati cōceditur. Iste etiam posthabitâ consanguinitate, & amicitiâ Austriacorum pacatas res suas in hoc rerum inuolucrum prudenter nō immiscebit, neç se immortali sacrabit bello cum incerta, & penè nulla subsidij spe; præterquàm quòd socij suffragium illi non adijcerent, grassante in æquales inuidiâ.

Quare concludo, nisi Rex aliquis potentissimus extra Germaniam Imperator renūtietur, Austriacos perennaturos in Impe-

rio

rio, præcipuè sub hoc tempus, quo illorum potentia aliqualiter fracta, grata, & accepta Germanis potiùs euadit Principibus, quàm formidetur. Præsentis electio Imperatoris, quam ferè ludibundus obtinuit, hæc argumenta dilucidat, cum nullus ex Electoribus de suffragio tradendo dubitauerit; sed tantummodo auctoritatem certis circumscribere limitibus nixi sint.

Rex Galliarum duos eximios viros, Marescalcũ videlicet Gramontium, & Marchionem de Lionna ad Electorum commitia, quæ Francofurti indicta erant, delegauit. Qui superbo apparatu, & tanti Regis magnitudini respondente Vrbem inuecti (varijs scripturis inter ipsos, & Pennerandæ Comitem Ministrum Hispanum euulgatis) planum fecerunt Electoribus, qui pacis arbitrium inter Galliarum, & Hispaniarum Reges susceperant, restitantes Ministros Hispanos esse; cæterùm Gallos ad tam celebre opus vltrò ferri. Variorum quoque (vt tunc ferebatur) Principum, & Electorum explorarunt animos, an Imperium à Domo Austriaca amoueri posset, irrito conamine.

Cap-

Cap. III.

Rex Lugdunum digreditur, quò Dux Sabaudiæ peruenit.

1658.

INFIRMITATE Regis permoti quidã, miscere cupientes, ad res nouas quærendas mentem adiecerant, in vnius casu, & alterius exaltatione multorum ruinam, atque sui ascensum meditantes. Quæ omnia impulerunt Reginam, & Cardinalem; vt coniugium Regis vigesimum agentis annum sollicitarent; proles enim spem noua vestigãlium extinxisset.

Iter Marchionis de Lionna Madritum versùs anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo sexto (vt tunc vulgabatur) initum fuerat, non duntaxat, vt quæreretur inibi pax; sed etiam vt Regis Hispaniarum Filia (quã Infantam vocant) sponsa adsciseeretur. Sed, cum illa legatio pacem iungere nequiuisset, propositione etiam nuptiarũ supersedit. Videbantur nuptiæ, vel composituræ esse pacem, vel illam secuturæ. Immò diuulgatum erat hoc Hispanorum arcanum: Eos nimirum

rum hoc vno fine in perniciofo bello perfi-ftere, quòd cenferent, fi fortuna tractu temporis non molliretur, tandem, ruentibus rebus, pacem minùs iniuriofam, & minoris iacturæ (Infantâ Galliarum Regi in matrimonium traditâ) empturos effe.

Videbatur omnibus aduenifse tempus, quo arcanũ fe proderet, fi verè, vt ferebatur, Hifpanorum menti hæc nuptiarum hæreret cogitatio : vellentque, hoc referuato confilio, tot ingruentibus malis adæquatum remediũ perfcribere: nam, præter fufionem Exercitus ad Dunychercham, propè Brugas diffipati quoque fuerant ; & vltimò circa Iperam non leuem cladem acceperant; ita vt eorum Copiæ ad vaftarum Belgij Ciuitatum, & Prouinciarum tuitionem impares omninò effent. Pręuidebatur itaque non afpernaturos effe hanc matrimonij propofitionem, vt neceffariam pacem honeftarent.

Cæterùm, cum nihil ab Hifpanis moueretur, & tot malis edocti cenferent Regina, & Cardinalis matrimonium Regis maturãdũ effe, ad Principem Margaritam Ducis Sabaudiæ Sororem vota conuertunt (Inueteratum quippè eft Reges Galliæ ex hac Sabauda Domo Vxores petere, & dare) cuius afpectu vt frueretur Rex, Lugdunum venit, quò etiã appulit vigefimâ nonâ Nouembris Sabaudiæ

Ducissa cum Filiabus Principibus; Ludouica Maria, & Margarita.

Nullum studij, & officij genus ad tantarũ hospitum receptionẽ prætermissum est. Dux Vandomi primus Regis iussu illis occurrit: mox Cardinalis Mazarinus: deinde Andegauensis Dux; tandem ipse Rex ad primum lapidem obuiàm processit, prosilijtque de equo, vt Ducissa cum Principibus è curru descendit. Dum salutationibus mutuis, & festiuis gaudijs sese excipiunt, superuenit Regina, quæ è rheda quoque egreditur. Post reciprocos amplexus in eundem Reginæ currũ omnes introeunt. Hoc ordine in Vrbem inuectæ, vsque ad Reginæ Domiciliũ procedentes, quò cuique præparatæ ædes erant, diuertunt.

Duci Sabaudiæ post paucos dies Matris insistenti vestigijs primas deferens Regis salutationes Comes Suessonensis in limitibus Galliæ præstò fuit, varijq; ex Aulicis Ministris, qui publicis expensis eum prosecuti sunt. Parlamento Gratianopolitano Regiæ epistolæ redditæ fuerunt, quibus iniungebatur, vt Sabaudiæ Duci, si illac transiret, paludamento rubro indutũ occurreret, & in verborũ officijs Regalis Celsitudinis titulum vsurparet. Eidem appropinquanti Lugdunum Rex prætorianis cùm equitibus, tũ peditibus præcinctus obuius fuit. Mutuis defuncti congratula-

tulationibus ambo iter ingressi (vix quadrante milliarij emenso) in Reginę currum inciderunt, quę etiam Ducis accessum hoc humanissimo officio voluit honestare. Ad Reginæ occursum Rex, & Dux ab equo desiliūt. Rex currum subiens Ducem secum traxit, eumq; ad suum latus collocauit; quo in curru sedebant non Regina duntaxat, sed Andegauensis Dux Regis Frater, Sabaudiæ Ducissa cum Filiabus Principibus, & Ducissa Montispenserij. Rebus sic dispositis Vrbem intrant.

Postridie ambæ Aulæ, Regia, & Ducalis in Palatium publicum conueniunt, vbi Ciuitas quæsitissimum bellariorum apparatū suo Regi instruxerat. Duobus subsequentibus diebus excipiendis, & reddendis visitationibus datis, nec non solemnissimæ saltationi more Gallico exornatæ, Dux Sabaudiæ confertus honoribus, à Rege, & Regina sibi collatis, discessit, in Gallorum animis impressa comitatis, humanitatis, & prudentiæ argumenta relinquens.

Princeps Margarita Regiam mentem subitò occupauit; & ipsius gratiam elegantia, venustas, & quædam ei innata agendi grauitas meruit. Sed aduentus Pimentelli à Rege Hispaniarum pro pace, & matrimonio cum Infanta ad Regem Galliarum delegati, istius

negotiationis exitũ interpellauit. Apparuit tamen ex parte Regis nihil amplius intercedere; Chirographum enim suo nomine obfirmatum Ducissæ abeunti tradidit, quo spõdebat, quòd quotiescunque Hispaniarum Infantam in vxorem non duceret, nulli alij, nisi Margaritæ Sabaudiæ Principi, se eum locũ permissurum.

Ducissa Regi obtestans se libenter Hispanas nuptias Sabaudicis præferre, dũ pax adeò Christianitati necessaria inde educeretur, octauâ Decembris in Sabaudiam redijt.

Cap. IV.

Aduentus Pimentelli causa.

1658.

SATIS diffusè in præcedẽtibus exarauimus pacis conditiones, quæ inter Marchionẽ de Lionna Galliarum Regis Ministrum, & Ludouicum de Aro Hispanum Plenipotentiarium discussæ Madriti fuerant; vt liqueret (quamuis tunc pacis conclusio obtenta non sit) assecutum tamen tale fuisse exordium, vt hinc tandem aliquando deducẽda videretur. Vnâ enim exceptâ Condęi Prin-

cipis

cipis in omnes ſuas dignitates, & Præfectu-ras inſtauratione, cætera conuenerant.

Tunc forſitan Hiſpani Miniſtri obſtitiſſent matrimonij propoſitionibus, ac luſtrantes Aulam maſculorum hȩredum vacuam, non ſuſtinuiſſent tot Regna, & ipſammet Hiſpaniam Prouincias Galliæ fieri; adeò vt ea lex, quæ in Hiſpania à mulieribus Sceptrum non detrahens illam in hoc faſtigium euexerat, nunc eandem (Infantâ in matrimoniũ Galliarum Regi collocatâ) non ſolùm externis dominationibus, ſed ipſomet Regali titulo ſplendenti, & ab ijs gentibus Imperij cupidis affectato ſpoliaret.

Sub id tẽporis Hiſpaniarũ Rex, Filio procreato, ſucceſſionem obfirmauerat; ideò matrimonij propoſitio non modò moleſta non audiebatur, ſed accepta, & grata populis euadebat, cum in ipſamet Filiȩ collocatione pacem nanciſcerentur.

Appendices quoque multȩ poſt duos annos ſuccreuerant, quæ Hiſpanos tantùm componendæ pacis ſollicitos reddiderant, quantùm illius incurioſi tot procraſtinationibus ad hãc diem viſi fuerant.

Mors Ioannis IIII. Bragantiȩ Ducis, mox Portugalliæ Regis videbatur aperuiſſe Hiſpanis aditum, ad hoc Regnum perſultandũ, in quo Dominium penè vxorium euaſerat, cũ

Filius intra pubertatis annos preſſus, Dominij inſciens, adminiſtrationem ad ſe euocare non valeret. Mater animum in reuolutionis principio nullo modo muliebrem prodiderat, vrgens Maritum, vt oblato à nobilibus Imperio ſe oneraret, & varijs hortationibus illum excutiens ex eius pectore timorē, qui in grauioribus facinoribus cunctabundos homines reddere conſueſcit. Verumenimvero, quamuis præſtans mulier ſit, nunquam videtur exæquare dignitatem viri, & excellētiam poſſe; potiſſimùm in adminiſtrationibus publicis exercendis, quæ firmam frontē deſiderant, & ad quas populi mulieres nunquam extulerunt; immò ad tales ſtomachantur dominationes, &, ſi contingant, eas in deterius accipiunt.

Præterea Luſitaniæ Regnum in Bragantina Domo recenter inductum, adeò leuiter iudicabatur radicatum, vt, mortuo Rege, ab externis viribus concuſſum proſterni facilè poſſe exiſtimaretur: cum non omnes ad ſuſtinendas belli ærumnas parati ſint, & multi querantur nihil ſibi credi, & vel inferioribus in adminiſtratione pares non eſſe. Ducentes igitur Hiſpani in noua adminiſtratione, & imbecilla eas opportunitates benè curatum bellum allaturum eſſe, à quibus ampli, & validi oriuntur profectus, Portugalliæ Re-

gnum

gnum anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo septimo seriò cœperunt armis impetere. Istius inuasionis Auctorem, & Consultorem se dixit Ludouicus de Aro primus Hispaniarum Regis Minister, quę opportunè instructa egregijs considerationibus politicis perbellè responderet, dignaq; esset adamussim examinato tanti viri consilio. Cogitatis adfuit fortuna. Olliuentia, Ciuitas fortissima, & Regni propugnaculum, oppugnata, nullo subueniente, in ditionem redacta est.

Principium adeò lętum ad prosequenda incepta impensiùs stimulauit. Anno millesimo sexcentesimo quinquagesimo octauo Heluam cingunt: Cuius Ciuitatis acquisitio in Regni viscera perducebat. Portugallenses infortunio Olliuentiæ eruditi, hanc probè muniunt, & aduersùs diuturnam obsidionem intrepidè se comparant. Non fidunt modò munimentis Ciuitatis, & propugnatoribus, quos sciebant, vel armis, vel fame edomitos succubituros esse; sed validum conscribunt Exercitum, nobilitatemq; & populos ad Patrię defensionem concitant: quos paratos, & ad tolerandas omnes iniurias, vel Cœli, vel armorum, & ad vitam hostili telo obijciendam dispositos, vel sine exhortationibus decurrentes offendunt; vt Olliuentiæ lapsum

non proſtraſſe eos, ſed erexiſſe dicas.

Hæc valida Luſitanorum propugnatio, & regimen adeò prudēter inſtructum, vt nullus inde extaret motus, imò vnanimes ad tuendā patriam manum, conſilium, & rem familiarē ſociarent, dubitationem fecit Hiſpanis, ne admodum difficile, & propè deſperandum facinus ſuſcepiſſent; maximè cum in Belgio, & in Italia adeò eorum arma concidiſſent, vt cogerentur potiùs ex hoc Portugallenſi bello aliquid detrahere, quod illuc mitteretur, quā ex his Prouincijs admodum preſſis quidquam poſſent ſubſidij educere.

Ijs penſiculatis, in eam faceſſunt ſententiam, quæ pacem ſuadet, ex qua plura eliciebantur commoda: finem videlicet iacturis imponere, & certiſſimū lucrum Luſitaniæ Regni facere. Nihil hęſitantibus Hiſpanis, ſi veteranos milites ex Italia, & Belgio contraherent in Luſitaniam, quin illud Regnū vno hauſtu ſorberent. Increbuit hoc conſilium, & firmiores in eorum animis egit radices, quando fuſus Exercitus obſidionem Heluæ cum nō mediocri ſtrage deſeruit. Tunc enim adiungitur vltionis deſiderium, & neceſſitas reparandi Copias, ni vellent ipſi etiam in hac parte ſuccumbere. Ideò tractationibus pacis iam inchoatis amputant difficultates, & repagula circunſcribunt.

Pro-

Profectò, vt visum dein est, necessaria fuit ista clades ad pacis conclusionem; multas enim castigauit asperitates, quæ in longis negotiationibus enatæ procul dubio illius cursum, & felicem progressionē intercepissent. Ludouicus de Aro auidus vlciscendi Lusitaniæ Regem, & labentem reparandi existimationem ob infelicem illius belli euentum suâ procurati sententiâ, animum in multis flexit, quæ forsitan Hispanicâ soliditate non admisisset.

Depressio igitur armorum, procreatio filij frustratum aduersus Lusitanos consilium secuta erant reditum Madriti Marchionis de Lionna, & scabrositates tunc vrgentes planas fecerant. Scabrositas vna duntaxat tunc videtur intercessisse pacis astipulationi: nimirum Principis Condæi redintegratio; sed in præsenti aliæ cumulabantur. Nam maiorem Arcium copiam Gallicorum armorum prosperitas sibi concedi petebat; tot enim Munimenta, & Ciuitates dein ceperant, quæ omnia remittere nimis prodigum, & improuidum habebatur. Hispani tamen, qui modestas Gallorum petitiones tunc cognouerant, hoc nouum auctarium moderatis concessionibus expugnari facilè posse non dubitabāt.

Cap.

Cap. V.

Quomodo discussi sint pacis obices Condæi; & Portugalliæ.

1658.

QVOAD Principis Condęi instaurationem attinet: Comes Fuenseldagna Mediolani Gubernator inter omnes alios Hispanos Ministros ad pacē procliuis (qui in Flandria Lęgatum sui Regis egerat) à Condęo Principe, vt dicebatur, erat alienus: vel quòd Belgica arma administrans, Principis operationes, ac consilia non probasset; vel quòd prudens vir, etiamsi ista habuisset Regi vtilia, attamen, cum secunda non euenirent, existimasset consonum non esse ruinam tot labentium Prouinciarum potiùs inspicere, quàm Principis Condæi res aliqualiter infractas non tolerare. Quare ad Ludouicū de Aro literas informatorias dedisse fertur.

Fuenseldagna cum primo Ministro benè conueniebat, illiusque approbationem saluberrimis consilijs sibi vindicauerat; solebatq; Ludouicus in illius sententiam pedibus ire.

Oppor-

Opportunè hac familiaritate ad commune bonum vtitur Fuenfeldagna, eum certiorem faciens virium, quæ in Statu Mediolanensi, & Belgio languescebant; vel quòd ferro accisæ essent, vel quòd per tot ānos nō reparatæ contabuissent: ambas Prouincias intestinum hostem sentire, limitibus fractis profectum ad interiora non denegantibus: populorum animos deiectos lōgi, & infelicis belli ærumnas execrari: hostem ducibus expertis, & viuidis abundare militibus, quibus ipsi destituerentur: victoriam adeò familiarem Gallorum factam, vt videretur illis Comes hærere: ad summum rerum exitiū nisi vnâ oppositâ pace sisti non posse: dilationes nocuas, promptas deliberationes vtiliores futuras.

Super hæc Hispanum Consilium Anglorū cum Gallis coniunctionem examinabat: omnia terris infesta, & nihil mari sibi tutum esse: Regem Galliarum non modò armorum vires extendere, sed illas corporis in diem solidiores facere: vigesimum attingentē annum tot formidatis Exercitibus instructum: victorijs alacrem: fortunæ famulitiò securum, vxore, & pace potiùs demulcendum, quàm bello vlteriùs irritandum: Hispanum Regem grauem annis, & parùm firma corporis ualetudine, lactente Filio imbecilliter munitum, tot extenuatum cladibus,

& hostibus infessum non posse, nisi ad unā quietem intendere : à conuersione fortunæ frustrà in eam diem expectatâ nimis perniciosè spes suas illusas fuisse : aduersitates prudenti consilio declinandas, quas diù experti fuissent audacibus deliberationibus gliscere.

An statuerint Condæi res ulteriùs nō prosequi, vel illum in pristinum statum reponere, non benè enucleari potest. Scrutantibus tamen negotiationis ordinem apparet habuisse in animo Hispanos ipsius seruituti etiā largitione alicuius Status liberi gratificari; vel ea concedere Gallis, quæ istius Principis in pristinos honores restitutionē minùs grauem illis facerent. Profectò facilius erat Hispanis inuenire modum, quo Condæo amissa restituerentur, quàm Galliarum Regi opportunitatem nancisci Lusitanum afferendi. Nam illic proponebātur honores, & Prefecturæ, quæ æquali aliquo pretio rependi possunt: sed hìc integrum Regnum cum tot adiacentibus Prouincijs condonandum erat; cuius iacturæ nulla iusta occurrebat compēsatio. Si voluissent Galli omnia acquisita remittere, adhuc oblatio prægrauabat Hispanos. Nec licebat Galliarum Regi æternum bellum alere, & subditos suos admodum accisos pessundare: vt hunc vindicaret Regem, cui tandem nullo erat adstrictus beneficio.

His

His constitutis deliberationibus (cum Madriti nuntiaretur Gallorũ Regẽ matrimonij causâ Lugdunum venisse, & illuc appulisse cum Filia Sabaudiæ Ducissã; remq; haud perfunctoriè, vel simulatè deduci, verentes, ne occasio admodum salutaris pacis sanciendæ fatisceret) Pimentellum Nuntium in Galliã exornant, qui pacis conditiones, quæ præsẽte Marchione de Lionna confici non potuerant, digestas afferret. Nunc emicat, quantũ ad stabiliendam pacem contulerit Cardinalis Mazarini consilium Marchionem de Lionna Madritum legandi ad pacem petendam, & illius conditiones ruminandas: Nam consiliũ Hispanum Pimentellum in Galliam mittendi illinc emanauit. Non enim illis inhonestũ visum est ad hostem mittere, qui priùs illos pari dignatus erat legatione: immò decorum, & gloriosum ducebatur in re adeò laudabili, & humano generi salutari ab aduersarij deliberationibus non desciscere.

Pimentellus Lugdunum perueniens sui Regis constituta in medium producit: aduenisse nimirum se ad pacem stabiliendam; cuius auspicia ab Infantę Matrimonio cum Rege Galliarum desumerêtur. Nihil siue Reginę huius matrimonij ebriè cupidę, vt Neptem in Galliam duceret, & Filium sic desponsantem sibi strictiùs maritaret, siue Cardinali accidere

iucun-

iucundius poterat, cui iam tempus videbatur adeſſe uela colligendi, & modò iactatę, modò quietę, & proſperę nauigationis conquiſitas merces in portum conuehendi. Rebus omnibus poſthabitis, hanc vnam ſibi pręſentem ſtatuunt, & quia non commoda erat Lugduni manſio ad hoc negotium, & longum, & ponderoſum trutinandum, Pariſios reuertũtur.

Cap. VI.

Pimentelli negotiationes.

1659.

PIMENTELLI plenipotentia nimis preſſa, & arctè circũſcripta eum in Montarſiſij Oppido ſtitit, donec à ſuo Rege liberaliori auctoritate inſtructus Pariſios venit, tractationes inchoaturus. Cardinalis Mazarinus iſtam prouinciam difficilem, iuxta ac glorioſam nulli alij, quàm ſibimet arrogauit, in ſocium aſſumpto Marchione de Lionna, qui Madriti hanc negociationem cõtrectauerat, vt breuiùs abſolueretur, ſi illic iam decreta pro confectis nunc haberentur. Coniugium Regis cum Infanta primum iecit huic celſę moli fundamentum. Non multum

labo-

laboratū in hoc eſt: ex duobus Regibus vno libenter Filiam ſpondente, altero ſponſæ deſiderio flagrante. Politica quoque ſuas, & eximias partes in hoc nanciſcebatur; cum ab animis tali vinculo nexis immēſæ res, & tractatu duræ molliri facilè poſſe viderentur.

Principis Condęi articulus, qui Madriti inſuperabilis tractatum diſsoluerat, modò ad Gallorum voluntatem tranſcribitur: Reuerſurum nimirum Principē in Galliam, & ſuorum bonorum fiſco adiudicatorum poſſeſſionem initurum nullis vel Aulįcis, vel bellicis muneribus, vel Pręfecturis dignatum. Numerus etiam Arcium, & Regionum limites definiuntur, quas bello partas pax Gallis ratas faciebat: vnâ exceptâ Baſleâ, & Bergâ, quibus Galli ſpoliari abnuebant: aſſerentibus Hiſpanis, quando in alia Munimenta minùs Regioni incommoda permutari nequirent, ſe eas relicturos.

His firmatis articulis, petijt à Pimentello Cardinalis, vt Madriti comprobarentur, quę Pariſijs obſignata erãt. Hęſitabat Cardinalis, ne Madritenſi Aulę diſpliceret de tranſactione rerum Principis Condęi; cum ei conſtaret Ludouicum de Aro non olim modò, ſed nuper Regium verbum oppigneraſſe Principi, ipſum abſque minima ſuorum honorum detractione in Galliam reſtitutum iri. Ideò,

vt hac cruciosâ ambiguitate, quę turbare omnia potuisset, suum excuteret animum, vehementer optauit eundem Hispaniarum Regem à Plenipotentiario peracta firmare.

Dum in Hispaniam mittitur, Pimentello instante, ad duos menses promulgatę inducię sunt. Accidebat procul dubio armorum cessatio Hispanis vtilis, & per illud tempus Gallis (si pax non coiuisset) detrimentosa: cum marcerent Copię sine profectu, qui maximus apparebat. Sed Cardinalis multum Hispanis credidit. Prudentissimo Ministro plura prę oculis obijciebantur, quę illi suadebant molliter agere: negotium videlicet pacis in medium produci, quod placidè palpandum esset: satis ostentatum armorum rigorē, nunc blādè captandas mentes. Hìc non tantùm proponi pacem, quę aliquando armorum administratione perficitur, sed matrimoniū, quod animos quietos, & ab omni ira residentes sēper exposcit. Quapropter inducijs opus esse, vt sensim lenirentur animi, & pręteritorum vulnerum non dolor modò, sed etiam memoria temporis interuallo torpesceret. Natura etiam Hispanorū ęstimanda, quę lentè deliberat. Euulgata insuper Ludouici de Aro ingenuitas Cardinalem à deceptionis metu reuocans, ei certam felicis conclusionis spem ostendebat.

Cap.

Cap. VII.

Dux Mutinæ pacem cum Hispanis sancit.

1659.

POST mortem Ducis Francisci Alphonso Filio Primogenito paternæ opes concesserant, qui (licet sperararetur eodē militari imbutum ardore paternæ gloriæ non minùs hæredem nomine, quàm factis se asserturum esse) cum tamen vndique pacis rumores dissiparentur, sano admodum consilio, Ducis Guastallæ consanguinei auditis propositionibus, animū ad pacē vertit. Comes Fuenseldagna è proximo Mediolano ipsius querelas percipiens, aliquibus castigatis, aliquibus benignè interpretatis, alijs condignâ mollitis satisfactione, Regis Hispaniarū gratiam illi reducem fecit. Alphonsus tamen Dux non nisi cum bona Galliarum Regis venia has pacis subiuit conditiones. Censuit Cardinalis hanc pacem esse ad vniuersalem proludium, ostenditq; hac permissione, pacis conclusioni non timere, cum intimiores fœderatos à Gallis disiungi sustineret.

Tria potissimū Mutinensem ab Hispanorū

obsequio diduxerant: quòd nimirùm, Hispanis Ministris tergiuersātibus, Corregij Principatus inuestituram ab Imperatore non reportasset: quòd idem Corregij Oppidū Hispano premeretur Præsidio: quòd pars annuorum redditùum, quos à Regno Neapolitano educebat, sibi demeretur. Quibus vigore pacis hoc modo reparatum est: Neapolitanos prouentus nullâ minutos portione in posterum soluendos; Imperatorem, Hispani Regis intercessione, Corregij inuestituram non moraturum; Fuenseldagnam apud suum Regem omnia aggregaturum officia; vt vellet liberatum Præsidio Corregium Duci relinquere. Interea tamē Præsidiū Hispanū in principio belli per Mutinēses Corregio expulsū eòdem restitueretur.

Cap. VIII.

Cardinalis discedit ad Montes Pyrenæos

1659.

STATVTVM erat, vt duo Supremi tantorum Regum Ministri se inuicem alloquerentur. Longus terrarum tractus, qui Parisios inter, & Madritum protenditur, diuturnum negotium traduxisset, si super

quacũque re Tabellarij fatigandi fuissent. Insuper epistolarum sensus ambigui, & varij, & manci, vel in diuerso idiomate diuersimodè interpretati, certò intricatas res nunquã extricassent. Mutuus etiam aspectus magnos viros obstringit verecundiâ; si postquam ex iis vnus multa ab alio acceperit, nolit postea aliquid illi vel dare, vel remittere: immò multoties eos certare de magnanimitate constringit; & tunc (cum res magnæ vel minuantur, vel condonentur) concordia, nihil obstãte, coalescit. In epistolis multa negamus, quæ coram erubescimus non indulgere. Nã illæ sine coloris mutatione loquuntur; vultus verò (nisi admodum sincerum, & nullius rei debitorem persentiat animum) dum in alterius conspectu loquitur, modò pallore aspergitur, modò rubore suffunditur, modò vtroque simul infestãte colore turbatur. Decretum ad colloquium tempus præterlabebatur, nec ratihabitio firmatorum à Pimentello adhuc ex Hispania delata erat. Hac morã agitabatur Cardinalis animus, aliquid aduersi pertimescens. Existimans tamen colloquium admodum necessarium ad constabiliẽdas res, nullo interposito temporis vestigio cum Pimentello, & multo nobilium Comitatu Parisijs discedit, Pyrenæos petiturus.

Propè Pictauium hæc desiderata actorum

 cum

cum Pimentello per Hispanum Regem confirmatio illi redditur. Hispano Consilio de ijs, quę peregerat Pimentellus, consulto dura aliqua visa erant: in primis quòd Principis Condæi ratio habita non esset: maximum emolumentum Hispanicis rebus semper contulisse Gallicorum Principum defectiones: posse etiam in posterũ multum iuuare, si damno defectoribus non verterentur. Condæũ destituere nimis premere Hispanam existimationem, & similibus adminiculis in futurum eos priuare: admodum seuerum decretum apud Gallos sanciri, si quis eorum Hispanicæ suffragans Monarchiæ, vel pacis beneficio in pristinos honores non integraretur. Lata istius capitis disquisitio approbationi Regiæ moram intulerat.

Cardinalis nihil cessans ab itinere, Aquẽsem Vrbem assequitur: sicuti paucos ante dies Ludouicus de Aro S. Sebastiani Oppidum intrauerat. Mutuis primùm epistolis sese conuenerunt; deinde viris nobilibus vltrò, citroq; ad reciprocas salutationes dandas, & reddendas legatis indicia animorum perfectè temperatorum, & in vnam spirantiũ concordiam præbuerunt. Gliscens podagra in Aquensi Vrbe aliquot dies Cardinalẽ defixit; qua dein mitescente, Baionam proficiscitur, quò Pimentellus, qui nuper in His-

paniã

paniam iam remeauerat, Ludouici de Aro nomine eum ſalutatũ venit. Cardinalis erga Ludouicum Marchionem de Lionna ad pares reponendas gratias, & par præſtandum officium mittit. Lionnæ multi nobiles viri ex Ludouici comitatu obuiàm iuerunt; & quamuis ille palàm ſe priuatum Cardinalis Nuntium profiteretur, nihilominus idemmet Ludouicus ſe ei perhonorificum præbuit, ijſdem habendo honoribus, quos Madriti olim Plenipotentiario reddiderat: inquiens Excellentiſſimo viro Excellentiæ titulum ſemper deberi.

Cap. IX.

In Inſula Phaſianorum extruitur domus ad ſeſſiones deſtinata.

1659.

DVO ampliſſima Regna, Galliam, & Hiſpaniã Bidaſoa exigui nominis Fluuius diſterminat; in cuius medio iacet Inſula illi circũflua, inculta, modica, & ex frequentibus iſtius generis auibus, Phaſianorũ dicta, ad nullum deſtinata vſum, quem nunc ampliſſimum, & tanti mométi nacta eſt. Decernitur ſuper hac ligneam, & diuiduam do-

mum extruere, in qua confessus haberentur, ne quis ex Plenipotentiarijs in aliam, quàm in sui Regis Ditionem pedem immitteret: vel ita ferente maximorum Regũ lege: vel quòd, sicut bellum aliena appetit, ita deceat pacem ab eo, quod suum non est, vel contactum abstinere.

Tandem non sine multo negotio propulsatis impedimentis, decimus tertius Augusti dies collocutionibus auspicium fecit. Cardinalis, & Ludouicus ex suis quisque extemporaneis ædibus sese conueniunt. Paritas seruatur in omnibus: salutationes, officia, amplexus non dissimili tenore compositi. Nihil tamen phaleratum, vt apud Principũ Ministros moris est, apparuit: quin immò visi sunt ambo edidisse cor, & lachrymis haud tẽperantes traduxisse beneuolentiam, non quæ subitò nascitur, sed diuturno vsu ingenitam. Produceret hoc vel similitudo virtutum, quibus isti magni Viri præcellebant, quæ etiam hostiles mentes in amorem sui trahunt; vel magnitudo negotij, quod complexi erant, exigeret animos sic se inuicem flectere. Quatuor arcano sermoni horas dederunt, tabellâ amborum sedes discriminante. Articuli, de quibus sensim inter ipsos conueniebat, à Columna Hispani Regis à secretis, & Marchione de Lionna, qui conuentui intererant,

per-

perſcribebantur.

Extracto die, introducuntur amborum comitatus, & quiſque ſuos alterius ſalutationi admouit. Cardinalis ſuos monuerat, ne in Hiſpanam Ditionem immigrarent, aut Hiſpanis ſe immiſcerent: verens, ne Galli, qui plerunq; alienos ritus aſpernātur, & multò magis alienum ſolent habitum deridere, Hiſpanis aliquam contemptus ſpeciem exhiberent, quæ ijs ingrata euadens animos nō benè coaleſcentes penitùs diſiungeret. Hiſpani Gallorum continentiam obſeruantes, primi ad illos tranſeunt, comitatemque adeò facilem, & ciuilem producunt, vt Gallos ad paria referenda officia inuitent. Et ſanè nullus nō modò contemptus, ſed inter duas Nationes obſeruantia, moderatio, & reuerentia medullitùs nunc, & in poſterum emicuit.

Viginti quatuor ſeſſiones hoc operoſum, arduum, & inextricabile exantlarunt negotium. Conclamatā aliquandò vulgabatur eſſe pacē, aliquando rē trahi, aliquando confici. Spes, & metus à decima tertia Auguſti vſq; ad ſeptimam Nouembris diem conſeſſuū vltimam mortaliū animos occuparūt, & æquabiliter diſtraxerunt.

Cap. X.

Quid circa res Principis Condæi actum sit.

1659.

PRINCIPIS Condæi res nodũ gordium referebant, quo nõ soluto, nec ambigua pacis soluebãtur. Ludouicus de Aro apertõ non audebat hoc iniecto repagulo negotiationum cursum sistere; quòd sciret (vel ipso ratum habente Rege) sancitum fuisse, quòd Princeps sine muneribus, & Præfecturis reuerteretur in Galliam; & hoc adeò impactum esse Ministrorum animis, vt quauis obstinatâ vi refigi non posset. Hac de causa obliquè inuestigabat, quod sibi è directo petere non licebat.

In omnibus capitibus stabiliendis noui sẽper aliquid de industria resurgebat, quod laboriosum erat præcidere; vel vt tẽporis processu, & multarum rerum inuolucro aliqua quæreretur ad hanc grauem propositionem faciendam materies; vel vt varijs concessionibus obstringerentur animi ad aliquid etiã concedendum. Cæterùm cùm Principis merita, tum posterorum memoria Hispanos fatiga-

tigabant, ne ipsum seponerent; immò ità producerent, vt ipsius res vltimò propositæ in primis stabilirentur. Ideò, cum negotium desperandum prospicerent, clarè fassi sunt, quandò Condæum in pristinas amplitudines nequirent inducere, decreuisse has iacturas largiter pensare, illi attribuendo Arcem in limitibus Galliæ, in qua supremum Dominũ ageret.

Hoc erat non leue telum Galliæ adigere; licet de præsenti Principe Condæo non dubitaretur, quin fidelem operam Regi in posterum nauaret: nihilominus execratur politica Gallos ad turbas pronos in confinio Regni paratum habere perfugiũ, & possidere in Flandria Lutetiæ proxima Arces, in quibus tum conuenticula, tum militares apparatus, nulla vetante lege, ad illorum appetitum cogerentur. Hæc tamen propositio multum & Hispanis, & Condæo gloriæ, ac vtilitatis cumulauit. Hispani proprijs sumptibus ad pristinos honores redimentes Principẽ, animum verè regium prodiderunt; non sustinẽtes sibi seruientibus seruitutem perniciei esse. Princeps visus est, Hispanam suo Regi cõparando Arcem, pensasse iacturas aduersis armis illi illatas. Pro certo habebatur, si Condæus Princeps Hispanorum partes sectatus non esset, multò maiora detrimenta accep-

accepturos fuisse. Coniecturæ tamen omnes, licet satis euidentes, in ambiguo sunt, vti è contra nulli dubitationi subijcitur Regē Galliæ, vt hunc Principem ad pristinam sedem reponeret, Auenam Ciuitatem Annoniæ satis firmam lucrifecisse.

Dum recentes, & veteres pensito historias, nullum hominem supra Cardinalem Mazarinum animi æquabilitate præstantem inuenio. Regiâ causâ plures insectatus, suâ neminem læsit. Adeò illi cordi erat Regni Gallici vtilitas, vt huic tum animi affectiones, tum priuata cōmoda vltrò prostitueret. Ludouicus de Aro expressè declarauit Hispaniæ Regem remissione Auenæ soluturū Cōdæi detrimenta, cum à Galliarum Rege ex integro non remitteretur; vel hanc Ciuitatē eidem Gallico Regi traditurum, si Principē in omnes suos honores, & dignitates integraret.

Præterea nondum benè inter partes conuenerat de Bassæa, & Berga, quas Hispani sibi restitui voluissent, & Galli recusabant ijs spoliari, nisi paria Munimenta retribuerentur: pro quibus idemmet Ludouicus Marieburgum, & Filippiuillam obtulerat, dummodo Principis res benigniùs respicerentur. Nec abnuebat Neoburgi Ducem Gallici Regis protectione innixum in Iuliacum (Hispano

pano Præsidio inibi à pluribus annis degente educto) reponere. Cardinalis æstimans tres nobiles Arces Galliarum Regi concedi finitimas, & Picardiam opposità fronte spectantes: vlteriùs promoueri Neoburgici Ducis restitutionem in Munimentum Iuliacense, cum nihil antiquius Regi suo accidere posset, quàm huius amici Principis fortunas abactas reducere: ac demum omnia pacis impedimenta penitùs aboleri, illicò Hispanorũ voluntati pari occurrit desiderio, ostẽditque se non priuato Condæi odio, aut inimicitiâ agitari, sed Regis commoda oculis offusa semper habere.

Non molestũ erat Regi Condæum in magnum Magistrum, & Burgundiæ Præfecturã redintegrare; sed graue admodum euadebat dare id Hispanorum intercessioni, & necessitate pacis in eas venire conditiones, quæ eos munerarentur, qui hostibus præstò fuerant. Fas igitur esse reputabat Cardinalis hãc gratiam non nisi soluto pretio impetrari, vt cõpendiosa, & honorifica Galliæ Regi armis potiori, eam concedenti fieret. Cæterùm omnibus palàm erat Regis sui gratiæ semel restitutũ Principẽ tot micantẽ virtutibus, breuì inclytis facinoribus illũ demerendo, & hæc, quæ modò negabantur, & maiora etiam cõsecuturum.

Cap.

Cap. XI.

Quid de Lusitano, & Lotaringo statutum sit

1659.

GALLIARVM Rex ex Cardinalis Mazarini consilio cum Lusitano eas sanciuit amicitiæ leges, quæ illum iuuare possent, sibi autem nō nocerent. Cardinalis etiam inter flagrantissima bella vnā semper pacem ruminatus, curauit, ne Galliæ Regnum cum Lusitania ita se aliquo arcto fœdere illaquearet, vt sine illius consensu ad pacē progredi nequiret. Reputabat enim hic prudētissimus Minister Lusitanorum res desperandā pacem præstaturas esse. Ex aduerso Lusitani hanc conceptā spē tenaciter seruabāt animo, se nimirū à Gallis nunquam deserendos esse: videbant enim Hollandos, Duces Mantuæ, & Neoburgi, Electorem Treuerensem tot opibus adiutos, vt Austriacæ Domus potencia infringeretur; se autem, qui tantam partē illius Monarchiæ diuulserant, plus cæteris prosequēdos auxilijs esse arbitrabantur; ne discerpta, ac debilitata rursus concresceret, ac solidaretur Hispania.

Galliæ

Galliæ verò Regnum tot bellorum voluminibus penè absumptũ diuersam informare sententiã ad indipiscendã pacẽ Ministros cogebat: omnia quidẽ præstare officia, quæ Lusitano suffragarentur, sed inexpugnabilia omittere: tot vrgere domesticas necessitates, quæ Gallis vim facerent ad pacem amplectendã; & iuberent alienas ærumnas suis non præferre, nec bonum necessarium aspernari, vt aliorum mala in se conuerterent.

Sicuti Lusitana amicitia nullo iusto titulo pacis conclusioni valuit intercedere; ita nec Lotaringiæ res vlteriùs prosecuti sunt Hispani, Duce Carolo ex illorum gratia deiecto. Barrensis Ducatus Gallo relinquitur cũ Moienuico, Astnæo, Iameto, Duno, Clermontio, & eâ Meruillæ parte, quæ Lotaringo audiebat. Reliqua Lotaringia restituitur, superbis Nancæi Munimentis prostratis, & ad solum deductis: Transitu à Ditionibus Galliæ ad Alsatiam Gallis ita attributo, vt ijs etiã cum integro Exercitu ad arbitrium Lotaringiam permeare liceret.

Cap. XII.

Casus quidam incogitati pacis conclusionem expeditiorem faciunt.

1659.

OMNES magnas negotiationes, aut excelsa facinora casus aliqui improuisi, & hominibus inopinati comitantur: qui ea vel componunt, & ad felicem perducunt exitum: vel abrumpunt, & speratum finem assequi prohibent. Casus istos præter spẽ nostram euenientes reseruauit sibi Deus; vt cognosceremus nihil eximium sine peculiari ipsius prouidentia patrari.

Præsentem rerum statum diligenter librantibus apparebat bello præponderare pacem, quæ à debilitate vnius partis, & alterius robore deducitur. Hispanos ad incitas redactos dijudicabatur vlteriora exitia spontè nõ subituros; cum hæc pacis compositione possent declinari, quæ præsentes iacturas moderatas faceret; sicuti bellum intolerandas minaretur. Iis accedebat posse res Principis Condęi, quæ videbantur pacem interpellare, aliquo tolerabili pretio transigi: dedecere Gal-

los

los oſtentare tam obſtinatam Luſitaniæ protectionem, quæ diſturbaret pacem: Neoburgi, & Lotaringiæ compoſitiones haud difficiles futuras: Hiſpaniæ Regem occiduum, & filiæ diuitem, cuius Gallus erat egenus: duos primos Miniſtros pace flagrãtes, & ſupra ſuorum Regum commodum anhelos vniuerſum Orbem Chriſtianum hoc beneficio demereri, & monumentum adeò ſpecioſum in extrema vitæ periodo æternitati deuouere. Quæ omnia, licet infallibilẽ pacis concluſionem præſeferre viderẽtur, nihilominus experimẽto cõparatum eſt (niſi Deus præparatis hiſce rebus, & diſpoſitionibus adeò euidentibus alias adiunxiſſet) pacem Orbi datam non fuiſſe.

Prętcr hęc ſperata, & prępuiſa euenit Hiſpanorum clades ad Heluam; quę ob rationes ſupra allatas ſtimulauit Hiſpanos ad maturandas tractationes pacis iam inchoatas. Deinde Hiſpaniarum Regina filium enixa eſt, cuius exortus, ſicuti ſpem addidit Hiſpanis Monarchiam in æuum propagandi, ita omnes amouit difficultates Infantã Regi Galliarum deſpondendi. Vltimò Cromueli mors graue pacis obſtaculum demolita eſt. In dubium verti non poteſt, quin Cromuelus pacem inter duos Reges odiſſet, metu, ne ex hac vnione in ſuum caput aliqua grauis pernicies decumberet; reputans optaturas tan-

dem

dem Monarchias maculam Caroli morte ſibi inuſtam filij inſtauratione abolere, & Europę populis promulgare inultam hucuſque iniuriam acerbitati temporum, non animis malè compoſitis, adſcribendam eſſe. Sanè hoc ſcrupulo vehementer punctus Cromuelus, vel non permiſiſſet Gallos ſibi fœderatos ad pacem deſcendere; vel ſe adiunxiſſet Hiſpanis, illos prodendo. Spe redintegrationis iacturarum Regijs Hiſpaniēſibus Cōſiliarjis factâ, forſan Ludouicus non valuiſſet illorum animos, nec omnes concordes, nec ad coactam pacem vnà inclinatos, in tot arduas propoſitiones, quę in diem exoriebantur, flectere.

Quin immò rumor erat ab Hiſpano Conſilio Anglos poſt Cromueli obitum tentatos fuiſſe, vt in ſuas partes, Gallis aſpernatis, concederent. Sed, cum ex militari ſeditione inter ſupremos Excercitus Moderatores exortâ diluceſceret parū opis in Anglis eſſe: & Neoburgi Dux fœderatos Reni Principes cōſtanter vinciret, tranſitumque Germanis Hiſpanico auro authoratis obſtrueret, tandem vel pertinacium animorum ſententię in pacem conciderunt. Sic corruentibus belli adminiculis pedamenta pacis conſurgebant.

Cap.

Cap. XIII.

Quid statutum sit de controuersijs inter Sabaudiæ, & Mantuæ Duces.

1659.

QVIA dissensiones inter Sabaudię, & Mantuę Duces olim exortæ, & sæpè recrudescentes amborum Regũ varijs necessitudinibus vtrinque cõiunctorũ opes in Italiam traxerant, inter duos hos primos Ministros statutum fuit illarum semina funditùs enecanda; ne rursus germinantia virus aliquod, & venenum efferrent, quod speratum præsentis pacis bonum inficeret. Primùm ijs visum est nulla in parte Clarasci olim sancitum immutandum.

Secundò conuenerunt, vt ad exhauriendas imminentes cõtrouersias à dote Infantæ Margaritæ Sabaudæ pullulantes (quæ in hanc diẽ amicabilibus compositionibus confici non potuerant) in aliqua Italiæ Ciuitate à Comite Fuenseldagna, & Duce Noualio eligenda inter Commissarios amborum Ducum coram Sequestrib⁹ Regũ conuentus haberetur. Quòd si neque hæc prouisio finem dissensionibus in-

diceret, redeuntes Ministri ad Pyreneos iuxta notitias, quæ à Nuntijs Ducum suppeditarentur, illam huic liti decisionē darent, quæ videretur ad Duces concordandos expedire; vt Italia à nouis bellorum turbinibus in posterum interdiceretur.

Iā Dux Sabaudię, cuius mēti sūmopere affixum erat hanc litem transigere, bis Comitem, & Pręsidem Belletiam primum, ac dignissimum Sapientissimi Senatus Taurinensis Caput ad duos conuētus, qui anno 1659. Valentię, & Sanctę Agathę concelebrati erāt, delegauerat: quò etiam accesserant pro Duce Mantuę Comes Hierolamus Sanazarus, & Senator Porrus. In quibus congressibus expressè statutum fuit, ne mentio aliqua rerum Clarasci transactarum inijceretur, quę semper illibatæ intelligerentur. Inibi coram Duce Noualio, & supremo Gallici Exercitus Iudice Bacheto ad menses hæc controuersia dotiū Infantæ Margaritę hinc inde agitata sine decisione fuerat.

Postquam, quid inter primos Ministros ad Pyrenęos conuenisset, relatum est, tertius cōgressus rursus Valentię indicitur, quò ijdem proficiscuntur Nuntij, nisi quòd ex parte Ducis Sabaudię Comiti, & Præsidi Belletię Comes, & Senator Carrotius adiungitur. Regum arbitrium erat penès Dominos, Robertum

bertum, Valuerium, & Scotiam Gallos, Marchionem Carolum Visconti, & Carolū Sartori Mediolanenses. Varię sessiones à vigesima Decembris die ad decimam octauam Februarij Anni 1660. repetitę nullum anteactis feliciorem exitum produxerunt.

Ardua negotiatio ad supremos Regū Ministros, qui rursus ad Pyrenęos Anno 1660. accesserant, reiecta, licet à Pręside Simoseto Sabaudo, viro & linguarum peritiâ, & iuribus sui Ducis exponendis profundè instructo omni conatu promoueretur, & illuc quoque peruenisset Senator Carrotius, qui acta Valentię detulerat, ne aliquid ex parte Ducis Sabaudię ad finem operi perscribendum desiderari posset, attamen omnes curę in cassum ceciderunt, adhuc post tot sollicitudines indefinitâ pendente controuersiâ.

Hic Comes Petrus Carrotius exinde triennali Sabaudiæ Ducis Legatione apud Galliarum Regem gloriosè defunctus hoc anno 1667. primus Taurinensis Cameræ Præses maximo cum Prouinciæ totius luctu è viuis abijt. Populis meritò dolentibus tot ingentes virtutes vno mortis ictu obtruncatas fuisse.

Cap. XIV.

Quid sentirent Angli de conuentu Pyrenæorum, quorum Rex ad Pyrenæos venit.

1659.

MORTVO Cromuelo nouum Angliæ regimẽ à specie viuidæ dominationis non remittebat. Licet interna languescerent, externa, nullo dato imbecillitatis indicio, curabantur. Galliarũ Regi maior militum numerus, & maiores oblatæ opes, si reducto à pace animo, vacare bello vellet. Locardus Reipublicæ Anglicanę Nũtius magis eorum, quæ gerebantur, speculator, & interpellator, quàm pacis Minister, ad Pyrenæos sedebat. Existimabatur Anglos hac legatione pacis media explorare, quam vnà cum Gallis inuestigantes faciliùs inuenturi fuissent. Verùm Locardus longè à sperato apud Plenipotentiarios altè professus est, Anglicanam Potentiam non esse ex ijs debilioribus Potentijs, quæ alijs innituntur, sed ex se vnam reputandam esse: satis virium huic extare ad tuenda adepta, vel non suffragantibus Gallis: non abhorrere à pace, & trã-

quillitatę

quillitate Europæ, quæ inibi agitabatur, sed nolle permixtè aliquid agere, ne in turbam venire crederetur: confectâ inter Gallum, & Hispanũ pace magis decorũ arbitrari suos peculiares cũ Hispanis exornare tractatus, & illis pacẽ reddere, Dunycherchâ tamẽ, & Iamaichâ retentis. Cæterùm præsentẽ rerũ statum hortari Anglos, vt accinčti starẽt, cũ armatis inesset securitas, inermib⁹ verò impẽderet ruina.

Carolus II. Angliæ Rex, animo reuoluens posse se ex hisce duobus pacificatis Regibus ad suas res promouendas auxilia contrahere, ad Pyrenęos proficiscitur: spe ductus præsentiâ obtinere, quæ per Nuntios non impetrasset. Verè Regis suo Regno deturbati pręsentia mille linguis loquitur, nec potest nisi altè in consimilium Regum animos atrocitas casus descendere.

Hispani Regio more illũ excipiunt. Cardinalis Mazarinus refutat alloquium (cuius rei causas exeruit Marchioni Hormondo, qui huius Regis nomine ipsum adiuit) inquiens, ne Angliæ Rex præcoces fructus tentaret decerpere, illi parùm vtiles, alijs nocituros: nõ esse ambigẽdum, quin Galliarũ Rex & cõmuni causâ impulsus, & sanguinis obligatus vinculo altum non concoqueret desiderium Angliæ Regem ab ærumnis eximendi; sed nõ posse illi prodesse, quin priùs ipse præsentes

calamitates, quibus premebatur, exiuisset: pacis negotium digeri nondum digestum: adhuc multas supeтesse cruditates, quæ perfectã cõcoctionẽ interpellare potuissẽt: imò hũc Regis ad Pyrenæos accessum nullum adiumentũ conclusioni rerum afferre: hanc necessitatem iniecisse sibi, vt cautiùs ageret: à lynceis oculis omnes suos nutus, gestus, & inclinationes captari: suspiciosis amicis obsideri se, Hispanis, Anglisque præcinctum: obseruantibus istis, an in fide staret, illis ex amicorũ alienatione lucrum cupientibus facere.

Decere se negotiũ sui Regis fideliter procurare, & honestam pacem indipisci: aduenisse tempus, quo omnes prudentiæ nerui intendendi essent; ne alij ipsum desererent, fallerent alij. Rex Angliæ quæreret Gallum hisce retibus explicatum, & certum offenderet amicum: sed nunc nequire alios eximere, qui liber non erat.

Galli inter multa, quibus Cardinali obstricti sunt, vnum est, quòd Anglicam Potentiã Galliæ incumbentem suâ industriâ in Hispanos diuerterit. Hoc prudens, & felix consiliũ bellandi obstinationem ex Hispanorum animis ademit. Ideò consultum duxit Cardinalis hac viâ ad pacis epilogum grassari, & aliorũ precibus aliquid de instituto haud remittere: certò tenens Galliæ Regem obsignatâ pace

pla-

planum facturum, quantum iustæ amicorum, & consanguineorum causæ sibi cordi essent.

Discessit Rex futuræ spei plenus, in præsenti vacuus: nec Internuntio ab ipso apud Ludouicum de Aro relicto molliùs indulgetur, nolente Cardinali nec latum vnguem à propositæ negotiationis meta diuertere, qui præsenti Anglicæ Reipublicæ palàm applaudens ministerio, politicâ, & laudabili consideratione non contemnebat materiam belli, dum pax ageretur.

Cap. XV.

Marescalcus Gramontius Madritum digreditur ad Infantam petendam.

CVM pacis negotiatio benè multũ processisset, & petitionibus vltrà citròque castigatis res moderationem nactę, ferè in integro essent, visum est Plenipotentiarijs opportunum tempus Nuntium extra ordinem Madritum impellendi, qui iuxta constitutum Infantam in vxorem Christianissimi à Catholico deposceret. Ad hoc præstandũ officiũ optatur Marescalcus Gramontius, qui supra amplitudinem natalium, & animi dotiũ excellentiam Præfecturam Bearniæ obtine-

bat Hiſpanis finitimæ, ideò percommodę ad hoc munus exequendum, maximè cum dies legationis præfixus vrgeret: & licet multi pō-deris facinora grauitate ſuâ lentè progrederē-tur, iſtud tamen ſummam celeritatem exigebat. Quare Gramontius per diſpoſitos equos quadraginta nobilium Equitum comitatu itineri inſiſtens, decimâ ſextâ Octobris propè Madritum obuium habuit Locumtenentem Tabellariorum cum quadraginta equis à Rege miſſis ad illius Equites excipiēdos.

Gramontius cenſuit non dedecere Regis iuuenis Nuntium equis ad celeritatem commutatis vectum mediam Vrbem Madritensē prætergredi: quod ſicuti inuſitatum, & affabrè perpetratum à Gallis peritiſſimis equorum tē-peratoribus, ita peracceptum, & magnificū accidit vniuerſæ Ciuitati ſpectaculo intentæ. Nuntio in veſtibulo Palatij equo deſilienti Almirantus Caſtiliæ præſtò fuit, donec eum Regi ſtitit. Inibi legatione ſubmiſſè, & officiosè expoſitâ, ad Reginam, & Infantam venerandas proceſſit. Vigeſimâ primâ Octobris benigniſſimo, & fauorabili reſpōſo à Rege dato, cum fauſtiſſimo conceſſæ Infantæ nuntio in Galliam iter reſumpſit.

Cap. XVI.

Cardinalis Mazarinus pacis negotiatione defunctus, ad Regem regreditur.

1659.

TANDEM vigesima quarta sessio septimo Idus Nouembris celebrata, quasi virgula diuina vltimum huius hydræ caput recidit; omnesque simul deuincti articuli seriem rerum comprehendentes altâ voce coram vtriusque partis Proceribus leguntur. Quorum summa erat: vt cederetur in matrimonium Galliarum Regis Infanta: vt, sicuti Pyrenæi propiùs ad naturæ mentẽ olim Galliam ab Hispania discriminabant, ita in posterum eadem ferè naturalis obseruaretur diuisio: Comitatus Rusinonensis, Comitatus Conflantiæ, & ea Cerdaniæ loca, quæ Galliam spectant, deferrentur ad Regem Galliæ.

In Belgio (exceptis Sancto Audomaro, & Herâ) vniuersa huic traderetur Artesia: & quinque Arces Annoniæ, nimirum Philippivilla, Marieburgum, Landretium, Quesnonium, & Auenna. In Lucẽburgo retinerent

Galli

Galli Danuillerium, Theonisuillam, Motmedium, Inuoium, Meruillam, Ciauencium: In Flandria Grauelingam, Borburgum, Sãctum Venantum. Cunctæ Arces in Italia, Belgio, & Comitatu Burgundiæ à Gallis interceptæ intra certum temporis spatium Hispanis remitterentur. Reliqua ad vtrinque fœderatos pertinentia, provt superiùs expressa sunt, recitata quoque fuerunt.

Vigesimum quintum congressum illa humanissima absumpserunt officia, quæ intimiores amici discedentes sibi inuicem reddere consuescunt, eò magis cumulata, quò quisque prout exigebat rerum statu ritè suo perfunctus esse munere sibi videbatur. Ideò alter alteri ciuiliter adstrictus se feruentibus gratiarum actionibus, & consalutationibus ex intimo erumpentibus dimiserunt. Ludouicus Madritum regreditur, suum Regem certiorem de actis facturus.

Cardinalis Mazarinus Regem offendit Tolosæ, quò peruenerat, vt propiùs tractationes perciperet, quæ adeò longum habuerunt exitum, vt sæpiùs incredulorum fidẽ visæ sint cõsolaturi æ esse. Sed Cardinalis eo præditus temperamento, quod cum cæteris alijs temperamentis se componeret, vel potiùs eâ imbutus prudentiâ, quæ omnium naturarum gnara cum omnibus se conformaret, Hispanorũ

ponde-

ponderosum, lentum, ac graue genium in omnibus ęmulatus cunctatione vicit, quod celeritate forsitan perdidisset. Rex aduenienti nō secus, ac parenti, & Galliç liberatori honorem habuit, & profectò omnia gloriosiora Cardinalis opera sine comitatu laudis particip edi non potuerunt. At hoc omnium longè gloriosissimum facinus cęteris minimam partem inuidit, quę Cardinalis prudentię, fidelitati, & industrię vniuersa attributa est.

Profectò hac pace Gallia supra Hispaniam omne tulit punctum. Matrimonium Regno necessarium, paci vtile, futuris euentibus prouidum, cum tot Arcibus, & pacificum consecuta statum tranquillè postea egit. E contra æmula Hispania post adeptam pacem Portugallēsi bello illaqueata, pacis beneficio, quiete nimirum, frui vetabatur. Vni integra libertas, alteri graues adhuc relicti compedes. Lusitanum bellum procurandū in sterili Regione parùm frequēti militibus cogebat multa opporuna aliunde accersere, & militem è longinquo authorare. Quare eædem ferè suppetebant impensæ, vt minima pacis cōmoda sentirentur. Nec breuì hoc dispendiosum bellum profligari poterat, Lusitanis non despondentibus animos, & cum externis, maximè cum Anglis, fœdera molientibus. Valebant quoque pecuniâ à superiori Rege congesta

gestâ, & assuetudine præliandi militię vsu Hispanis inferiores non erant.

Quamuis verè Galli inuitò Lusitanos destituerint, & nisi extraordinariâ pressi necessitate sine ipsis ad pacem venerint; attamen multis visum fuit id politicè actum, vel saltē ita agendum esse, vt Hispanis ea pax daretur, quæ hoc oppignerata bello, nullam cladium, & iacturarum instaurādarum pareret opportunitatem; immò adhuc obnoxios faceret, dū interea, Gallis nullibi distractis, omnia ad congregandas vires superessent.

Cap. XVII.

Acta à Rege in Prouincia.

1660.

CARDINALIS Mazarinus nunquam minùs erat otiosus, quàm cum esset in otio. Dum Aula Tolosę degebat ille ex proximitate loci inuitatus ruminabatur, quomodo Prouincię, & Massiliensi Ciuitati tumultuanti eas daret habenas, quæ cùm præsentes tumultus compescerent, tum in futurum pacatam, & morigeram haberent. Visa ei est Regis præsentia gentis pertinaciam

am expugnatura. Hac deliberatione in medium productâ, iuuabat etiam Regem in Prouinciam discedentem pulcherrimarũ illarum Regionũ (quæ Mediterraneo mari aluuntur, & ad quas Galliæ Reges solent rarò descẽdere) extensionem, mores, & naturam inspicere.

Tranquillus iam erat Massiliæ status, & seditionis Principes longè discesserant. Vnum obsequium vniuersa spirabat Ciuitas; adeuntemque Regem submissè excipere se pręparauerat. Sedit tamen Regi armato Vrbem ingredi, & aliquam terroris speciem ijs obijcere, qui ad excitandas turbas procliues erant.

Maritimę Ciuitates hominũ frequentiâ in diem viuentium circumfunduntur: quorum bona in validitate brachiorum, & corporis firmitudine posita sunt. Paupertas, quæ reliquos homines abijcit, & humilitati defigit, superbos istos, & indomitos facit. Maria enim & ventos tractant, quæ audaces eos, & periculorum contemptores longâ assuetudine reddunt. Quare, cum nullius rei, præter vnius corporis satis validi, & firmi iacturam facere possint, ad mensuram suarum virium, & lacertorum firmitudinem ferociunt, ac insolescunt. Huic genti non officere ita placuit Regi, vt tamen ferociam contunderet, & ijs vteretur modis, qui ad obsequij leges eos

erudi

erudirent. Iussit itaque aliqua mœnium parte Ciuitatem nudari, & Citadellam ad marę construi, quæ exscensiones hostiles inhiberet, & ciuium, qui tumultui proni erant, confidentiam obrueret.

Inter politica negotia subibat cura Religionis. Rex Oppidum Sancti Maximini adiuit, inuisitq; Sacras Ædes, insignibus, & perantiquis scatentes Sanctorũ Reliquijs: ascẽdit quoque altissimum montem, vt lustraret, ac veneraretur specus, quod Sancta Magdalena pœnitens incoluerat. Non vulgaribus pietatis argumentis inibi relictis, Tolonum petijt, vt solicitaret amplam nauium Classem, & militum expeditionem, quam in Venetorum subsidium aduersùs Turcas Candiæ Regnum diripientes destinauerat. Post adeptam pacem inter primas deliberationes, quas iniuit Rex, vna fuit, omnibus viribus Catholicam Religionem iuuare.

Euulgatâ pace, vehemens Principi Cõdæo cupido incessit Regi suo se restituendi: Flandricis armis infaustis, & se reatu obstringẽtibus proiectis, in Prouinciam venit, Regem veneraturus, qui tunc Aquisextijs morabatur. Contius Frater, & multi Equites appropinquanti præstò fuerunt: Mazarinus etiam ad quatuor milliaria ad honorem illi habendũ rhedas obuiàm misit. Aduenientem verò ad

supre-

ſupremum ſcalę gradum humaniſſimè, ac hilari fronte excepit. Rex omni humiliationis genere ſe proſtituentem alleuari iuſſit, & pręterita excuſantem inhibuit anteacta ampliùs memorare. Apparuit in Rege prompta, & abſoluta à Condæo contra ſe actorum obliuio: emicuit in Principe intenſiſſimum deſiderium recentibus benefactis vetera expungendi.

Orangij Ciuitas firmis circundata propugnaculis, & munitiſſimâ Arce inſtructa, eorum omnium, qui ſeditiones in Prouincia moliebantur, receptaculum, & pręſidium erat. Hęc cauſa excitauit Regem, vt hoc aſylo ſubditos inobſequentes ſpoliaret. Exercitum in illam præmiſſum ipſe ſequebatur. Illam Vrbem procurabat pro Orangio Principe Marchio Donenſis, qui dicebatur velle intrepidè Regi obſiſtere. Sed contra ea, quæ vulgabantur, vix vexillis cōſpectis, Ciuitatis & Arcis portis patefactis in Regiā venit voluntatem. Rex nō duntaxat vt ſuorū ſubditorum ſtabiliret quietē, ſed etiam, vt Religioni Catholicæ benefaceret, imperauit illam Arcem Hæreticorū propugnaculum, ſolo æquari. Deinde, quia rumor erat Hiſpaniarum Regem Pyrenæis appropinquare, ipſe continuatis itineribus illuc quoque cœpit contendere.

Cap,

Cap. XVIII.

Celebratio Sponſalium Infantæ Hiſpaniarum cum Galliarum Rege.

1660.

NVNTII ſatis conſtanter aſſerebant Hiſpaniarum Regem circa Iunij exordium ad Pyrenæos peruenturum. Rex Galliæ illuc etiam properabat, vt diē præuerteret; deſiderium enim Sponſæ vlteriùs ferre grauabatur. At poſt illorum aduētum oportuit rurſus præſtolari congreſſum Plenipotentiariorum, à quibus aliquæ res adhuc ſuſpenſæ diligentiùs librandæ erant: & in primis nōnullæ effocādæ difficultates in deſignandis limitibus Regionum ad Gallos pertinentium exortæ; quæ tamen animos iam cōcordatos, & facilè conuenientes breuì moratæ ſunt.

Quare tertiâ Iunij ſponſalibus celebrandis deſtinatâ, Rex Galliæ Epiſcopum Foriiulij cum nobili comitatu illuc miſit ceremonijs aſtiturum. Ludouicus de Aro, præſente Hiſpano Rege (qui filiæ aſſenſus eſt, vt Ludouicum Borbonium Galliæ Regem ſic interroganti

ganti

ganti Pampilonensi Archiepiscopo in maritum se assumere responderet) procuratorio Gallici Regis nomine eam despondit. Infãta, quæ ad Ecclesiam accedens ad læuam Patris venit, regrediens Galliarum Regina dexteræ locum occupauit. Pater etiam honoris ergò proprias Ædes illi cessit, & à prandio cum omnibus Hispaniarum Proceribus eam salutatum venit.

Quartâ die eiusdẽ Mensis Rex Ducẽ Chrechium ad Sponsam delegauit cum dono arculæ gemmis prædiuitis, vbi dicebantur duo includi ornamenta adamantina, & multi annuli, inter quos magnus ille adamas, quo Maria Medicæa desponsata fuerat, ad ducenta nummorum millia; Præterea duo inaures tãtidem æstimati.

Ea dies honesto, & æquissimo Hispani Regis, & Gallicæ Reginæ ipsius Sororis desiderio extinguendo datur. Post quadraginta, & plures annos quid mirum si cupiebant inuicẽ alloqui, osculari, amplecti? Misera Regnantium conditio, quæ propinquorum intercludit accessum, & cognati sanguinis ardorem iubet longâ fruitionis abstinentiâ quodammodo refrigescere! Vel enim seiunctus terrarum, & maris spatio incolatus obliterat memoriam, vel non egredi à Maiestatis seueritate, & titulorum præscripto omnem abigit familiari-

tatem (quæ vegetam aut excitat, aut seruat beneuolentiam) vel compendij ratio resecat amicitiæ vincula. Ambo supremi Ministri huic collocutioni interfuerunt. Reginam Andegauensis Dux comitatus est: Rex Infantam filiam secum duxit. Hinc factum est, vt Galliarum Regi opportunitas data sit primo suæ Spōsæ aspectu oculos saturādi; ignoratus enim ad ostium atrij spectator venit, oculorum furto feliciter vsus.

Cap. XVIIII.

Conuentus amborum Regum.

1660.

HÆC Regis, & Sororis consalutatio Regum congressum expeditiorē fecit, qui sextâ Iunij hoc potissimùm modo celebratus est. Ambo Reges pari passuum tenore incedentes, itinere æquabiliter dispensato, ad suam domicilij partem ita perueniunt, vt quando vnus limen suarum ædium premeret, alter aduersum ostium obsideret; deinde dimensis passibus progredientes in medio atrij se conueneruut, & ita seruarunt suarum iurisdictionum limites, vt vnus ex Gallia alterum

in Hispania stantem salutaret.

Exposuit Hispano Gallus, se summam voluptatem ex hoc consessu percipere, & multã colligere materiam illi gratias agendi, quòd ex sua præcipuè causa iter adeò difficile, ac lõgum tempore non admodum congruo perecgisset. Respondit Hispanus se nihil toto vitæ spatio maiori alacritate absoluisse, & eò flagranter hanc suæ filiæ collocationem expetijsse, vt quando alio non potuisset, etiam pedes ad hoc sibi vindicandum solatium iter exorsus esset.

Dum humanissimis officijs vterque cedere erubescit, Plenipotentiarij eos admonent residuum diei, præstando iureiurando, attribuẽdum esse, ad quod vnusquisque maxima cum animi alacritate, & tranquillitate se accinxit.

Cardinali Mazarino apertum Euangelij librum suffulciente, ambo Reges super illum porrexerunt manus, & iurarunt acta à suis Plenipotentiarijs die septimâ Nouembris, ipsos firma, stabilia, & perpetua esse velle, nec vnquam aliquid molituros, quod irrita illa facere, vel turbare, vel contraniti posset. Hac longâ ceremoniâ actus dies vniuersos dimisit.

Cap. XX.

Quid actum sit in vltimo Regum consessu.

1660.

SEPTIMVS dies Iunij ad hoc gloriosum opus consũmandũ affulsit. Eodem planè ordine, quem pridie adhibuerant, duo Reges cum vniuerso comitatu momentaneam illam deserturi domum compleuerũt. Erat hic non sine ratione dies consignationis dictus, quo Sponsæ remissione omnia vsque adhuc perpetrata indelebiliter per omne æuum consignanda erant. Nunquam impensiùs animi affectus, & teneritudinis argumenta vtrinque se prodiderũt. Lacrymæ, quę sunt indicia dolorum ingentium, lætitiarum quoque comites esse solent, vel quia nequeant intensiora gaudia exprimi, quin turbetur animus, vel quia hominum fata id habeant, vberæ vt consolationes sine aliqua doloris specie non accidant, ita vt nunquam ita felices queant esse mortales, quin ipsa felicitatis voluptas aliquo condiatur mœrore.

Hispanum Regem (qui in ætate iam inclinanti post diuturnum, & aduersum bellum cũ

ex-

excelsis filiæ nuptijs pacem consequebatur: quæ duo omnes senes voto consuescunt expetere) tunc angebat caro filiæ pignore spoliare se, & quod libentissimè præstabat,non sine cruciatu, & tristitia exequebatur . Filiam Spōso traditurus subortis lacrymis in hæc verba prorupit : Si dolorum insultus , qui animum meum , dilectissima Filia, se exuentē lacerant, aliqua consolationis specie , comprimi , & demulceri possunt , illa profectò inde exoritur. & affulget, quòd eam collocauerim cum Rege omnibus, & perfectissimis dotibus cumulato , quem iam non secùs, ac meum Filium reputo , neque mihi intimiùs cordi erunt Filij , quos Madriti habeo , quàm quos in Gallia desero .

Fertur etiam multa in Cardinalis Mazarini laudes emisisse , quòd illi pacem deberet . In hoc verè felix Cardinalis , cum , procurādo pacem adeò Regno Gallico compendiosā, Hispanum Regem promeruerit . Hoc prouenit ex illa prudentiæ parte , quæ in negotijs tractandis dexteritas nuncupatur , qua Cardinalis supra cæteros eminebat .

Verbis ex animo adeò placido , & amabili promanantibus pari beneuolentiæ propensione , & sensibus mentis in amorem se soluentis indicibus Christianissimus occurrit . Mox acceptâ Sponsâ , & amplexibus datis , recru-

descentibus vndique gemitibus, discesserunt hac certâ spe, quòd ex breui dolore inter pacis commoda, & nuptiarum exultationes lógum gaudia essent propagatura diem.

Restitutio Arcium summâ conuentorum obseruantiâ vtrinqne executioni mãdata fuerat: supererat duntaxat Rosa, maritimus Cataloniæ portus, in cuius possessionem immittendi erant Hispani sub Infantæ in Galliam aduentum: quod ne illicò perficeretur, intercedebat Regionum distantia, cũ Infanta prope Oceanum Galliam intrasset, Rosa verò mediterraneum mare spectaret. Cardinalis Mazarinus, ne supra hac re dubios, & suspẽsos relinqueret Hispanos, breuẽ habuit consessum cum Ludouico de Aro, cui propriũ Nepotem Mancinum Ducem obsidem obtulit, dum à Gallis Rosa euacuaretur.

Ludouicus ei gratias habuit, quòd adeò religiosus promissorũ custos extaret: cęterum, inquit, si Hispaniarum Rex post depositam filiã, & obfirmatam inter duas Nationes amicitiam, alium obsidem pręter sponsorium Galliarum Regis verbum exigeret, sibi videretur grauiter offecisse fiducię, quam de perfecta animorum vnione concepit. Sedet illi, vt post adeptam Infantam habeant quoque Galli Rosam, cuius restitutionem eorum arbitrio, ac voluntati facilè, ac libenter per-

mittit

mittit. Verba tantâ fiduciâ plena solicitarunt Regem, vt quantâ fieri posset celeritate hoc Rosę Munimentum Hispanis redderetur.

Ludouicum de Aro, quòd Infantam desponDisset, Rex Galliarum pretiosâ incluso vaginâ gladio, & gemma in rosę figuram contexta, atque adamantibus consita muneratus est. Regina mater Fratri dedit horologium in obseruato artificio elaboratum, cui Gallicus quoque Rex obtulit monile pretiosis onustum lapidibus, è quo pendebat margarita adeò prodigiosę magnitudinis, vt vellus aureum æmularetur. Misit quoque ad Prętorianorum Ducem ensem opulenter ornatum, quo euestigiò se cinxit, suũ in flumen deijciens.

Cap. XXI.

Confirmãtur sponsalia, & Rex cum Sponsa Parisios ingreditur.

1660.

OCTAVVS Iunij dies insumitur in disponendis, & prępararandis ijs, quę solennitas noni exigebat dici constituti ad confirmandam in Ecclesia S. Ioannis Lucij celebritatem matrimonij, quę Fontisrabię per-

acta fuerat. Rex, & Regina inter Prætorianorum varium numerum, diuersos ordines Helueticos, Gallicos, Pedites, Equites, & Principum Aulicorum, ac Nobilium multitudinem Cathedralem S. Ioannis Lucij Ecclesiam ingressi, ante Altare in genua procumbunt. Episcopus Baionensis Pontificali ter indutus, accedens duos annulos consecratos Sponso porrexit, qui eos accipiens illicò Spōsæ tradidit simul cum lamina aurea, quā Cardinalis Mazarinus magni Eleemosynarij obiēs munus eidem obtulit. Cœpit dein sacrum nuptiale musicali tono dici. Ante Epistolam cæremoniarum Præfectus Regios Sponsos ad annulum Pastoralem eiusdem Episcopi Baionensis sacrum operantis deosculandum inuitauit. Recitato Euangelio, Cardinalis Mazarinus Missale Regum osculo admouit. Inde Præfectus cęrimoniarum duo cerea ludouicis aureis interstrata detulit pro libamine. Rex, suo de manu Ducis Andegauensis accepto, Regina verò de manu Ducissæ Mōtispenserij sacrificanti obtulerunt. Sacro cōsummato, & attentè auditis exhortationibus à Sacerdote peractis, nuptiali benedictione respersi inter acclamationes, & plausus se domum receperunt.

Decimâ quintâ die Iunij hinc facessens Aula, Baionam primùm, deinde per Burdigalā,

&

& Pictauium Aurelianum venit; vbi subſtitit, dum eâ Ciuitate Andegauenſis Dux à Rege Fratre inueſtiretur. Aureliani enim Dux Regis Patruus anno ſuperiori mortẽ obiuerat. Quare nobilis, & pulcherrima Ciuitas ſolita conferri Regum Fratribus, illius deceſſu vacua Andegauenſi attribuitur.

Sponſi tandem Pariſios perueniunt: Quæ Ciuitas Regni Caput plures Arcus triũphales erexerat, quà tranſeundũ Regi erat. Dies feſtiuitatis, & ſolennis ingreſſus vigeſimâ ſexta Auguſti deſumitur. Hoc adagium ſatis vulgatum profertur, adeò diuitem Lutetiam eſſe vt, ſi inuerti poſſet (itaut ampla ea ſupellex, & incredibilis opulentia, quæ intus latet, foràs educeretur) aliquid ſub Sole pulchrius inſpici nequiret. Profectò vigeſimus Auguſti erat ille dies, quo hoc miraculum eluxit; cariora enim Pariſienſes ad apparandas vias, & illuſtranda frontiſpicia effuderant.

Sed ſi adeò contemplabilis erat hæc ſuperba Pariſienſium oſtentatio, quantò impenſiùs oculorum auiditatem excitauerit faſtus, põpa, ſplendor, & magnificentia incedentium. Non vacat breuitatẽ affectanti ſingillatim iſta percenſere. Rex eques, Regina curru vehebatur: præcedebãt omnes Ciuitatis Ordines; Prætoriani in diuerſas diſtincti turmas, prout diuerſis attributi muneribus ſunt: tantus

Nobi-

Nobilium confluxus, tanta Aulicorum frequentia, tanta supremorum Ducum, ac Principum celebritas; vt oculi: ac mentes in diuersarum continuato rerum spectaculo confunderentur. Hærebat intuitus inter equorũ ferociam, ac excellentiam, opulentiã, ac venditationem habituum: mulierum, hominũq; decorem, elegantiam, munditiem, & præstãtiam. Nulla fuit Regio adeò remota, quæ equos, gemmas, & ornatus genera nondum, vel rarò spectata huic sumptuositati non cõtribuerit.

Per duodecim horas hic Regius ingressus assidua portentorum varietate intuentes pauit. Et quãdo dies defecit, ipso illustrior apparuit nox. Nõ enim solũ relucebat Ciuitas, sed ipse Fluuius Sena pyrobolis, & incessantibus illustrabatur flammis. Præcipuum tamen lumen erant ipsi Reges, quorum Maiestas lõgè omnem Mundum vincebat. Non credo fastum istius diei vlli alij antiquæ magnificẽtiæ æquiparari, quàm triumphanti Romæ posse: qua sicuti nihil illa ætate dignius adorabat Orbis, ita nihil excellentius hac festiuitate venerari valet, ac prædicare ętas nostra.

Cap. XXII.

Cardinalis Mazarinus pertinaci morbo diù oppugnatus tandem occumbit.

1660.

DVM Cardinalis niteretur Orbem componere, suorum viſcerum cõpoſitionẽ diſſoluit, & labefactauit. Tantæ molis erat hoc ingens creare pacis opus, vt ſine operantis deſtructione conſtrui non poſſet. Fuit partus adeò abſolutus, vt parentis vires effœtauerit. Longa itinera, & diuerſa climata humanum procul dubio corpus eneruant; ſed multò magis mentis, animique labores, & aſſidui cogitationum æſtus natiuum populantur calorem, & humido radicali incutiunt tabẽ. Perfectâ pace cœpit Cardinalis atrociſſimum bellum experiri. Dolores aliquando mitigati, ſæpè recrudeſcentes eum diuexabant, omnibus remediorum generibns obſtantes.

Sexta Februarij fortuitus ignis helluatus eſt Theatrum, & machinas diſponentes ſcenas in palatio Luparæ conſtructas ad choream muſicalem producendam. Dies diſtinata

ad

ad publicam hilaritatem penè ad luctum exorta est: per syparia, & reliqua scenarum ornamenta recenter picta, oleoque madentia serpens, ac gliscens ignis in contignationes adeò impetuosè grassabatur, vt extremam illi Regiæ minaretur perniciem; ni Rex, & Regina ad proximam Sancti Germani Ecclesiam proficiscentes, imperassent Christi Corpus ad incendij locum educi, ipsis summa pietate, & cultu cōcomitantibus. Ad aspectum Sacratissimæ Hostiæ receperunt se flammæ, & desederunt, vlteriùs sæuire nō ausæ. Interea ex vicino flumine deferentes aquam Ciues iam tepefactas penitùs obruerunt.

Rex vt ab incendij horrore amoueret oculos, & tempus, ac opportunitatem sarciendæ perniciei remotione Aulæ daret, hinc ad Vicēnarum Castrum facessiuit. Cardinalis Vicennis sibi placebat, quòd aliàs salubritatem illius Regionis cum natura sua conuenire expertus esset; & verè in paucos dies visus est inducias secū morbus fecisse: sed quieuit, vt intensiùs fero ciret; nam breuì dolores sæuiùs tumultuantes, & secum conuehentes febrem, illius deploratam fecerunt salutem. In hac rerum angustia ad testamenti conditionem cœpit mentem adiungere.

Romani ex vltima rerum suarum disposi-

tione

tione maiorum Virorum argumenta capiebant. Et ſanè vti magnum virum percenſere non poſſumus, niſi qui toto vitæ curriculo magna præſtiterit, cum teſtamentum ferè poſtremum humanæ vitæ opus ſit, poſſumus verè aſtruere illud vel magnum probare virum, vel illius exiſtimationem decoquere. Cardinalis, qui excelſos viros in omnibus vitæ ſuę facinoribus exęquauerat, operam dedit, ne in hoc vltimo concepta hominum de ſe opinio decreſceret. Ad quod perpetrandum æquũ duxit omnia ſua bona, quæ à Regia liberalitate non ignorabat deriuaſſe, ſaltē grati animi ergo eidem offerre. Regem igitur deprecatus eſt, vt vellet hæreditatem ſuam reciperе, inquiens inter omnes res ſuas familiares nihil cognoſcere, quod à prodiga ipſius manu non effluxiſſet; ideò fas cenſere, vt eòdē reuerterentur. Rex conſtanter, & magnanimitate quidem Regiâ oblationem refutauit, reſpondens velle vnumquodq;, quod penès ſe haberet, ſuum eſſe: liberè cuncta diſtribueret: teſtamentum, vt immutabilius fieret, ſe proprio nomine muniturum.

Inſita ſemper fuit hominibus voluptas nõ famam duntaxat, ſed etiam Familiæ nomen æternum propagandi. Quare, non extantibus ſucceſſoribus, adoptiui ſuffecti ſunt. Cardinali nullum ſors elargita erat, qui Mazari-

ni nomen sustineret; idcircò, vt animum hac liberaret pressurâ, qua magni semper viri cũ veteres, tum recentes obrui non tolerarunt, Hortensiam Mancinam Neptem magno bellicarum machinarũ Præfecto despondit, quẽ quoque hæredem inscripsit promittentem insignia, & nomen Mazarinæ Domus, paternis aspernatis, se gesturum.

Ex confertissima tamen hæreditate nobilissima decerpsit legata: quorum primum, & præcipuum Mancino Duci Nepoti attribuit; constans ex Ducatu Niuernensi, insignibus Præfecturis, pecunia, supellectile, & al js opulentijs: Neptibus iam nuptis mediam Palatij Parisiensis, & supellectilium partẽ assignauit: Neptis Marianæ nubilis matrimonium commendauit Reginæ Matri; Regi (quem etiam ex asse hæredem instituit) centum tabellas pictas ex eximioribus cum pretiosioribus gemmis tradi iussit: Decem mille libras gallicas pauperibus erogandas; ducenta nummorum millia Pontifici ad vrgendũ cõtra Turcas bellum; centum nummorũ millia erigendæ Theatinorum Ecclesiæ legauit: Quadragies centies mille libras reliquit ad Collegium excitandum alendis, & instruendis quatuor Nationum iuuenibus destinatum, Gallis nimirùm, Germanis, Hispanis, & Italis: Iuxta seruitutis gradum cuique ex seruis

grati-

gratificatus eſt.

In hac teſtamenti ſerie omnes excelſi, & ꝑſtantis animi elucēt virtutes: magnanimitas in Familiæ inſignibus, & nomine ab internecione aſſerendo: ingenuitas, & placiditas ſanguinis, Nepotibus largiendo: perennis grati animi memoria erga Regem: obſequium, & reuerentia aduersùs Pontificem, nec non Catholicæ Fidei propagandæ ſtudium: caritas pauperibus prona, libèralitas ad Eccleſiam procliuis, & demum bonitas, munificentia, & inclinatio ad Orbem iuuandum in erectione Collegij, vbi vniuerſæ Europæ adoleſcentibus non communicarentur modò, ſed ingererentur virtutes.

Varia deinde habuit cum Rege colloquia ex parte ſui plena fidei, ſinceritatis, & deſiderij è viuis abeundi cum nomine, & fama incorruptæ ſeruitutis: profitente Rege ſe ſaturam horum omnium habere cognitionem, & admodum excruciari, quòd, cum poſt tot labores tempus quietis aduentaſſet, nec minimum oblectationis interuallum illi concederetur.

Studioſis ſermonibus conſūptis, vtiliores producebat: ea Regi inſerendo, quæ de abditis multis, & reconditis eum ita docerent, vt in poſterum peccantia caſtigans, benè inchoata progredi ſineret.

Indi-

Indicabat circa internas, & externas res, quæ Statum, & politicam respiciunt, purgatissimis Michaelis Thellerij, & Vgonis de Liõna ingenijs contrectatas nihil diligentius, & accuratius desiderari posse. Quorum duorum Ministrorum operam satis superque Rex turbidis, pacatisque temporibus explorauerat. Sed è contra asserebat laborare ærarium, cui congruam opem ferre enormes belli impensę vetuerant, & parùm emolumentosam euasuram esse pacem, nisi afflicto subueniretur. Sicuti post longam ægritudinem opportunis alimentis instaurandæ corporis vires sunt, vt pristinis obeundis munijs pares esse queant; ita, cum post longum bellum infirmum ærarium sit, accuratè in illius instauratione, adeptâ pace, incũbendũ est: adhuc enim in ægritudine perseueraret Reipublicæ corpus, si publicas opes diripi permitteretur.

Auri perfectio probatur in igne, & perfecta hominis fides ex auri contrectatione deprehenditur. Supra intemeratam fidem auro ipso solidiorem, & illustriorem Ioannis Baptistæ Colberti defecatissimam mentem præuidendis, & emẽdandis ærarij Regij iacturis aptissimam longo vsu Cardinalis exploratam habuerat. Adeò enim retrocesserat pecuniæ publicæ administratio in Gallia, & adeò deuia facta erat vectigalium exactio, vt tricis castigandis

gan*g*lis, & inuolucris soluendis multorum ingeniorum acumina adijcere se non possent, quin obtunderentur. Extraordinaria igitur exigebatur mentis acies, quæ implicatam rem cognitione assequens, velaminibus detectis, nudaret. Quare Colbertum egregijs, & vtilibus consilijs Galliæ, & Regi iuuando natum vltimâ quidem, sed efficacissimâ commẽdatione apud Regem Cardinalis prosecutus est: cui videbatur etiã post mortem proprijs consilijs Regiam Auctoritatẽ fouere, si hunc hominem suarum virtutum æmulatorem, & exemplar negotijs Regis curandis reliquisset. Veluti Cardinalis Richelij consilia celebriora post mortem fecerat, quòd ipse hortatus Regem esset, vt Mazarinũ Regni curis adhiberet: ita hanc certissimam spem nunc concepit Cardinalis à perfecta Colberti administratione gloriarum suarum monumenta cumulanda esse, si Regio consilio peritissimum virum immiscuisset.

His perfectis, quæ ad Regni Gallici commodum, & Regiæ mentis instructionem videbantur pertinere: Cardinalis ægrè Regẽ exorauit admodum frequentem in suo cubiculo, vt vellet à moriente abesse. Nunquam intermissæ animæ suæ procurationi (cum mors iã pulsaret fores) voluit impensiùs incumbere. Principi Condæo speciosum impertiuit adamã

tem cùm ad liberalitatem, tum ad præteritorũ obliuionem, & sinceram reconciliationẽ prodendam: nam cum grauiores inimicitias cum nullo alio, quàm cum illo gessisset, putauit fas esse clariora sedati animi argumenta proferre. Deinde se totum in se recipiens, Ecclesiæ Sacramentis vallatus, vni addictus Cõfessario, & in Religiosos conuersus, solam spirans pietatem, non demissè, & abiectè, verùm impauidè, ac tranquillâ mente, & immoto animo vltimum mortis ictum excepit.

Quia fluctuãs in pectore aqua suspirio affectum prohibebat decumbere, stans mortuus est. Quod moriendi genus ab Imperatoribus ad animi fortitudinem ostentandam affectatũ Cardinalis tali constantiâ, & ita imperturbatè complexus est, vt verè fortissimè, ac imperatorio more integer animus afflictum corpus deseruisse visus sit. Corpore disecto, aqua in pectore latens, quæ diù pulmones, & demũ vitam oppressit, inuenta est.

Cardinali mortuo adeò magnificè parentatum fuit, vt, si gloriosus vitæ finis cum funeribus conferatur, mortem illum ad inuidiam excitandam surripuisse perspicuũ euadat. Corpus publicè expositum nulla honoris species præterijt. Multi Principes pullati, & atrata Aula cum Senatu, Populo, & reliquis Ordinibus interfuerunt exequijs in Ecclesia Cathe-

drali Diuæ Virginis ex Regis mandato (qui dolorem dissimulare nequiuit) celebratis. Varijs etiam in Ecclesijs iusta soluta sunt meritissimo Viro.

Cap. XXIII.

Gestorum Cardinalis Ministerij Epilogus.

ANNA Austriaca Galliarum Regina Cardinalis Mazarini consilio, & ductu innixa felicissimã edidit administrationem; & profectò (si expendimus primos sex tutelæ annos, quibus pacifica Gallia prospero bello vacauit) offert se Cardinalis ministerium summâ instructũ prudentiâ: assistere fœderatis, & eos in fide optimis officijs continere: Gallos ad obsequium disponere: vnitos Principes, concordes, & alacres habere milites: sarcire clades tum in Germania ad Dutlingam, tum in Hispania ad Leridam inflictas: Regni limites producere, & infestis excursionibus eximere: bellum ad penetralia hostiliũ Regionum incutere: cum Hollandis, & Suecis Gallicis iunctis Copijs Flandriam persultare, atque Germaniam: Bauarum Ducem vi, & negotio ab Imperatore dissuere: Germaniæ pacẽ terminare: & nisi Hollãdi abijssent à fœdere, Hispanos ad armis etiam renũ-

tiandum cōpellere; & sic vniuersali pace ciuile bellum Galliæ anteuenire. Ad quæ omnia, licet ardua, ante Parisienses turbas Mazarini consilio peruentum fuerat.

In turbis verò omnimodam dexteritatem, & præcautionem prodidit. Nam post detentionem Principū, domitâ Burdigalâ, & Turenâ cum Hispanis propè Retelum fuso (quātūm humana coniectura assequi poterat) videbantur quieturæ, & profectum facturæ esse Galliæ res. Cardinalis hac spe Parisios intrauit, maiori Regis ætate appropinquante; & licet apertò illi constaret deffoccatam esse vndique fidem: nihilominus cum de Aurelianēsi Duce nec timeret, nec timendum esse vlla ratio suaderet de illo, qui Principum capturam opportunam censuerat: immò, vt ferebatur, promouerat; in alijs verò seditiosis, Aurelianensi constante, parum vigoris, & roboris inesse liqueret, non temerè, aut imprudenter, sed iubente fato deceptus est.

Post illius expulsionem, & exilium à Gallia poterat ne cautiùs periculosæ iacturæ consulere in electione Coloniensis Ciuitatis, ad quam receptum habuit? Vnde & colligere milites, & proximam Galliam repetere, & consilio causæ suæ, ac publicæ valeret proficere? In illa rerum confusione, quæ Parisios opprimebat (vbi res vespere constitutæ mane anti-

qua-

quabantur) Episcopum Ondedæum cum vtilissima instructione ad Reginam misit, & illa furtim suppeditauit consilia, quæ ad procellam discutiendam non minimum profuerunt.

Demum, cum in Galliam armatâ manu regressus esset, non ne fortissimi animi prebuit argumentum? Contra tot indictos hostes, tot Principes, Populos intrepidum se ingerens: omnes propulsans: Fundam illam admodum formidabilem discerpens, & in frusta diducens: Parisiorum incolatum resumens, fugatis æmulis: Hispanos, & rebelles à tergo, & à fronte infestos cohibens, ac propellens: ac ita in Guienna bellum administrari curans, vt eodem tempore Picardia, & Campania valido exercitu protegerentur.

Guienna ad Regis obedientiam pertracta, in Condæum, & Hispanum Gallicæ Copię vnâ belli mole incumbentes, quot Exercitibus eos spoliarunt, quot Arcibus deiecerunt? Profunditate quadã ingenij cæteris imperuiâ (nullis mortalium id reputantibus) Cromuelum ab Hispanis detractum Galliæ adiunxit; & multiplici bello eos irretiens, adeò afflixit, vt pacem peterent; in cuius epilogo quanta præstiterit non addam, cum proximè dictum sit; ne videar in tanta rerum affluentia crãbem recoctam exhibere. Licet res excellenter actæ, sępiùs repetitæ, & relectæ impensiùs

 pla-

placere debeant.

Tot virtutes præstantior vna suffulciebat, vel ad ostentationem eleuabat. A sanguinis effusione ius abstinuit: ad suorum inimicorũ necem odium non aluit. Studuit, vt clemẽtia non duntaxat in se ipso, sed etiam in Rege iram vinceret, & meritas delinquentium pœnas vna pœnitentia redimeret. Quare moriens etiam aduersariorum suorum amorem elicuit; & qui viuentem oderant, mortuum laudauere. Tanta virtutis vis est, vt etiam ab ijs, quibus infensa fuit, commendationes exprimat, & encomia.

FINIS.

IN-

INDEX LIBRORVM ET CAPITVM,

Quæ in hoc Opere continentur.

LIBER PRIMVS.

Cap I. VItæ, & Mortis LVDOVICI XIII. Galliarũ Regis Epilogus Pag. 1
II. Quo modo se gesserit Regina cum fœderatis. 7
III. Pugna Rocroiana. Expugnatio Theonisuillæ. 17
IIII. Clades Dutlingica. Illatum à Suecis cõtra Danum bellum. 22
V. Apparatus militares Galliæ. 26
VI. Duæ Gallicæ Expeditiones, altera Ducis Aurelianensis, qui Grauelingam expugnat, altera Condæi, qui Philippiburgum capit. 28
VII. Arona, & Finalis infeliciter tentata. 31
VIII. Causæ, & Series bellorum inter VRBANVM

NVM VIII. Pontificē Maximū, & Odoardū Farnesium Parmæ Ducē vsque ad pacem. 35
IX. Colmæ transitus. 42
X. Rosæ deditio. Transitus Siccoris 45
XI. Quo in statu res Danorum essent, & pax inter ipsos, ac Suecos. 49
XII. Vigeuani expugnatio, & pugna in illa Mediolanēsi Plaga, quæ Prò dicitur. 52
XIII. Curtræa, Berga, Mardicum, Fuaunm, Dunichercba Gallis se dedunt. 55
XIV. Expeditio Orbitelli. 58
XV. Plumbinum, & Portolongonium à Gallis expugnantur. 61
XVI. Arcurtius à Leridæ obsidione decutitur. 67
XVII. Gesta in Flandria. 69
XVIII. Coit Pax inter Hispanos, & Hollandos. 71
XIX. Ducis Mutinæ, & Principis Thomæ incursiones in Mediolanensem Statum. 77
XX. Dux Bauariæ inducias pangit cum Gallis, & Suecis 79
XXI. Sueci, & Galli Bauariam expilant. 82
XXII. Causæ, quæ Suecum, Gallum, Imperatorem, & Bauarum ad pacem stimularunt. 85
XXIII. Infelix Cremonæ Obsidio. 89
XXIV. Iperam subigit Condans. Curtræam

recipit Leopoldus. Pugna Lentiana. 92
XXV. Seditio Panormitana: Causæ, & Exitus. 95
XXVI. Casus sub initium Panormitanæ Seditionis. 100
XXVII. Neapolitanæ seditionis Origo, & Euentus. 102
XXVIII. Expeditio Principis Thomæ Neapolim versùs. 109

LIBER SECVNDVS.

Cap. I. QVò in statu res Galliarũ tunc essent, cùm turbæ Parisienses exortæ sũt. 111
II. Causæ propiores turbarum. 120
III. Classes Parisiensis Parlamenti vniuntur. 123
IIII. Bruscellus Parlamentarius in carcerem truditur. 127
V. Quò tenderent Parlamenti Decreta, & Populi tumultus. Cõuulsiones Aulæ. 129
VI. Legatio Parlamentariorũ ad Regẽ. 133
VII Vnde Funditorum nomen. 137
VIII. Acta à Parlamento, & Rege. 141
IX. Obsidio Parisiorum. 144
X. Postulata Ducum Parlamenti 147

No-

XI Nouum bellum inter Innocentiũ X. Põtificem Maximũ, & Ducem Parmenſẽ. Mors Caroli I. Anglorũ Regis. 149
XII. Geſta in Italia, & Catalonia. 152
XIII. Quo in ſtatu res Pariſiorum eſſent. 155

LIBER TERTIVS.

Cap. I. Condæus, Contius, Longauilla cõduntur in Carcerem. 159
II. Itinera Reginæ. 164
III. Inſidiæ Funditorum 167
IV. Acta in Campania, & Picardia. 170
V. Cauſæ, quæ amicitiam inter Mazarinũ, & Gondiũ præciderunt. 172
VI. Quibus artibus Parlamentarij vſi ſint ad inconciliandũ Aurelianenſem Mazarino 177
VII. Aurelianenſis cũ Parlamẽto querelæ. 180
VIII. Secunda Ducis querela aduerſus Mazarinum. 184
IX. Tertia Ducis in Mazarinũ querela 187
X. Quanta egerit Regina, vt Aurelianenſẽ ad ſe pertraheret. 190
XI. Principũ aduẽtus. Reginæ prudẽtia. 193
XII. Guiẽnæ Præfectura Cõdæo traditur. 197
XIII. Regina multos Proceres ad ſe pertrahit.

bit. 200
XIV. Acta in Parlamento. 204
XV. Rex apud Senatum perduellionis Condæum insimulat 211

LIBER QVARTVS.

Cap. I. REX maior à Parlamento declaratur. 217
II. Cõstitutiones Regis maioris. Oratio Marchionis Castrinoui ad Regem. 220
III. Rex, & Regina insequuntur Condæũ. 224
IV. Condæus Burdigalã ingreditur. Ipsius expeditiones militares. Ad Coniacum funditur. 229
V. Rationes, quæ proponũtur Cardinalis Mazarini ad Ministerium reuocandi. 231
VI. Parlamẽti edicta cõtra Mazarinũ 235
VII. Dux Roanus à Rege deficit. 237
VIII. Condæus in Parisiorum viciniã ab Aquitania regreditur: Oquincurtiũ fundit. 240
IX. Mentio pacis frustra illata. 243
X. Rebelles ad Estampensem Vrbem profligantur. 246
XI. Palatium publicum Parisiense crematur. 251

Pari-

XII. *Parisienses Regi se restituunt.* 254
XIII. *Parlamentum Regi se submittit.* 258
XIV. *Cardinalis Mazarinus ab Aula recedit.* 260
XV. *Rex Parisios ingreditur.* 264

LIBER QVINTVS.

Cap. I. P*ortolongonium ab Hispanis recipitur.* 369
II. *Marchio Carassenæ Pedemõtẽ expilat.* 273
III. *Tridinum, Casale ab Hispanis expugnantur.* 276
IIII. *Obsidio Barcinonis, & Dunichercha.* 280
V. *Arcurtius Aquitaniam deserens Brisacũ adit*
VI. *Detentio Cardinalis Retbij. Causæ.* 288
VII. *Mazarinus Parisios ingreditur.* 294
VIII. *Bellagarda Regijs deditur.* 306
IX. In Catalonia *Castilio à Gallis capitur.* 309
X. *Qua vi, & industria Arcurtius Alsatiæ moderator ad obedientiam perductus sit.* 316
XI. *Dux Carolus Lotharingus cohibetur in vincula.* 316
XII. *Galli Astnæum expugnant, Atrebatium propugnant.* 319

Expe-

XII. Expeditio Ducis Guisij aduersùs Neapolitanũ Regnum. 323
XIII. Mutinæ Ducatũ inuadit Caraffena. 328
XIV. Landrecius, Condæus, Sanctus Gislerius à Gallis capta. 334
XV. Princeps Thomas à Sabaudia moritur. 337
XVI. Galli ad Valentienam profligantur. 342
XVII. Galliarum Rex Lionnã Consiliariũ Madritum mittit ad compingendã pacẽ. 345

LIBER SEXTVS.

Cap. I. DVX Mantuæ in Hispanorum partes concedit. 350
II. Momedium, & S. Venantus expugnantur. 356
III. Abduæ transitus vi armorũ impetratus.
IV. Tridinũ à Duce Sabaudiæ recuperatur. 365
V. Mortara à Duce Mutinæ expugnatur. 370
VI. Cromuelus Gallos insectatur. 373
VII. Cromuelus Protector Angliæ dicitur. 377
VIII. Cromuelus Gallis adhæret. 380
IX. Angli aliquas Hispanorum naues auro onustas prædantur. 383
X. Vnio Gallorum, & Anglorum. 386

LIBER SEPTIMVS.

Cap. I. *Galliarum Rex difficili morbo conflictatus, sanitati restituitur.* 1
II. *Rex Vngariæ Filius Ferdinandi III. Imperator dicitur.* 4
III. *Rex Lugdunum digreditur, quò Dux Sabaudiæ peruenit.* 10
IV. *Aduentus Pimentelli causa.* 14
V. *Quomodo discussi sint pacis obices Condæi, & Portugalliæ.* 20
VI. *Pimentelli negotiationes.* 24
VII. *Dux Mutinæ pacē cū Hispanis sancit.* 27
VIII. *Cardinalis discedit ad Montes Pyrenæos.* 28
IX. *In Insula Phasianorum extruitur domus ad sessiones destinata.* 31
X. *Quid circa res Principis Condæi actum sit.* 34
XI. *Quid de Lusitano, & Lotharingo statutū sit.* 38
XII. *Casus quidam incogitati pacis conclusionem expeditiorem faciunt.* 40
XIII. *Quid statutum sit de cōtrouersijs inter Sabaudiæ, & Mantuæ Duces.* 43
XIV. *Quid sentirēt Angli de cōuentu Pyrenæorū, quorū Rex ad Pyrenæos venit.* 46
XV. *Marescalcus Gramōtius Madritū digredit ad*

ad Infantam petendam. 49
XVI. Cardinalis Mazarinus pacis negotiatione defunctus, ad Regem regreditur. 51
XVII. Acta à Rege in Prouincia. 54
VVIII. Celebratio Sponsaliũ Infantæ Hispaniarũ cum Galliarum Rege. 58
XVIIII. Cõuentus amborum Regum. 60
XX. Quid actum sit in vltimo Regum consessu. 62
XXI. Confirmantur sponsalia, & Rex cũ Sponsa Parisios ingreditur. 65
XXII. Cardinalis Mazarinus pertinaci morbo diù oppugnatus tandem occumbit. 69
XXIII. Gestorum Cardinalis Ministerij Epilogus. 76

LECTOR

Typographi errata ſic corrige.

PAgina 24. linea 3. Portorim, lege Portoriū
32. lin. 24. munitionibus munitioribus.
77. lin. 10 excubatoribus excubitoribus
116. lin. 13. honorficè honorificè
121 lin. 2. fuiſſent, in ipſo fuiſſent, vel in ipſo.
135. lin. 16. expepedire expedire
169. lin. 19. proprius propius
181. lin. 22. potuti potuit
194. lin. 8. aliqui quęrerentur dari limites, aliquos quęreretur dare limites
195. lin. 15. de Regina de Regia
207. lin. 17. critroque citroque
210. lin. 22, exilium exitium.
226. lin. 2. infelicitatem infelicitate
243. lin. 4. nimrum nimirum
273. lin. 1, Abadeladio ab Alladio
206, lin. 2, percepro percepto
209. lin. 4. offerat afferat
319 lin. 2. Horum Harum
343. lin. 26. permouit promouit
348. lin. 21. præſt.batur pæſtatur
379. lin. 6. maiorum maiorum
391. lin. 17. nihil omino nihil omnino.